

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ

The Horror Creating in Trai Phum Phra Ruang

and Ong-Kan Chaeng Nam

กานต์รวี เอลอ์บียาด

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัย เงินรายได้ส่วนงาน มหาวิทยาลัยบูรพา

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

2568

สัญญาเลขที่ HUSO11/2565

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงและโองการแช่งน้ำ

The Horror Creating in Trai Phum Phra Ruang

and Ong-Kan Chaeng Nam

กานต์รวี เอลอ์บียาด

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ และกลวิธีทางวรรณศิลป์ในงานทั้งสองเรื่อง โดยการวิเคราะห์และเปรียบเทียบตามแนวทางวรรณคดีวิจารณ์ ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงเป็นการสื่อประสบการณ์ร่วมที่ไม่จำกัดด้วยยุคสมัย ผ่านการสร้างองค์ประกอบที่เป็นเรื่องเล่า ได้แก่ ฉากตัวละคร และการตัดกันของชีวิตสัตว์ในอบายภูมิกับชีวิตของเทพดาบนสวรรค์ ด้วยลักษณะที่เป็นร้อยแก้ว กวีนิพนธ์ มีการใช้โวหาร 5 ประเภท ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหารและอุปมาโวหารอย่างมีวัตถุประสงค์ และบรรลุผลการสื่อเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว พร้อมกับสื่อแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีการเล่นคำ-เล่นเสียง การสร้างจินตภาพตามประสาทสัมผัสทั้งห้า อุปมาอุปไมย อติพจน์และบุคคลวัต

เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำเป็นการสื่อประสบการณ์ด้วยการให้ข้อมูลเชิงลบ คือการสาปแช่ง ผ่านการลำดับเนื้อหา คำสาปแช่ง และการตัดกันของคำสาปแช่งกับคำอวยพร ด้านกลวิธีทางวรรณศิลป์ในโองการแข่งน้ำ มีการใช้ฉันทลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะบางประการ สอดคล้องกับประเภทงานที่เป็นประกาศคำแข่งที่ใช้ในพิธีกรรมของรัฐ มีการเล่นสัมผัส การเล่นคำ-เล่นเสียง การสร้างจินตภาพที่เน้นการมองเห็น คือการเคลื่อนที่และเคลื่อนไหว อุปมาอุปไมย อติพจน์และบุคคลวัต

จากการเปรียบเทียบผลการศึกษาทั้งสองเรื่อง พบว่า มีลักษณะร่วมกันคือการสื่อเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เกิดความเป็นปกติสุขของรัฐ การใช้ความเชื่อที่มีอยู่แล้วในสังคมเป็นฐานให้เกิดความกลัว การใช้ความตักตันท่านำเสนอเนื้อหาหลักให้หนักแน่นขึ้นและความโดดเด่นในการสร้างจินตภาพที่มีพลังเร้าความจับใจ

คำสำคัญ: การสร้างความน่ากลัว, ไตรภูมิพระร่วง, โองการแข่งน้ำ

Abstract

This research aims to investigate the emotional content of fear presented in the Traiphum Phra Ruang and Ongkan Chaeng Nam (Water Cursing Incantations), and the literary devices employed. The analysis and comparison are conducted through the lens of literary criticism.

The findings reveal that the emotional content of fear in the Traiphum Phra Ruang is conveyed through common experiences observed and constructed through narrative elements such as setting, characters, and the contrast of the lives of beings in the underworld and the celestial realms. Utilizing the form of prose poetry, the text employs five rhetorical devices—description, narration, sermon, exemplification, and metaphor—with a clear purpose and effectively communicates the emotional content of fear while simultaneously conveying the principle of Buddhist concepts. Moreover, the text incorporates puns, sensory imagery, similes, hyperbole and personification. The fear expressed in the Ongkan Chaeng Nam is conveyed through negative information and curses, presented through a sequence of content, curses, and the contrast between curses and blessings. In terms of literary devices, the Ongkan Chaeng Nam employs a unique metrical pattern that aligns with its function as a state ritualistic proclamation. The text also utilizes alliteration, puns, visual imagery emphasizing movement, similes, hyperbole, and personification.

A comparative analysis of the two studies revealed a striking similarity in their approach to conveying the emotion of fear. Both works employed fear as a tool to promote societal equilibrium, leveraging pre-existing societal beliefs to instill dread. Additionally, both studies demonstrated a marked ability to create vivid imagery through the use of contrast, thereby enhancing the clarity of their narratives.

Keywords: The Horror creating, Traiphum Phra Ruang, Ongkan Chaeng Nam

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัย เงินรายได้ส่วนงาน มหาวิทยาลัยบูรพา
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 เลขที่สัญญา HUSO11/2565

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	1
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	2
กิตติกรรมประกาศ.....	3
สารบัญ.....	4
บทที่	
1 บทนำ.....	6
1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	6
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
3. ขอบเขตของการวิจัย.....	9
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
2 ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
1. กรอบคิดทฤษฎี.....	12
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	18
2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิพระร่วง.....	18
2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการแข่งน้ำ.....	22
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	33
4 ผลการวิจัย.....	35
เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโครงการแข่งน้ำ.....	35
1. ไตรภูมิพระร่วง: วรรณคดีพระพุทธศาสนาเพื่อการเมืองการปกครอง.....	35
1.1 วัตถุประสงค์ของการประพันธ์ในเชิงการเมืองการปกครอง.....	35
1.2 การเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วยแนวคิดพระยาจักรพรรดิราช.....	39
2. ไตรภูมิพระร่วง: เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว.....	43
2.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากฉากรก.....	44
2.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละคร.....	45
3. โครงการแข่งน้ำ: วรรณคดีที่ใช้ในพิธีกรรมเพื่อการเมืองการปกครอง.....	58
3.1 สถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์กับพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา.....	58
3.2 พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา.....	60

3.3	ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสถานะของผู้ประพันธ์.....	62
4.	โองการแข่งน้ำ: เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว.....	63
4.1	ความน่ากลัวที่เกิดจากการลำดับเนื้อหา.....	64
4.2	ความน่ากลัวที่เกิดจากคำสาปแช่ง.....	65
5.	การวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง และโองการแข่งน้ำ.....	69
	กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วง และโองการแข่งน้ำ.....	72
1.	กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ที่เชื่อมโยงกับความน่ากลัว ในไตรภูมิพระร่วง.....	72
1.1	ลักษณะคำประพันธ์และโวหารการประพันธ์.....	72
1.2	การสรรคำ.....	85
1.3	การสร้างจินตภาพ.....	90
1.4	การใช้ความเปรียบ.....	99
2.	กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวในโองการแข่งน้ำ.....	105
2.1	ลักษณะคำประพันธ์และการเล่นสัมผัส.....	105
2.2	การสรรคำ.....	115
2.3	การสร้างจินตภาพ.....	122
2.4	การใช้ความเปรียบ.....	126
2.5	ความตัดกันหรือความขัดกัน.....	128
	บทที่ 5 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย.....	131
	อภิปรายและสรุปผลในเชิงเปรียบเทียบเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวและ กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ.....	131
1.	อภิปรายและสรุปผลในเชิงเปรียบเทียบด้านยุคสมัยและวัตถุประสงค์การประพันธ์.....	131
2.	อภิปรายและสรุปผลในเชิงเปรียบเทียบด้านเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวและ กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว.....	133
	บรรณานุกรม.....	135
	ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	138

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

วรรณคดีเป็นผลผลิตของมนุษย์อันสื่อประสบการณ์ทั้งทางอารมณ์และความคิด ตลอดจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ไปยังผู้รับสารที่เป็นทั้งผู้คนในยุคของตนและในยุคสมัยต่อมา ตลอดจนมีการสืบทอดและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและสภาพสังคมวัฒนธรรม วรรณคดีจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และวรรณคดียังเป็นวัฒนธรรมด้วย ดังที่ ดวงมน จิตรจางค์ (2544, น. 5-6) กล่าวว่า วรรณคดียัง “...ดำรงอยู่ในสังคมในฐานะสถาบันสังคมอย่างหนึ่ง” ด้วยว่าวรรณคดีเป็นการส่งสารที่มีสุนทรียภาพ ให้ความพึงพอใจทางสุนทรียะอันเป็นความต้องการและจำเป็นในวิถีชีวิตของมนุษย์ในทุกสังคม ผู้สร้างและผู้รับสารมีการกระทำต่อกันและร่วมกันในกระบวนการสร้างและเสพวรรณคดี มีปฏิสัมพันธ์กันในการส่งสารและรับสาร กระบวนการดังกล่าวมีการสืบทอดต่อกันมาอย่างมีบรรทัดฐานที่แน่นอนเช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆของสังคม เช่น สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง

อย่างไรก็ดีวรรณคดีหลายเรื่องก็มิได้มีการกึ่งในการตอบสนองความพึงพอใจทางสุนทรียะเท่านั้น หากแต่ยังดำรงอยู่โดยมีพันธกิจอื่นที่เสริมเข้ามา ในฐานะที่วรรณคดีเป็นผลผลิตของมนุษย์ ดำรงอยู่ในสังคม จึงต้องตอบสนองความต้องการของสังคมด้านอื่นๆเท่าที่สังคมคาดหวังและต้องการ เราจึงเห็นวรรณคดีบางเรื่องมีบทบาทในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งมีบทบาททางการเมืองและศาสนา เช่น วรรณคดีเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัย เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการปกครองและการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในยุคที่กษัตริย์ปกครองแบบธรรมราชา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ถูกนำมาเป็นกรอบการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข ดังเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง เมื่อกล่าวถึงวิบากกรรมจากการกระทำชั่วก็ได้กล่าวถึงแต่เพียงการทำผิดศีลธรรมโดยทั่วไป แต่ได้กล่าวถึงการกระทำผิดต่อสังคมหรือในเชิงสังคมด้วย เช่น การติดสินบน การเอาไรดเอาเปรียบผู้อื่น (สมบัติ จันทรวงศ์, 2547, น. 242) ในขณะที่ *โองการแช่งน้ำ* วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่มีนักวิชาการสันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะเป็นพราหมณ์จากเมืองนครศรีธรรมราชหรือไชยา (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2544, น. 37) มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม คือพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญอันส่งเสริมสนับสนุนความมีเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ในยุคนั้น

เมื่อพิจารณาตัวงานทั้งสองชิ้นนี้ แม้จะต่างยุคสมัยแต่มีลักษณะร่วมกัน¹ คือ ประการแรก ทั้งสองเรื่องเป็นวรรณคดีที่มีบทบาทในสถาบันของสังคม คือ การเมืองและศาสนา ผู้ทรงนิพนธ์ทรงสร้างสรรค์

¹ ประเด็นนี้ยังเป็นคำอธิบายด้านขอบเขตการศึกษาด้วยว่า เหตุใดผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้ คือ *ไตรภูมิพระร่วง* ของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัย และ *โองการแช่งน้ำ* วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

วรรณคดีชั้นในมุมมองของผู้ปกครองที่จะใช้วรรณคดีซึ่งมีพลังในการสื่อสารเพื่อเอื้อประโยชน์ให้เกิดความปกติสุขแก่สังคม *ประการที่สอง* เมื่อพิจารณาเนื้อหาของทั้งสองเรื่องก็พบว่าเนื้อหาทางอารมณ์ที่สำคัญคือ ความน่ากลัวหรือความน่าสะพรึงกลัว ซึ่งสื่อออกมาด้วยภาษาวรรณศิลป์ที่มีพลังในการสร้างจินตภาพ ดังจะอธิบายต่อไป

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึงภพภูมิที่อยู่ใต้มนุษย์ภูมิลงไปหรือทุคติภูมิ รวมเรียกว่า อบายภูมิ 4 ได้แก่ นรกภูมิ ตีรจฉานภูมิ เปตภูมิและอสุรกายภูมิ ปรากฏการใช้ภาษาวรรณศิลป์ที่สื่อจินตภาพอันน่าสะพรึงกลัวของสัตว์นรก เปรตและอสุรกาย ซึ่งมีความอัปลักษณ์ มีพฤติกรรมผิดไปจากพฤติกรรมของมนุษย์โดยปกติ โดยนำเสนอความคิดสำคัญว่าวิบากกรรมชั่วส่งผลให้สัตว์เหล่านี้ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจแสนสาหัส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เปรตฝูงผู้หญิงจำพวกหนึ่งเที่ยวร่อมเปลือยอยู่ แลมีตนอันเหม็นนักหนาทั่วสารพวงค์แล มีแมลงวันตอมอยู่เงาะกินตนเขามากนักแล ตนเขานั้นผอมนักหนา หาเนื้อบมิได้เลยสักหยาด เทว่า มีแต่เอ็นแลหนังพอกกระดูกอยู่ไล่ เปรตเหล่านี้ขอตอยากนักหนา หาสิ่งอันจะกินบมิได้เลยสักหยาด แลเมื่อเขาจะคลอดลูก แลลูกเขาได้แลเจ็ดตน เขาหากกินเนื้อลูกเขานั้นเอง เขาก็บมิรู้โสมโสด เมื่อเขาคลอดลูกเขาได้แลเจ็ดตนโสด เขาหากกินลูกเขาเองก็บมิรู้โสมโสด แลหากกินเนื้อลูกเขานั้น เพราะว่าเขายากนักหนาคบมิได้แล เปรตฝูงนี้เมื่อเขาเป็นคนอยู่นั้น เขาให้ยาแก่หญิงอันมีท้องนั้นกินแล ให้ลูกเขาตกจากคัพพะ... (ไตรภูมิพระร่วง, 2555, น. 58-59)

ภาพที่สร้างความน่ากลัวนี้ได้ตัดกับภาพความสุขสำราญของผู้ที่ทำความดีส่งผลให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ดังตัวอย่างเทพในชั้นจตุมหาราชิกาภูมิต่อไปนี้

เมื่อเทพดาไปเกิดในสวรรค์ดั่งนั้นครั้นว่าเกิดเป็นตัวก็ใหญ่ขึ้นในที่นั้น บัดเดียวแลระดับนี้นี้ ด้วยสนิมอาหารรุ่งเรือง และมีรูปโฉมโนมพรรณหนุ่มแรงงามตั้งสาวอันได้ 16 ปีอยู่ชั่วตนแล เขามีตัวอันบริสุทธิ์ทามลทินบมิได้เลยสักอัน แลว่าในกายเขานั้น และจะมีสิ่งอันเหม็นแลเป็นกลิ่นอันร้ายในกายเขาน้อยหนึ่ง ก็บ่ห่อนจะรู้มีในกายเขานั้นเลย แลเทพดาทั้งหลายนั้น เขารู้นิมิตไล่แลจะใคร่ให้ตัวเขาใหญ่เท่าใดก็ใหญ่เท่านั้นโดยใจ ... ฝูงเทพดากินอาหารทิพย์ทุกวารดั่งนั้น อาหารนั้นหากแห่งหายไปไหนตนเทพดานั้นแลจะมีมตรคูลอาจมตั้งมนุษย์เราท่านทั้งหลายนี้หาบมิได้ トラบเท่าสิ้นอายุสมเทพดานั้นทั้งหลายเท่าใดโสด ชื่อว่าพยาธิดาพาสสิ่งใดๆก็ดี แลจะเกิดมีแต่เทพดาทั้งหลายนั้นหาบมิได้ เขาบอกห่อนจะรู้ใช้รู้เจ็บ เที่ยวร่อมอยู่สุขสำราญใจเขาทุกเมื่อแล ย่อมเหล้นด้วยลูกแลเมียเขาสนุกินทุกเมื่อแล... (ไตรภูมิพระร่วง, 2535, น. 188)

ในโองการแข่งน้ำ วรรณคดีอยุธยาตอนต้นเป็นเนื้อหาทางอารมณ์ของคำแข่ง ความน่าสะพรึงกลัว อันเป็นผลต่อผู้คิดศตวรรษต่อพระมหากษัตริย์ในโองการแข่งน้ำ เป็นเนื้อหาทางอารมณ์ของคำแข่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ดีร้ายบอกคนจำ	ผีพรายผีชรหมื่นคำช่วยดู
กำรคลื่นเป็นเปลว	บชื่อน้ำตัดคอ
ตัดคอเร็วให้ขาด	บช้อมลั่งออเอาไล่เล่า
บชื่อน้ำหยาดท่องเป็นรุ่ง	บชื้อแรงกาเต้าแตกตา
เจาะเพาะพุ่งใบแบ่ง	บชื้อหมาหมีเสือเช่นเขี้ยว
เขี้ยวซาซวางยายี	ยมราชเกี่ยวตาดาวช่วยดู

(ลิลิตโองการแข่งน้ำ, 2529, น. 8)

ภาพที่สร้างความน่ากลัวนี้ได้ตัดกับคำอวยพรที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่จงรักภักดีซึ่งปรากฏต่อจากคำแข่ง ดังตัวอย่าง

มิ่งเมืองบุญศักดิ์แพร่	ใครชื่อรางควายทอง
เพิ่มช้างม้าแผ้วควาย	ใครชื่อฟ้าสองย้าวเร่งยิน
เพรงรัตนพรายพรรณยี่น	ใครชื่อสินเกตรา
เพิ่มเขามันมหาไชย	ใครชื่อใครรักเจ้าจยศ

(ลิลิตโองการแข่งน้ำ, 2529, น. 9)

น่าสนใจว่าลิลิตโองการแข่งน้ำในฉบับของขอมซึ่งเราปรับมาใช้อีกต่อหนึ่งนั้น ไม่ปรากฏการบรรยายความน่าสะพรึงกลัวโดยละเอียดอย่างที่มีในฉบับของไทยนี้ ดังที่ ชลดา เรื่องรักษ์ลิลิต (2547, น. 9) กล่าวว่า “...ฉบับของขอมเขียนอย่างเรียบง่ายตรงไปตรงมา แต่ฉบับของไทยมีการเพิ่มรายละเอียดเพื่อให้มีความศักดิ์สิทธิ์และความน่าหวาดกลัวมากขึ้น ทั้งภาษาสำนวนในฉบับไทยมีวรรณศิลป์มากกว่า สามารถสร้างภาพอันน่ากลัวน่าสยดสยองของผู้ที่คิดศตวรรษต่อพระเจ้าแผ่นดินได้เป็นอย่างดี”

นอกจากนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ (2563, น. 37-50) ยังตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ว่าโองการแข่งน้ำฉบับนี้น่าจะเกิดขึ้นก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและเกิดในยุคที่ความเข้าใจเรื่องเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์ยังมีความคลุมเครือ จึงปรากฏการเรียกชื่อเทวดาด้วยคำไทยที่เรียบง่ายแต่กินความหมายกว้าง ในลักษณะที่มีใ้การเล่นคำหรือจงใจใช้คำเรียกอย่างโบราณเพื่อให้เกิดบรรยากาศ แต่น่าจะเป็นภาษาของยุคนั้นจริงๆ อีกทั้งกลิ่นอายของสำนวนก็เก่ากว่าบรรดาเอกสารและวรรณคดีในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้นทั้งสิ้น

ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าการสร้างความน่ากลัวในวรรณคดีทั้งสองเรื่องดังกล่าวอิงอยู่กับความเชื่อที่มีอยู่แล้วในสังคมยุคนั้นซึ่งเป็นบริบทของตัวงานและเป็นบริบทของการสื่อสาร เรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ผู้รับสารมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา เช่น เเวกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก-สวรรค์ ความเชื่อเหล่านี้ น่าจะมีส่วนสำคัญที่สนับสนุนและโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกกลัวที่จะได้รับผลของการทำชั่ว นำไปสู่การละเว้นความชั่วและกระทำความดี ส่วนเรื่อง *โองการแข่งน้ำ* ผู้รับสารมีความเชื่อในเทพตามคติพราหมณ์-ฮินดู เทวดา ผีศาจและไสยศาสตร์ตามคติชาวบ้านอยู่แล้ว ทั้งคำแข่งและคำอวยพรจึงน่าจะช่วยเสริมให้เกิดความกลัวและเกรงขามในความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบทและพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น นำไปสู่การสร้างข้อผูกมัดทางใจให้ยึดมั่นในความจงรักภักดีตามคำสาบาน

จากข้อสังเกตข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะหยิบยกวรรณคดีทั้งสองเรื่องดังกล่าวมาศึกษาวิจัยในหัวข้อ *การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ* โดยมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับความน่ากลัว อันเป็นสารทางอารมณ์ที่โดดเด่นของงานและการศึกษาทวิทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อสารดังกล่าว ตลอดจนวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบทของตัวงาน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจความหมายซึ่งอิงอยู่กับบทบาทของวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้ในยุคสมัยที่ก่อกำเนิด

นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าวรรณคดีทั้งสองเรื่องยังมีนัยสำคัญในฐานะวรรณคดีร่วมสมัยที่ยังคงส่งอิทธิพลทางอารมณ์และความคิดมาถึงผู้อ่านในยุคปัจจุบัน กล่าวคือ แม้จะถือกำเนิดในสมัยโบราณ หากแต่ความรู้สึกน่าพรั่นพรึง ความเชื่อเรื่องกรรม การลงทัณฑ์ และกลวิธีการสื่อสารอำนาจผ่านภาษา ยังคงสามารถสื่อความหมายและกระตุ้นปฏิกิริยาทางอารมณ์ในผู้รับสารร่วมสมัยได้อย่างทรงพลัง จึงสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของวรรณคดีไทยที่มีได้เป็นเพียงมรดกของอดีต แต่หากยังสามารถสื่อสารต่อผู้คนและมีบทบาทในโลกยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏใน *ไตรภูมิพระร่วง* และ *โองการแข่งน้ำ*
2. เพื่อศึกษาทวิทางวรรณศิลป์ที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวใน *ไตรภูมิพระร่วง* และ *โองการแข่งน้ำ*

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดี 2 เรื่อง ได้แก่ *ไตรภูมิพระร่วง* ของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัย และ *โองการแข่งน้ำ* ไม่ปรากฏผู้แต่งที่แน่ชัด ฉบับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องนี้ ผู้วิจัยได้แสดงการวิเคราะห์และอธิบายไว้แล้วในหัวข้อความสำคัญและที่มาของปัญหา (หน้าที่ 5)

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาวิเคราะห์ไตรภูมิพระร่วงและลิลิตโองการแข่งน้ำ ในหัวข้อ “การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) เนื้อหาทางอารมณด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ และ (2) กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ใช้ในการแสดงอารมณด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ คาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการและสังคมในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 สร้างความเข้าใจในคุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีโบราณ

งานวิจัยนี้ช่วยแสดงให้เห็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ผู้ประพันธ์ใช้ในการสร้าง “ความน่ากลัว” ซึ่งเป็นสารทางอารมณที่ทรงพลังและโดดเด่นของตัวบท ทั้งในระดับภาษา ฉันทลักษณ์และโครงสร้างของงาน ทำให้เห็นศักยภาพของวรรณคดีไทยในการสื่อสารอารมณอย่างมีพลัง ตรงตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

4.2 ช่วยยืนยันบทบาทของไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำที่มีต่อสังคมไทยในอดีต

การศึกษาวรรณคดีไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำในมิติทางประวัติศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนาและการปกครองช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับความเชื่อและอำนาจในสังคมไทยในอดีต อันสะท้อนบทบาทของวรรณคดีในการหล่อหลอมจิตสำนึกทางสังคมให้แก่ผู้คนในอดีต

4.3 ช่วยยืนยันบทบาทของไตรภูมิพระร่วงและลิลิตโองการแข่งน้ำที่มีต่อสังคมไทยในยุคปัจจุบัน

แม้ไตรภูมิพระร่วงและลิลิตโองการแข่งน้ำจะเป็นวรรณคดีโบราณ แต่ก็ยังคงมีบทบาทในปัจจุบัน ทั้งในแง่ของการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย เช่น ภาพยนตร์ เพลง หรือวรรณกรรม และในฐานะกรอบคิดทางศีลธรรม วัฒนธรรม ความเชื่อในสังคมไทย รวมทั้งจินตนาการของคนไทย (เช่น ภาพจำเกี่ยวกับเปรต สัตว์นรก และภูตผี) อันสะท้อนถึงความต่อเนื่องของโลกทัศน์ในสังคมไทย ตอกย้ำความร่วมมือของเนื้อหาในตัวบท

งานวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีมิใช่เพียงผลิตทางวัฒนธรรมที่อยู่เพียงชั้นหนังสือ แต่ได้ช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านเห็นว่าวรรณคดีโบราณยังสามารถสื่อสารกับผู้คนในยุคปัจจุบันอย่างมีพลัง ทั้งในด้านการสร้างอารมณ โลกทัศน์ ความเชื่อและคุณค่าต่อสังคม

4.4 เพื่อเชื่อมโยงความเข้าใจในรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยกับจิตสำนึกทางจริยธรรมและความศรัทธาในสถาบันหลักของชาติ

การวิจัยนี้แสดงให้เห็นภาพความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ นรก-สวรรค์ ตลอดจนโทษทัณฑ์ของผู้กระทำความผิดหรือคิดร้ายต่อสถาบันหลักของชาติ ซึ่งเป็นอารมณหลักที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วงและลิลิตโองการแข่งน้ำ (ตามลำดับ) สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของการวิจัย และสามารถช่วยปลูกเร้าจิตสำนึกของผู้อ่านให้ตระหนักถึงหลักกรรม คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่กำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายทางความคิดในด้านอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและความมั่นคงของชาติ การทบทวนบทบาทของวรรณคดีโบราณที่กล่าวถึงโทษทัณฑ์ของผู้ที่คิดร้ายต่อแผ่นดินหรือทำลายความมั่นคงของสังคม อาจช่วยกระตุ้นให้เกิดความตระหนักรู้ถึง

ความสำคัญของจริยธรรม ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง อันเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมสังคมไทยมายาวนาน และยังเป็นหัวใจของการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงของชาติในสถานการณ์ปัจจุบัน

4.5 สร้างแง่มุมใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์วรรณคดีไทยแบบบูรณาการ

การวิจัยนี้นำเสนอแนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีไตรภูมิพระร่วงและลิลิตโองการแช่งน้ำที่พิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และการเมืองประกอบ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานวิจัยด้านวรรณคดีไทย ให้มีการบูรณาการและสอดคล้องกับแนวทางการวิจัยในยุคปัจจุบัน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. กรอบคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ เปรียบเทียบไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัยและโครงการแข่งขันน้ำ ไม่ปรากฏผู้แต่งที่แน่ชัด ฉบับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตามแนวทางวรรณคดีวิจารณ์ซึ่งเป็นการพิจารณาวิเคราะห์และเปรียบเทียบตัวบททั้งสองเรื่อง ทั้งประเด็นที่เกี่ยวกับความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันและประเด็นที่เกี่ยวกับความต่าง รวมทั้งวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกับเอกสารที่เกี่ยวข้องที่เป็นข้อมูลภายนอกตัวงาน เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ เอกสารความคิดเห็นของนักวิชาการในประเด็นต่างๆ ผู้วิจัยใช้กรอบคิดและทฤษฎีทางวรรณคดีวิจารณ์ดังต่อไปนี้

1.1 วรรณคดีเป็นศิลปะประเภทหนึ่ง

วรรณคดี (Literature) หมายถึง “บทประพันธ์ที่รัดรั้งตรึงใจผู้อ่าน ปลุกมโนคติ (imagination) ทำให้เพลิดเพลินและเกิดอารมณ์ต่างๆละม้ายคล้ายคลึงกับอารมณ์ของผู้ประพันธ์... วรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ (form) รูปศิลปะนี้เองทำให้เกิดความงาม” (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2518, น. 1-4) แม้ว่าบทประพันธ์บางเรื่องจะมีบทบาทอื่นที่ไม่ใช่เพื่อสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจอย่างเดียว แต่หากมีลักษณะที่เป็นศิลปะก็อนุโลมให้จัดเป็นวรรณคดีได้

ในแง่ที่วรรณคดีเป็นการสื่อสาร วรรณคดีประกอบด้วยทัศนะของกรีที่แฝงอยู่ (Vision) มีการถอดแบบธรรมชาติ (representation) ซึ่งไม่ใช่การลอกเลียน แต่เป็นการจำลองธรรมชาติ เช่น จำลองชีวิต จำลองบุคคล จำลองเหตุการณ์ ส่วนรูปศิลปะหรือ (Form) คือการประกอบกันเข้าขององค์ประกอบต่างๆจนเกิดเป็นเอกภาพ (Unity) (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2518, น. 38-54) เมื่อเกิดเอกภาพก็จะสามารถสื่อสารได้อย่างมีพลังสร้างความกระทบอารมณ์ก่อให้เกิดความจับใจ หรือเรียกว่าเป็นความงามในเชิงศิลปะ ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงความสุขเข้มข้น แต่อาจเป็นความจับใจที่เกิดจากความทุกข์ทรมานของตัวละครหรืออารมณ์ขันก็ได้ (ดวงมน จิตรจ้านงค์, 2536, น.5-6)

การประกอบกันเข้าของวรรณคดีจึงมีลักษณะเป็นศิลปะดังกล่าวข้างต้น อาศัยการใช้ภาษาเป็นวัสดุในการประกอบสร้าง ภาษาในวรรณคดีที่จะสื่อสารได้อย่างมีพลังและสร้างความกระทบอารมณ์ต้องผ่านการเลือกสรรเสียงและความหมายเพื่อแสดงออกถึงความคิดอารมณ์และจินตนาการของผู้ประพันธ์

1.2 ธรรมชาติของวรรณคดี

วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม² และยิ่งกล่าวได้ว่าตัววรรณคดีเองก็จัดว่าเป็นวัฒนธรรม ด้วยลักษณะของวรรณคดีที่เป็นผลงานของมนุษย์ที่ประกอบขึ้นด้วยภาษาและสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะเพื่อสื่อสาร อันประกอบด้วยอารมณ์ความคิดและจินตนาการ มีการถ่ายทอด สืบทอด ปรับปรุงพัฒนาแนวทางการสร้างสรรค์ต่อกันมา

การที่วรรณคดีเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์ก็เป็นเพราะมนุษย์มีความต้องการทางสุนทรียะ คือความงามและความเพลิดเพลินบันเทิงใจ มนุษย์ไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขโดยปราศจากการรับรู้หรือมองเห็นสิ่งที่งามหรือดีต่อใจ วรรณคดีซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์จึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสุนทรียะของผู้คนในสังคมดังกล่าวมานี้

ด้วยธรรมชาติของวรรณคดีที่เป็นศิลปะ มีวรรณศิลป์ เป็นสิ่งงามและสร้างความกระตือรือร้นหรือให้พลังทางสุนทรียะที่มนุษย์ในทุกสังคมต้องการ ในสังคมไทยแต่เดิมนั้นวรรณคดีปรากฏอยู่ในกิจกรรมการเล่นหรือในสถาบันนันทนาการ เช่น ในงานเฉลิมฉลองและพิธีกรรมต่างๆจะมีการร้องรำทำเพลง แสดงถึงความสุขสนุกสนานของผู้คน (ดวงมน จิตรจางค์, 2565, น. 46-48) หรือปรากฏเป็น ส่วนหนึ่งของสถาบันนันทนาการต่างๆ เช่น ประกอบเข้ากับศิลปะโขนละคร มิกลอนบละคร บทพากย์โขน เป็นต้น

1.3 ภารกิจของวรรณคดี

ภารกิจของวรรณคดีนั้นมีความซับซ้อน “อันเป็นลักษณะโดยธรรมชาติของวรรณคดี” (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2522, น. 4) และหากจะพิจารณาว่าภารกิจของวรรณคดีคืออะไร ก็คงต้องเริ่มที่คำถามว่าวรรณคดีทำหน้าที่อะไรหรือให้ประโยชน์อะไรแก่มนุษย์บ้าง ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2522, น. 4) กล่าวถึงภารกิจของวรรณคดีไว้ว่า “...เราปรารถนาอะไรจากหนังสือเล่มนั้น [วรรณคดี] ข้าพเจ้าว่าปรารถนาหลายอย่าง ความสำเร็จอารมณ์ ความรู้เชิงภาษา คือเราปรารถนาได้ยินได้ฟังการใช้ภาษาที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าที่เราใช้เองเป็นประจำ ภาษาที่มีอำนาจกระทบความรู้สึกได้ เราปรารถนาความคิดนึกที่แปลกไปจากที่เราพบอยู่จำเจ ความรู้เรื่องชีวิตมนุษย์อันกว้างขวางกว่าที่เราได้พบ เราอยากฟังเสียงไพเราะอันออกมาจากเสียงสระและพยัญชนะ”

² วัฒนธรรม คือสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา... คือความคิดเห็นความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น” (พระยาอนุมานราชธน, ม.ป.ป., น. 6)

จึงกล่าวได้ว่าภารกิจของวรรณคดีตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งในเชิงประสบการณ์ทางอารมณ์และประสบการณ์ทางภาษาที่แปลกไปจากความคุ้นเคย มีความวิจิตรบรรจงหรือไพเราะเสนาะหู รวมทั้งการได้รับประสบการณ์อันเกิดจากจินตนาการที่กว้างขวางและไม่จำกัดอยู่เพียงแค่ประสบการณ์ที่พบเจอในชีวิตจริง และจะเห็นได้ว่าภารกิจของวรรณคดีนั้นย่อมเป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของวรรณคดีที่มีลักษณะเป็นศิลปะ

แม้ว่าภารกิจของวรรณคดีจะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในเชิงประสบการณ์ทางอารมณ์ประสบการณ์ทางภาษาและจินตนาการ แต่ในหลายกรณีผู้ประพันธ์ก็อาศัยลักษณะความเป็นวัตถุนิยมของวรรณคดี ซึ่งก็คือความมีพลังกระทบใจหรือเร้าอารมณ์มาตอบสนองความต้องการด้านอื่นๆของมนุษย์ด้วย เช่น ด้านศาสนา สังคม การเมือง ดังที่ เจตนา นาควัชระ (2542, น.52) กล่าวว่า

เราจะปฏิเสธทีเดียวไม่ได้ว่า มีนักเขียนเป็นจำนวนไม่น้อยที่ตั้งใจจะสร้างวรรณกรรมขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งประสงค์อันแน่ชัด บางคนต้องการจะแต่งวรรณกรรมเพื่อแสดงออกซึ่งความคิดทางศาสนา บางคนต้องการจะสนับสนุนจรรยาไม้มองโง่ซึ่งอำนาจของฝ่ายปกครอง บางคนก็อาจจะเขียนหนังสือต่อต้านเผด็จการหรือชักจูงให้คนส่วนมากได้เห็นถึงความยุติธรรมหรือความอยุติธรรมในสังคม ที่นิยมกันมากในบางยุคบางสมัยก็คือ การใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องสั่งสอนจริยธรรม ซึ่งในบางครั้งก็แต่งได้ดีจนมีคุณค่าทั้งทางด้านการสั่งสอนและคุณค่าทางวรรณศิลป์

บนความคาดหวังว่าจะช่วยส่งผลกระทบต่อจิตใจ ความคิด ความเชื่อของผู้รับสารและอาจนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่ผู้สื่อสารคาดหวัง เราจึงเห็นวรรณคดีบางเรื่องมีบทบาทในทางสังคมการเมืองและศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง โองการแข่งน้ำ รวมทั้งวรรณคดีในพิธีกรรมอื่นๆ เช่น กาพย์ขับไม้ฉันทดุขุฎีสังเวยกล่อมช้าง แต่ไม่ว่าวรรณคดีจะมีบทบาทเกี่ยวกับมนุษย์ในด้านใดก็ตาม เนื้อหาของวรรณคดีก็ยังคงเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของมนุษย์ เช่น ชีวิต ความคิด ความเชื่อ อารมณ์ความรู้สึกและจินตนาการ ผู้รับสารจึงรู้สึกสะพรั่งกลัวเมื่อเราอ่านไตรภูมิพระร่วง ตอนที่กล่าวถึงนรก รู้สึกซาบซึ้งในความงดงามเมื่อเราอ่านไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงสวรรค์ ในขณะที่เดียวกันก็เห็นภาพของเวรกรรมเป็นรูปธรรมขึ้น รู้สึกเกรงขามเมื่ออ่านโองการแข่งน้ำ ในขณะที่เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับการสาบานและการแข่ง หรือรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาและความผูกพันของมนุษย์ที่มีต่อช้างเมื่ออ่านฉันทดุขุฎีสังเวยกล่อมช้าง เป็นต้น

1.4 พันธกิจของวรรณคดี

วรรณคดีมีพันธกิจที่เกี่ยวข้องอยู่กับภาษา ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2522, น. 5) กล่าวว่า “พันธกิจของวรรณคดีมีอยู่กับภาษา แต่ไม่ใช่ภาษาในหนังสือทั่วไป ภาษาของวรรณคดีคือภาษาที่

บรรจงเลือกสรรมาเพื่อกระทบอารมณ์...วรรณคดีอาจใช้คำที่คนถือว่าเป็นคำหยาบก็ได้ ถ้าหากผู้รจนาจงใจใช้คำหยาบเพื่อให้เกิดอารมณ์ตามเจตจำนงของผู้รจนา ...พันธกิจของวรรณคดีมีต่อการใช้ภาษาเพื่อบันเทิง หรือ จรรโลง หรือยก หรือ กตอารมณ์ ยิ่งความรื่นเริงให้เกิดเพราะภาษายังความเศร้าโศกให้เกิด โดยอาศัยถ้อยคำที่ใช้ และโดยกลศิลป์ต่างๆ” ดังนั้น เมื่อเราจะศึกษาวรรณคดี นอกจากการพิจารณาสิ่งที่วรรณคดีเรื่องนั้นๆ สื่อสารออกมาแล้ว อีกสิ่งที่เราควรพิจารณาไปด้วยก็คือภาษาที่ใช้ นอกจากภาษายังแฝงหรือแสดงเนื้อหาแล้ว ภาษาที่ใช้ยังเชื่อมโยงไปสู่บริบทของการสื่อสารและตัวตนของผู้สร้างและผู้เสพวรรณคดีเรื่องนั้นๆ ด้วย โดยเฉพาะในการศึกษาวรรณคดีโบราณ ก็จะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจวรรณคดีในมิติต่างๆมากขึ้น และลดความห่างระหว่างวรรณคดีโบราณกับผู้ศึกษาที่เป็นบุคคลยุคปัจจุบันลงได้ด้วย

1.5 การศึกษาวรรณคดีในมิติทางประวัติศาสตร์

ในการศึกษาวรรณคดี การจะเข้าถึงคุณค่าของวรรณคดีโบราณจำเป็นต้องคำนึงถึงมิติทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ในการอ่าน โดยต้องตระหนักถึงระยะห่างทางประวัติศาสตร์ของเรากับตัวงานเพื่อมิให้เกิดอคติและใช้ความคาดหมายของคนยุคปัจจุบันเข้าไปพิจารณา รวมทั้งคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบท โดยเฉพาะบริบททางวัฒนธรรมที่อยู่แวดล้อมบริบทของการส่งสารอีกทีหนึ่งเพื่อเอาชนะอุปสรรค คือ ความเป็นอื่น ระหว่างบทประพันธ์กับตัวเรา... (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2544, น. 14-17)

แม้กระนั้นก็ได้เหมารวมว่าบริบทจะมีอิทธิพลต่อตัวบทเพียงอย่างเดียว ลักษณะความเป็นปัจเจกของผู้ประพันธ์ก็มีอิทธิพลต่อตัวบทด้วยเช่นกัน ผู้รับจึงอาจจะต้องพิจารณาว่าผู้ประพันธ์เป็นใคร มีบทบาท และสถานะอย่างไรในสังคมในยุคนั้น

ในขณะที่เดียวกันก็ควรตระหนักว่า ความเป็นสากลที่อยู่ในตัวงานที่ทำให้งานสามารถสื่อสารได้แม้จะมีความแตกต่างระหว่างผู้ประพันธ์กับผู้รับสาร เช่น ความแตกต่างทางยุคสมัย ความแตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นต้น ความเป็นสากลนั้นก็คือความหมายที่ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ และคุณค่าทางอารมณ์และวรรณศิลป์

การศึกษาวรรณคดีโบราณเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งอาจไม่ได้มีบทบาทในสังคมปัจจุบันมากเท่าในอดีต ก็ควรพิจารณาในแง่ที่ว่าวรรณคดีเรื่องนั้นยังสื่อสารด้วยพลังทางสุนทรียะแก่ผู้คนในยุคปัจจุบันได้อยู่หรือไม่ซึ่งเป็นการพิจารณาคูณค่าของวรรณคดีโดยคำนึงถึงธรรมชาติและภารกิจของวรรณคดี ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สอดคล้องกับที่ เจตนา นาควัชระ (2542, น. 16) กล่าวไว้ว่า “กาลเวลาที่ล่วงไปเป็นเครื่องตัดสินคุณค่าและความเป็นอมตะของงานประพันธ์ได้...” หมายความว่า แม้ตัวงานจะถูก

สร้างสรรค์ขึ้นเมื่อในอดีต แต่เวลาได้เป็นเครื่องพิสูจน์คุณค่าว่าตัวงานนั้นยังสามารถสื่อสารอย่างมีพลังทางสุนทรียะได้ แสดงถึงคุณค่าของตัวงานและความเป็นอมตะของตัวงานได้เป็นอย่างดี

1.6 ความน่ากลัวในวรรณคดีกับการสร้างจินตภาพ

เจตนา นาควัชระ (2542, น. 1) กล่าวว่า

วรรณคดีตั้งอยู่บนรากฐานของประสบการณ์ชีวิตหรือสะท้อนภาพชีวิตจริง เนื้อหาของวรรณคดีก็คือชีวิตมนุษย์ แต่เป็นชีวิตที่กวีได้กลั่นกรองแล้วและสร้างขึ้นมาเป็นอีกโลกหนึ่ง คือโลกของศิลปะ เรามิได้นำตัวเราเข้าไปพัวพันโดยตรงแต่เราสามารถพิเนิจพิเคราะห์โลกนั้นได้จากภายนอก แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้อยู่ห่างจากโลกสมมุติที่นั้นจนเกินไป โลกของวรรณคดีเป็นโลกที่มีความสมจริงเพียงพอที่จะทำให้เราเกิดอารมณ์คล้อยตามไปได้ เราเอาตัวของเราเข้าไปพัวพันกับโลกของวรรณคดีโดยทางอารมณ์... เป็นประสบการณ์ทางอารมณ์

วรรณคดีบางเรื่องโดยเฉพาะเรื่องที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จะหยิบยกมาศึกษาก็คือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัย และโองการแข่งน้ำอับบกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ซึ่งไม่ปรากฏผู้แต่งที่แน่ชัด มีลักษณะเด่นทางอารมณ์ที่สำคัญคือความน่ากลัว ซึ่งแสดงออกผ่านกลวิธีการใช้ภาษาที่สร้างจินตภาพทำให้ผู้รับสารเกิดจินตนาการ รับรู้ถึงความน่าสะพรึงกลัว ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในหัวข้อความสำคัญและที่มาของปัญหา

ความกลัวเป็นอารมณ์ที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ เป็นภาวะอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เมื่อเกิดการรับรู้ผ่านการกระตุ้นโดยสิ่งเร้าภายนอกและภายใน เป็นกลไกในการป้องกันตนเองของมนุษย์ที่ทำหน้าที่เป็น ‘ความฉลาดในการเอาตัวรอด’ อยู่ในสมอง จิตใจและร่างกาย ความกลัววิวัฒนาการไปตามสัณฐานวิทยาที่มีการตอบสนองอย่างเฉียบพลันต่อภัยที่คุกคามความเป็นอยู่ทั้งทางร่างกายและจิตใจความกลัวถูกจัดให้เป็นประสบการณ์ทางจิตใจหรือความรู้สึกวิตกกังวลอย่างหนักหน่วงเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังเกิดหรือจะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ความกลัวเป็นปรากฏการณ์ซับซ้อนที่เตรียมบุคคลให้เผชิญกับความท้าทายในการเอาชีวิตรอดโดยการปรับการทำงานของหัวใจและหลอดเลือด กล้ามเนื้อโครงร่างและต่อมไร้ท่อโดยอัตโนมัติ ควบคู่ไปกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจริงและกระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ ความสนใจและการจดจำ (Lauri Nummenmaa, 2021, p.3)

น่าสนใจว่าความกลัวทำให้มนุษย์ได้เตรียมตัวที่จะเอาชีวิตรอดเมื่อรู้ว่ากำลังมีหรือจะมีภัยคุกคามเกิดขึ้น ในทางกลับกัน“เมื่อภัยคุกคามหมดไป ความหวาดกลัวหายไป ก็เกิดความโล่งใจ และ

ความโล่งใจนี้ให้ความรู้สึกเหมือนได้รางวัลเพราะมันส่งสัญญาณถึงความปลอดภัย” (Lauri Nummenmaa, 2021, p.3)

ปัจจัยประการหนึ่งที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดความกลัวขึ้นก็คือ ประสบการณ์ มีตั้งแต่ 1) *ประสบการณ์ตรง* เช่น เคยประสบเหตุด้วยตนเองมาก่อน ทำให้นึกกลัวไปว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีก หรือกลัวสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น 2) *ประสบการณ์จากการสังเกต* เช่น ได้เห็นหรือดูข่าวที่มีผู้ประสบเหตุ ก็ทำให้กลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นกับตน 3) *การได้รับข้อมูลเชิงลบ* เช่น ได้รับการตำหนิ การบ่น ก็จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกกลัวเกี่ยวกับสิ่งนั้น (สุธีรา นิมิตรนิวัฒน์, 2555, น. 4-5)

วรรณคดีเป็นวัตถุสุนทรีย์สื่อประสบการณ์ทางสุนทรีย์ะ วรรณคดีจึงสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อในการบอกเล่าหรือสร้างจินตนาการให้เกิดความกลัวได้เป็นอย่างดี แม้ว่าความกลัวจะเป็นอารมณ์เชิงลบที่มนุษย์ไม่พึงปรารถนาและหลีกเลี่ยงในชีวิตประจำวัน แต่ก็ป็นธรรมชาติของมนุษย์อีกเช่นกันที่ปรารถนาความตื่นเต้นและสนุกสนานผ่านการรับรู้สิ่งที่น่าสะพรึงกลัวนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรามั่นใจได้ว่าสิ่งนั้นเป็นเพียงเรื่องเล่าหรือจินตนาการที่มีได้เกิดขึ้นกับตนเอง เราจึงเห็นความนิยมของผู้คนในการชมภาพยนตร์แนวผีหรือฟังเรื่องเขย่าขวัญสั้นประสาทย่างตื่นเต้น เป็นการรับประสบการณ์ทางอารมณ์ที่สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินบันเทิงใจประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตามเมื่อผู้รับสารถูกโน้มน้าวให้นำตัวเข้าไปผูกพันกับโลกสมมุติที่ย่อมมีความรู้สึกร่วมไปด้วย โดยเฉพาะที่ร่วมประสบการณ์กับบุคคลในเรื่องที่ผู้สร้างโน้มน้าวให้เข้าใจว่าสามารถเกิดขึ้นได้จริง ดังที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ

ในวรรณคดีไทยปรากฏการสร้างภาวะอารมณ์กลัวอยู่ในหลายๆเรื่อง ดังที่ นิตยา แก้วคัลณา (2551, น. 204) ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทยและกล่าวถึงภาวะอารมณ์กลัวนี้ว่า “การสื่อภาวะความกลัวในวรรณคดีไทย นอกจากจะเป็นการแสดงอารมณ์พื้นฐานประจำตัวมนุษย์แล้ว กวียังมีจุดมุ่งหมายโดยตรง ในการใช้วรรณคดีเป็นเครื่องชักจูงหรือสั่งสอนให้ผู้อ่านเห็นผลของความดีและความชั่วอันเป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อถ่ายแก้การทำความเข้าใจและส่งผลกระทบบอารมณ์ให้ผู้อ่านอยากทำความดีหรือหลีกเลี่ยงความชั่ว ดังในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงนรกบ่าว กวีพรรณนาโทษทัณฑ์ที่ผู้ตกอยู่ในนรกได้รับอย่างเจ็บปวดทุกขเวทนา” โดยกวีมักแสดงในรูปที่ผิดแปลกไปจากธรรมดาสามัญ นอกจากนี้ นิตยา แก้วคัลณา (2551, น. 204) ยังกล่าวถึงวรรณคดีสมัยอยุธยาว่า “กวีไทยสมัยอยุธยาสื่อภาวะน่ากลัวยามบ้านเมืองจะถึงกาลวิบัติหรือเข้าสู่ยุคเข็ญเพราะผู้ปกครองมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม” จึงปรากฏการใช้ความอัศจรรย์ที่สร้างความน่ากลัวขึ้นนานาประการ เช่นในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา การศึกษาของ นิตยา แก้วคัลณา (2551, น. 204) ได้แสดงว่าการสื่ออารมณ์ต่างๆ รวมทั้งความน่ากลัวเกิดจากการที่กวีไทยใช้

เครื่องมือสำคัญคือการสร้างจินตภาพในการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์มาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน การสร้างจินตภาพมีทั้งที่เป็นการบรรยาย การพรรณนาและการใช้ภาพพจน์

กล่าวได้ว่ากระบวนการสร้างจินตภาพเป็นกลวิธีการใช้ภาษารูปแบบหนึ่งที่นักประพันธ์นำมาใช้เพื่อสื่อสารในวรรณคดีให้เกิดภาพขึ้นในใจของผู้อ่าน โดย“จะต้องมีมโนภาพที่ชัดเจนอยู่ในความคิดและความรู้สึกแล้วจึงถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือตัวอักษร” (สิทธา พินิจภูวดลและคณะ, 2516, น.164) ในขณะที่เมื่อผู้รับสารทำความเข้าใจสารนั้นก็สามารถเกิดจินตภาพขึ้น ทำให้เห็นเป็นรูปธรรมหรือจินตนาการในเชิงความรู้สึก เช่น รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้รับสาร ก่อให้เกิดความเข้าใจความหมายรวมทั้งเกิดความรู้สึกต่างๆตามทีผู้ประพันธ์สื่อสารผ่านวรรณคดี เช่น ความน่ากลัว ความซาบซึ้งใจ ความตลกขบขัน ความเศร้าสลด เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาวรรณคดีโดยพิจารณากลวิธีใช้ภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างจินตภาพก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในตัวงานวรรณคดีมากขึ้นรวมทั้งเข้าถึงเนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ ตลอดจนคุณค่าของวรรณคดีได้เป็นอย่างดี

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิพระร่วง

ผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิพระร่วง พบประเด็นหลักที่นักวิชาการกล่าวถึงใน 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังจะแยกเป็นหัวข้อดังนี้

2.1.1 บริบทและการดำรงอยู่ของตัวงาน

บทความวิจัย เรื่อง *การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง* ของ นววรรณ พูนวสุพลฉัตร ดวงเพชร สมศรีและทรงวิทย์ แก้วศรี (2563) เป็นบทความวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิภคา และเพื่อสังเคราะห์รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาสื่อนวัตกรรมตามไตรภูมิภคา ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาเรื่องไตรภูมิในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาและปกรณ์วิเสส รวมทั้งทัศนะของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา แล้ววิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง นอกจากนี้ยังมีการสังเคราะห์ออกเป็นแนวคิดและรูปแบบของนวัตกรรมในสังคมไทยปัจจุบันด้วย

ผลการวิจัยด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิภคา พระมหาดรรมาธิราชไทยทรงได้รับแรงจูงใจจากปัจจัยต่างๆ 5 ด้าน ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง ประเทศไทยนับถือพระพุทธศานานิกายเถรวาท ทำให้เกิดแบบอย่างทีพระราชชาติองทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะในยุคสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช 2) ปัจจัยด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เข้าสู่

ประเทศไทย มีพระสงฆ์เข้ามาเผยแผ่พระศาสนาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ภายหลังก็มีการไปมาหาสู่กันของพระสงฆ์ระหว่างลังกา พม่า ไทย ทั้งไทยภาคเหนือล้านนาและไทยใต้ภาคกลาง ปฏิสัมพันธ์กันทางพระพุทธศาสนาของกลุ่มประเทศเถรวาทเหล่านี้ ทำให้เกิดมีการคัดลอกแลกเปลี่ยนคัมภีร์พระพุทธศาสนา การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม การสังคายนาพระธรรมวินัย ทั้งเป็นบ่อเกิดประเพณี พิธีกรรม และเทศกาลต่างๆทางพระพุทธศาสนาขึ้น 3) *ปัจจัยด้านศิลปกรรมพุทธศิลป์บนพื้นฐานปฏิสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา* เป็นอิทธิพลคาบเกี่ยวและสืบเนื่องมาจากผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ก่อให้เกิดการถ่ายทอดลอกเลียนแบบการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ด้านต่างๆ โดยอาจมีการประยุกต์เข้ากับคติความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่น 4) *ปัจจัยด้านวรรณกรรมพระพุทธศาสนา* วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ มีกล่าวถึงเรื่องไตรภูมิอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นเรื่องไตรภูมิจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อและความคิดของคนไทยมาช้านาน จึงเป็นกุศโลบายอันยอดเยี่ยมที่จะนำเรื่องไตรภูมิมาเผยแผ่สั่งสอนประชาชน และ 5) *ปัจจัยด้านหลักธรรมที่อิงหลักการบนพื้นฐานเพื่อความดีงามของสังคม* ผู้ปกครองทรงเป็นดั่งพระมหากษัตริย์กราชตามแนวคิดเรื่องมหาจักรพรรดิทางพระพุทธศาสนา ก็ย่อมมีพระราชประสงค์จะทรงถ่ายทอดหลักธรรมสู่ราษฎรของพระองค์ให้เป็นผู้มีศีลธรรมตามไปด้วย

บทความวิจัยดังกล่าวเป็นประโยชน์ในแง่ที่ให้แนวคิดและมุมมองเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้ประกอบการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของไตรภูมิภคที่มีต่อผู้คนในยุคนี้ได้

2.1.2 เนื้อหาและแนวคิด

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิพระร่วง พบว่ามีงานวิจัยที่กล่าวถึงไตรภูมิพระร่วงในแง่ที่ว่าแนวคิดที่แฝงอยู่ในไตรภูมิพระร่วงมีอิทธิพลต่อศิลปะยุคต่อๆมาจวบจนปัจจุบัน

บทความวิจัยเรื่อง *กระแสดารความคิด "ไตรภูมิ" ในวรรณกรรมและภาพยนตร์ไทย* ของ กานต์รวี ชมเชย (2555) เป็นการศึกษาโดยวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาทางความคิดในไตรภูมิภคฉบับพระยาสิทธิไทยกับแนวความคิดไตรภูมิที่ปรากฏในงานศิลปะประเภทวรรณกรรมและภาพยนตร์ไทย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตีความด้วยระเบียบวิธีทางวรรณคดีวิจารณ์ ผลการวิจัยมีดังนี้ ไตรภูมิภคฉบับพระยา สิทธิไทย เป็นการเล่าเรื่องไตรภูมิโดยอาศัยกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ดึงดูดใจผู้รับสารและโน้มน้าวใจให้ร่วมรู้สึกไปกับเนื้อหา ชวนให้พินิจพิเคราะห์เชื่อมโยงไปสู่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่หลักไตรลักษณ์และหลักกรรม รวมทั้งคติเกี่ยวกับนิพพาน ในด้านหลักกรรม ไตรภูมิภคมีการแสดงแนวคิดนี้ผ่านการเล่าเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลายในภพภูมิทั้งสาม (กามภูมิ รูป

ภูมิและอรูปภูมิ) การจะบังเกิดในภพภูมิได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับวิบากกรรมของแต่ละบุคคล ในด้านหลักไตรลักษณ์ ไตรภูมิภพแสดงให้เห็นว่าสรรพชีวิตเปลี่ยนแปลง เวียนว่ายตายเกิด ไม่มีความเที่ยงแท้ แม้แต่ธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน ภูเขา มหาสมุทรก็สูญสลายและบังเกิดใหม่เวียนวนไป ในด้านแนวคิดเกี่ยวกับการบรรลุนิพพาน ไตรภูมิภพแสดงให้เห็นว่าการได้ขึ้นสวรรค์มิใช่จุดหมายปลายทางของชีวิตที่แท้ การนิพพานคือจุดหมายที่แท้และเป็นความสุขที่หาสิ่งใดเทียบมิได้เลย

ในบทความวิจัยนี้มีการศึกษาว่าแนวความคิดเกี่ยวกับไตรภูมิดังกล่าวได้รับการย้ำเน้นอยู่ในสังคมไทยผ่านงานศิลปะที่ต่อเนื่องมา ระดับความลุ่มลึกก็ขึ้นอยู่กับศิลปินผู้สร้างงาน ประกอบกับจุดมุ่งหมายและรูปแบบของงาน ตัวอย่างเช่น ในวรรณกรรมปัจจุบัน งานกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ บางเรื่องได้แสดงแนวคิดไตรภูมิในแง่ที่ว่า การเกิดเป็นมนุษย์ประเสริฐแท้แล้ว เนื่องจากมีโอกาสทำบุญกุศล แต่มนุษย์บางคนก็ไม่ตระหนักในข้อนี้ กลับทำความชั่วและเต็มไปด้วยความละโมภ จะครอบครองสิ่งต่างๆเพียงชั่วคราว หายที่สุดร่างกายก็สูญสลายไม่สามารถครอบครองสิ่งนั้นต่อไปได้ การขัดเกลาปัญญาตามหลักธรรมคำสอนและทำคุณประโยชน์ต่อโลกจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงกระทำ แนวคิดไตรภูมียังปรากฏอยู่ในบทเพลงแนววัยรุ่น ซึ่งใช้แนวคิดเรื่องกรรมและเนื้อหาเกี่ยวกับนรก มาใช้เป็นกลวิธีการเปรียบเทียบเพื่อแสดงการเสียดสีผู้คนในยุคปัจจุบันที่นึกถึงแต่ความสนุกสนาน และเข้าใจว่าเป็นความสุข แต่แท้จริงแล้วความทุกข์หรือผลของการกระทำชั่วอาจจะตามมาภายหลัง แนวคิดไตรภูมียังปรากฏผ่านภาพยนตร์แนวผีสยองขวัญด้วย เช่น เรื่อง 5 แพร่งและเรื่องนรก ทั้งสองเรื่องนี้เน้นเรื่องกรรมโดยใช้เนื้อหาเกี่ยวกับสัตว์นรกและเปรตมาช่วยให้เกิดความสยองและน่าสะพรึงกลัว พร้อมกับกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดสำนึกทางศีลธรรมจริยธรรมและความเกรงกลัวต่อบาป

ผลงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาไตรภูมิภพโดยเน้นที่แนวความคิดหลัก และศึกษาเปรียบเทียบกับงานวรรณกรรมและภาพยนตร์ไทยในยุคปัจจุบันที่มีกระแสธารความคิดไตรภูมิสืบทอดต่อเนื่องกัน มา เป็นการศึกษาที่ไม่ได้เน้นเรื่องเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความกลัว ซึ่งเป็นเนื้อหาประการหนึ่งที่โดดเด่นและน่าจะหยิบยกมาพิจารณา

บทความทางวิชาการอีกเรื่องหนึ่งคือ *อิทธิพลของคติไตรภูมิต่อการสร้างสรรค์วรรณคดี* ของ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2556) กล่าวถึงวรรณคดีเรื่องไตรภูมิภพพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไทยว่า นำเสนอความคิดเกี่ยวกับไตรภูมิ คือ ความเชื่อเรื่องบาปบุญ การเวียนว่ายตายเกิดใน 3 ภูมิ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏด้วยการเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นแก่นธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน และมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อความเชื่อทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและทัศนคติทางสังคมและจริยธรรมของคนไทย รวมทั้งจินตนาการมหัศจรรย์ของกวีโบราณที่สร้างสรรค์เพื่ออธิบายและสนับสนุนความเชื่อเกี่ยวกับอายุของโลก การสิ้นโลก การสร้างโลก ภูมิศาสตร์จักรวาล

นรก-สวรรค์ เทพดา สัตว์และ ป่าหิมพานต์ ซึ่งมีการสืบทอดและสืบสร้างในวรรณคดีเรื่องต่างๆ มาจวบจนปัจจุบัน

ผู้เขียนแบ่งหัวข้อออกเป็นดังนี้ 1. *ภูมิศาสตร์จักรวาลหรือจักรวาลวิทยา* กล่าวถึง ภูมิศาสตร์ของโลกไว้ในส่วนที่กล่าวถึงเรื่องภูเขาและแม่น้ำ มีทวีปใหญ่และทวีปน้อย มหาสมุทร และ รวมถึง สวรรคภูมิ นรกภูมิ พระจันทร์ พระอาทิตย์และดวงดาวต่าง ๆ แนวคิดดังกล่าวปรากฏใน วรรณคดีเรื่องอื่นสมัยต่อมาด้วย เช่น กากีคำกลอน บทละครเรื่องรามเกียรติ์ และแม้แต่ในวรรณกรรม ปัจจุบันก็พบ เช่น นวนิยายเรื่องข้ามสีทันดร 2. *สัตว์ในไตรภูมิ* ไตรภูมิกล่าวถึงสัตว์ใน ไตรภูมิกถาว่ามีกำเนิดหลายประเภทและจำแนกออกเป็นหลายประเภท สัตว์เหล่านี้มีกำหนดหมาย 3 ประการ คือ รู้สึบพันธุ รู้กินและรู้ตาย ต่างกับคนที่ไม่มีธรรมสัญญาคือไม่รู้บาปบุญคุณโทษและไม่รู้จัก ทำการงานเลี้ยงชีพมีวรรณคดีที่กล่าวถึงสัตว์ในไตรภูมิกถา เช่น ครุฑ นาค ปลาอานนท์ ฯลฯ หลายเรื่อง เช่น สมบัติอมรินทร์คำกลอน ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นิราศนรินทร์คำโคลง ของ นายนรินทร์ ชิเบศร์ (อิน) พระอภัยมณีคำกลอน ของ สุนทรภู่ เป็นต้น หรือในวรรณกรรมปัจจุบัน เช่น ปักษานาคา ของ รอมแพง ครุฑนาค ภาคออกศึกหิมพานต์ ของ นิธิ นิธิวีรกุล นาคราช ของ แก้วแก้ว 3. *การสร้างโลก* - *การสร้างโลก* ไตรภูมิกถากล่าวถึงการวิเศษของโลกและการอุบัติของโลก วรรณคดีหลายเรื่องในยุค ต่อมาได้ถ่ายทอดเรื่องการสร้างโลกและการสร้างโลกไว้ เช่น โองการแข่งน้ำ วรรณคดีสมัยอยุธยา วรรณคดีประเภทนิราศมักจะนำเอาการสร้างโลก มาพรรณนาเทียบเคียงกับความทุกข์โศกของกวีที่ต้อง พراقจากหญิงคนรัก เช่น ในทวาทศมาสและนิราศนรินทร์ 4. *ป่าหิมพานต์-สัตว์หิมพานต์* ไตรภูมิกถา กล่าวว่าป่าหิมพานต์อยู่ในชมพูทวีป เป็นที่อยู่ของสัตว์มหัศจรรย์ต่างๆ เรียกว่า สัตว์หิมพานต์ ใน วรรณคดีไทยก็ปรากฏการกล่าวถึงป่าหิมพานต์ โดยเฉพาะในตอนที่ตัวละครเดินเที่ยวชมป่า เช่น สมุทร โฆษคำฉันท์ กากีคำกลอน สัตว์หิมพานต์หลายประเภทถูกนำไปเป็นตัวละครเอกในวรรณคดี เช่น พระสุ ธน-มนโอรห์ และยังสร้างแรงบันดาลใจแก่นักเขียนในยุคปัจจุบันด้วย เช่น ทิพยปักษา ของ ฌามิวาห์ พานต์นิรมิต ของ ปราณธร (คาซี) 5. *พระอินทร์-ข้างเอราวัณ* ไตรภูมิกถากล่าวถึงพระอินทร์และข้าง เอราวัณไว้ในส่วนที่กล่าวถึงสวรรค์ ข้างเอราวัณถูกนำไปสร้างสรรค์ใหม่ในวรรณคดีเรื่องอื่น เช่น บท ละครเรื่องรามเกียรติ์ 6. *เรื่องยมบาลและนรก* เช่น พระมาลัยคำหลวง และในวรรณกรรมร่วมสมัย หลายเรื่อง เช่น เงา ของ โรสลาเรน

บทความวิชาการนี้ได้ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลเกี่ยวกับคติไตรภูมิที่มีต่อ วรรณคดียุคต่อมา รวมทั้งวรรณกรรมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามผู้เขียนไม่ได้มุ่งเน้นเกี่ยวกับ เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระ รวงเป็นประเด็นที่น่าสนใจและทำให้เกิดความเข้าใจในไตรภูมิพระร่วงในอีกแง่มุมหนึ่ง

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ายังไม่ม้งานวิจัยที่ศึกษา งานวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำโดยมุ่งพิจารณาที่เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่า กลัวอันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของตัวงานทั้งสองชิ้นโดยเฉพาะ ผู้วิจัยจึงจะศึกษาโดยอาศัยการ วิเคราะห์ตีความ ร่วมกับการพิจารณาบริบทของตัวงานและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวงานประกอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตัวงานในอีกแง่มุมหนึ่งอันจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านวรรณคดีต่อไป

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโองการแข่งน้ำ

ผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลิลิตโองการแข่งน้ำ และพบประเด็น หลักๆ ที่นักวิชาการกล่าวถึง 4 ประเด็นใหญ่ๆ ดังจะแยกเป็นหัวข้อดังนี้

2.2.1 บริบทและการดำรงอยู่ของตัวงาน

เอกสารที่เกี่ยวข้องหลายชิ้นมีการกล่าวถึงบริบทและการดำรงอยู่ของลิลิตโองการแข่งน้ำ บทความวิจัยเรื่อง *โองการแข่งน้ำ: อำนาจของการสาปแช่งหรืออำนาจของการจับจ้อง ของ สมเกียรติ วันทะนะ (2561)* เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ความคิดทางการเมืองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 – 2310” เป็นการศึกษโองการแข่งน้ำที่พิจารณาบริบทและการดำรงอยู่ของตัวงานประกอบ โดยมุ่งนำเสนอความสำคัญของโองการแข่งน้ำว่าสารที่สำคัญยิ่งกว่าเนื้อหาของโองการแข่งน้ำนี้ก็คือ กระบวนการแห่งพิธีกรรมของโองการแข่งน้ำ ซึ่งเป็นการบีบให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต้องทำหน้าที่ ระมัดระวังพฤติกรรมของตนเอง โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ได้เกิดจากน้ำที่ดื่ม แต่เป็นการวางตนอย่าง เคร่งครัด เนื่องด้วยถูกผู้คนในพิธีทั้งหลายจับจ้องหรือสอดส่อง กระบวนการพิธีกรรมเป็นอุปสรรค ประกันความมีเสถียรภาพของกษัตริย์ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการจงรักภักดีของขุนนาง

นอกจากนี้ ผู้เขียน (สมเกียรติ วันทะนะ) ยังพบว่าพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานานจะเป็น พระราชพิธีที่สำคัญที่สุดพิธีหนึ่ง ในแง่ที่มุ่งผดุงความเข้มแข็งของระบอบราชาธิปไตยโดยตรง

บทความวิจัยนี้ได้ให้แนวคิดในเชิงบริบทได้เป็นอย่างดี ทำให้เห็นการดำรงอยู่ของลิลิต โองการแข่ง อย่างไรก็ดี งานวิจัยนี้เป็นงานที่อยู่ในสาขาประวัติศาสตร์มิได้ศึกษาโองการแข่งน้ำที่ พิจารณาตัวบทอย่างละเอียดในเชิงภาษาและวรรณคดี อีกทั้งยังมีประเด็นที่ท้าทายให้ผู้วิจัยคิด วิเคราะห์ต่อไปว่าจริงหรือไม่ที่ “สารที่สำคัญยิ่งกว่าเนื้อหาของโองการแข่งน้ำนี้ก็คือกระบวนการแห่ง พิธีกรรมของโองการแข่งน้ำ” ก็ชวนให้ตั้งคำถามต่อไปว่าถ้าหากเป็นดังที่กล่าวนี้จริง เหตุใดเนื้อหาของ โองการแข่งน้ำจึงต้องมีการกล่าวถึงอำนาจผี พรหมณ์และพุทธอย่างมากมาย และมีการขบขันเนื้อหา ทางอารมณ์น่ากลัว เป็นไปได้หรือไม่ว่าเนื้อหาที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ซึ่ง ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

ส่วนหนังสือทางวิชาการเรื่อง “อ่านโองการแข่งน้ำ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ” ของ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) เป็นผลงานทางวิชาการทางด้านวรรณคดีศึกษา ผู้เขียนได้พิจารณาวิเคราะห์ โองการแข่งน้ำประกอบกับการศึกษาบริบทของตัวงานในยุคที่ก่อกำเนิดขึ้นคือสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนต้น และการดำรงอยู่ของตัวงานในฐานะตัวบทที่ใช้อ่านประกอบในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ (ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา) โดยมีผลการวิเคราะห์ว่าลิลิตโองการแข่งน้ำเป็นตัวบทที่ใช้ประกอบการอ่านในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของการประกอบพระราชพิธี ดังจะเห็นได้จากภาษาที่ใช้มีลักษณะทางวรรณศิลป์ แตกต่างจากโองการแข่งน้ำฉบับอื่นๆ ก่อนหน้าซึ่งไม่มีลักษณะทางวรรณศิลป์เช่นนี้ วรรณศิลป์ที่ปรากฏในตัวบทเมื่อมาใช้ประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ก็จะเสริมสร้างบรรยากาศให้ผู้ร่วมพิธีเกิดความเกรงขาม

2.2.2 เนื้อหา

ในบทความวิจัยเรื่อง *โองการแข่งน้ำ: อำนาจของการสาปแช่งหรืออำนาจของการจับจ้อง* ของ สมเกียรติ วันทะนะ (2561) มีการวิเคราะห์เนื้อหาของลิลิตโองการแข่งน้ำ โดยพิจารณาความถี่ของการกล่าวถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพบว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏ แบ่งออกได้เป็น 3 หมวดใหญ่ๆ คือ อำนาจผี อำนาจพราหมณ์และอำนาจพุทธ โดยอำนาจผีซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่นมีจำนวนมากที่สุด

ในหนังสือทางวิชาการเรื่อง *อ่านโองการแข่งน้ำ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ* ของ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) มีการวิเคราะห์เนื้อหาของลิลิตโองการแข่งน้ำโดยจำแนกเนื้อหา ความคิดและความเชื่อ ออกเป็น 6 ส่วน ได้แก่ 1) คำกล่าวนมัสการเทพเจ้าทั้งสามองค์ในศาสนาฮินดู 2) กำเนิดจักรวาล กำเนิดพระสมมติราชาและสิทธิธรรมของพระราชา 3) การกล่าวเชิญเทพเจ้า เทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มาเป็นพยานในพระราชพิธีถือน้ำและชี้ตัวผู้คิดคดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน 4) คำสาปแช่งและโทษของผู้คิดคดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน 5) คำกล่าวสรรเสริญผู้ที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดี รวมทั้งรางวัลที่จะได้รับเป็นการตอบแทน และ 6) คำกล่าวสรรเสริญพระบุญญาบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน

ในประเด็นที่เกี่ยวกับเนื้อหา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจในประเด็นที่ว่าอำนาจผีซึ่งปรากฏเป็นจำนวนมากที่สุด (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561) มีนัยประการใดหรือไม่ เหตุใดอำนาจผีจึงปรากฏมากที่สุดในโองการแข่งน้ำ อาจสอดคล้องกับการสร้างความน่ากลัวของเรื่อง ด้วยการใช้คำแช่งที่เน้นให้เกิดความกลัว ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ต่อไป

2.2.3 ฉันทลักษณ์

ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในวงวิชาการว่าโองการแข่งน้ำมีรูปแบบฉันทลักษณ์เป็นลักษณะใด เนื่องจากการจัดวางรูปแบบฉันทลักษณ์กระทำได้หลากหลายวิธี แต่ละวิธีก็ไม่ได้ลงรูปรอยเป็นฉันทลักษณ์ที่ถูกรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการเขียนที่ลวรรณเรียงกันไปหรือเขียนโคลงทีละ 2 วรรคหรือเรียงกันไปคล้ายๆ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547, น.93) กล่าวถึงสาเหตุที่โองการแข่งน้ำมิได้วางรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ชัดเจนไว้ว่า

ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งคือผู้ที่อ่านโองการดังกล่าวนี้ด้วยตนเองในการประกอบพระราชพิธีถือน้ำ เมื่อทราบดีว่าเป็นฉันทลักษณ์ชนิดใดก็สามารถอ่านได้อย่างถูกต้อง...และอาจเป็นเพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเขียนให้เป็นรูปแบบที่ชัดเจน เพราะผู้รู้เรื่องฉันทลักษณ์ดังกล่าวย่อมสามารถอ่านได้ถูกต้องอยู่แล้ว

จิตร ภูมิศักดิ์ (2563, น. 278-284) พิจารณาเหตุผลของการจัดเรียงรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ชวนให้สับสนโดยเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์ และให้เหตุผลไว้ว่าต้นฉบับเดิมกระจัดกระจายสูญหายไป ฉบับที่ตกทอดมาให้อ่านนี้จะเป็นฉบับที่พราหมณ์หรือราชบัณฑิตผู้รู้ช่วยกันจัดจรรขึ้นจากความจำ จึงมีการบันทึกไปโดยที่ไม่ได้ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นฉันทลักษณ์ประเภทใด ด้วยสาเหตุสองประการคือ *ประการแรก* เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตกในปี พ.ศ. 2310 พวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตและข้าราชการที่มีความรู้เกี่ยวกับโองการแข่งน้ำส่วนหนึ่งน่าจะเสียชีวิตหรือถูกจับเป็นเชลยไปอยู่ที่พม่าผู้ที่รอดชีวิตก็กระจัดกระจายหลบหนีไปตามที่ต่างๆ ดังที่เราได้พบตำราเก่าๆ ตกค้างอยู่ตามเมืองต่างๆ เช่น ที่เพชรบุรีได้พบพงศาวดารอยุธยา ฉบับที่พระนารายณ์โปรดให้รวมขึ้น หรือการพบพราหมณ์ในราชสำนักที่เมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุง โองการแข่งน้ำก็น่าจะเป็นเช่นเดียวกัน อาจจะทำตามเก็บต้นฉบับมาได้ไม่ครบหรือได้ตัวพราหมณ์ที่เคยอ่านโองการหรือท่องจำกันมาแล้วให้มาจดกันขึ้นใหม่ หากได้มาแต่บุคคลมาจดกันใหม่อาจจะช่วยกันนึกคนละแห่งสองแห่งเท่าที่จะจำได้ จึงน่าจะมีบ้างที่ขาดตกบกพร่องไป *ประการที่สอง* โองการแข่งน้ำเป็นโคลงเก่าแก่ที่ผู้อ่านและผู้ฟังสมัยอย่างสนิทว่าเป็นโคลงอะไร จึงอ่านผิดวรรคตอน เอาคำวรรคหลังร่นมาเป็นวรรคหน้า การท่องจำก็ทำตามเสียงที่ท่องไว้เหมือนท่องคาถาผลลัพธ์ที่ได้คือเป็นโคลงที่เขียนผิดวรรค ผิดบาท

การตรวจสอบชำระโองการแข่งน้ำของกรมศิลปากรตั้งระบุไว้ว่า (2529, น. 4-5) ต้นฉบับเป็นสมุดไทย อักษรไทย จำนวน 8 ฉบับ ทั้งหมดนี้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ เมื่อพิจารณาตามลักษณะตัวอักษรและทะเบียนประวัติของสมุดไทยก็พบว่า ทั้งหมดเป็นฉบับที่คัดลอกขึ้นมาในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื้อความถ้อยคำไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก ตลอดจนการจัดเรียงบรรทัดวรรคตอนแทบจะไม่ต่างกัน จึงแน่ใจว่าน่าจะคัดลอกวนเวียนกันมา ทำให้ไม่สามารถขจัดปัญหาเรื่องฉันทลักษณ์อันเป็นที่สงสัยได้ ส่วนอักขรวิธีปลีกย่อยก็มีบ้างที่แตกต่างกันไปตามความนิยมของอาลักษณ์แต่ละคน ในการตรวจสอบชำระ

หากกรมศิลปากรพบข้อความตอนใดที่ต่างก็พิจารณาตามหลักภาษาไทยและค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประกอบ แล้วจึงเลือกคำที่น่าเชื่อถือมาใช้ โดยจะมีเชิงอรรถกำกับไว้เพื่อรักษาอักษรวิธีให้ใกล้เคียงกับของเดิมในสมุดไทยมากที่สุด ส่วนคำที่ลึกลับหรือแน่ใจว่ามาจากการคัดลอกที่ผิดพลาดก็จะแก้ไขให้ถูกต้อง เช่น คำว่า เจ็ด แก้เป็น เจ็ด และเปลี่ยนตัวอักษร ข ขวด เป็น ข ไซ์ และ ค คน เป็น ค ควายทั้งหมด ส่วนการจัดเรียงวรรคก็ไม่สามารถปรับปรุงให้เป็นไปตามคณะของโคลงประเภทใดประเภทหนึ่งได้ จึงเรียงไว้แบบเดิม นอกจากนี้ กรมศิลปากร (2529, น.11-12) ยังระบุว่า ส่วนหนึ่งของหน้าปกต้นฉบับสมุดไทยปรากฏชื่อเรื่องต่างๆกัน เช่น พระสมุดแข่งน้ำพระพิท พราหมณ์แข่งคำชาบาลแข่งน้ำพรหม โคลงแข่งน้ำพระพิท และฉบับที่หน้าปกปิดทองไม่มีชื่อเรื่อง มีข้อความเขียนว่า คำโคลงห้าแข่งน้ำฝ่ายใน เป็นสมุดไทยดำ เส้นหดล

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าความเห็นของจิตร ภูมิศักดิ์ มีน้ำหนักมากที่สุดเพราะเป็นข้อสันนิษฐานที่อิงอยู่กับประวัติศาสตร์และสอดคล้องกับข้อมูลของกรมศิลปากร จึงกล่าวได้ว่าโครงการแข่งน้ำฉบับที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเป็นฉบับที่กรมศิลปากรตรวจสอบชำระมาจากสมุดไทย จำนวน 8 เล่มที่น่าจะคัดลอกวนเวียนกันมาในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยต้นฉบับเดิมอาจจะสูญหายไปครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาแล้วน่าจะมีการจัดขึ้นใหม่โดยนักปราชญ์หรือพราหมณ์ที่พอจะจดจำได้หรือต้นฉบับอาจมีบางส่วนขาดๆหายๆก็ช่วยกันจดจารขึ้นให้ครบถ้วน ดังนั้น เราจึงเห็นฉันทลักษณ์ที่ดูเหมือนไม่ได้จัดเรียงเข้าเป็นโคลงอย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นที่มาของข้อสันนิษฐานที่ต่างกันไปหลากหลายทางของผู้ศึกษาโครงการแข่งน้ำ รวมทั้งช่วยอธิบายว่าเหตุใดข้อความหรือถ้อยคำบางคำมีความลึกลับหรือให้ความหมายที่สับสน (ถ้าไม่นับรวมคำที่เก่าแก่หลายๆคำทำให้เข้าใจยาก) ก็น่าจะเป็นเพราะการจดจารขึ้นจากความจำหรือจากฉบับเดิมที่อาจไม่ครบถ้วนหรือไม่ชัดเจน

เมื่อพิจารณาความเห็นของผู้รู้ด้านวรรณคดีเกี่ยวกับรูปแบบฉันทลักษณ์ของโครงการแข่งน้ำก็พบว่าฉันทลักษณ์ของโครงการแข่งน้ำ มี 2 ประเภท คือ ร่าย และ โคลง โดยการประพันธ์ที่ใช้ฉันทลักษณ์สองประเภทนี้สลับกันอย่างร้อยเรียง เรียกว่า ลิลิต

1) ร่าย

มีผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ร่ายในโครงการแข่งน้ำ (อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2529, น. 12-13) ดังนี้

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2497, น. 97) กล่าวว่า ร่ายที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำเป็น “ร่ายพิเศษของเก่า” และขยายความว่าร่ายพิเศษของเก่านี้นับเข้าอยู่ในร่ายยาว โดยมีได้อธิบายว่าเป็นร่ายยาวที่พิเศษอย่างไรบ้าง แต่ได้อธิบายเชื่อมโยงไปถึงการเข้าลิลิตว่า “เมื่อจบร่ายจะเอาโคลงมณฑกคติมาต่อขึ้น ท่านเอาคำสุดท้าย ร่าย (เบศ) มาต่อกับคำที่ 1 บาทต้นของโคลง (เรศ) อย่างร่ายสุภาพต่อกับโคลงสุภาพ”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระบุว่าช่วงแรกของโครงการแข่งน้ำ รวมทั้งส่วนเนื้อความที่เป็นคำแข่งส่วนหนึ่งซึ่งจัดเรียงแบบกลอน มีฉันทลักษณ์เป็นร่ายโบราณที่ไม่เคร่งครัดเรื่องจำนวนคำในแต่ละ

วรรค ส่วนเนื้อความที่เป็นคำแข่งส่วนหนึ่งซึ่งจัดเรียงแบบกลอนนี้ ทรงเห็นว่าน่าจะมีการเรียงวรรคผิดเพี้ยนไป ตัวอย่างคำแข่งของเดิมจัดวางในลักษณะกลอน ดังตัวอย่างนี้

ผู้ใดเภาทงคค	พาจกจากซึ่งหน้า
ถือขันสรดใบพลูตานเสียด	หว่ายชั้นฟ้าคู่แมน ฯ
มารเพียดให้ทศพลช่วยดู	ไตรแดนจักอยู่ค้อย
ธรรมมารคปรตเยกช่วยดู	ห้าร้อยเพียรแมนเดียว ฯ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดรูปแบบคำประพันธ์ส่วนนี้ให้เข้าสัมผัสแบบร้อย โดยนำวรรคหน้ามาเรียงต่อกัน ด้วยทรงเห็นว่าได้นเนื้อความเข้าใจง่ายขึ้น เป็นดังนี้

ผู้ใดเภาทงคค ถือขันสรดใบพลูตานเสียด มารเพียดให้ทศพลช่วยดู ธรรมมารคปรตเยกช่วยดู ไปจนถึงเจ้าผาคำผาเผือกช่วยดู แล้วจึงนำวรรคหลังมาต่อเป็น พาจกจากซึ่งหน้า หว่ายชั้นฟ้าคู่แมน ไตรแดนจักอยู่ค้อย ห้าร้อยเพียรแมนเดียว... [จนกระทั่งมาต่อกับคำแข่งตอนสุดท้ายที่ของเดิมเรียงกันแบบร้อยอยู่แล้ว] คือตั้งแต่ ผีดงผีหมื่นถ้ำ ล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก...

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547, น. 30-34) กล่าวว่า ร่ายที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำเป็นร้อยโบราณ บางวรรคมีคำสร้อยท้ายวรรค เช่น “พิณามปรมาธิเบศ ไทธเรศสุรลลิตี **พ่อ**” ในด้านจำนวนคำ โดยทั่วไปร้อยโบราณจะมี 5 คำหรือน้อยกว่า 5 คำในแต่ละวรรค แต่ร้อยโบราณในโครงการแข่งน้ำ ส่วนใหญ่จะมีวรรคละ 5-6 คำ แต่ก็มีที่บางวรรคมีจำนวนคำมากถึง 10 คำ *ด้านการรับสัมผัส* แม้ว่าโดยทั่วไปร้อยโบราณจะมีคำรับสัมผัสอยู่ตรงคำที่ 1 2 หรือ 3 แต่ในโครงการแข่งน้ำบางวรรครับสัมผัสตรงคำสุดท้ายของวรรค บางวรรคขาดสัมผัสระหว่างวรรคก็มี โดยชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต ให้ความเห็นว่าน่าจะเป็นเรื่องปรกติของการแต่งฉันทลักษณ์ในช่วงแรกๆ และการที่มีการเปลี่ยนตำแหน่งของคำรับสัมผัสมาให้ตรงกับท้ายวรรคก่อนจบบรรายแต่ละบท ตัวอย่างเช่น “*นรินทรหยาบหลายหล้า ใครกวินชื่อแท้ ผ่านฟ้า ป่าอวยพรฯ*” และ “*...ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศรราเรื่อยหล้า สุขผ่านฟ้า เบิกสมบุญพ่อ สมบุญ*” แสดงถึงพัฒนาการจากร้อยโบราณไปสู่ร้อยต้นและร้อยสุภาพซึ่งลงท้ายด้วยโคลงสองสุภาพต่อไป ส่วน จิตร ภูมิศักดิ์ (2563) มุ่งเน้นการพิจารณาฉันทลักษณ์โคลงที่ปรากฏมากกว่า แต่ก็ได้ระบุไว้ว่าร้อยที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำเป็นร้อยต้นโบราณ

2) โคลง

มีผู้รู้ทางด้านวรรณคดีให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับลักษณะของโคลงไปในแนวทางต่างกัน ดังนี้

2.1) โคลงห้ามณฑกคดีที่มีสัมผัสแบบโคลงบาทกฤษ

พระยาอุปกิตศิลปสารให้ความเห็นว่าโองการแข่งน้ำมีลักษณะเป็น “โคลงโบราณเชื่อมณฑกคติ (กบตัน) โคลงห้า” ที่มีสัมผัสแบบโคลงบาทกฤษร แต่ที่ไม่เข้ารูปรอยที่สม่ำเสมอทุกบทนั้นน่าจะเป็นเพราะการคัดลอกต่อกันมา ทำให้เกิดการตกหล่น ดังข้อความว่า

โคลงแบบนี้เป็นของเก่าแก่มาก ท่องจำและคัดลอกกันหลายทอดจึงได้ตกหล่นและคลาดเคลื่อนไปมาก ต่อเมื่อตรวจตราดูทั่วยุไปแล้ว จัตุวรรคตอนเสียใหม่เล็กน้อย ก็เห็นได้ว่าของท่านเป็นระเบียบเรียบร้อย... แต่เพราะโคลงนี้ได้ใช้ท่องจำสวดอ่านเอื้อนจังหวะสั้นๆยาวๆ จึงตกหล่นไปบ้าง...และสัมผัสก็ไม่รับกันตามที่เคยรับกันด้วย และบางแห่งก็แยกวรรคเคลื่อนคลาดเอาคำต้นวรรคย้ายมาเป็นสร้อยปลายวรรคต้นเลยทำให้ไม่คล้องจองกัน (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2497, น. 84)

ในจินตามณีแบบเรียนเล่มแรกของไทย พระโหราธิบดีได้แสดงตัวอย่างลักษณะของโคลงชนิดต่างๆไว้ โดยในหัวข้อมณฑกคติโคลงห้าได้มีตัวอย่างที่เป็นมณฑกคติโคลงห้าและตัวอย่างที่เป็นโองการแข่งน้ำ โดยระบุว่า เป็น “อย่างโคลงแข่งน้ำพระพัฒน์” แต่ไม่ได้ระบุชื่อโคลงลงไปอย่างเฉพาะเจาะจงว่าเป็นโคลงประเภทใด (กรมศิลปากร, 2561 น.36-37) แสดงว่าพระโหราธิบดีมีความเห็นว่าโคลงห้าในโองการแข่งน้ำเป็นโคลงห้าที่มีลักษณะเฉพาะตนที่ไม่สามารถจัดวางเข้าเป็นโคลงที่รู้จัก ที่มีชื่อเรียกกันอยู่ ณ ขณะนั้นได้ จึงใช้ชื่อว่าโคลง “อย่างโคลงแข่งน้ำพระพัฒน์”

2.2) โคลงห้าไทยที่มีสัมผัสแบบบาทกฤษร

จิตร ภูมิศักดิ์ (2563) เห็นว่าลักษณะคำประพันธ์ของโองการแข่งน้ำคือ โคลงห้า โดยพิจารณาจากที่มีระบุไว้อยู่แล้วในสมุดไทยและพิจารณาประกอบกับประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับคำประพันธ์โคลงห้าที่เป็นลักษณะกาพย์กลอนแห่งชนชาติไทย-ลาวแต่ดั้งเดิม เช่นที่พบในล้านนาและล้านช้าง มี 2 ลักษณะคือ 1) กาพย์กลอนประเภทที่ถือสัมผัสเป็นหลักอย่างหนึ่ง (คำคล้องจอง) และ 2) ประเภทที่ถือน้ำหนักและระดับเสียงเป็นหลัก (การใช้ระดับเสียงสูงต่ำหรือเสียงวรรณยุกต์) ทั้ง 2 ลักษณะนี้ทำให้เกิดกาพย์กลอนประเภทที่ 3) คือถือทั้งสัมผัส จังหวะน้ำหนักและระดับเสียงเป็นหลักร่วมกัน โคลงห้าได้ปรากฏอยู่ในหนังสือเจือง วรรณคดีท้าวฮุงที่เป็นมรดกเก่าแก่มาดั้งแต่อาณาจักรล้านช้าง แม้จะตกหล่นไปบ้าง แต่ก็เห็นเค้าของโคลงห้าที่เคยนิยมมาตั้งแต่สมัยนั้น ทั้งความเก่าแก่ของภาษาและระเบียบโคลงอันเก่าแก่ รวมทั้งลักษณะการเล่าเรื่องวีรบุรุษแบบเรื่องจริง จิตร ภูมิศักดิ์เชื่อว่าโคลงห้าที่น่าจะเป็นที่นิยมกันแพร่หลายในยุคนั้นและน่าจะแพร่หลายมาถึงในท้องถิ่นไทยอยุธยาสมัยพระเจ้าอู่ทอง โดยสันนิษฐานว่าน่าจะนิยมใช้กรณีที่ต้องการสร้างบรรยากาศอันหนักแน่นศักดิ์สิทธิ์ เพราะวรรคหนึ่งมีน้อยคำ สั้น กระชับ สร้างบรรยายอันน่าเกรงขามและงามสง่า ในขณะที่ต้องการความง่ายและแจ่มชัดแก่ผู้ฟังโองการแข่งน้ำด้วย และเห็นว่าการเรียกโคลงห้าในโองการแข่งน้ำเป็น มณฑกคติ เป็นความพยายามจะจัดเอารูปแบบของโคลงห้าแบบไทยเข้ากับตำราฉันทลักษณ์ของบาลีสันสกฤตซึ่งเป็นการยึด

เยียดและละเอียดการมองเห็นลักษณะของไทยอย่างที่เป็นไปตามธรรมชาติของภาษาไทยที่มีเสียงวรรณยุกต์และพัฒนาภาพลักษณ์ของตนเองที่ถือเอาระดับเสียงสูงต่ำเป็นสิ่งชี้ขาด โคลงห้าที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำ เป็นโคลงห้าที่เป็นโคลงสั้น วางสัมผัสอย่างบาทกฤษร และมิลักษณะอื่นๆที่แตกต่างออกไปหลายอย่างโดยเฉพาะคำเอก-คำโท คำเพิ่มหน้าและจำนวนบาท

2.3) โคลงสั้นจิตรลดาภิบาล

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2529, น.16) ทรงมีพระวินิจฉัยว่า โคลงที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำเป็นโคลงซึ่งมีความใกล้เคียงกับโคลงสั้นจิตรลดาภิบาล ดังที่ทรงกล่าวว่า

...ตามที่เคยได้ยินกล่าวกันมานั้นว่าเป็นโคลง แต่ขาดๆพร่องๆ อีกนัยหนึ่งว่าไม่ใช่โคลง หากจะเป็นกาพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าได้พิจารณาดูเทียบกับแบบโคลง ฉันทกาพย์ กลอน ในวรรณคดี มาตราพยางค์และกาพย์วิสาลินีทั้ง 3 แห่งแล้ว เห็นว่าดูใกล้จะเป็นโคลงสั้น เรียกว่า จิตรลดา...ส่วนที่ถ้อยคำขาดหรือตกไปนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงจะไม่ตกหาย หากแต่โคลงนั้นเป็นโคลงกลบท...

ทรงแสดงตัวอย่างดังนี้

นานาอเนกน้ำ	เดิมกัลป์
จักรำจักรภาพ	เมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจ็ด	อันพลุ่ง
<u>อันพลุ่งน้ำแล้งใช้</u>	ขอคหาย ๆ
เจ็ดปลามันพลุ่งหล้า	เป็นไฟ
วาบจัตุราบาย	แผ่นขัว
<u>แผ่นขัวซักไตรตรึงษ์</u>	เป็นผ้า
<u>เป็นผ้าแลบล้า</u>	สีล่อง ๆ

คำที่ขีดเส้นใต้คือตำแหน่งคำที่ไม่ปรากฏในตัวบท แต่พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าเป็นกลบท จึงทรงเพิ่มคำที่ซ้ำจากรวดก่อนหน้าเข้าไป

2.4) โคลงสี่ต้นบาทกฤษรชนิดกลบท

พ.ณ.ประมวญมารค (2502) กล่าวว่าโคลงที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำเข้ารูปแบบเป็นโคลงสี่ต้นบาทกฤษร แต่ไม่อาจเรียงได้สนิท เพราะอาจมีคำที่ตกหล่นหายไปขณะคัดลอกกรักษ

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) เห็นว่าโคลงที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำเป็นโคลงสี่ด้นบาทกฤษร ซึ่งเป็นชนิดกลบท ปรากฏกลบทอยู่ 2 ชนิด ได้แก่ 1) กลบทชนิดซ้ำคำท้ายบาทกับคำต้นบาทถัดไป อาจซ้ำ 1 หรือ 2 คำ ก็ได้ ทางภาคกลางเรียกว่ากลบทว้าวพันหลัก ส่วนทางล้านนาเรียกว่า กลบทเก็บบาท 2) กลบทชนิดซ้ำคำ 2 คำระหว่างท้ายบทกับคำต้นบทถัดไป ลักษณะนี้ทางภาคกลางเรียกว่ากลบทว้าวพันหลัก และทางล้านนาเรียก กลบทมอมเหมือบหาง กลบท 2 ชนิดนี้ปรากฏในวรรณคดีล้านนาและล้านช้างซึ่งเป็นระยะเวลาเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฉันทลักษณ์ดั้งเดิมของคนไทยทุกกลุ่ม ตัวอย่างเช่น

นานาอเนกน้ำ	เดิมกลับ
จากร่ำจากราพาท	เมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจด	อันพลุ่ง
<u>อันพลุ่งน้ำแล้งไซ้</u>	ขอถวาย ฯ
กล่าวถึงน้ำฟ้าฟาด	พองหา
<u>พองหาดับเคโซ</u>	น้ำหล้า
น้ำหล้าปลาตินดาว	เดือนแอน
เดือนแอนลมกล้าป่วน	ไปมา ฯ

พอสรุปได้ว่า ฉันทลักษณ์ของโองการแข่งน้ำแสดงอายุของงานในแง่ที่เป็นโคลงโบราณซึ่งมีลักษณะร่วมกับโคลงของล้านนา ล้านช้าง มีลักษณะเป็นกลบทมีการซ้ำคำระหว่างท้ายบาทกับต้นบาทที่ต่อเนื่องกัน

2.2.4 กลวิธีทางวรรณศิลป์

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) ได้แบ่งการศึกษาเกี่ยวกับกลวิธีการประพันธ์ของโองการแข่งน้ำ ออกเป็น 2 หัวข้อ คือ ลักษณะการแต่งและสำนวนภาษา ในหัวข้อลักษณะการแต่ง ลักษณะและสำนวนการแต่งมีความโดดเด่น ดังนี้ 1) ตำแหน่งที่ไม่แน่นอนของคำรับสัมผัสในวรรค 2) จำนวนคำยืดยุ่นภายในวรรคแต่ละวรรค 3) ไม่เคร่งครัดเรื่องคำรับสัมผัส 4) นิยมแต่งคำประพันธ์ประเภทกลบทที่เกิดจากการซ้ำคำหรือซ้ำกลุ่มคำเดียวกัน *ด้านสำนวนภาษา* ผู้เขียนพบว่าลักษณะที่โดดเด่นมีดังนี้ 1) มีความเก่าแก่กว่าภาษาและสำนวนในวรรณคดีเรื่องอื่นๆที่ปรากฏในยุคเดียวกัน และยิ่งเก่าแก่กว่าภาษาในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จซึ่งแต่งขึ้นในปีก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เนื่องจากใช้ภาษาที่ส่วนใหญ่เป็นคำไทยง่ายและโบราณ มากกว่าคำบาลีสันสกฤตและเขมร อาจเป็นเพราะฉบับนี้เป็นการคัดลอกโองการแข่งน้ำฉบับอื่นที่มีมาก่อนหน้าแล้วมาแก้ไข 2) ใช้คำไทยเรียกชื่อ เทพเจ้า ชื่อเทพยดา ชื่อบุคคลและชื่อสถานที่ต่างๆ ผู้เขียนให้ความเห็นว่าน่าจะเป็นเพราะโองการแข่งน้ำแต่งขึ้นในช่วงที่คนไทยยังไม่คุ้นเคยกับคำภาษาบาลีสันสกฤต 3) มีการใช้คำภาษาเขมรที่ปรากฏในวรรณคดี

ร่วมยุคหลายคำ 4) นิยมใช้คำซ้ำดังปรากฏในรายโบราณและในโคลงสี่ด้น การใช้คำซ้ำเป็นที่นิยมในวรรณคดีอื่น ๆ ร่วมยุคด้วย

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต ยังแสดงการวิเคราะห์วรรณศิลป์ในลิลิตโองการแข่งน้ำ โดยแบ่งหัวข้อเป็น 1) วรรณศิลป์ด้านเนื้อหา เนื้อหาของโองการแข่งน้ำมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ 2) วรรณศิลป์ด้านรูปแบบการเลือกใช้รายโบราณและโคลงสี่ด้นบาทกฤษชช่วยสร้างบรรยากาศความเก๋แก่และนำเสนอเนื้อหาได้กระชับ 3) วรรณศิลป์ด้านกลวิธีการแต่ง การแต่งแบบซ้ำคำปลายบทและต้นบททำให้สามารถเชื่อมเนื้อความของโคลงบทต่างๆ เข้าด้วยกัน เกิดความสัมพันธ์ต่อเนื่องของเนื้อหา และ 4) วรรณศิลป์ด้านการใช้ภาษา เกิดจากการใช้คำและความเปรียบ เช่น การใช้คำไทยโบราณจำนวนมากให้ความรู้สึกเก๋แก่ การใช้คำภาษาอื่นเพื่อสร้างความขลังและศักดิ์สิทธิ์ การใช้ภาษาสร้างจินตภาพทำให้เกิดความสยดสยอง เป็นต้น

หนังสือเรื่องนี้มีประโยชน์ในการศึกษาวิจัยลิลิตโองการแข่งน้ำเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้และมุมมองต่างๆ ที่ชัดเจนขึ้น อีกทั้งหลายประเด็นที่จะวิเคราะห์ได้ต่อไป เช่น การใช้คำไทยนอกจากจะมองว่าเสริมสร้างบรรยากาศความเก๋แก่ให้แก่ตัวบทแล้ว เป็นไปได้หรือไม่ว่าเป็นการสร้างความปลอดภัยกับผู้รับในสมัยนั้น เนื่องจากเป็นคำที่ผู้รับคุ้นเคยกว่าการใช้คำยืม และอาจเชื่อมโยงสู่ความกลัวที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นเรื่องใกล้ตัวได้ง่ายกว่าการใช้คำศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งห่างเหินจากการสื่อสารโดยปกติของผู้รับหรือไม่ ส่วนที่ว่าเก๋แก่นั้นอาจเป็นความรู้สึกของคนในสมัยหลังมากกว่าหรือไม่ นอกจากนี้ จะได้ศึกษาว่าการสร้างภาพพจน์ต่างๆ สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่ความรู้สึกหวาดกลัวได้อย่างไร

จิตร ภูมิศักดิ์ (2563) ได้พิจารณาเปรียบเทียบภาษาในโองการแข่งน้ำกับโองการดำน้ำและลุยเพลิง ไว้ในหัวข้อภาษาที่ใช้ในโองการแข่งน้ำ ว่าภาษาในโองการแข่งน้ำใช้สำนวนที่สูงกว่าและเก๋กว่าโองการดำน้ำลุยเพลิงมาก ชั้นเชิงการวางจังหวะคำและให้บรรยากาศก็ทำได้ดีกว่า โองการแข่งน้ำเน้นบรรยากาศความน่าสะพรึงกลัวซึ่งไม่ปรากฏในโองการดำน้ำและโองการลุยเพลิง และเห็นว่าน่าจะกำเนิดขึ้นคนละสมัยกัน นอกจากนี้ ยังตั้งข้อสังเกตว่าภาษาและสำนวนในโองการแข่งน้ำเก๋กว่าสมัยพระเจ้ารามาธิบดี เพราะมีการใช้คำไทยเป็นส่วนใหญ่เป็นคำไทยที่ยากต่อการทำความเข้าใจและตีความสำหรับคนในยุคปัจจุบัน ใช้คำน้อยแต่กินความมาก ส่วนคำภาษาเขมรก็มีจำนวนน้อยมาก คำบาลีสันสกฤตก็มีปะปนอยู่เล็กน้อยในตอนต้นๆ เท่านั้น

จิตร ภูมิศักดิ์ (2563) ได้เชื่อมโยงเนื้อหาดังกล่าวกับหัวข้อประเพณีการเรียกชื่อเทวดาด้วยคำไทย โดยตั้งข้อสังเกตเรื่องการใช้คำไทยเรียกชื่อเทวดา และให้ความเห็นว่า หากมองจากตัวบทที่ปรากฏใช้ในยุคนั้น การใช้คำไทยก็น่าจะเป็นไปเพื่อให้คนในยุคนั้นเข้าใจง่ายที่สุด เมื่อผ่านกาลเวลามา

ในยุคปัจจุบันก็กลายเป็นคำยาก ผู้ศึกษาจำเป็นต้องคำนึงว่า การแปลคำภาษาบาลีสันสกฤตเป็นภาษาไทยเป็นความนิยมของคนไทยรุ่นแรกสุด ดังจะเห็นในเอกสารเก่าๆยุคสุโขทัย แม้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏการแปลคำเป็นภาษาไทยอยู่บ้าง การแปลคำบาลีสันสกฤตเป็นไทยในโครงการแข่งน้ำมีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง เช่น การปะปนกันระหว่างพระอินทร์และพระอิศวร ซึ่งอาจเกิดจากความไขว้เขวในการออกเสียง จึงมีการใช้คำว่า “พระอินศวร” จิตร ภูมิศักดิ์ สรุปรว่าโครงการแข่งน้ำน่าจะเกิดขึ้นก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและเกิดในยุคที่ความเข้าใจเรื่องเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์ยังมีความคลุมเครือ และการเรียกชื่อเทวดาในภาษาไทยมิใช่การเล่นคำ หรือใช้คำเรียกอย่างโบราณ แต่ใช้เป็นชวชนมากมายหลายสิบคำ จึงน่าจะเป็นภาษาของยุคนั้นจริงๆ กล่าวได้ว่าลักษณะภาษาและถ้อยคำสำนวนมีลักษณะไทยๆและง่ายๆสำหรับผู้คนในยุคนั้น กลิ่นอายของสำนวนก็เก่ากว่าบรรดาเอกสารและวรรณคดีในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้นทั้งสิ้น

จะเห็นได้ว่ามีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการใช้คำไทยในลิลิตโองการแข่งน้ำ ที่ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์และพิจารณาวิเคราะห์ต่อไปได้ เช่น คำไทยที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำมีนัยสำคัญประการใดต่อการสื่อสารและเกี่ยวข้องกับการสร้างความน่ากลัวให้แก่ผู้รับสารหรือไม่อย่างไร

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความน่ากลัวในวรรณคดีและการสร้างจินตภาพ

ผู้วิจัยสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความน่ากลัวในวรรณคดีก็พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่จะวิเคราะห์ความน่ากลัวและอารมณ์ต่างๆที่ปรากฏวรรณคดี แต่ก็พบว่าบทความวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ภยานกรสที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องสาปอัปสรของภาคินัย ของ จริญญา บุญมามากและคณะ (2565) ที่มุ่งวิเคราะห์ภยานกรส หรือ รสแห่งความเกรงกลัวโดยเฉพาะ บทความวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ภยานกรสที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องสาปอัปสรของภาคินัย ซึ่งเป็นนวนิยายหนึ่งในหกเรื่องของนวนิยายผีชุด “Six Scream” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ภยานกรสที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องดังกล่าว โดยมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีตามแนวทางการศึกษาทฤษฎีรสในทางวรรณคดีศึกษาสันสกฤต ผลการวิจัยพบว่ามีภยานกรส 4 ประเภท คือ 1. ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละคร ซึ่งปรากฏความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละครประเภทเหนือธรรมชาติ และ ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละครที่เป็นมนุษย์ 2. ความน่ากลัวที่เกิดจากบทสนทนา ซึ่งปรากฏ 2 ประเภทย่อย คือ ความน่ากลัวที่เกิดจากการสาปแช่ง และ ความน่ากลัวที่เกิดจากการข่มขู่ 3. ความน่ากลัวที่เกิดจากฉาก พบ 2 ประเภทย่อย คือ ความน่ากลัวที่เกิดจากฉากที่เป็นธรรมชาติ และ ความน่ากลัวที่เกิดจากฉากที่เป็นสิ่งประติษฐ์ 4. ความน่ากลัวที่เกิดจากจิตใต้สำนึก พบ 3 ประเภท คือ ความน่ากลัวที่เกิดจากความฝัน ความน่ากลัวที่เกิดจากภาพหลอน และความน่ากลัวที่เกิดจากเสียงผิดปกติ งานวิจัยนี้แม้จะศึกษาตัวงานวรรณกรรม

ยุคปัจจุบันแต่ก็ให้แนวทางในการพิจารณาวรรณคดีที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวเพียงอย่างเดียว

ผู้วิจัยได้สำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างจินตภาพ ก็พบว่าม้งงานวิจัยหัวข้อ จินตภาพในรวมบทกวีนิพนธ์มีอนันต์สืขของศักดิ์ศิริมีสมสืบ ของวรรณนะ หนูหมื่น (2546) บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาจินตภาพซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการสื่อสารเนื้อหาในรวมบทกวีนิพนธ์มีอนันต์สืขของศักดิ์ศิริ มีสมสืบ ผู้เขียนบทความนี้ได้วิเคราะห์และแสดงให้เห็นว่ารวมบทกวีนิพนธ์มีอนันต์สืขมีลักษณะเด่นที่การต่อต้านความคุ้นเคยทางด้านรูปแบบและเนื้อหา กวีสามารถใช้องค์ประกอบเสียงและคำอย่างเป็นอิสระในการสื่อประสบการณ์ทางสุนทรียและกระตุ้นความคิดได้อย่างมีพลัง การใช้กลอนไร้สัมผัสและร้อยกรองมีลักษณะประสานกันของรูปแบบและเนื้อหา ร้อยกรองมีการปรับเปลี่ยนฉันทลักษณ์แบบประเพณีที่คุ้นชินให้มีความลื่นไหลและไม่ตายตัว ลักษณะเด่นด้านเนื้อหาของรวมบทกวีนิพนธ์อยู่ที่การแสดงสิ่งสำคัญในชีวิตที่สังคมสมัยใหม่มองข้ามไปคือจินตนาการ ความรักและปัญญา ซึ่งปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในโลกของเด็กและวิถีชีวิตชนบทกวีได้กระตุ้นให้ผู้รับสารคิดและรู้สึกถึงความเข้าใจชีวิตของคนส่วนใหญ่คลาดเคลื่อนไปกวีได้แนะนำให้ผู้อ่านมองโลกด้วยสายตาและจินตนาการของเด็กและคนชนบทที่ใช้ชีวิตอย่างสมถะและกลมกลืนกับธรรมชาติกวีได้นำเสนอเนื้อหาทางความคิดดังกล่าวพร้อมกับชี้ปัญหาของความเสื่อมอันเนื่องจากการพัฒนาทางวัตถุที่ผิดพลาด

บทความวิจัยนี้ได้ให้แนวทางในการวิเคราะห์กวีนิพนธ์ที่มุ่งเน้นด้านการสร้างจินตภาพโดยการพิจารณาลักษณะของการใช้ภาษาและกลวิธีทางวรรณคดีแล้วเชื่อมโยงกับความหมายที่กวีแฝงไว้ในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและเนื้อหานั้นผู้เขียนบทความดังกล่าวได้มุ่งเน้นไปที่จินตนาการซึ่งเป็นสารสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้รับสารครุ่นคิดและเกิดความเข้าใจในความหมายที่แฝงอยู่ ทำให้เห็นคุณค่าของตัวงานที่แสดงความหมายของชีวิตในมุมมองที่ลึกซึ้ง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีด้วยวิธีวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญของงานวิจัยเชิงคุณภาพในสาขาวรรณคดี ผู้วิจัยเน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีสองเรื่อง ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไทย วรรณคดีสมัยกรุงสุโขทัย และ ลิลิตโองการแช่งน้ำ ไม่ปรากฏผู้แต่งแน่ชัด ฉบับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

ในขั้นแรก ผู้วิจัยได้สืบค้นและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งเอกสารปฐมภูมิ (primary sources) และเอกสารทุติยภูมิ (secondary sources) ได้แก่

วรรณคดีต้นฉบับ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง และ ลิลิตโองการแช่งน้ำ ฉบับอ้างอิงที่เป็นที่ยอมรับทางวิชาการ

เอกสารงานวิจัย บทความวิจัยและบทความวิชาการที่ศึกษาวรรณคดีทั้งสองเรื่องหรือที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิเคราะห์ เช่น การศึกษาด้านเนื้อหา การศึกษาด้านกลวิธีวรรณศิลป์ บริบททางสังคมและประวัติศาสตร์และความเชื่อ

ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์วรรณคดี เช่น แนวคิด ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ แนวคิดทฤษฎีทางวรรณคดีเปรียบเทียบ แนวคิดทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับความกลัว

การรวบรวมข้อมูลนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างฐานองค์ความรู้ที่จำเป็นในการตีความวิเคราะห์ และเปรียบเทียบตัวบทวรรณคดีอย่างเป็นระบบ

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำตัวบทวรรณคดีทั้งสองเรื่อง คือ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไทย สมัยสุโขทัย และลิลิตโองการแช่งน้ำ ไม่ปรากฏผู้แต่งที่แน่ชัด ฉบับกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมาศึกษา วิเคราะห์ตีความ (Interpretive analysis) และเปรียบเทียบในแนวทางวรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างของวรรณคดีทั้งสองเรื่องที่ถูกจัดอยู่ต่างยุคหากแต่แสดงเนื้อหาด้านอารมณ์กลัวเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยพิจารณาทั้งในด้านรูปแบบ (การใช้ภาษา ฉันทลักษณ์และกลวิธีทางวรรณศิลป์) และเนื้อหาหรือความหมาย ประกอบกับการพิจารณาบริบททางวัฒนธรรมของวรรณคดีทั้ง

สองเรื่อง เพื่อให้เข้าใจบทบาทของตัวงานที่มีต่อยุคสมัยของงานและต่อผู้อ่านในยุคปัจจุบัน ตลอดจนแนวคิดที่แฝงอยู่ในตัวบท อาทิ โลกทัศน์และความเชื่อในสังคมไทยโบราณ

3. ชั้นสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญและเรียบเรียงผลการศึกษาดำเนินอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งอภิปรายผลการศึกษาที่ได้รับโดยเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่เลือกใช้ รวมถึงพิจารณาถึงนัยสำคัญที่วรรณคดีทั้งสองสะท้อนต่อสังคมในอดีตและความหมายที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับโลกปัจจุบัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำเสนอข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวรรณคดีในลักษณะใกล้เคียงกันในอนาคต ตลอดจนข้อเสนอแนะเชิงวิชาการที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนการสอนวรรณคดีไทยหรือการพัฒนางานวรรณคดีศึกษา

4. ชั้นนำเสนอผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาภายใต้รูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ และตีความ (Descriptive and Interpretive Presentation) ซึ่งเป็นการนำเสนอผลการวิจัยอย่างมีระบบ โดยใช้ภาษาทางวิชาการที่ชัดเจน มีการอ้างอิงแหล่งข้อมูลและสอดคล้องกับประเด็นการวิจัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ ตลอดจนหลักฐานเชิงประจักษ์จากตัวบทที่สนับสนุนข้อวิเคราะห์ของผู้วิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการศึกษาวรรณคดีโบราณจำเป็นต้องคำนึงถึงมิติทางประวัติศาสตร์เพื่อลดความเป็นอื่นของวรรณคดีกับตัวผู้ศึกษา กล่าวคือ เพื่อมิให้เป็นการวิเคราะห์ด้วงงานโดยใช้ความคาดหมายของคนในยุคปัจจุบันไปตัดลิดความหมายและคุณค่าของงานนั้น หากแต่พิจารณาด้วงงานในฐานะที่งานนั้นเกิดขึ้นด้วยความคาดหวังของคนในยุคนั้นและสื่อสารไปยังคนร่วมยุค และแน่นอนว่ามีคุณค่าบางประการที่สื่อสารเป็นสากลหรือส่งผ่านมายังยุคปัจจุบันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่งและวัตถุประสงค์ในการแต่ง ก่อนที่จะวิเคราะห์ สังเคราะห์ด้วงงานตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ เพื่อศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำต่อไป

1. ไตรภูมิพระร่วง: วรรณคดีพระพุทธศาสนาเพื่อการเมืองการปกครอง

หัวข้อนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ 1.1 วัตถุประสงค์ของการประพันธ์ในเชิงการเมืองการปกครอง 1.2 การเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วยแนวคิดพระยาจักรพรรดิราช

1.1 วัตถุประสงค์ของการประพันธ์ในเชิงการเมืองการปกครอง

ไตรภูมิพระร่วง หรือ ไตรภูมิภค เป็นวรรณคดีที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ในฉบับที่หอพระสมุดวชิรญาณจัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2456 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ใน “บานแพนง”ว่า น่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ของพญาสิทธิไทย พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย กษัตริย์พระองค์ที่ 5 ของราชวงศ์พระร่วง เป็นผู้ทรงนิพนธ์ครั้งเมื่อทรงดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองศรีสัชชนาลัย ดังที่ข้อความระบุไว้ในบานแพนงเดิมว่า “เจ้าพระญาสิทธิไทย [ผู้เป็นหลานเจ้าพระยาธรรมราชา] เสวยราชสมบัติในเมืองสัชชนาลัย” ได้ 6 ปีได้ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิภค (ไตรภูมิพระร่วง, 2535, น. 2)

เนื้อหาของวรรณคดีนั้นเป็นการเล่าเรื่องการกำเนิดของโลกและภพภูมิทั้งสาม ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ และแสดงถึงการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิทั้งสามของสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีผลแห่งการกระทำเป็นตัวกำหนด มีการอ้างอิงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก แสดงถึงความรู้ความเข้าใจของผู้ทรงนิพนธ์ในด้านพระธรรมเป็นอย่างดี

ในด้านวัตถุประสงค์การประพันธ์ มีข้อความระบุอยู่ในบานแพนงว่า

เนื้อความไตรภูมิภคานี้ มีในการเมื่อใดแล้ว? แลมีแต่ในประกาศาโพ้น เมื่อศักราชได้ 23 ปี ปีระกาเดือน 4 เพ็งวันพระหส์บตีวาร ผู้ใดหากสอดรู้บ่อมิได้ไ้ส่สิ้น เจ้าพญาสิทธิไทยผู้เป็นลูกแห่ง

เจ้าพญาเลไลไทยผู้เสวยราชสมบัติในเมืองศรีสัชชนาลัย แลสุโขทัย แลเจ้าพญาเลไทยนี้ ๓ เป็นหลานเจ้าพญารามราชผู้เป็นสุริยวงศ์ แลเจ้าพญาเลไทยได้เสวยราชสมบัติในเมืองสัชชนาลัยอยู่ได้ 6 เข้าจึงได้สร้างไตรภูมิภานี้มุนเฒ่าเพื่อไฉน? เฒ่าเพื่อมีอรรถพระอภิธรรมแลจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่านอันหนึ่ง เพื่อจำเรียมพระธรรมโสด... (พญาเลไทย, 2535, น. 2)

และในตอนท้ายมีข้อความว่า “ผู้ใดจะปรารถนาถึงทิพยสมบัติปดโมกขนิพพาน ให้สดับนี้ฟังพระไตรภูมิภานี้ ด้วยทำนุก่อารุงด้วยใจศรัทธา อย่าได้ประมาทลัคนเฒ่า จะได้พบได้ไหว้ได้ฟังธรรมแต่พระศรีอารยเจ้าอันเสด็จอุบัติในอนาคตกาลนั้นแล” (พญาเลไทย, 2535, น. 295)

ทั้งสองข้อความที่ยกมาดังกล่าวเป็นข้อบ่งชี้ว่าไตรภูมิพระร่วงถึงแม้แต่งขึ้นเพื่อใช้เทศนาแก่พระมารดาเป็นหลัก แต่ก็มีคามมุ่งหมายจะให้สื่อสารและยังประโยชน์แก่ผู้คนจำนวนมากด้วย สอดคล้องกับสถานะของผู้ทรงนิพนธ์ที่เป็นผู้ปกครองในแนวคิดธรรมิกราช (ปรากฏในส่วนพระจักรพรรดิ) แม้ว่าพระองค์จะทรงนิพนธ์ระหว่างที่ทรงดำรงพระยศเป็นพระมหากษัตริย์ และทรงได้สถาปนาเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในภายหลัง การอ้างถึงพระองค์ว่าเป็นหลานของพระยารามราช มีนัยว่ามีการสืบทอดพระราชกรณียกิจในการบำรุงพระพุทธศาสนา ข้อความดังกล่าวยังสื่อความว่าการฟังไตรภูมิภานี้ ต้องฟังอย่างใส่ใจในทุกสิ่งด้วยใจศรัทธา เพื่อจะได้เข้าถึงหลักการในการปฏิบัติตนตามหลักธรรม ก็จะได้พบพระศรีอารยเมตไตรยอันจะทำให้มีโอกาสบรรลุนิพพานในอนาคต

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การประพันธ์นี้ ชลธิรา กลัดอยู่ (2517, น.114) กล่าวว่าข้อความในไตรภูมิพระร่วงบางตอนเรียบเรียงขึ้นเพื่อปกครองชาวสุโขทัยผ่านความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในช่วงเวลา ก่อนหน้าที่จะมีกฎหมายบัญญัติขึ้นใช้บังคับอย่างเป็นทางการ เนื่องจากเนื้อหาของไตรภูมิพระร่วงมีการลำดับบาปหรือโทษเป็นจำพวกๆ มีทั้งที่เป็นโทษสำหรับบุคคลทั่วไปที่กระทำชั่ว และโทษเฉพาะสำหรับข้าราชการหรือผู้ปกครองที่กระทำผิด ส่วน สมบัติ จันทรวงศ์ (2547, น. 239) มีความเห็นว่าการจะอ้างว่างานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่งมีความหมายทางการเมืองเพียงเพราะมีพระมหากษัตริย์หรืออุปราชเป็นผู้ทรงนิพนธ์นั้นค่อนข้างไม่มีเหตุผล แต่เมื่อพิจารณาข้อความวัตถุประสงค์ในบานแพนงประกอบกับข้อความในตอนจบก็เห็นว่ากล่าวเช่นนั้นเป็นการแสดงออกโดยเจตนาทางการเมืองของผู้ทรงนิพนธ์อย่างชัดเจน เพราะเป็นการแสดงออกว่าตนเป็นหลานของพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ และอธิบายด้วยว่าผู้ทรงนิพนธ์เป็นผู้มีความสามารถในทางธรรมอย่างชัดเจนด้วย

ในแง่ที่พิจารณาได้ว่าผู้ทรงนิพนธ์น่าจะได้รับการสืบทอดแนวคิดในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการบำรุงพระพุทธศาสนาจากพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งมีหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่แสดงให้เห็นถึงการที่พ่อขุนรามคำแหงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น โปรดให้สร้างพระแท่นมนังคศิลาบาตร ซึ่งถูกใช้เป็นที่แสดงธรรมในวันพระ

ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่าข้อความที่กล่าวถึงวัตถุประสงค์การประพันธ์ตั้งที่ผู้วิจัยได้ยกมาข้างต้น น่าจะเขียนโดยบุคคลอื่น มีนัยจะใช้พระยาเลไทยกล่าวถึงพระองค์เอง เนื่องจากคำเรียกพระยาเลไทยมิใช่

สรรพนามบุรุษที่ 1 ที่หมายถึงตนเอง แต่เป็นคำเรียกถึงบุคคลที่ 3 ดังเช่นที่เอ่ยพระนามพระยาสิทธิไทยและใช้คำว่า “ธ” ที่เป็นคำเรียกพระมหากษัตริย์ ในข้อความที่ว่า “...แลเจ้าพญาสิทธิไทยนี้ ธ เป็นหลานเจ้าพญารามราชผู้เป็นสุริยวงศ์ แลเจ้าพญาสิทธิไทยได้เสวยราชสมบัติในเมืองลัชชนาลัย” (พญาสิทธิไทย, 2535, น.2) ผู้วิจัยจึงคิดว่าน่าจะเป็นข้อความที่เพิ่มเติมโดยผู้จารหรือผู้คัดลอกไตรภูมิพระร่วง อย่างไรก็ตามภาษาในบานแพนงก็ไม่ใช่ภาษาที่ห่างไกลจากภาษาในตัวบทไตรภูมิภค จึงเห็นได้ว่าเจตนารมณ์ในการพระราชนิพนธ์งานนี้น่าจะเป็นที่เข้าใจกันอยู่ในสมัยนั้นและสมัยต่อมา

เมื่อผู้วิจัยพิจารณาเนื้อหาของไตรภูมิพระร่วงในตอนที่กำลังกล่าวถึงนรกภูมิและเปรตภูมิ ก็เห็นว่ามีส่วนอย่างบทลงโทษบุคคลที่กระทำความชั่วอย่างหลากหลาย ครอบคลุมบุคคลทุกประเภท เช่น ผู้ที่จะไปเกิดในนรกใหญ่คือผู้ที่ไม่เคยทำทานเพราะความตระหนี่และยังห้ามผู้อื่นทำทาน ผู้ที่เป็นโจร ผู้ที่มีชู ผู้ที่มักกล่าวร้าย ส่อเสียด หยาบคาย ผู้ที่ขบถตีมสุธา ผู้ที่ไม่เคารพพระพุทธรูป พระธรรมและพระสงฆ์ ผู้ที่กล่าวให้ร้าย ทำร้ายผู้ถือศีล สมณพราหมณ์ พ่อค้าที่คดโกง ผู้ที่เบียดเบียน ช่มเหงรังแกคนยากไร้ ผู้ที่ทำให้ผู้อื่นแทงลูก เป็นต้น

แต่มีใช้เพียงบุคคลทั่วไปแต่เพียงเท่านั้น ยังมีอีกหลายช่วงตอนที่กล่าวถึงโทษสำหรับข้าราชการ เจ้าขุนมูลนายไว้ด้วย เช่น ผู้ที่มั่งคั่งมีข้าทาสบริวารมากมายแต่มักจะใช้กำลังอำนาจข่มเหงทำร้ายผู้อื่น และชิงทรัพย์ เมื่อตายไปแล้วจะได้ออกเกิดในนรกที่ชื่อเวตรณี ดังตัวอย่างต่อไปนี้ “นรกอันเป็นอาทิชื่อเวตรณีนรก คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นดี มีข้าของมาก ไพรฟ้าข้าไทมามากหลาย มักกระทำความร้ายแก่คนอื่น ชิงเอาทรัพย์เข้าของของท่านผู้อื่นด้วยตนมีกำลังมากกว่า ครั้นตายไปได้เกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนั้น” (พญาสิทธิไทย, 2535, น. 22)

ท้าวพระยาที่ใช้ให้คนไปเก็บส่วยเกินกว่าที่ราชการกำหนด พร้อมทั้งข่มเหงรังแก กล่าวร้าย ข่าหรือตีผู้อื่นที่เป็นมิตรกับตน ก็จะได้ไปเกิดในนรกบ่าวแดนที่ 10 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นรกบ่าวอันดับอันเป็นคำรบ 10 นั้น ชื่อว่า โปราณมิพทนรก คนผู้ท่านท้าวพระยาใช้ให้ไปเอาส่วยอากรแก่ไพร่ฟ้าราษฎรทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดท่าน แลกล่าวร้ายแก่ท่านเป็นต้นว่า ข้าท่าน ตีท่าน ผู้มีไมตรีรักตน แลเป็นมิตรโทษ ดังนั้น ครั้นตายไปเกิดในนรกนั้น...ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก คนนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเต็มไปด้วยลามุก อาจม แลเหม็นนักหนา แม้นว่าอยู่ไกลได้แลโยชน์ก็ดียังเหม็นอยู่ เขายืนอยู่นักหนา เขาอดบมิได้ เขาก็กินอาจมนั้นต่างเข้าต่างน้ำทุกวันแล (พญาสิทธิไทย, 2535, น. 28-29)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นเปรตจำพวกหนึ่งที่ครั้งยังมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์ เป็นผู้ปกครองเมือง แต่กลับรับสินบน ตัดสินคดีอย่างไม่เป็นธรรม ยังดีที่มีผลบุญจากการฟังเพื่อนให้โอวาสและจำศีล จึงทำให้บังเกิดเป็นเปรต แต่เป็นเปรตที่อาศัยอยู่ในวิมานตั้งเทพดาและมีเครื่องประดับสวยงาม ดังข้อความต่อไปนี้

แลมีเปรตจำพวกหนึ่งมีวิมานตั้งเทพยดา แลมีเครื่องประดับนิตีเยรย้อมแล้วไปด้วยเงินแลทองของแก้ว แลเครื่องประดับอาภรณ์ใส่แล้วด้วยแก้วสัตตพิชิตณะ แลมีนางฟ้าหมื่นหนึ่งห้อมล้อมเป็นบริวาร เปรตนั้นยากเผ็ดเร็ดไร้รักหนา ทาอาหารจะกินมิได้เลย ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดั่งมีดกรดนั้นมาข่วนมาขูดเอาเนื้อแลหนังของตนออกมากินต่างอาหารใส่ เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพ้นมันได้เป็นนายเมือง แลแต่งบังคับความราษฎรทั้งหลายใส่ แลมันย่อมมีกินสินจ้างของเขา ที่ผู้ชอบใส่มันว่าผิดที่ผู้ผิดใส่มันว่าชอบ มันมิได้กระทำโดยแพ่งธรรมหาบมิได้แล...มันจึงเป็นเปรตยากเผ็ดเร็ดไร้ใหญ่หลวงนักหนา ทาอาหารจะกินมิได้เลยสักหยาดแล ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดั่งมีดกรดแลขูดเอาเนื้อหนังของตนเองทุกเมื่อตั้งนี้ เพราะบาปที่กินสินจ้างบังคับความมิโดยกลองธรรมนั้นแล ด้วยผลบุญอันได้ฟังคำสหายให้โอวาทสั่งสอนแลได้จำศีล แลอดเข้าเพราถึงตัวตาย ตั้งนั้นมันก็ได้วิมานแลเครื่องประดับตนอันแล้วไปด้วยสัตตพิชิตณะแลมีนางฟ้าหมื่นหนึ่งเป็นบริวารใส่ได้ด้วยบุญอันจำศีลนั้นแล (พญาลิไทย, 2535, น. 56-57)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นเปรตจำพวกหนึ่งที่ครั้งยังมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์ เป็น “นายเมือง” หรือผู้ปกครองเมือง รับสินบน แล้วตัดสินคิดความอย่างไม่เป็นธรรม มิได้ทำบุญถือศีลใดๆ เมื่อตายแล้วก็ไปเกิดเป็นเปรตจำพวกหนึ่ง ดังข้อความต่อไปนี้

ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่ง มีตนนั้นใหญ่เท่าภูเขา แลมีเส้นขนอันรียวเสียบแหลมนักหนา ทั้งเล็บตีนเล็บมือใหญ่ แลเล็บนั้นคมนักดั่งมีดกรดแลหอกดาบ ครั้นว่าเล็บตีนเล็บมือแลขนนั้นพัดกันเมื่อใด ได้ยินดังเสียงฟ้าลั่น แล้วเป็นไฟลุกขึ้นไหม้ทั้งตนเขาแลบาดตัวเขา ดุจดั่งขวานฟ้าผ่าลงทั่วตนเขาทุกแห่งแล เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบทางธรรม ย่อมเห็นแก่สินจ้างสอดบมิเป็นกลาง การย์ผู้ชอบใส่ว่าผิด การย์ผู้ผิดว่าชอบ...(พญาลิไทย, 2535, น. 60)

จะเห็นว่าในการ “ไปเกิดในที่ร้าย” “ด้วยเหตุที่ ใจเขาร้าย” ที่กล่าวไว้ในนรกภูมินั้น ท้าวพระยา เจ้าเมืองก็ไม่ได้รับการยกเว้นที่จะได้รับผลนั้น ล้วนแต่มีอาจหนีพ้นผลแห่งกรรมที่ตนก่อไว้เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไปกรณีตัวอย่างที่เป็นเจ้าขุนมูลนายปรากฏอยู่หลายตอน และการทุกจริตก็อิงอยู่กับสภาพสังคม ณ ขณะนั้น เช่น การเก็บส่วย การตัดสินคดีโดยผู้ปกครองเมือง จึงเชื่อได้ว่าไตรภูมิพระร่วงมีวัตถุประสงค์ในเชิงการเมืองการปกครอง นอกเหนือจากการที่เป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาหรือสอนศีลธรรมตามคติพระพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว

1.2 การเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วยแนวคิดพระยาจักรพรรดิราช

ในส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึงมนุษยภูมิ มีการกล่าวถึงมนุษย์ 4 จำพวก มีที่อาศัยต่างกันไปคือ อยู่ในชมพูทวีป บุรพวิเทหทวีป อุตตรกुरुทวีป และอมรโคยานทวีป สำหรับมนุษย์เรานี้อาศัยอยู่ในชมพูทวีป แม้กระทั่งพระโพธิสัตว์ ท้าวพระยา ผู้มีบุญก็บังเกิดในชมพูทวีปด้วยกันทั้งสิ้น

สมบัติ จันทรวงศ์ (2547, น. 244-245) กล่าวว่า การบรรยายอย่างละเอียดเกี่ยวกับอุตตรกुरुทวีป ทำให้เห็นความแตกต่างของอุตตรกुरुทวีปกับชมพูทวีปอย่างชัดเจน และกล่าวว่าอุตตรกुरुทวีปไม่น่าจะเป็นสังคมในอุดมคติเนื่องจากว่าไม่มีทางที่ผู้คนในชมพูทวีปจะได้ไปเกิดในอุตตรกुरुทวีปเลย แม้ว่าจะเป็นผู้มีศีลธรรมก็ตาม ดังนั้น การเปรียบเทียบนั้นเป็นไปเพื่อที่จะปูพื้นฐานสำหรับบทบาทของพระยาจักรพรรดิราชที่ผู้แต่ง เน้นย้ำ โดยแสดงให้เห็นว่าผู้มีบุญทั้งหลายนั้นย่อมเกิดมาในชมพูทวีป

ผู้วิจัยวิเคราะห์เพิ่มเติมว่า การเปรียบเทียบอุตตรกुरुทวีปกับชมพูทวีปนั้นทำให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อมโยงมายังโลกที่เป็นอยู่จริงหรือชมพูทวีปในเรื่องว่าในอุตตรทวีปมีแต่คนดี แต่ในชมพูทวีปนั้นมีความแตกต่างกันของผู้คน ทั้งผู้มีบุญและผู้ไม่มีบุญ บางคนเป็นท้าวเป็นพระยา บางคนเป็นข้าทาสบริวาร บางคนมีศีลธรรม บางคนก็ไม่มีศีลธรรม คละกันไป ท้าวพระยาอาจเป็นคนชั่วได้ ข้าทาสก็อาจเป็นคนดีได้ นั่นก็ทำให้ผู้อ่านไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด ประชาชน พ่อค้าหรือเจ้าเมืองควรเกรงกลัวต่อบาปและผลของการกระทำที่จะส่งผลให้เกิดภัยพิบัติทั้งหลายด้วย นอกจากนี้ ชมพูทวีปยังเป็นดินแดนที่ผู้มีบุญทั้งหลายมาเกิด ดังข้อความว่า

*พระพุทธิเจ้ากัถี แลพระปัจเจกโพธิเจ้ากัถี แลพระอัคคสาวกเจ้า และพระอรหันตา
ชีมาสพเจ้ากัถี แลโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพระพุทธิเจ้ากัถี แลพระยาจักรวรรดิราชกัถี อัน
ว่าท่านผู้มีบุญทั้งหลายดังกล่าวมานี้ไซ้ ท่านบ่ห่อนรู้ไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย ท่านย่อม
มาเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้แล (พญาลิไทย, 2535, น. 90)*

จะเห็นได้ว่าแม้แต่พระโพธิสัตว์ก็ยังบังเกิดมาในชมพูทวีป จึงเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจแก่ผู้คนที่ดินแดนชมพูทวีปที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ เปิดโอกาสให้บุคคลทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดสามารถเลือกที่จะทำความดี เพื่อว่าในอนาคตจะได้บังเกิดในภพภูมิที่ดี มีโอกาสจะได้พบพระศรีอาริยมตไตรยหรือบรรลุนิพพานได้

ในมนุษยภูมิเนื้อหาแบ่งออกเป็นส่วนที่กล่าวถึงการเกิดของมนุษย์ ประเภทของมนุษย์ในสี่ทวีป พระยาจักรพรรดิราช พระเจ้าอโศกมหาราช และการตายของมนุษย์ น่าสนใจว่ามีการกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชว่าทรงเป็นผู้มีบุญและมีศีล ควรแก่การเคารพยำเกรง รวมทั้งทรงมีพระราชสมบัติอันประเสริฐเป็นอันมาก ได้แก่ กงจักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนพระคลังแก้ว และบุตรแก้ว และมีคำอธิบายให้รายละเอียดไว้ด้วย

ชลธิรา กลัดอยู่ (2517, น. 116-117) กล่าวว่า คติในเรื่องพระมหากษัตริย์ของกรุงสุโขทัยในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไทย เป็นไปแบบเจ้ากับข้า ไม่ใช่บิดากับบุตรเช่นสมัยพ่อขุนรามคำแหง ไตรภูมิพระร่วงมีส่วนในการสร้างเสริมพระราชอำนาจตามคติพราหมณ์ โดยผนวกเข้ากับความสำเร็จเรื่องบุญ-กรรมเข้าไปอย่างกลมกลืน ไม่เพียงแต่สถาปนาสถาบันกษัตริย์ให้ตั้งมั่นอยู่ได้ในกรุงสุโขทัยเท่านั้น ยังลดทอนอำนาจแบบเทวราชในอาณาจักรสุโขทัยด้วย ในขณะที่อาณาจักรอื่นยังคงมีเทวราช แต่สุโขทัยก้าวหน้าไปอีกขั้นคือมีธรรมราชา ซึ่งน่าจะปรับแนวคิดมาหรือรับอิทธิพลจากพระราชาบายของพระเจ้าอโศกมหาราช การที่กำหนดว่ากษัตริย์เกิดขึ้นมาได้จากบุญบารมี ก็ทำให้มีสิ่งที่ตามมาคือ พระราชอำนาจ โดยมีข้อบ่งชี้คือเนื้อหาที่ระบุถึงหน้าที่ของประชาชนไว้ในไตรภูมิพระร่วง

เมื่อผู้วิจัยพิจารณาด้วยบทก็มีความเห็นสอดคล้องในประเด็นที่ว่า ไตรภูมิพระร่วงมีส่วนในการสร้างเสริมความชอบธรรมของพระราชอำนาจ ข้อความมีข้อความกล่าวว่า พระยาจักรพรรดิราชนั้น เป็นผู้ที่ได้ทำบุญ รักษาศีล มาเป็นอันมากจึงเกิดมาเป็นท้าวเป็นพระยา มียศถาบรรดาศักดิ์ มีข้าทาสบริวาร จะบังคับบัญชาสิ่งใดก็เป็นสิ่งที่ดีที่ทรงธรรม ดังข้อความที่ว่า

...คนผู้ใดที่ได้ทำบุญแต่ก่อน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย แลรู้จักคุณพระพุทธิเจ้า พระธรรมเจ้า แลสงฆ์เจ้า แลให้ทานรักษาศีลเมตตาทาวนา ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ ลางคาบแล้วได้เกิดเป็นท้าวเป็นพระยาผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์มียศบริวารเป็นอเนกอนันต์ ไล่ ได้ปราบทั่วทั้งจักรวาลแล แม้ท่านว่ากล่าวถ้อยคำสิ่งใดก็ดีแล บังคับบัญชาสิ่งใดก็ดี เทียรย่อมนอบด้วยทรงธรรมทุกประการแล ท่านนั้นเป็นพระยาทรงพระนาม ชื่อว่าพระยาจักรวรรดิราช...(พญาลิไทย, 2535, น. 90)

นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า มิได้หมายความว่าความทรงธรรมและอำนาจบารมีนั้นจะเกิดขึ้นจากบุญและการรักษาศีลที่ได้กระทำมาเมื่อชาติภพที่ผ่านมาแต่เพียงประการเดียว หากแต่เกิดขึ้นจากความสืบต่อของการทำบุญและรักษาศีลในขณะที่ทรงดำรงเป็นพระยาจักรพรรดิราชด้วย ดังข้อความที่กล่าวว่าพระยาจักรพรรดิราชทรงใฝ่ใจในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ทรงฟังพระธรรมเทศนา ถือนิสสัย ทำทาน ดังนี้

...ท่านนั้นเป็นพระยาทรงพระนาม ชื่อว่าพระยาจักรวรรดิราช พระญามีบุญตั้งนั้นใจ ๘ มักใคร่ฟังธรรมเทศนาหนักหนา ๘ ย่อมฟังธรรมเทศนาแต่สำนักนิลมนพราหมณาจารย์ แลนักปราชญ์ผู้รู้ธรรม และพระยานั้นทรงปัญญาเฉลียวฉลาดทุกวาระบมิได้ขาด ในวันเพ็ญบูรณมีสี่ ครั้นเมื่อเช้า ๘ ย่อมให้แต่ธนทรัพย์สรรพเหตุอันอเนกนั้น แล้ว ๘ ให้ชนเอามากองไว้ที่หน้าลานพระชัยแล้ว ๘ แจกให้เป็นทานแก่คนอันที่ยาวมาขอ ครั้นว่า ๘ แจกทานสิ้นแล้ว ๘ จึงชำระสระพระเกษลสร้งน้ำด้วยกละออมทองคำอันอบไปด้วยเครื่องหอมได้ละพันกละออม แล้ว ๘ จึงทรงผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้น แล้ว ๘ จึงเสวยโภชนาหารอันมีรสอันดี ดุจมีในสวรรค์นั้น

แล้ว ๘ จึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดอันชื่อว่าทุกุลพัลลภ มาห่มแลพาดเหนือจะงอยป่า แล้วจึง
 สมาทานเอาศีล 8 อัน แล้ว ๘ จึงเสด็จไปนั่งกลางแผ่นดินทองอันประดับนี้ด้วยแก้ว แลรุ่งเรือง
 งามดั่งแสงพระอาทิตย์นั้นแล กอปรด้วยพุก เมฆา เบาะแพร แลหมอนทองสำหรับย้อมประดับ
 ด้วยแก้วสัตตพิธรัตน์ะ แทนทองนั้นอยู่ในปราสาทแก้วอันรุ่งเรืองงามนักหนา แลพระญานั้น ๘
 รำพึงเถิงทานอัน ๘ ให้นั้น แลรำพึงเถิงศีลอัน ๘ รักษาอยู่นั้น แล ๘ รำพึงเถิงธรรมอัน ๘ ทรง
 ไว้นั้น ๘ ก็เมตตาภาวนาแล ด้วยอำนาจบุญสมภาร ๘ นั้น ๘ จึงได้ปราบทั่วทั้งจักรวาลดั่งนั้น
 แล (พญาลีไทย, 2535, น. 90-91)

จึงอาจกล่าวได้ว่าพร้อมๆกับที่ไตรภูมิพระร่วงสนับสนุนความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญ
 สมควรแก่การดำรงพระยศ เป็นที่เคารพเชื่อฟัง ก็ตั้งกรอบการประพฤติปฏิบัติแก่ผู้ปกครอง ให้ดำรงอยู่ในศีลใน
 ธรรม พร้อมทั้งที่แสดงให้ผู้รับสารมีมุมมองต่อความเป็นกษัตริย์ว่า กษัตริย์ที่ดีคือผู้ที่ทรงดำรงอยู่ในศีลในธรรม
 ใฝ่ใจและสนับสนุนพระพุทธศาสนา

แม้กระทั่งพระราชสมบัติทั้งปวงก็ทรงได้มาจากการทำบุญมาแต่ก่อน ประกอบกับการให้ทานและ
 รักษาศีลในปัจจุบันด้วย ดังข้อความต่อไปนี้ที่แสดงว่าจักรแก้วได้ลอยมาหาพระมหาจักรพรรดิราชหลังจากที่
 พระองค์ให้ทานและรักษาศีล 8 พร้อมทั้งกระทำเมตตาภาวนาและศีลภาวนาแล้ว

...พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวมาแต่ก่อนว่าพระยาองค์ใดแลมีบุญได้ แลจะได้เป็นมหา
 จักรพรรดิราชแลปราบทั่วทั้งจักรวาลได้ แลกงจักรแก้วอันชื่อว่าจักรรัตน์นั้นย่อมมาสู่ด้วย
 บุญสมภารพระญาค้นนั้น แลว่าคราที่นี้เยียวว่าเราจะได้กระทำบุญแต่ก่อน แลบุญนั้นจะมา
 เถิงแก่เราจริง จึงกงจักรแก้วนั้นมาหาเราบัดนี้ รู้ว่าวันนั้นพอเป็นวันเพ็ญอุโบสถศีล แล
 พระญาค้นนั้นจะให้ทานแล้วแลรักษาศีล 8 อัน แล้วเมตตาภาวนาอยู่แลรำพึงเถิงทานแลศีล
 ภาวนาแล จึงกงจักรแก้วนั้นมาหาเราในเมื่อกลางคืนนี้แล พระญาค้นนั้นจึงเอาผ้าอันขาวเนื้อ
 ละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอังสาทั้งสองล้องกราบไหว้ด้วยผ้าเล็กหลกผ้าสาสิ... (พญาลีไทย,
 2535, น. 98)

ในคราเมื่อเจ้าขุนมูลนายปลุกโรงช่างอันงดงามไว้ แล้วทูลพระญาจักรพรรดิราชว่าพร้อมแล้วที่จะ
 รับรองช่างแก้วของพระองค์ ช่างแก้วก็เหาะมาหาเองหลังจากที่พระองค์ทำทาน รักษาศีล 7 วัน และทรง
 คำนึงถึงบุญและธรรมที่ทรงบำเพ็ญมาแต่ก่อน

...คราที่นั้น จึงสมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ๘ จึงอวยทานรักษาศีลสิ้น ๗ วัน
 แลคำนึงถึงบุญอันกระทำ คำนึงเถิงธรรม อัน ๘ รู้ดั่งกล่าวมาแต่ก่อนนั้น แล้ว ๘ จึงคำนึงเถิง

ข้างแก้วอันตัวดี ด้วยเดชบุญพระญาณมหาจักรพรรดิราชนั้นแล อันว่าฝูงข้างแก้วทั้งหลายนั้น
อันชื่อฉัททันต์ก็ดี แลฝูงข้างแก้วทั้งหลายอันชื่อว่า อุโปสถกระกุลก็ดีข้างนั้นหกมาเองโดย
อากาศตั้งราชหงส์ทองอันชื่อธรรมราช แลบินมายังเมืองพระญาณมหาจักรพรรดิราชนั้น...
(พญาลิไทย, 2535, น. 119)

เห็นได้ว่าแม่พระมหากจักรพรรดิราชจะทรงมีบุญญาบารมีที่จะทำให้ทรงได้ครอบครองข้างแก้ว แต่ก็
ทรงต้องรักษาศีล 7 วัน ก่อนที่จะทรงได้ข้างแก้วมาครอบครอง

นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วงยังแสดงตัวอย่างที่ทำให้สถานะของพระมหากษัตริย์สูงส่ง ในฐานะเป็นผู้มี
บุญยิ่ง ดังที่มีเนื้อความที่ยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชว่าทรงเป็นพระยาจักรพรรดิราชที่มีบุญยิ่ง แม้แต่
เทพยดาและหมู่สัตว์ทั้งหลายก็มาแสดงความเคารพกราบไหว้พระองค์เป็นประจำทุกคำคืน แน่แน่นอนว่าเป็น
เนื้อหาที่ได้รับมาจากพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับการเล่าเรื่องหรือขยายรายละเอียดให้สอดคล้อง
กับเนื้อหาตอนพระยาจักรพรรดิราช ดังข้อความต่อไปนี้

อันว่าพระยาจักรพรรดิราชนี้ ยังมีจำพวกหนึ่งเล่าได้ ยังมีพระญาณองค์หนึ่ง ทรงนาม
ชื่อพระญาธรรมาโคกราช ๘ ได้เสวยราชสมบัติในเมืองอันหนึ่ง สมญาชื่อว่าปาดลีสบุตรมหา
นคร เมื่อพระญานั้นเสวยราชย์ พระพุทธิเจ้าแห่งเรานี้เข้าสู่ณฤพานแล้ว ได้ 219 พรรษา...
ครั้นว่าพระญานั้นได้เสวยราชสมบัติได้ ด้วยบุญพระญาณมหาจักรพรรดินั้นเองแล มิใช่แต่ว่าท้าว
พระญาทั้งหลายมาไหว้มานบพระญาณองค์นั้นเมื่อไร ทั้งหมู่เทพยดาทั้งหลายแลหมู่สัตว์
ทั้งหลายอันอยู่แดนแผ่นดินนี้ลงไป ภายต่ำใต้แผ่นดินนี้ลึกลงไปได้โดยชนหนึ่ง อันอยู่แผ่นดินนี้
ขึ้นไปเบื้องบนได้โดยชนหนึ่ง เทียรย่อมาไหว้มาเฝ้ามาแหนบ่าเรอเซอภักดิ์พระญาศรีธรรม
โคกราชทุกทิพาราตรีกาลมิได้ขาด.....(พญาลิไทย, 2535, น. 135)

นอกจากความเป็นผู้มีบุญญาบารมีอันสูงส่งแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นผู้ที่ทรง
เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งนักด้วย ดังข้อความที่ว่า “แลพระญาศรีธรรมโคกราชนั้น ๘ ได้ฟังธรรม
เทศนาแต่เจ้าไทพระองค์ ๑ ชื่อว่าเจ้านิโครธเถระนั้นได้ พระญานั้น ๘ มีใจใสศรัทธาในศาสนาพระพุทธิเจ้า
นักหนา ใจ ๘ อ่อนน้อมพระศรีรัตนตรัยนั้นนักหนา...” (พญาลิไทย, 2535, น. 139)

กล่าวได้ว่า ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่นอกจากจะสื่อแนวคิดตามหลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนาแล้ว ผู้ทรงนิพนธ์น่าจะทรงมีวัตถุประสงค์ในเชิงการเมืองด้วย เพราะมีเพียงแต่จะแสดง
ตัวอย่างบทลงโทษสำหรับประชาชนทั่วไป พ่อค้า คหบดีที่กระทำชั่วแล้ว ยังแสดงบทลงโทษสำหรับเจ้าขุน
มูลนาย หรือผู้ปกครองที่กระทำชั่วโดยเฉพาะด้วยเหตุการณ์อิงกับยุคสมัย ดังเช่นที่เจ้าเมืองหรือผู้ปกครองใน
สมัยสุโขทัยนั้นมีอำนาจในการไต่สวนและตัดสินคดีความ ข้อขัดแย้งต่างๆของประชาชน แต่ทำให้เกิดปัญหา

ต่างๆตามมา เช่น เจ้าเมืองบางคนรับสินบนแล้วสินคดีความอย่างไม่เป็นธรรม การใช้อำนาจข่มเหงประชาชน และเก็บส่วยเกินกว่าที่รัฐกำหนด เป็นต้น

ในส่วนมณฑลสุโขทัยไตรภูมิพระร่วงมุ่งเน้นให้ประชาชนทุกคนรวมทั้งเจ้าขุนมูลนายระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลในธรรมด้วยความไม่ประมาท ไตรภูมิพระร่วงจึงน่าจะมียุทธศาสตร์สำคัญในเชิงการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในยุคที่ยังไม่มีกฎหมายบังคับขึ้นใช้อย่างเป็นทางการ (ชลธิรา กลัดอยู่, 2549, น. 239) และด้วยความที่ผู้ทรงนิพนธ์เป็นผู้ปกครองและจะขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อไปก็มีความเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงมุ่งที่จะใช้ประโยชน์จากผลงานสร้างสรรค์ของพระองค์เองนี้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองการปกครอง

นอกจากนี้ไตรภูมิพระร่วงน่าจะมียุทธศาสตร์ในการส่งเสริมสถานะของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งและมั่นคงด้วยการเน้นย้ำความเป็นผู้มีบุญของกษัตริย์ซึ่งควรแก่การเคารพกราบไหว้และเชื่อกัน โดยยกตัวอย่างเทียบเคียงกับพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงอุทิศทรัพย์สร้างพระพุทธรูปและพระพุทธรูปทองคำ พร้อมทั้งการชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์ที่ดีคือผู้ที่ทรงฝึกฝนในพระพุทธรูปทรงดำรงอยู่ในศีลในธรรมและทรงอุทิศทรัพย์สร้างพระพุทธรูปทองคำ ทรงเป็นธรรมราชาที่มีสถานะอันสูงส่ง ยิ่งกว่าเทพยดา ถึงขั้นที่ว่าเหล่าเทพยดาในภพภูมิต่างๆต้องมาแห่แหวน แวดล้อมกราบไหว้ สถานะอันสูงส่งนั้นมีได้มาจากบุญญาบารมีที่ได้กระทำสั่งสมมาในชาติก่อนๆเท่านั้น แต่ยังเป็นบุญบารมีและความดีที่ได้กระทำในชาตินี้ด้วย

2. ไตรภูมิพระร่วง: เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าไตรภูมิพระร่วงน่าจะมียุทธศาสตร์สำคัญในเชิงการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของประชาชนและเจ้าขุนมูลนาย (ชลธิรา กลัดอยู่, 2549, น.239) โดยใช้กรอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางให้ผู้คนประพฤติปฏิบัติตาม ดังนั้น จึงควรวิเคราะห์ต่อไปถึงเนื้อหาของไตรภูมิพระร่วงว่าเพียงแค่สอนหลักธรรม หรือชี้แจงว่าสิ่งใดควรกระทำ สิ่งใดไม่ควรกระทำอย่างตรงไปตรงมา หรือใช้กลวิธีเร้าจินตนาการและความรู้สึกที่มีพลังที่ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสาร นำมาสู่การประพฤติปฏิบัติ คือ การทำความดีละเว้นความชั่วโดยคำนึงถึงผลสืบเนื่องในชาติภพต่อไป การสร้างความน่ากลัวสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่จะใช้เป็นกรอบความประพฤติ บนความคาดหวังว่าความกลัวจะส่งผลต่อพฤติกรรมได้

เนื้อหาทางอารมณ์ที่เด่นชัดประการหนึ่งที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงก็คือ “ความน่ากลัว” โดยเฉพาะในตอนทีกล่าวถึงอบายภูมิ ได้แก่ นรกภูมิ ตีรจฉานภูมิ เปตภูมิและอสุรกายภูมิ อันเป็นส่วนต้นของตัวบทก่อนนำเสนอมนุสสุภูมิ การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งน่าจะเป็นความเชื่อตามหลักคิดในพระพุทธศาสนาที่ผู้คนในสังคมเชื่อถืออยู่แล้ว ผสมผสานกับเรื่องนรกสวรรค์ โดยเฉพาะเรื่องนรกที่ลึกลับและน่าสะพรึงกลัว เมื่อยกตัวอย่างให้เห็นภาพความทุกข์ทรมานเป็นอัน

มากของเหล่าสัตว์นรกและเปรตด้วยกลวิธีการสร้างจินตภาพ (ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ต่อไปในบทที่ 4) ก็ทำให้เห็นผลกรรมเป็นรูปธรรมและสร้างความเกรงกลัวต่อผู้รับสารได้เป็นอย่างดี

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นปรารถนาที่จะรับอารมณ์ทางสุนทรียะทั้งในเชิงความงาม จินตนาการ และความรู้สึกต่าง ๆ ที่น่าพิศวงหรือพิเศษแปลกไปจากความจืดชืดจำเจในชีวิตประจำวันเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เช่นการได้รับความตื่นเต้นผ่านการรับความรู้สึกที่น่าสะพรึงกลัวนั้น เมื่อมนุษย์เกิดความกลัวขึ้นแล้วก็เป็นธรรมชาติที่มนุษย์จะมี “...กลไกในการป้องกันตนเอง...เป็น ‘ความฉลาดในการเอาตัวรอด’ อยู่ในสมอง จิตใจและร่างกาย...หรือความรู้สึกวิตกกังวลอย่างหนักหน่วงเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังเกิดหรือจะเกิดขึ้น...” (Lauri Nummenmaa, 2021, p.3) กลไกดังกล่าวน่าจะมีผลต่อบุคคลในเชิงการปฏิบัติในแง่ที่หลีกเลี่ยงการกระทำที่จะทำให้เกิดเหตุการณ์ที่น่าสะพรึงกลัวเช่นนั้นกับตนเอง นั่นคือหลีกเลี่ยงที่จะกระทำชั่ว

ไตรภูมิพระร่วงไม่ได้มุ่งให้ความรู้หลักธรรมอย่างเป็นวิชาการ แต่ได้ย้ำหลักการสำคัญคือการระวังรักษาตนไม่ให้กระทำชั่วตั้งแต่ระดับมโนกรรม การสร้างอารมณ์น่ากลัว ตื่นเต้น พิศวงและเร้าจินตนาการ ถือเป็นกุศโลบายอันแยบยลในการสั่งสอนประชาชน และสร้างกรอบการประพฤติปฏิบัติแก่ประชาชนหรือสังคมในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาไตรภูมิภคในลักษณะของเรื่องเล่า ผู้วิจัยก็พบว่า ปรากฏความน่ากลัวจากการสร้างองค์ประกอบ ดังนี้ 2.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากฉกนรก และ 2.2 ความน่ากลัวที่เกิดขึ้นกับตัวละคร

2.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากฉกนรก

ฉกเป็นส่วนประกอบของเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์นั้นๆเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดและที่ใด ฉกในไตรภูมิพระร่วงที่สร้างความน่ากลัว คือสถานที่ที่เรียกว่านรกภูมิและเปรตภูมิ ผู้ทรงนิพนธ์ทรงได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับฉกไว้มากมาย เช่น เน้นความร้อน ความแอัด ความมืดมิด ดังตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงนรกว่าเป็นสถานที่อันร้อนอย่างยิ่งเพราะมีไฟนรกที่ไม่เคยดับ ทั้งยังมีความแอัดเบียดเสียดกันของสัตว์นรกจำนวนมาก ดังข้อความว่า “แลนรกนั้นปมีที่เปล่าสักแห่งเทียรย้อมฝูงสัตว์นรกทั้งหลาย หากเบียดเสียดกันอยู่เต็มนรกนั้นแลไฟนรกนั้นปมีดับเลยสักคาบแลหม้อยู่รอดต่อสิ้นกัลป์แล” (พญาสิทธิ, 2535, น. 18) พื้นนรกบางแห่งเป็นเหล็กแดง ตัวอย่าง “นรกบ่าวอันดับนั้นไปเป็นคารบ 3 ชื่อว่า สโชนนรก...คนผู้นั้นครั้นว่าตายไปก็ได้ไปเกิดในนรกนั้นแล ในพื้นนรกนั้นย้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกอยู่ปมีเหือดเลย” (พญาสิทธิ, 2535, น. 25) นอกจากนี้ ในส่วนตรงกันข้าม นรกบางขุมก็ยังมีความมืดมิด ดังตอนที่กล่าวถึงนรกโลกันตร์ว่า “แลในโลกันตนรกนั้นมีคนกหนา ฝูงสัตว์ซึ่งได้ไปเกิดในโลกันตนรกนั้นตั้งหลับตาอยู่เมื่อเดือนดับนั้นแล เมื่อดาวเดือนแลตะวันอันเป็นไฟส่องให้คนทั้งสี่แผ่นดินนี้เห็นทุกหนทุกแห่งดังนั้น ก็ปมีอาจส่องให้เห็นในโลกันตนรกนั้นได้” (พญาสิทธิ, 2535, น. 34) ความร้อนตลอดเวลา แอัดและมืดมิดอย่างยาวนาน เสริมให้สภาพของนรกนั้นน่ากลัวเป็นอย่างยิ่ง

การระบุถึงเวลาในนรกว่ายาวนานกว่าเวลาในโลกมนุษย์เป็นอันมาก สอดคล้องกับอายุของสัตว์นรกที่ยืนยาวกว่ามนุษย์เป็นอันมากด้วย ทำให้เห็นว่าสัตว์นรกจะได้รับทุกข์ทรมานนานชั่วกัลป์ชั่วกัลป์ ต่างจากการ

ติดคุกหรือจองจำในโลกมนุษย์ที่ติดเพียงไม่กี่ปีหรือแม้แต่ตลอดชีวิตก็ยังไม่ถึงหนึ่งร้อยปี ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงฝูงนรกใหญ่ 8 ต่อไปนี้

...ฝูงสัตว์อันเกิดในนรก อันชื่อว่าสัญชีพนรกนั้น ยืนได้ ๕๐๐ ปี ด้วยในนรกวันหนึ่งคืบหนึ่งคืบในนรกได้ ๙ ล้านปี ในเมืองมนุษย์นี้ ๕๐๐ ปี ในสัญชีพนรกได้ล้านหกแสนล้านอุษณปี ในเมืองคนนี้ ๑,๖๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ฝูงสัตว์อันเกิดในกาฬสตุตนรกนั้นยืนได้ ๑,๐๐๐ ปีในนรกนั้น วันหนึ่งคืบหนึ่งคืบในกาฬสตุตนรกนั้น ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี ในมนุษย์ ๑,๐๐๐ ปี ในนรกได้มหาพุมประพินทุ ๑๒,๖๙๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ในปีมนุษย์...ฝูงสัตว์อันเกิดในตาปนรกนั้น ยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปีในนรกวันหนึ่งคืบหนึ่งคืบในนรกนั้นได้ ๙,๒๓๖,๑๖๐,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์นี้ ทั้งนี้ ๑๖,๐๐๐ ปีในตาปนรกนั้นได้ ๕๓,๐๘๔,๑๖๐,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์นี้แล ฝูงสัตว์อันเกิดในนรกอันชื่อว่ามหาตาปนรกนั้นอันจักนับปีแลเดือนอันเสวยทุกขในนรกนั้นนับมิถ้วน ย่อมนับด้วยกิ่งกัลป์แล อวิจิกัลป์หนึ่ง (พญาลิไทย, 2535, น. 17)

มีคำอธิบายการนับเวลาว่า 1 กัลป์นั้น อย่างเป็นรูปธรรมว่าเปรียบเหมือนภูเขาสูงโยชน์หนึ่ง กว้างโดยรอบ 3 โยชน์ ซึ่งในทุกหนึ่งร้อยปีจะมีเทพดาเอาผ้าทิพย์อ่อนบางมาก ๆ มากกวาดภูเขา 1 รอบ เป็นเช่นนี้เรื่อยๆจนกระทั่งภูเขาที่ว่านี้แบนราบ จึงจะถือว่าเป็นเวลา 1 กัลป์ ดังข้อความต่อไปนี้

ฝูงสัตว์อันเกิดในมหาอวิจินรกนั้น ทนทุกขเวทนาด้วยหึ่งนานสิ้นกัลป์หนึ่งจึงพ้น แลกัลป์หนึ่งนั้นช้าหึ่งนานประมาณเท่าใดเล่า แลจะนับด้วยปีแลเดือนได้มีอาจนับได้ เท่าวันไว้แต่จะอุปมาให้รู้ว่ายังมีภูเขาอันหนึ่งโดยสูงไล่ได้โยชน์หนึ่งโดยรอบเขานั้นไล่ได้ ๓ โยชน์ แลถึงร้อยปีมีเทพดาตนหนึ่งเอาผ้าทิพย์อันอ่อนดั่งควันไฟมากกว่าภูเขาแต่แลคาบ เมื่อใดภูเขาแบนราบเพียงแผ่นดิน จึงเรียกว่าสิ้นกัลป์หนึ่งแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 36)

การกำหนดเวลาอายุของสัตว์นรกสัมพันธ์กับความยาวนานของเวลาในนรกนั้น ทำให้เห็นถึงความยาวนานอย่างยิ่งยวดที่สัตว์นรกจะต้องอยู่ ณ ที่นั้นตามอำนาจบาปกรรมที่ตนก่อ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดความน่ากลัวมากขึ้นเมื่อประกอบเข้ากับการได้รับความทุกข์ทรมานแต่ละประเภท ว่านอกจากจะทารุณโหดร้ายต่อทั้งร่างกายและจิตใจเกินกว่าจะทนไหวแล้ว ยังนานชั่วกัลป์ชั่วกัลป์อีกด้วย

2.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละคร

ตัวละครคือบุคคลในเรื่อง ที่ผู้แต่งใช้เป็นผู้กระทำหรือมีพฤติกรรมตามเหตุการณ์ในเรื่อง รวมทั้งเป็นผู้ที่ได้รับผลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง ในหัวข้อนี้ผู้วิจัย ได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ได้แก่

2.2.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากรูปลักษณ์ของตัวละคร 2.2.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละครที่มีบทบาทในการลง
โทษ 2.2.3 ความน่ากลัวที่เกิดจากโทษทัณฑ์ที่ตัวละครได้รับ

2.2.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากรูปลักษณ์ของตัวละคร

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงให้รายละเอียดเกี่ยวกับรูปลักษณ์ภายนอกของตัวละคร (สัตว์นรก เปรตและอสุรกาย) ซึ่งมีความแปลกประหลาดและอัปลักษณ์ นอกจากจะมีรูปลักษณ์ที่ดูน่าเกลียดน่ากลัวแล้ว ลักษณะบางประการยังแสดงความทุกข์ทรมานในการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น สัตว์นรกที่เกิดในนรกโลกันตร์ เมื่อครั้งที่ เป็นมนุษย์ได้ทำร้ายพ่อแม่ สมณพราหมณ์หรือผู้มีศีล และยุยงให้พระสงฆ์แตกแยกผิดใจกัน เมื่อตายไปก็จะไป เกิดในนรกโลกันตร์ มีร่างกายที่สูงชะลูด เล็บมีอนั้นใหญ่ตั้งปีกค้ำคาวมีเล็บที่แหลมคม เกาะอยู่ที่กำแพง จักรวาล ห้อยตัวไปมาเหมือนค่างคาว และเมื่อเปลือเอามือมาโดนกันก็เข้าใจว่าเป็นอาหารก็กัดกินกันเอง ดังข้อความต่อไปนี้

*คนฝูงได้อันกระทำร้ายแก่พ่อแม่แลสมณพราหมณาจารย์ผู้มีศีล แลยุยงสงฆ์ให้ผิดกัน ครั้น
ว่าตายไปเกิดในนรกอันชื่อว่า โลกันตนรกนั้นแล ตนเขานั้นใหญ่นักหนาโดยสูงได้ 6,000 วา เล็บตีน
แลเล็บมือเขานั้นตั้งผืนค้ำคาวแลใหญ่ยวนักหนา สมด้วยตัวอันใหญ่นั้น เล็บนั้นเสี้ยนนักหนา ผิ
แลเกาะแห่งใดก็ติดอยู่แห่งนั้น เขาเอาเล็บนั้นเกาะกำแพงจักรวาล หมันหน่วงอยู่แล เขาห้อยตนอยู่
ตั้งค้ำคาวนั้นแล เมื่อเขาอยากอาหารนักหนาได้ เขาบินไปมาเพื่อจะหากิน ครั้นได้ต้องมือกันเข้าได้
ใจเขานึกว่าเข้ากินก็จับกุมกันกิน คนผู้หนึ่งนั้นก็ใส่ใจว่าของกิน จึงคนทั้งสองก็จับกุมกันกิน ต่างคน
ต่างตะครุบกันกินก็รัดเอาด้วยกันทั้งสองมือ...(พญาลิไทย, 2535, น. 35)*

การสร้างความน่ากลัวใช้ลักษณะภายนอกที่แปลกประหลาดพบในเนื้อหาที่เกี่ยวกับเปรตและอสุรกาย มากกว่าส่วนที่กล่าวถึงนรก ลักษณะของเปรตแต่ละประเภทจะแตกต่างกันไปและสอดคล้องกับบาปที่ได้ กระทำมา เช่น ผู้ที่มีกริษยาผู้มั่งมีแล้วใช้เล่ห์กลต่างๆเพื่อจะได้ทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตน หรือผู้ที่ชอบดูถูก ดูแคลนคนยากไร้ ตระหนี่ถี่เหนียว มีชอบทำทานและเมื่อเห็นผู้อื่นทำทานก็เข้าห้ามปราม รวมทั้งผู้ที่ฉ้อโกงหรือ ลักขโมยทรัพย์สินของพระสงฆ์มาเป็นของตน เมื่อตายไปก็จะไปเกิดในเปรตภูมิ เปรตบางจำพวกร่างกาย ใหญ่โต ปากเล็กเท่ารูเข็ม มีร่างกายผ่ายผอมหนังหุ้มกระดูก ตาลึกกลวง ฝังอยู่รุ่งรัง ไม่มีผ้าปกปิดร่างกาย ร่างกายมีกลิ่นเหม็นสาบนัก หิวโหยไร้เรี่ยวแรงเพราะไม่มีอาหารให้รับประทาน ส่งเสียงร้องครวญครางด้วยความทรมาน เมื่อไม่มีเรี่ยวแรงพอลุกแล้วก็ล้มหงาย วนอยู่เช่นนั้น ดังข้อความต่อไปนี้

*เปรตกลางจำพวกตัวเขาใหญ่ ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั้นก็ มี เปรตกลางจำพวกผอมนักหนาเพื่อหา
อาหารจะกินบมิได้ แม้รู้ว่าขอเอาเนื้อน้อยหนึ่งก็ดี เลือดหยาดหนึ่งก็ดี บมิได้เลยเท่าว่ามีแต่
กระดูกแลหนังพอกกระดูกภายนอกอยู่ได้ หนึ่งท้องถิ่นนี้เหี่ยวติดกระดูกสันหลัง แลตานั้นลึกแลกลวง*

ตั้งแสร้งควักเสีย ผมเขานั้นหยั่งร่ำยาวลงมาปากปากของเขา มาตราว่าผ้าร้ายน้อยหนึ่งก็ดีแลจะมีปก
 ภายเขานั้นก็หาบมิได้เลย เทียรย้อมเปลือยอยู่ชั่วคน ตัวเขานั้นเหม็นสาบพึงเกลียดนักหนาแล เขา
 นั้นเทียรย้อมเดือดเนื้อร้อนใจเขาแล เขาร้องให้ร้องครางอยู่ทุกเมื่อแล เพราะว่าเขายากอาหารนัก
 แล เมื่อแลฝูงเขานั้นนอนอยู่แลหูเขานั้นได้ยินประจุกเสียงคนร้องเรียกเขาว่า ลูทั้งหลายเอ๋ยจงมา
 กินเข้ากินน้ำ แลฝูงเปรตทั้งหลายนั้น เขาได้ยินเสียงดังนั้น เขาก็ใส่ใจเขาว่ามีเขาน้ำจึงเขาจะลุกไป
 หากินไล่ ก็ยิ่งหาแรงบมิได้ เขาจะชวนกันลุกขึ้น ต่างคนต่างล้มไปล้มมา แลบางคนล้มขว้า บางคน
 ล้มหงาย แต่เขาทนทุกข์อยู่ณนั้นหลายคาบนักแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 51)

ผู้ที่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้กล่าวว่าร้ายหรือินทาครูบาอาจารย์และพระสงฆ์ผู้มีศีล หรือยุยงให้พระสงฆ์
 แดกแยกผิดใจกัน เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นเปรตที่ลักษณะตัวงามดังทอง แต่มีปากที่เหม็นมาก มีหนอนเจาะ
 กินปาก กินหน้ากินตา น่าสยดสยองยิ่งนัก ดังข้อความว่า “เปรตจำพวกหนึ่งตัวงามดังทองแล ปากนั้นเหม็น
 นักหนา หนอนออกเต็มปากแล หนอนนั้นย้อมบ่อนกินปากเขา เจาะกินหน้าตาเขา เขามีตัวงามดังทองนั้น
 เพราะเขาได้รักษาศีลเมื่อก่อน แลปากเขาเหม็นเป็นหนอนออกบ่อนกินปากเขานั้น เพราะว่าเขาได้ตีเตียนยุยง
 สงฆ์เจ้าให้ผิดกัน” (พญาลิไทย, 2535, น. 52)

ผู้ที่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้เป็นคนทำให้ผู้อื่นแท้งลูก เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นเปรตผู้หญิงที่ตัวเหม็นยิ่งนัก
 แมลงวันตอมเจาะกินร่างกาย ร่างกายผ่ายผอมหนังหุ้มกระดูก อดอยากปากแห้งไม่มีอาหารจะกิน แล้วเมื่อพวก
 เขาคลอลูกมาเจ็ดคนก็กินเนื้อลูกๆเข้าไป แต่กินเท่าใดก็ไม่อิ่ม ดังข้อความต่อไปนี้

เปรตฝูงผู้หญิงจำพวกหนึ่งเทียรย้อมเปลือยอยู่ แลมีदनอันเหม็นนักหนาทั่วสารพางค์แล มี
 แมลงวันตอมอยู่เจาะกินตนเขามากนักแล ตนเขานั้นผอมนักหนา หาเนื้อบมิได้เลยสักหยาด เท่าว่า
 มีแต่เอ็นแลหนังพอกกระดูกอยู่ไล่ เปรตเหล่านี้อดหยากนักหนา หาสิ่งอันจะกินบมิได้เลยสักหยาด
 แลเมื่อเขาจะคลอลูก แลลูกเขานั้นได้แลเจ็ดแลเจ็ดตน เขาหากกินเนื้อลูกเขานั้นเอง เขาก็บมิอิ่ม
 โสใด เมื่อเขาคลอลูกเขาได้แลเจ็ดตนโสใด เขาหากกินลูกเขาเองก็บมิรู้สึกอิ่มโสใด แลเขากินเนื้อลูก
 เขานั้น เพราะว่าอยากนักหนาอดบมิได้แล (พญาลิไทย, 2535, น. 52-53)

ผู้ที่เมื่อครั้งได้เกิดเป็นมนุษย์ได้เป็นเจ้าเมือง แต่รับสินบนตัดสินคดีความแก่ประชาชนด้วยความมิชอบ
 เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นเปรต มีร่างใหญ่ใหญ่โตเท่าภูเขา เล็บมือเล็บเท้าใหญ่ยาว และคมดั่งมีด ฟาดฟันกัน แล้ว
 เส้นขนและเล็บของเขาก็มีไฟลุกและเข้าแทงตัวเขาเองอยู่อย่างนั้น ดังข้อความต่อไปนี้

ยังมีเปรตจำพวกหนึ่ง มีदनนั้นใหญ่เท่าภูเขา และมีเส้นขนอันรียวเลียบแหลมนักหนา ทั้งเล็บ
 ตีนเล็บมือใหญ่ แลเล็บนั้นคมนักดั่งมีกรดแลหอกดาบ ครั้นว่าเล็บตีนเล็บมือแลขนนั้นพัดกัน

เมื่อใด ได้ยินดั่งเสียงฟ้าลั่น แล้วเป็นไฟลุกขึ้นไหม้ต้นเขาแลบาดตัวเขาจุดตั้งขวานฟ้าผ่าลงทั่วจนเขาทุกแห่งแล เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบทางธรรม ย่อมเห็นแก่ลินจ้างสอดขบมิเป็นกลาง การยผู้ชอบใส่ว่าผิด การยผู้ผิดใส่ว่าชอบ ด้วยบาปกรรมแต่งความขบมิชอบธรรมดั่งนั้นได้ ครั้นว่าตายเขาไปเป็นเปรตอยู่แล (พญาลิไทย, 2535, น. 60)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของเปรตแต่ละประเภทแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับบาปที่ได้กระทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์

ผู้วิจัยได้สรุปลักษณะภายนอกที่อุปลักษณะและแปลกประหลาดของสัตว์นรก เปรตและอสุรกายที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงไว้ว่ามี 11 ประการ ได้แก่

1) **ผมยุงรุกรังหรือหยาบกระด้าง** ตัวอย่าง “ผมเขานั้นหยุ่งร่ายลงมาปกปากเขา” (พญาลิไทย, 2535, น. 51)

2) **ตาผิดปกติ** เช่น ตาเล็กดังตาปู ตาลีกลวง ตัวอย่าง “แลตัวเขานั้นตั้งไม้อันแห่งนั้นแล มีตาอันน้อยดังตาปู แลปากเขานั้นขึ้นไปตั้งอยู่เหนือกระหม่อม แลปากเขานั้นน้อยเท่ารูเข็ม แลปากนั้นอยู่เหนือกระหม่อมโสด...” (พญาลิไทย, 2535, น.61-62) ”

3) **ปากผิดปกติ** เช่น ปากเท่ารูเข็ม ทำให้รับประทานอาหารไม่ได้ สอดคล้องกับบาปที่กระทำมา เช่น ริษยาผู้อื่น ดูแคลนผู้อื่น ตัวอย่าง “เปรตกลางจำพวกตัวเขาใหญ่ ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั่นก็มี” (พญาลิไทย, 2535, น.51)

4) **ช่องปากและใบหน้ามีหนอนขนงอก** ทำให้เกิดความน่าสยดสยอง ตัวอย่างเช่น “เปรตจำพวกหนึ่งตัวงามดังทอง ปากนั้นหมิ่นนักษนา หนอนอกเต็มปากแล หนอนนั้นย่อมบ่อนกินปากเขา เจาะกินหน้ากินตาเขา...”(พญาลิไทย, 2535, น. 52) ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับบาปกรรมที่ได้กระทำมาคือการยุยงให้พระสงฆ์แตกแยก

5) **ปากและร่างกายมีไฟพุ่งออกมา** นอกจากให้เห็นถึงความแปลกประหลาดแล้วยังทำให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานที่ได้รับจากไฟที่ไหม้ นั่น ตัวอย่าง “ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่า แลมีเปลวไฟพุ่งออกแต่อกแลลิ้นแต่ปากแห่งเขาแล้ว แล้วเปลวไฟนั้นลามไหม้ทั้งตนตัวเขาทุกแห่งแล...” (พญาลิไทย, 2535, น. 59) สอดคล้องกับบาปที่ได้กระทำมาคือ การด่าและสบประมาทพระสงฆ์ ผู้มีศีล

6) **เล็บมือ เล็บเท้า และเส้นขนยาวและแหลมคม** ซึ่งกลายเป็นอาวุธไว้ทำร้ายตนเองและเปรตตนอื่นๆที่อยู่รอบๆ ตัวอย่าง “แลเปรตฝูงหญิงจำพวกหนึ่งเล่า เทียรย่อมมีเล็บมืออันใหญ่ยาวแลคมดังมีดกรดนั้น ย่อมขูดเอาเนื้อแลหนังของตนกินเองทุกเมื่อแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 55) “ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่ง...แลมีเส้นขนอันรียวเสียบแหลมนักษนา ทั้งเล็บตีนเล็บมือใหญ่ แลเล็บนั้นคมนักดังมีดกรดแลหอกดาบ ครั้นว่าเล็บตีนเล็บมือแลขนนั้นพืดกันเมื่อใด ได้ยินตั้งขวานฟ้าผ่าลงทั่วตนเขาทุกแห่งแล...”(พญาลิไทย, 2535, น. 60) และ “...มันจึงเป็นเปรตยากเผ็ดเร็ดไร้ใหญ่หลวงนักษนา หาอาหารจะกินขบมิได้เลยสักหยาดแล ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดังมีดกรด แลขูดเอาเนื้อหนังของตนเองทุกเมื่อดั่งนี้” (พญาลิไทย, 2535, น. 56) ลักษณะเช่นนี้

สอดคล้องกับบาปกรรมที่ได้กระทำด้วยความละโมภโลภมาก เช่น รับสินบน ลักขโมยของ จึงได้เกิดเป็นเปรตที่มีลักษณะเช่นนี้ แล้วใช้เล็บมือแหลมคมขูดเนื้อตามร่างกายของตนมากขึ้น

7) ร่างกายสูงใหญ่ผิดปกติ เช่น “สูงเท่าภูเขา” “สูงเท่าลำตาล” ทำให้รู้สึกถึงความแปลกประหลาดผิดธรรมชาติ ร่างกายเทอะทะเมื่อเคลื่อนไหวหรือเคลื่อนที่ ดังตัวอย่าง “เปรตจำพวกหนึ่งมีตีนใหญ่สูงเพียงลำตาล” (พญาลิไทย, 2535, 54) และ “ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่ง มีตีนนั้นใหญ่เท่าภูเขา” (พญาลิไทย, 2535, น.60)

8) ร่างกายผ่ายผอมเพราะความอดอยาก หนึ่งหุ้มกระดูก ตาลีกกลาง และทิวโหยอย่างมาก มีทั้งอดอยากอาหารและกระหายน้ำ ดังตัวอย่าง “เปรตกลางจำพวกผอมนักหนาเมื่อหาอาหารจะกินบ่มีได้” (พญาลิไทย, 2535, น. 51) “ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่าร้ายนักหนา หาน้ำจะกินบ่มีได้เลยสักหยาด แลเปรตนั้นอยากน้ำนักหนาดั่งว่าใจจะขาด” (พญาลิไทย, 2535, น. 59) “คนเขานั้นผอมนักหนา หาเนื้อบ่มีได้เลยสักหยาด เท่าว่ามีแต่เอ็นแลหนังพอกกระดูกอยู่ไล่” (พญาลิไทย, 2535, น. 58) และ “เขานั้นอดอยากยากแค้นเร็ดไร้นักหนา แม้เข้าเมล็ดหนึ่งก็ดี น้ำหยาดหนึ่งก็ดี มิได้เข้าท้องเลยสักน้อย” (พญาลิไทย, 2535, น. 54) ความทิวโหยทำให้เกิดอาการจิตหลอนไปว่าได้ยินเสียงคนเรียกให้มากินข้าว หรือเห็นน้ำเห็นอาหาร แต่พอไปถึงก็ไม่มี เช่น “เมื่อแลฝูงเขานั้นนอนอยู่ แลหูเขานั้นได้ยินประดุจเสียงคนร้องเรียกเขาว่า สูทั้งหลายเอ๋ยจงมากินเข้ากินน้ำ... ครั้นว่าเขาลุกขึ้นได้ เขาเอามือทั้งสองพาดเหนือหัว แล้วแล่นชื่นชมดีใจไปสู่ที่เสียงเรียกนั้น เร่งไปเร่งแลหาที่แห่งใดแลจกมีเข้าแลน้ำใสก็หาบ่ได้” (พญาลิไทย, 2535, น. 51) ความทิวโหยสอดคล้องกับบาปที่ได้กระทำมา เช่น การเป็นผู้ตระหนี่ในการทำทาน ห้ามผู้อื่นทำทาน หรือใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน รวมทั้งกตขี้ข่มเหงผู้ยากไร้

9) ร่างกายและช่องปากมีกลิ่นเหม็น มีทั้งเหม็นสาบและเหม็นเน่า เช่น “เปรตฝูงผู้หญิงจำพวกหนึ่ง เทียรย่อมเปลือยอยู่ แลมีตีนอันเหม็นนักหนาทั่วสารพวงค์แล” (พญาลิไทย, 2535, น. 52) “เปรตจำพวกหนึ่งตัวงามดั่งทองแล ปากนั้นเหม็นนักหนา หนอนเต็มปากแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 52) และ “ตัวเขานั้นเหม็นสาบพึงเกลียดนักหนาแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 51) ช่องปากมีกลิ่นเหม็นเพราะปากเน่า มีหนอนซ่อนไซอยู่เต็มปาก สอดคล้องกับบาปที่ได้กระทำมาคือ การยุยงให้พระสงฆ์แตกแยก

10) ร่างกายเปลือย ไร้เครื่องนุ่งห่ม เปรตมักไม่มีเสื้อผ้าห่มคลุมร่างกาย เผยให้เห็นความผ่ายผอมจากความอดอยากแร้นแค้น เช่น “มาตราว่าผ้าร้ายน้อยหนึ่งก็ดีแลจะมีปกกายเขานั้นก็หาบ่มีได้เลย เทียรยอมเปลือยอยู่ชั่วตนตัวเขานั้นเหม็นสาบพึงเกลียดนักหนาแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 51) และ “เปรตฝูงผู้หญิงจำพวกหนึ่งเทียรยอมเปลือยอยู่” (พญาลิไทย, 2535, น. 52)

11) ร่างกายเน่าเปื่อย ทำให้เกิดความสะอิดสะเอียน เช่น “ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่า เทียรยอมมีตัวเปื่อยเน่าแลผอมนักมีหลังก็ขด มือก็เน่า ตีนก็เปื่อย” (พญาลิไทย, 2535, น. 60) ทำให้เกิดความทุกข์ทรมานจึงนำเอาไฟมาคอกตัวเอง ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับบาปที่ได้กระทำมาคือ เผาป่าทำให้ไฟคอกสัตว์ตาย

เห็นได้ว่าสัตว์ในอบายภูมิที่เกิดมาแล้วมีลักษณะผิดปกติอันทำให้เกิดความทุกข์ทรมานนั้นส่วนใหญ่เป็นเปรต ลักษณะของเปรตแต่ละประเภทจะแตกต่างกันไปและสอดคล้องกับบาปกรรมที่ได้กระทำมา ผู้ทรงนิพนธ์สร้างเหตุแห่งผลกรรมได้อย่างสมเหตุสมผล รวมทั้ง การที่สัตว์เกิดมาแล้วมีลักษณะเช่นนั้นเลย แสดงว่ามีความสามารถเปลี่ยนแปลงหรือหลีกเลี่ยงความทุกข์ทรมานที่จะเกิดขึ้นได้ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เกิดความน่ากลัวมากขึ้น

ส่วนอสุรกายนั้นมีลักษณะที่แปลกประหลาดและน่ากลัว อสุรมี 2 ประเภท ได้แก่ กาลัญชกาอสุรกาย และทิพยอสุรกาย แม้ผู้ทรงนิพนธ์มิได้ให้รายละเอียดว่าบาปกรรมใดที่ได้กระทำทำให้เกิดเป็นอสุรกาย ก็สามารถเข้าใจได้ว่าผลกรรมนั่นเองที่เป็นตัวกำหนด อสุรกายมักมีความโกรธรุนแรง “แรงมักเคียดมักพุนแก่กาล...” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อันว่ากาลัญชกาอสุรกายนั้น มีตนสูงได้ถึงคาพุต 1 ผิจะคมนาด้วยวามนุษย์ได้ 2,000 วา แลมีตัวนั้นพอมนักหนา มาตราว่าเนื้อน้อยหนึ่งก็ตี เลือดน้อยหนึ่งก็ตี ก็หามิได้ในตัวเขานั้น แลตัวเขานั้นตั้งไม้อันแห่งนั้นแล มีตาอันน้อยตั้งตาปู แลตาเขานั้นขึ้นไปตั้งอยู่เหนือกระหม่อม แลปากเขานั้นน้อย น้อยเท่ารูเข็ม แลปากนั้นอยู่เหนือกระหม่อมโสด ผิแลว่าเขาเห็นสิ่งอันใด แลเขาจะใคร่เอากินได้ เทียรยอมปักหัวลง เอาตีนชันขึ้นจึงได้กินแล ที่เขาอยู่ได้ เทียรยอมอยู่ถือสากไล่ตีกันทุกเมื่อแล ผูกกาลัญชกาอสุรกายนี้อยู่อาศัยความสุขมิได้ ยากเย็นเขินใจนักหนากว่าอสุรกายฝูงอื่นแล... อันว่ากาลัญชกาอสุรกายนั้นมี 2 จำพวก จำพวกหนึ่งได้เป็นทุกขลำบากเข็ญใจนักดังกล่าวนี้นี้แล แลจำพวกหนึ่งนั้นได้มีตนสูงได้คาพุต 1 ดุจเดียว แต่ว่ามีรูปต่างๆกันแล มีหน้าบึงาม ท้องยานฝิปากใหญ่ แลมีเล็บตีนเล็บมืออันรี แลมีตานนั้นผั่งตาต่ำสูง หลังหัก จมูกเบี้ยว ใจกล้าหน้าแข็ง แรงมักเคียดมักพุนแก่กาล...(พญาลิไทย, 2535, น. 60-62)

อสุรกายดำเนินชีวิตเป็นอิสระ มิได้ถูกลงโทษเหมือนสัตว์นรกและเปรต ทั้งยังมีปราสาทอันงดงามมีค่าและมีความสุขสบายกาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อันว่าที่อยู่แห่งอสุรกายนั้น เขาย่อมอยู่ได้เขาพระสุเมรุราช ยังมีอันหนึ่งชื่อว่าอสุรพิภพ โดยกว้างได้หมื่นโยชน์ เทียรยอมแผ่นทองคำ ดูเรื่องงานนักหนา ที่นั้นเป็นเมืองพระยาอสุรราชอยู่หั้นแล...แลเมืองนั้นมีปราสาทราชมนฑิระยอมแล้วด้วยทอง แลประดับนิตด้วยแก้วสัตตพิริตนะ แลมีกำแพงทองประดับนิตด้วยแก้วอันมีค่าอนันต์...กลางเมืองนั้นมีสระทองมีดอกบัว 5 สิ่งบานงามมักรุ่งเรืองดังทองแล ย่อมประดับนิตด้วยแก้วสัตตพิริตนะ พระญาอสุรยอมลงเหล่านสนุกนี้ดุจดั่งนันทโภกขรณีนันมีในไตรตรึงษาสวรรค์ แลมีเมืองนอนก็มาก แลมีบ้านใหญ่บ้านน้อยก็มาก แลมีน้ำสมุทชุมครึ่งกลางเมืองอสุรนั้น ในท่ามกลางแผ่นดินอันชื่ออสุรพิภพนั้นแล มีต้นไม้ต้นหนึ่งเกิดแต่

อาทิตั้งแผ่นดินเป็นธรรมดา แลไม้ต้นนั้นใหญ่เท่าไม้ป่าฤกษาคอนมิในไตรตรึงษาสวรรค์นั้น
แล...(พญาลิไทย, 2535, น. 62-63)

นอกจากรายละเอียดเกี่ยวกับสัตว์ในอบายภูมิ โดยเฉพาะสัตว์นรกและเปรตที่สร้างความน่ากลัวแล้ว
ในไตรภูมิพระร่วงยังแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมและลงทัณฑ์สัตว์นรกด้วย ได้แก่
พระยายมราช และ ยมบาล

2.2.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละครที่มีบทบาทในการลงทัณฑ์

2.2.2.1 พระยายมราช

ในเนื้อหาคส่วนที่เกี่ยวกับนรกนั้น มีการกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพระยายมราชว่าเป็นผู้ปกครอง
และเป็นผู้ตัดสินโทษแก่สัตว์นรกทั้งหลาย พระองค์ทรงอาศัยอยู่ในเมืองที่เรียกว่า เมืองพระยายมราชอันกว้าง
ใหญ่ ล้อมรอบประตูนรกทั้ง 4 ด้าน พระองค์ทรงธรรม เมื่อทรงพิจารณาบาปบุญของบุคคลก็ทรงกระทำอย่าง
ชอบธรรม ปราศจากความลำเอียง ดังข้อความต่อไปนี้

*แลมีเมืองพระยายมราชนั้นใหญ่นักหนา อ้อมรอบประตูนรกนั้นทั้ง 4 ประตูนรกถ้วนทุกนรก
นั้น พระยายมราชนั้นทรงธรรมนักหนา พิจารณาถ้อยความอันใดด้วยอันซื่อและชอบธรรมทุกอันทุก
เมื่อ ผู้ใดตายไปย่อมไปไหว้พระยายมราชก่อน พระยายมราชจึงถามผู้นั้นว่า มึงยังได้กระทำบุญกระทำ
บาปอันใด มึงเร่งคำนึงดู แลมึงว่าโดยสัตย์โดยจริง (พญาลิไทย, 2535, น.19-20)*

และมีเทพดา 4 องค์ เป็นผู้จัดทำบัญชีบุญและบาปของบุคคลทั้งหลาย พระยายมราชก็จะทรงพิจารณาจาก
บัญชีบุญและบาปของบุคคล หากผู้ใดทำบุญไว้มากก็จะได้ไปสวรรค์ แต่หากผู้ใดกระทำบาปไว้อย่างหนักก็จะมี
เทพยดานำเอาบัญชีหนึ่งหมามาอ่านให้บุคคลนั้นฟัง แล้วตรัสสั่งให้ยมบาลมาบังคับจับตัวบุคคลนั้นไปรับโทษ
ทัณฑ์ตามบาปที่ก่อไว้ หากบุคคลกระทำทั้งบุญและบาปก็จะชั่งดูว่าบุญหรือบาปหนักกว่ากัน หากบุญมากกว่าก็
ไปสวรรค์ก่อน หากหมดบุญก็ไปยังนรกต่อ หากกระทำบาปมากกว่าก็ไปนรกก่อน

จะเห็นได้ว่าการให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระยายมราชช่วยเน้นย้ำว่าบุคคลไม่สามารถหลีกเลี่ยงที่จะ
ได้รับผลกรรมตามที่ตนก่อได้เลย เพราะจะมีบันทึกไว้ทุกสิ่งโดยเทพดาทั้ง 4 และพระยายมราชก็ทรงตัดสิน
ด้วยความเที่ยงธรรมและทรงมีอำนาจบังคับให้ไปรับโทษทัณฑ์ตามระดับบาปที่บุคคลนั้นก่อไว้

2.2.2.1 ยมบาล (ยมพะบาล)

ในเนื้อหาคส่วนที่กล่าวถึงนรกนั้น จะมีเจ้าหน้าที่ในนรกเรียกว่า ยมบาลหรือยมพะบาล ซึ่งมีเป็นจำนวน
มาก ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมและลงทัณฑ์สัตว์นรก พวกเขาจะยืนถืออาวุธคอยทำร้ายสัตว์นรกด้วยวิธีและ
เครื่องมือที่ต่างกันออกไปตามแต่ละแดน เช่น ในตอนที่กล่าวถึงนรกที่ชื่อเวตรณี “ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรก

นั้นเทียบร้อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แหวน เครื่องชำเครื่องแทง เครื่องยิงเครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้น เทียบร้อมเหล็กแดง แลมีเปลวพุ่งขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้านั้น ลูกดั่งนั้นปมวิวาย ฝูงยมพะบานจึงถือเครื่องพุ่งเครื่องแทงฝูงนั้นไล่พุ่งไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วยสิ่งดั่งนั้น เขาก็เจ็บปวดเวทมนานักหนา อดทนปมมิได้เลย” (พญาลิไทย, 2535, น. 22) จะหนีไปไหนมิได้เลย

และน่าสนใจว่ายมบาลแม้จะเปรียบเสมือนเจ้าหน้าที่ประจำนรก แต่ในอดีตก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน และได้ทำทั้งบุญและบาปปะปนกันไป ทำให้เกิดมาเป็นยมบาล โดนทั้งลงทัณฑ์และกลายเป็นผู้ลงทัณฑ์ผู้อื่น ด้วย ดังที่มีรายละเอียดในเนื้อหา ดังนี้

ฝูงยมพะบาลนั้น เมื่ออยู่ในเมืองคน บาปเขาก็ได้กระทำ บุญเขาก็ได้กระทำบ้าง เมื่อตายไป ได้ไปเกิดในนรกนั้น ๑๕ วัน แลมียมพะบาลฝูงอื่นมาซ้ำฟันฟันแทงกว่าจะฉ้วน ๑๕ วันแล้ว จึงคืนมาเป็นยมพะบาล ๑๕ วันแล้ว เวียนไปเวียนมาดั่งนั้น หิงนานนัก เพราะว่าไปมีสิ้นบาปอัน เขาได้กระทำนั้น...ยังเวียนไปมาเป็นคนนรกเป็นยมพะบาลทุกเมื่อได้หยุดสักคาบ ผิดว่าสิ้นบาปกรรมนั้นจึงเป็นยมพะบาลเที่ยงใส่ ลางคาบสิ้นกรรมนั้น ปมเป็นยมพะบาลแล ตายไปเกิดแห่งอื่นแล (พญาลิไทย, 2535, น. 19)

เห็นได้ว่าแม้แต่ยมบาลก็เป็นบุคคลที่กระทำชั่วมาเช่นกัน หากแต่กระทำชั่วบ้างดีบ้างปนกันไป ก็เสริมความเกรงกลัวต่อบาปว่าหากจะทำชั่วแต่ความดีเพียงอย่างเดียว เพราะหากกระทำชั่วบ้างดีบ้าง ก็มีอาจพ้นจากนรกได้ การเกิดเป็นยมบาลก็จะได้รับการลงทัณฑ์ด้วย และกลายเป็นผู้ลงทัณฑ์ผู้อื่น แน่นนอนว่าโดยทั่วไปแล้วคนเราก็มียอมมิชอบที่จะทำร้ายผู้อื่นตลอดเวลา รวมทั้งสภาพนรกที่ร้อนจัด แออัด และไม่เจริญหูเจริญตา ย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของผู้คนที่จะไปใช้ชีวิตอยู่ แม้ว่าจะไปอยู่ในฐานะผู้คุมก็ตาม

2.2.3 ความน่ากลัวที่เกิดจากโทษทัณฑ์ที่ได้รับของตัวละคร

การสร้างความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงด้านตัวละคร ยังปรากฏจากเนื้อหาที่เกี่ยวกับการได้รับโทษทัณฑ์ในลักษณะต่างๆของสัตว์นรกตามบาปที่ตนก่อไว้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 2.2.3.1 การถูกลงทัณฑ์ และ 2.2.3.2 การทำร้ายตนเองอย่างควบคุมไม่ได้

2.2.3.1 การถูกลงทัณฑ์

การถูกลงทัณฑ์เกิดขึ้นกับสัตว์ในอบายภูมิ 2 ประเภท ได้แก่ สัตว์นรกและเปรต ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อย่อยออกเป็น 1) การถูกลงทัณฑ์โดยมีผู้กระทำ และ 2) การถูกลงทัณฑ์โดยไม่มีผู้กระทำ

1) การถูกลงทัณฑ์โดยมีผู้กระทำ

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงตัวละครที่ผู้ทรงนิพนธ์ได้ให้รายละเอียดไว้ คือ ยมบาล ยมบาลมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ลงทัณฑ์สัตว์นรก เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความน่ากลัวให้เกิดขึ้นในเรื่อง สัตว์นรกจะถูกลงทัณฑ์โดยยมบาลด้วยอาวุธและวิธีการต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรานั้นเทียรยอมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แลหน เครื่องชำเครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตี ทั้งหลายฝูงนั้นเทียรยอมเหล็กแดง และมีเปลวพุ่งขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้านั้น ลูกดั่งนั้นบ่มีวาย ฝูงยมพะบาลจึงถือเครื่องพุ่งเครื่องแทงฝูงนั้นไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วยลึงดั่งนั้น (พญาลิไทย, 2535, น. 22)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

คนฝูงนั้นตายไปเกิดในนรกอันชื่อว่าอังคารกาสุรณรานั้น แลฝูงยมพะบาลอันอยู่รักษานรานั้นบ้างถือหอกดาบ บ้างถือค้อนเหล็กแดงลูกเป็นเปลวไฟแลไล่ขับต้อนบ้าง แขนงบ้าง ฟันบ้าง ตีบ้าง ผลักไล่ให้ตกลงหลุมถ่านไฟอันแดง แลถ่านไฟอันแดงนั้นไหม้ตนเขา เขาร้อนทนเวทนานักหนา ฝูงยมพะบาลจึงเอาจะหวักเหล็กอันใหญ่ตักเอาถ่านไฟอันแดง หลั่งรดเหนือหัวเขาลง เขาก็บ่มีอาจอดร้อนได้...แลฝูงยมพะบาลไล่ต้อนตีพุ่งแทงเล่าตกลง... (พญาลิไทย, 2535, น. 25-26)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

คนผู้นั้นตายไปเกิดในโลหกุมภีนรานั้น นรานั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่หลายนัก หม้อนั้นเต็มด้วยเหล็กแดงเชื่อมเป็นน้ำอยู่ ฝูงยมพะบาลจับสองตีนคนนรกขึ้นตื้นขึ้น แลหย่อนหัวลงเบื่องต่ำแล้วแลพุ่งตัวคนนั้นลงไปในหม้ออันใหญ่นั้น แลสัตว์นั้นร้อนนักหนา ดิ้นไปมาอยู่ในหม้อนั้น (พญาลิไทย, 2535, น. 26)

นอกจากผู้กระทำจะเป็นยมบาลซึ่งมีบทบาทในการลงทัณฑ์สัตว์นรกโดยตรงแล้ว ยังมีสัตว์ร้ายคอยทำร้ายลงทัณฑ์เหล่าสัตว์นรกด้วย เช่น ในสุนัขนรก จะมีสุนัข 5 จำพวก ขนาดใหญ่มาก มีฝูงแร้งกาที่มีปากและเล็บทำอันร้อนด้วยเปลวไฟคอยจิกกัด ตัวอย่างเช่น

ในสุนัขนรกนั้นมีหมา ๕ จำพวก หมาจำพวกหนึ่งนั้นขาว หมาจำพวกหนึ่งนั้นแดง หมาจำพวกหนึ่งนั้นดำ หมาจำพวกหนึ่งนั้นเหลือง หมาฝูงนั้นใหญ่เท่าช้างสารทุกตัว ฝูงแร้งแลกาอันอยู่ในนรกนั้นใหญ่เท่าเกียนใหญ่

ทุกๆตัว ปากแแรงแลปากกาแลเล็บตีนนั้นเทียรย้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกอยู่ไม่มีได้
เหือดลึกลับ แแรงแลกาหมาฝูงนั้น เทียรย้อมจิกแหกหัวอ้อมขบย้อมตอดคน
ทั้งหลายผู้อยู่ในนรกนั้น... (พญาลิไทย, 2535, น. 24)

และส่วนเนื้อหาในเปรตภูมิมีการกล่าวถึงสัตว์ดุร้ายที่ทำร้ายเปรตด้วย “ยังมีเปรตจำพวกหนึ่ง เมื่อ
กลางวันได้ เขาอิงเขาตีเขาเข้าเขาแทงตน แลมีหมาใหญ่เท่าช้างสาร มันไล่ขบไล่กัดกินเนื้อเขา เขาลำบากทน
ทุกขเวทนานักหนาอยู่ฉนั้นทุกเมื่อ” (พญาลิไทย, 2535, น. 56)

จะเห็นได้ว่าการถูกลงโทษทัณฑ์โดยผู้อื่นมีทั้งที่กระทำโดยยมบาลและสัตว์ดุร้าย การลงโทษโดย
ยมบาลจะเป็นการใช้อาวุธ ของมีคม ที่มุ่งแทงตามร่างกายและบังคับให้ไปอยู่ในสถานที่ที่อันตรายเช่น แม่น้ำ
อันมีพื้นเป็นเหล็กแดง ปืนต้นจ้าว ฯลฯ

อาวุธของยมบาลนั้นร้อนแดงหรือมีไฟลุกอีกด้วย ทำให้ยิ่งดูน่ากลัว ทั้งสร้างบาดแผลและคลอกร่างกาย
ในเวลาเดียวกัน เช่น “...ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรกนั้นเทียรย้อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แหล่น
เครื่องเข้าเครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตี ทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย้อมเหล็กแดง และมีเปลวพุ่งขึ้นไปตั้งไฟไหม้ฟ้านั้น
ลุกตั้งนั้นบ่มวาย”(พญาลิไทย, 2535, น. 22) หรือ ยมบาลใช้หอกดาบแทงสัตว์นรกให้ปืนต้นจ้าวที่มีหนามคม
และหนามนั้นมีไฟลุกอยู่ ตอกย้ำให้เห็นความทุกข์ทรมานที่ได้รับว่านอกจากจะเป็นการโดนทำให้เกิดบาดแผล
แล้ว ยังให้เกิดความร้อนพุ่งพุ่งเข้าไปอีกด้วย

นอกจากนี้ สัตว์นรกยังถูกลงโทษหลายขั้นตอน ย้ำเน้นให้เห็นว่าสัตว์นรกได้รับความทุกข์ทรมานเป็น
อันมาก ตัวอย่างเช่น บิดคอสัตว์นรกให้ขาดแล้วนำศีรษะลงจุ่มในกระทะที่มีเหล็กหลอมอันร้อนยิ่งนัก หรือ
ยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอสัตว์นรก แล้วลากไปทอดลงเหนือแผ่นเหล็กแดง แล้วแทงด้วยหอก ฟันด้วย
พร้า แล้วแลเนื้อของเขาออกเรียงชาย สอดคล้องกับบาปกรรมที่เขาได้ทำ

นอกจากนี้ สัตว์นรกเหล่านี้ยังได้รับการลงโทษซ้ำแล้วซ้ำเล่าวนเวียนไปจนกว่าจะหมดบาปกรรมที่ตน
ได้กระทำ ตัวอย่างเช่น “แลฝูงยมพะบาลไล่ตีคนนรกนั้น เนื้อแลตนเขานั้นก็แหลกเป็นภัสระไปสิ้น บัดเดียวไส้ก็
เกิดเป็นตนเขาคืนมาตั้งเดียนั้นแล้ว เพราะว่าบาปกรรมแห่งไปมีสิ้นตราบใด แลทนเวทนาไปในนรกอันชื่อว่า
สโชนนรกตราบนั้นแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 25) และอีกตัวอย่างหนึ่ง

ฝูงยมพะบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลุกเป็นเปลวไฟไล่กระหวัดรัดตัวเขา แล้วบิดให้
คอเขานั้นขาดออก แล้วเอาหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อหัวเขาด้วยอยู่ตั้งนั้น บัด
เดียวก็บังเกิดหัวอันหนึ่งขึ้นมาแทนแล้ว ฝูงยมพะบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้ว
เอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกแล้ว แต่ทำอยู่ตั้งนี้หลายคาบหลายครานักตราบเท่าสิ้น
อายุสมแลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้นแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 26-27)

การเล่ารายละเอียดของกระบวนการของการลงทัณฑ์ดังกล่าวมานี้ ย้ำให้เห็นความทุกข์ทรมานของสัตว์นรกเป็นอย่างยิ่ง และยังเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างประสบการณ์ให้แก่ผู้รับสาร สอดคล้องกับทางหลักจิตวิทยาคือเมื่อบุคคลได้รับข้อมูล เห็นหรือดูผู้ที่ประสบเหตุการณ์ ก็ทำให้เกิดความกลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์นั้นกับตน (สุธีรา นิมิตรนิวัฒน์, 2555, น.4-5) ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการสร้างความน่ากลัวดังกล่าวนี้ก็ย่อมส่งผลต่อการหลีกเลี่ยงการทำความชั่ว อันเป็นเหตุแห่งการไปเกิดในทุคติภูมิและต้องได้รับความทุกข์ทรมานเช่นนี้

2) การถูกลงทัณฑ์โดยไม่มีผู้กระทำ

นรกภูมิเป็นดินแดนที่มีไว้สำหรับให้สัตว์นรกได้ชดใช้บาปกรรมที่ตนก่อไว้ ในนรกบางขุมนั้นมีได้มียมบาลคอยลงทัณฑ์ในทุกครั้ง หลายครั้งจะเป็นการได้รับโทษทัณฑ์ด้วยสภาพภูมิประเทศของนรกที่เต็มไปด้วยอันตราย เช่น เมื่อสัตว์นรกเต็มไปด้วยบาดแผลจากการลงทัณฑ์จึงหนียมบาลจนไปเจอแม่น้ำที่มีเครื่องหยาขนาดใหญ่และร้อนเป็นไฟ กวาดไปมา ก็บั่นตัวของสัตว์นรกให้ขาดวินไป ดังตัวอย่างข้อความดังนี้ “...แม่น้ำนั้นเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาแล่นหนีไป แม่น้ำนั้นมีลำหยาหยาพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียรย่อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อ แล่นลงน้ำซ่องหนามหยา แลตนขาดตั้งท่านเอามีดกรดอันคมแลแสรงมาตัดทุกแห่ง” (พญาลิไทย, 2535, น. 22-23)

ไม่แต่เท่านั้น ไต้เครื่องหยายังมีขวากหนามขนาดใหญ่และยาร้อนลุกเป็นไฟ เมื่อสัตว์นรกผ่านหนามหยา ก็มาเจอกับขวากหนามซ้ำเข้าไปอีก ดังข้อความต่อไปนี้ “...ไต้เครื่องหยานั้นเทียรย่อมขวากใหญ่แลยารยอมเหล็กแดง ลุกเป็นเปลวไฟไหม้ตัวเขาตั้งไฟไหม้ต้นไม้ในกลางป่า ครั้นว่าตัวเขาตระลอดตกลงจากหนามหยานั้น ลงไปยอกขวากเหล็กอันอยู่ใต้นั้น ตนเขานั้นขาดหัวนทุกแห่ง...”(พญาลิไทย, 2535, น. 23) และเมื่อไฟลุกท่วมตัวเขาจนสูงเปื่อยไป ก็ยังมีใบบัวที่มีลักษณะเหมือนเหล็กอันร้อนแดงและมีความคมดั่งมีด คอยบาดตัวเขาจนขาดวินอีก ดังข้อความว่า “ใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้นก็บาดขาดหัวนทุกแห่งตั้งท่านกันขวางกันรินน้ำไล้” (พญาลิไทย, 2535, น. 23)

น้ำในแม่น้ำมีความเค็มเป็นอันมาก เมื่อมาสัมผัสกับผิวที่เต็มไปด้วยบาดแผลก็ทำให้เสบแสนสาหัสยิ่งนัก ดังข้อความที่ว่า “...แล้วจึงตระลอดตกลงไปในน้ำ น้ำนั้นเค็มนักหนา แลเสบเนื้อเสบตนเขาแสนสาหัส ดิ้นไปมาดังปลาอันคนตีที่บนบกนั้น...”(พญาลิไทย, 2535, น. 23) สาเหตุที่ทำให้ต้องมาได้รับโทษทัณฑ์เช่นนี้ก็เพราะเมื่อยังเป็นมนุษย์ เขาเป็นผู้มั่งคั่งและมีอำนาจแต่ได้ใช้อำนาจนั้นกดขี่ทำร้ายผู้อื่นและชิงเอาทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน

นอกจากการได้รับโทษทัณฑ์โดยการได้รับบาดเจ็บทางร่างกายแล้ว ยังมีกรได้รับโทษทัณฑ์ในลักษณะที่ต้องรับประทานสิ่งที่น่ารังเกียจ เช่น อาจมและเลือดหนอง เพราะเมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ พวกเขาเป็นท้าวเป็นพระยาแต่ได้บังคับเก็บส่วนเกินกำหนด ช่มเหงด่าว่ารังแกผู้อื่น จึงได้รับโทษต่อไปนี้ “...ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก คนนรคนนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเต็มไปด้วยลามุกอาจม แลเหม็นนักหนา แม้นว่าอยู่ไกลได้แลโยชนก็คดียังเหม็นอยู่ เขายืนอยู่นักหนา เขาอดบ่มีได้ เขาก็กินอาจมนั้นต่างเข้าต่างน้ำทุกวันแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 29) และอีกตัวอย่าง คือ ผู้ที่ได้ทำร้ายพ่อแม่ พระสงฆ์และผู้ที่มีพระคุณ “คนในนรคนนั้น อยู่ในแม่น้ำใหญ่

อันหนึ่ง เทียรย้อมเต็มไปด้วยเลือดแลหนองทั้งหลาย เขานั้นหาอันจะกินบมิได้ แลร้องไห้ เพื่อยากนั้นนักหนา คนรกรนั้นจึงกินเลือดแลหนองนั้น เมื่อเขากินเลือดแลหนองนั้นเข้าไปถึงท้องเขาได้ ก็กลายเป็นไฟไหม้แลตลอดลงไปภายในทวารหน้าเป็นไฟพุ่งออก” (พญาลิไทย, 2535, น. 29)

นอกจากมนุษย์จะกลัวการได้รับบาดเจ็บทางร่างกาย กลัวการต้องรับประทานสิ่งที่น่ารังเกียจแล้ว มนุษย์ยังกลัวการอยู่ในที่มืดด้วย เนื้อหาในส่วนนรกภูมิ กล่าวถึงโลกันตนรกว่ามีมิติยงนัก ดังข้อความที่ว่า “ฝูงสัตว์ซึ่งได้ไปเกิดในโลกันตนรกรนั้นตั้งหลับตาอยู่เมื่อเดือนดับแล เมื่อดาวเดือนและตะวันอันเป็นไฟส่องให้คน ทั้งสี่แผ่นดินนี้เห็นหนทุกแห่งดั่งนั้น ก็บมิอาจส่องให้เห็นในโลกันตนรกรนั้นได้...” (พญาลิไทย, 2535, น. 34) สาเหตุที่ทำให้ได้มาเกิดในนรกขุมนี้ก็คือได้ทำร้ายพ่อแม่ พระสงฆ์ และยุยงพระสงฆ์ให้แตกแยกกัน

การถูกลงทัณฑ์โดยไม่มีผู้กระทำนอกจากจะปรากฏในเนื้อหาที่เกี่ยวกับนรกภูมิแล้ว ในเนื้อหาเกี่ยวกับเปรตภูมิก็ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องด้วยในเปรตภูมิไม่มียมบาลคอยลงโทษ ดังนั้น เปรตจะได้ชดใช้บาปกรรมในลักษณะของการเกิดมามีรูปลักษณะที่ผิดธรรมชาติหรืออัปลักษณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พร้อมกับได้รับการลงทัณฑ์โดยไม่มีผู้กระทำ แต่จะเป็นลักษณะของสภาพแวดล้อมในเปรตภูมิที่ทำให้เปรตได้รับความทุกข์ทรมาน คือ การไม่มีอาหารและน้ำ ทำให้อดอยากยิ่งนักและความอดอยากแร้นแค้นนั้นทำให้จำต้องกินสิ่งที่มีโชอาหาร เช่น เนื้อของตนเอง อาจมี หรือแม้แต่ลูกของตัวเองที่เพิ่งคลอด ตัวอย่างเช่น “เปรตนั้นยากเผ็ดเร็ดไร้นักหนา ทาอาหารจะกินมิได้เลย ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดั่งมีดกรดนั้นมาช่วยมาขูดเอาเนื้อแลหนังของตนออกมากินต่างอาหารไล่” (พญาลิไทย, 2535, น. 56) และ “แลยังมีเปรตจำพวกหนึ่ง ย่อมกินแต่เสลขม์แลรากน้ำลายกินโคลกินน้ำเน่าน้ำหนอง แลกินลามกอจมน้ำขี้แลเหม็นนั้นอยู่ทุกเมื่อแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 58) และ “เปรตเหล่านี้อดอยากนักหนา ทาสิ่งอันจะกินบมิได้เลยสักหยาด แลเมื่อเขาจะคลอคลุก แลลูกเขานั้นได้แลเจ็ดตน เขาหากกินเนื้อลูกเขานั้นเอง เขาก็บมิอ้อมโสด” (พญาลิไทย, 2535, น. 52-53)

นอกจากนี้ยังมีความน่าพิศวง คือ สิ่งที่เปรตมองเห็นเป็นข้าวและน้ำ ผ่าผวย แปรเปลี่ยนเป็นสิ่งอื่นเช่น อาจมี เลือดหนอง ทำให้อารมณ์จิตใจต้องหายไปทันที เพราะข้าวและน้ำกลายเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง หรือกลับกลายเป็นไฟมาคลอกตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้ “...ครั้นว่าเขาลุกขึ้นได้ เขาเอามือพาดเหนือหัว แล้วแล่นขึ้นชมดีใจไปสู่ที่เสียงเรียกนั้น เร่งไปเร่งแลหาที่แห่งใดแลจักมีเข้าแลน้ำใสก็หาบมิได้ เขาจึงร่ำร้องให้ด้วยเสียงแรงแล้วเขาเป็นทุกข์นักหนา...” (พญาลิไทย, 2535, น. 51-52) สาเหตุที่ทำให้เกิดมาเป็นเปรตที่อดอยากเช่นนี้ก็เพราะความละโมภโลกมากเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ทำให้กระทำการเบียดเบียนผู้อื่น รวมทั้งมีเคยทำทานและยังห้ามผู้อื่นทำทานด้วยนั่นเอง อีกตัวอย่างหนึ่ง ข้าวและน้ำกลายเป็นอาจมี เลือดหนองสร้างความขยะแขยงยิ่งนัก ดังข้อความต่อไปนี้ “...ครั้นว่าเขาเห็นเข้าแลน้ำมาซึ่งหน้าเขา ครั้นเขาหยิบเอามากินได้ เข้าแล เข้าแลน้ำนั้นก็กลายเป็นก้อนอาจมีเป็นเลือดเป็นหนองไป ครั้นเขาเห็นผ้ามาซึ่งหน้าเขา ครั้นเขาเอาผ้ามาห่มได้ ผ้านั้นก็กลายเป็นแผ่นเหล็กแดงไหม้ตัวเขาทุกแห่งแล” (พญาลิไทย, 2535, น. 53) และ “แลเปรตจำพวกหนึ่งนั้น ออดอยากนักหนา แลเห็นเข้าน้ำเป็นอันหวานอันนี้แลมีรสนัก เปรตนั้นจึงเอามากิน ครั้นว่ากินเข้าไปนั้น เขานั้นก็กลายเป็นลามกอจมี เป็นเน่าเป็นหนองเหม็นนักบมิวายสักคาบ ด้วยบาปกรรมของเขาเอง” (พญาลิไทย,

2535, น. 55) หรือน้ำกลายเป็นไฟเผาไหม้ทรมานตัวเขาแทน “...แลเปรตนั้นอยากน้ำนักหนาคั่งว่าใจจะขาด จึงแล่นไปข้างซ้ายข้างขวาเพื่อจะหาน้ำกินจึงแลเห็นน้ำใสงามแก่ตา ครั้นว่าเขาเอามือกอบเอาน้ำนั้นมากินได้ น้ำนั้นกลายเป็นไฟไหม้ทั้งตัวเขา เขาก็เกลือกไปเกลือกมา” (พญาลิไทย, 2535, น. 59)

2.2.3.2 การทำร้ายตนเองอย่างควบคุมไม่ได้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเนื่องด้วยในเปรตภูมิไม่มียมบาลคอยลงโทษ ดังนั้น เปรตจะได้ชดใช้บาปกรรม ในลักษณะของการเกิดมามีรูปลักษณะที่ผิดธรรมชาติหรืออปลักษณ์พร้อมกับการได้รับการลงทัณฑ์โดยไม่มีผู้กระทำ นอกจากนี้ เปรตยังได้รับโทษทัณฑ์ในลักษณะที่ทำร้ายตนเองอย่างควบคุมไม่ได้ด้วย ตัวอย่างเช่น เปรตจำพวกหนึ่งเอามือกอบข้าวลีบที่มีไฟลุกท่วมเอามาใส่บนศีรษะของตน ทำวนไปเช่นนี้เรื่อยๆ ดังข้อความต่อไปนี้ “เปรตจำพวกหนึ่งใส่เขาเทียรยอมเอาสองมือกอบเอาข้าวลีบอันลุกเป็นไฟนั้นมาใส่บนหัวตนเองอยู่ทุกเมื่อได้...เขาจึงเอามือเขากอบเอาข้าวลีบเป็นไฟนั้นมาใส่เหนือหัวเองไว้ลุกเป็นไฟไหม้หัวเขาอยู่ทุกเมื่อ เพราะบาปกรรมเขาได้กระทำเขาจึงทนทุกข์ทุกเมื่อตั้งนี้แล” (พญาลิไทย, 2535, 54) และเปรตประเภทหนึ่งที่เอาค้อนเหล็กอันร้อนแดงคอยทุบศีรษะตนเองอยู่เรื่อยๆ ดังข้อความว่า “เปรตจำพวกหนึ่ง เขาย่อมเอาค้อนเหล็กอันแดงตีหัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อปมิวายได้ แลเปรตจำพวกนี้ เมื่อกำเนิดเขาแต่ก่อนได้ เขาได้ตีหัวพ่อแม่แห่งเขาด้วยมือที่ดี ด้วยไม้ที่ดี ด้วยเชือกที่ดี ด้วยบาปกรรมอันได้ดีหัวพ่อแม่เขานั้น” (พญาลิไทย, 2535, น. 54-55)

จะเห็นว่าการสร้างความน่ากลัวจะปรากฏเป็นอันมากในเนื้อหาที่กล่าวถึงเปรตและสัตว์นรก ส่วนเนื้อหาของอสุรกายและเดรัจฉานก็มีปรากฏอยู่บ้างเมื่อกล่าวถึงอสุรกายที่มีรูปร่างลักษณะที่น่ากลัว แต่มิได้ให้รายละเอียดผลกระทบที่ทำให้เกิดมาเป็นอสุรกาย ทั้งยังมีการสอดแทรกพระพุทธประวัติเข้าไปในลักษณะที่อสุรกายเกรงกลัวต่อพระคาถาของพระพุทธเจ้า โดยยกตัวอย่าง พระราหูอสุรา ส่วนในเนื้อหาเกี่ยวกับเดรัจฉานภูมิ มีการกล่าวถึงเดรัจฉานว่าเป็นสัตว์ที่มีลักษณะแตกต่างจากสัตว์ในโลกมนุษย์ และได้ให้รายละเอียดสัตว์ในเดรัจฉานภูมิว่ามีลักษณะต่างๆกันไป ซึ่งก่อให้เกิดความน่าพิศวงชวนอัศจรรย์ในความพิเศษของสัตว์ในเดรัจฉานภูมิมากกว่าจะให้ลักษณะที่น่ากลัว เช่น ราชสีห์ ครุฑ นาค เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้ทรงนิพนธ์ยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับสัตว์เดรัจฉาน (ยกเว้นพระยาครุฑ) ว่ามีปัญญาน้อย ดังข้อความที่ว่า “อันว่าดีรัจฉานนี้แลจะมีธรรมสัญญาอันหาปมิได้มากนักหนาแล อันว่าธรรมสัญญานั้นรู้จักบุญจักกรรม เลือคดีรัจฉานนั้นจะรู้จักบุญจักกรรมได้ บ่อหอนจะเลี้ยงตนด้วยคำขाय แลทำไรไถนาเลี้ยงชีวิตหาปมิได้” (พญาลิไทย, 2535, น. 39) และก็เป็นสาเหตุให้สัตว์มักจะวนเวียนเกิดอยู่ในอบายภูมิ “เมื่อเขาตายไปแลเขาย่อมไปเกิดในจตุรกายไว้ เลือกแลนังจึงสัตว์จะได้เกิดเมืองฟ้าใส” (พญาลิไทย, 2535, น. 39) โอกาสที่จะได้พบพระศรีอาริยมตไตรย และไม่มีโอกาสทำบุญรักษาศีลเช่นมนุษย์ ก็ชวนให้มนุษย์ตระหนักถึงความโชครืดที่มีโอกาสในการทำความดีเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ หากทำชั่วก็จะได้ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งจะไม่มีโอกาสได้เกิดในมนุษย์ภูมิเลย ดังที่กล่าวไว้ว่า อสุรกายนั้น “ยอมเวียนเกิดในอบายภูมิ” ก็สร้างความเกรงกลัวต่อการทำชั่วมากขึ้น

3. โองการแช่งน้ำ: วรรณคดีที่ใช้ในพิธีกรรมเพื่อการเมืองการปกครอง

โองการแช่งน้ำจัดว่าเป็นวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เนื่องจากมีลักษณะคำประพันธ์และความคิดความเชื่อที่ปรากฏคล้ายคลึงกับวรรณคดีอื่นๆ ร่วมยุคอย่างเห็นได้ชัด (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2547) โองการแช่งน้ำอาจมีต้นกำเนิดที่เก่ากว่ายุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากเขมร แต่มีการปรับปรุงตัวบทให้เหมาะกับยุคสมัย นอกจากนี้ยังมีข้อบ่งชี้อื่นด้วย คือ มีข้อความส่วนท้ายสุดที่เอ่ยถึงพระนามของพระมหากษัตริย์สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ดังที่กล่าวว่า “ขจายขจรอนเณกบุญ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ จักรพรรดิศรราชเรี่ยหล้า...” (กรมศิลปากร, 2529, น. 9) ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าโองการแช่งน้ำฉบับนี้เป็นวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

เมื่อพิจารณาบริบททางสังคมที่แวดล้อมตัวงานโองการแช่งน้ำก็จะเห็นว่าเป็นยุคสมัยที่กรุงศรีอยุธยามีฐานะเป็นศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรอันกว้างใหญ่ ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของเมืองสำคัญบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ สุพรรณภูมิ ไล่โว่และอโยธยา และมีการสถาปนาเป็นราชธานีในปี พ.ศ.1894 แม้จะอาศัยความสัมพันธ์กันในเครือญาติให้เป็นประโยชน์ต่อการขยายตัวของอาณาจักร เช่นที่พระเจ้าอู่ทองทรงอภิเษกสมรสกับพระธิดาของกษัตริย์เมืองสุพรรณภูมิ หรือการส่งพระราชนิกรไปปกครองเมืองต่างๆ ก็ยังมีเมืองโดยรอบที่โปรดให้ปกครองโดยเจ้าเมืองเดิม เช่น เมืองสุโขทัย นครศรีธรรมราช และเมืองประเทศราชต่างๆ เช่นหัวเมืองในแหลมมลายู ล้านนา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กษัตริย์แห่งอาณาจักรจะต้องทรงสร้างความแข็งแกร่งทางพระราชอำนาจเพื่อรวมศูนย์อำนาจให้มาอยู่ที่พระองค์ การสร้างความแข็งแกร่งทางอำนาจนั้นก็อาศัยวิธีการต่างๆ ทั้งในเชิงบริหาร เช่น การแต่งตั้งขุนนางหรือส่งพระญาติไปปกครอง การจัดให้มีตำแหน่งยุกระบัตริย์ไปควบคุมราชการตามหัวเมือง การเก็บภาษีอากรและส่วย รวมทั้งการใช้แนวความคิดความเชื่อทางศาสนา พราหมณ์และพุทธอันเกี่ยวโยงมาซึ่งการประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนเสริมพระราชอำนาจให้แข็งแกร่งมั่นคง

3.1 สถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์กับพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา³

สถานะของกษัตริย์ในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้นอยู่บนฐานความคิดทั้งพุทธและพราหมณ์ คือความเชื่อเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิตามนัยโลกภูมิวิทยา ซึ่งประกอบด้วยการทำพิธีราชาภิเษกเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นจักรพรรดิ ดังคำให้การชาวกรุงเก่าที่อ้างว่าพระเจ้าอู่ทองทรงเชิญพราหมณ์จากเมืองพาราณสี 8 คน มาประกอบพิธีรวมกับความเชื่อที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นมหาสมมติราชาหรือเทวราชา ซึ่งเรารับทอดคตินี้มาจากขอม (อาคม พัตถิยะ, 2545, น. 24-25) สอดคล้องกับในตัวบทโองการแช่งน้ำซึ่งใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ที่กล่าวถึงการสถาปนาพระมหากษัตริย์ โดยระบุว่าสถาบันกษัตริย์เกิดขึ้นด้วยความจำเป็นของสังคมที่ต้องการผู้นำหรือพระราชา ดังข้อความที่ว่า “แลมีค้ำมีวัน กินสาสึเปลือกปล้อน บมีผู้ต้อน แต่งบรรณา เลือกผู้ยิ่งยศเปนราชาอะคร้าว เรียกนามสมมติราชเจ้า จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน สมมติ

³ ชื่อพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หากเขียนตามรากศัพท์เดิมให้ถูกต้องคือ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัธ (จิตร ภูมิศักดิ์, 2563)

แล้วตั้งอาทิย์เดิมกลับ...” (กรมศิลปากร, 2529, น.7) ทรงเป็นผู้มีอำนาจมีบุญและคอยดูแลปกป้องอาณาประชาราษฎร์ ตั้งข้อความในตัวบทที่ว่า “...ผู้ผ่านเกล้าอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศร ราชอิริราช ท่านมีอำนาจมีบุญ คุณอนเภา อันอาศัยร่ม...”(กรมศิลปากร, 2529, น.9) อีกทั้งความเป็นกษัตริย์ยังส่งต่อกันผ่านผู้สืบสันตติวงศ์ สอดคล้องกับตัวบทที่ว่า “สายท่านทรงธรรมินทร์เรื่อยหล้า” (กรมศิลปากร, 2529, น.7) การกล่าวถึงกำเนิดของกษัตริย์รวมถึงการสืบทอดสถานะกษัตริย์ในโครงการแข่งขันก็น่าจะเป็นไปเพื่อเน้นย้ำความชอบธรรมของการดำรงสถานะเป็นกษัตริย์อันส่งผลถึงความชอบธรรมของพระองค์ที่จะทรงประกอบพิธีกรรมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในครั้งนี้

นอกจากนี้ บทบาทของกษัตริย์ก็อิงอยู่กับแนวคิดที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นผู้ดูแลความเป็นปึกติสุขของรัฐหรืออาจกล่าวได้ว่า “รัฐตามความเข้าใจของไทยโบราณนั้นเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นส่วนหนึ่งของพระมหากษัตริย์รัฐกับสถาบันกษัตริย์เป็นสิ่งที่แนบเนื่องกันโดยมีอาจแยกออกจากกัน...ความสงบเรียบร้อยของรัฐเกิดขึ้นจากการมีพระมหากษัตริย์ที่ปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์โดยชอบธรรม” (อาคม พัตยยะ, 2545, น. 33) เมื่อพิจารณาตัวบทควบคู่กับบทบาทของพระมหากษัตริย์ดังที่กล่าวมานี้ ก็จะเชื่อมโยงต่อมาได้ว่า พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้ดูแลบ้านเมืองให้เป็นปึกติสุขก็ย่อมทรงมีความชอบธรรมที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกจะอยู่เคียงข้างพระองค์และช่วยกันเป็นหูเป็นตา คอยสอดส่องค้นหาผู้คิดคดทรยศ ตลอดจนลงทัณฑ์คนเหล่านั้น ดังข้อความที่กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีความหลากหลายทางความเชื่อ เช่น เทพเจ้าตามคติพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธเจ้าตามคติพุทธ ผีसाง เทวดาอารักษ์ตามคติชาวบ้าน หรือแม้แต่ทศกัณฐ์ พระรามและพระลักษมณ์จากมหากาพย์อันยิ่งใหญ่ และข้อความดังกล่าวนี้ก็อยู่เป็นลำดับต่อมาจากการกล่าวถึงกำเนิดของกษัตริย์และการประกอบพิธีกรรม

บทบาทของพระมหากษัตริย์ในด้านการดูแลบ้านเมืองให้เป็นปึกติสุขนี้ น่าจะรวมถึงพระราชภารกิจในการประกอบพิธีกรรมเพื่อความปึกติสุขและเพื่อสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่รัฐด้วย เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ หรือแม้กระทั่งพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณี เช่น การทอดกฐิน สงกรานต์ ลอยกระทก เป็นต้น

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพระราชพิธีที่สร้างความแข็งแกร่งให้แก่พระราชอำนาจ เมื่อพระราชอำนาจของกษัตริย์เข้มแข็งก็ส่งผลต่อความมั่นคงเป็นปึกติสุขของรัฐ ตัวบทกฎหมายได้บังคับให้บรรดาขุนนางทุกคนต้องเข้าร่วมพิธีโดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อแสดงตนต่อพระมหากษัตริย์ว่ายังคงจงรักภักดี ดังที่มีข้อความระบุอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งใช้เป็นระเบียบตัวบทกฎหมายมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นที่ว่า “อนึ่งลูกขุนผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัฒน์โทษถึงตาย ถ้าบอกป่วยคุ้ม ถ้าลูกขุนผู้ถือน้ำพิพัฒน์ห้ามถือแหวนนาก แหวนทอง แลกินเข้ากินปลากินน้ำยา แลเข้ายาคุก่อนน้ำพระพิพัฒน์ ถ้ากินน้ำพระพิพัฒน์จอกหนึ่ง แลยื่นแก่กันกิน กินแล้วแลมิได้ใส่ผมเหลือนั้นล้างเสีย โทษเท่านี้ในระวางกระบถ” (องค์การคำของครุสภา, 2505, น. 124) ดังนั้นหากมีผู้ใดไม่เข้าร่วมพิธี ไม่ยอมปฏิบัติหรือไม่ตั้งใจปฏิบัติตามพิธี ก็จะได้รับโทษว่าเป็นกบฏ นอกจากนี้ “พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นการคอยสอดส่องพฤติกรรมระหว่างข้าราชการด้วยกัน ดังนั้นผู้เข้าร่วมพิธีทั้งหลายต่างต้องวางตนอย่างเคร่งครัด” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561)

กล่าวได้ว่า พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สำคัญในแง่ที่ช่วยผูกมัดจิตใจและควบคุมการกระทำของข้าราชการ ขุนนางและพระราชบรมวงศานุวงศ์ทุกคนที่ผ่านพิธีกรรม ลดทอนการต่อต้านอำนาจษัตริย์ในขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการตรวจสอบและยืนยันความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของบรรดาขุนนางข้าราชการที่มาเข้าร่วมพิธีด้วย

3.2 พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นชื่อที่น่าจะสะกดผิดเพี้ยนมาจาก “พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์” ดังที่ในกฎหมายตราสามดวงระบุว่า “เดือน ๑๐ การพิธีพิพัรบพ ทอดเชือกตามเชือก ถวายบังคม เลี้ยงลูกขุนถือน้ำพระพิพัท” (องค์การคำของครุสภา, 2502, น. 141) จิตร ภูมิศักดิ์ (2563) แสดงความคิดเห็นถึงเหตุผลที่มีการสะกดผิดเพี้ยนไปว่า การเขียนผิดให้เป็น “พระพิพัฒน์” นั้นน่าจะเป็นความจงใจของอาลักษณ์ซึ่งเป็นผู้มีความรู้เป็นอันดี และสันนิษฐานว่าน่าจะมาจาก คำว่า “พระพิพัทปติชญา” หรือ “พระพิพัท” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า “คำสาบานผูกมัด” เพื่อปิดบังความหมายที่แสดงอย่างชัดเจนเกี่ยวกับพระราชพิธีที่เป็นไปในลักษณะผูกมัดจิตใจของผู้เข้าร่วมพิธี จึงเปลี่ยนเป็น “พิพัฒน์” เพื่อซ่อนเร้นความหมายที่แท้จริงไว้ และนำเสนอความหมายในเชิงพัฒนา เจริญรุ่งเรืองแก่ตัวผู้เข้าร่วมพระราชพิธีแทน จึงกล่าวได้ว่า ชื่อพระราชพิธีที่ถูกต้อง คือ “พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัท” ส่วนชื่อที่เรียกกันในสมัยหลังว่า “พระราชพิธีศรีสัจปานกาล” ก็เป็นคำในรูปบาลี เมื่อรวมแล้วมีความหมายว่า “เวลามงคลแห่งการดื่มน้ำแสดงความซื่อตรง” (เผ่าทองทองเจือ, 2555) พระราชพิธีนี้ยังมีอีกชื่อเรียกด้วยว่า “ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2563, น.19)

มีข้อสันนิษฐานว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาน่าจะมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะเป็นพระราชพิธีที่ปรากฏแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (กรมศิลปากร, 2529) จิตร ภูมิศักดิ์ (จิตร ภูมิศักดิ์, 2563, น. 16-17) ได้เทียบเคียงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยากับพระราชพิธีกระทำสัตย์สาบานต่อกษัตริย์ในราชสำนักเขมรว่าคล้ายกัน ดังหลักฐานที่พบเป็นจารึกที่กรอบประตูศิลาของโบราณสถานพิมานอากาศในเมืองนครธม ซึ่งเป็นคำสาบานของพวกข้าราชการที่เรียกว่า “พระตำรวจ” ถวายสัตย์สาบานต่อพระเจ้าศรีสุริยวรมันที่ 1 เรียกว่า “กัตไตถวายอายุ” น่าจะหมายถึงพิธีเชือดแขนเอาเลือดหยดลงในถ้วยเหล้าแล้วดื่มสาบานกัน และกระทำกันในเดือน 10 เช่นเดียวกับพระราชพิธีถือน้ำของไทย ไม่ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจะเริ่มมีเมื่อใดก็ตาม แต่ที่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนคือในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893- 1912) เพราะมีการระบุพระนามของพระองค์ในโองการแช่งน้ำว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมมหาจักรพรรดิศรีราชาธิราช” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2563, น. 21-23)

พระราชพิธีนี้ได้กระทำสืบต่อมาจนถึงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงพระราชพิธีนี้มี 5 ประการ ได้แก่ 1) ถือน้ำเมื่อแรกพระเจ้าแผ่นดินขึ้นเสวยราชสมบัติ 2) ถือน้ำปกติสำหรับข้าราชการ ปีละ 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 จัดขึ้นในเดือนห้า (เมษายน) ขึ้น 3 ค่ำ และครั้งที่ 2 จัดขึ้นใน

เดือนสิบ (กันยายน) แรม 13 ค่ำ โดยถือวันตรุษและวันสารทในรอบปีเป็นตัวกำหนด 3) ถือน้ำสำหรับผู้ซึ่งมาแต่เมืองปัจจามิตร เข้ามาสู่พระบรมมหาราชวัง 4) ถือน้ำทุกเดือนสำหรับทหารซึ่งเป็นผู้ถืออาวุธเสมอ และ 5) ถือน้ำแรกเข้ารับตำแหน่งของผู้ซึ่งเป็นที่ปรึกษาราชการ

การกำหนดจัดพระราชพิธีที่มีอย่างแน่นนอนตายตัวและสม่ำเสมอเช่นนี้ แสดง“อำนาจที่เป็นจริง”ของแผ่นดิน เพราะหากบ้านเมืองสงบก็จะสามารถจัดขึ้นได้ตามกำหนดเวลา และมีผู้เข้าร่วมพิธีอย่างพร้อมเพรียง พระราชพิธีถือน้ำจึงเป็นการชี้วัดว่าผู้ปกครองทรงมีพระราชอำนาจแท้จริงในการจัดให้มีพระราชพิธีดังกล่าวอย่างเต็มเกียรติยศ และเป็นการชี้วัดว่าอำนาจของกลุ่มบุคคลต่างๆในระบบการเมืองกำลังเคลื่อนไหวอยู่ในลักษณะใด (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561)

แต่เดิมในสมัยอยุธยาพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพิธีแบบพราหมณ์เท่านั้น เนื่องจากในยุคสมัยนั้นศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทสำคัญและช่วยส่งเสริมสถานะของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งเทียบเท่าเทวะ หรือที่เรียกว่าคติเทวราชา (ในยุคสมัยต่อมาพระราชพิธีนี้ก็ได้รับการปรับให้มีทั้งส่วนที่เป็นศาสนาพราหมณ์และพุทธ เช่น เพิ่มขั้นตอนการทำน้ำพระพุทธรูป การกราบไหว้พระรัตนตรัย) ขั้นตอนของพิธีที่สำคัญนั้นจะใช้น้ำเป็นสื่อกลางในการให้คำสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ โดยจัดให้มีการปลุกเสกน้ำโดยการเทงน้ำด้วยศาสตราวุธอันมีคมต่างๆ เรียกว่า “น้ำชำระพระแสงศร” พร้อมกับการอ่านประกาศโอองการแข่งน้ำโดยพราหมณ์ ขั้นตอนนี้เองที่วรรณคดีเรื่องโอองการแข่งน้ำมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเนื้อหาอันสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นในพิธีกรรมและน้ำที่ผู้เข้าร่วมพิธีต้องดื่ม ดังจะเห็นได้จากการเริ่มต้นบทแข่งน้ำหรือการเสกน้ำด้วยการกล่าวอัญเชิญเทพเจ้าตามคติพราหมณ์-ฮินดูทั้งสามพระองค์ ได้แก่ พระอิศวร วิษณุและพระพรหม ตามมาด้วยการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอันมีอยู่ในสากลโลก ซึ่งน่าจะทำให้เกิดความรู้สึกขมขื่นและผูกมัดจิตใจตลอดจนการกระทำของบุคคล ที่ไม่ว่าจะเชื่อถือศรัทธาสสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยอยู่ ให้คิดและปฏิบัติตามสิ่งที่ตนได้สาบานไว้อย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยายังจัดในคราวเดียวกับพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกในเดือนห้า เนื่องจากพราหมณ์พฤติบาตต้องการทำพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ช้างซึ่งเป็นทั้งช้างศึกและช้างพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ พระองค์จะเสด็จออกทอดพระเนตรคล้ายตรวจพลสวนสนาม มีกระบวนกองทัพช้าง ม้า พลเรือนแสดงความจงรักภักดีและแสดงความพร้อมของกองทัพให้ปรากฏโดยทั่วกัน จากนั้นเป็นพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก เพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ช้าง ม้า ซึ่งเป็นสัตว์พาหนะสำคัญที่ใช้ในการศึก จากนั้นจะเป็นพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือ ศรีสังจปานกาล ต่อมาก็เรียกรวมกันว่าพระราชพิธีศรีสังจปานกาลคเชนทร์ศวสนาม (กรมศิลปากร, 2529) พระราชพิธีทั้ง 2 อันได้แก่ พระราชพิธีถือน้ำและพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกนี้ เป็นคู่แฝดของการแสดงออกของอำนาจ 2 ชนิด กล่าวคือ พระราชพิธีถือน้ำเป็นอำนาจทางอุดมการณ์ ส่วนพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกเป็นอำนาจทางทหาร อำนาจทั้งสองนี้จะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดเมื่อใช้ร่วมกัน ก็จะส่งเสริมความมั่นคงแก่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้อย่างดียิ่ง (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561)

กล่าวได้ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพระราชพิธีแบบพราหมณ์ที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมสถานะของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งเทียบเท่าเทวะ พระราชพิธีมีกำหนดการจัดที่แน่นอนตายตัว การที่สามารถจัดพระราชพิธีได้ตามปกติจึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นปกติสุขของรัฐ สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ราษฎรว่าบ้านเมืองมีความปลอดภัยและมีเสถียรภาพ นอกจากนี้การที่มีข้าราชการบริวาร ขุนนางมาร่วมพิธีอย่างพร้อมเพรียงก็แสดงถึงความมั่นคงทางอำนาจของพระมหากษัตริย์

3.3 ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสถานะของผู้ประพันธ์

ในด้านข้อมูลเกี่ยวกับผู้ประพันธ์ ใองการแข่งน้ำเป็นวรรณคดีที่มีความคลุมเครือว่าผู้ประพันธ์เป็นใครเพราะไม่ปรากฏการกล่าวถึงชื่อผู้ประพันธ์อยู่ในตัวบทหรือเอกสารอื่นๆ ซึ่งก็น่าจะเป็นเพราะใองการแข่งน้ำนั้นเป็นประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ จึงมิได้มีการกล่าวถึงผู้ประพันธ์ไว้ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547, น. 9) ได้สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์น่าจะเป็นพราหมณ์ แต่ก็มีข้อให้ผู้วิจัยชวนสงสัยว่า หากเป็นพราหมณ์ เหตุใดจึงมีการใช้คำเรียก เทพเจ้าของฮินดูผิดเพี้ยนไป ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์ ตั้งข้อสังเกตว่า

...แต่ทว่าที่บอกว่า “ผายผาหลวง” คือครอง ผาหลวง ให้เบิกบานร่มเย็น นั้นผิด เพราะ ผาหลวง คือ เขาพระสุเมรุ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ ส่วนพระอิศวรนั้นอยู่เขาไกรลาส ซึ่งมีสี่ขาวดั่งสี่เงินยวง และในใองการแข่งน้ำ เรียก ผาเผือก , นี้แห่งหนึ่ง. อีกแห่งหนึ่งที่ผิดก็คือที่บอกว่าพระอิศวร “แกว่งเพชรกล้า”. เพชร นั้นคือ วัชระ หรือ วชิระ อันได้แก่ สายฟ้า ซึ่งเป็นอาวุธของพระอินทร์ มิใช่ของพระอิศวร. พระอิศวรมีอาวุธที่เรียกว่า ตรีสูล คือ สามง่าม (ศูล=หลาว หรือ หอกสั้น; ตรีสูล ก็คือ หอกสามแฉก). นี่ย่อมเห็นชัดว่า ความสำนึกเรื่องพระอินทร์กับพระอิศวรของใองการแข่งน้ำ ปะปนกันไปหมด. แต่ของยวนพ่ายแยกออกได้อย่างชัดเจนว่า *บรมศ* กับ *เจ้าจอมเมรุมาศ* เป็นคนละคน (จิตร ภูมิศักดิ์ , 2563, น. 60)

เมื่อพิจารณาว่าบุคคลในสถานะใดที่มักจะเป็นผู้เขียนหรือเรียบเรียงประกาศพระราชพิธีบ้าง ก็พบว่าในงานวิจัยสาขาศาสตร์ ของ พิชัย ยินดีน้อย (2555) ที่ศึกษาเกี่ยวกับประกาศการพระราชพิธีในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ไทย (รัชกาลที่ 1-6) กล่าวถึงผู้มีบทบาทในการเขียนหรือเรียบเรียงประกาศพระราชพิธีว่า แบ่งเป็น 1. พระมหากษัตริย์ มีทั้งทรงร่างเองและทรงแก้ไขจากที่มีผู้ร่างถวาย 2.พระบรมวงศานุวงศ์ 3.ข้าราชการ ตำแหน่งอาลักษณ์และราชบัณฑิต และ 4.พระสงฆ์ ในขณะที่ผู้อ่านประกาศจะเป็น 1.อาลักษณ์ 2.ราชบัณฑิต 3.พระสงฆ์ และ 4.พราหมณ์ ใองการแข่งน้ำจะมีพราหมณ์เป็นผู้อ่านประกาศแข่งน้ำและอาลักษณ์จะเป็นผู้อ่านคำสาบานแข่งน้ำเป็นลำดับต่อไป ก็เห็นว่าผู้ประพันธ์ประกาศที่ใช้ในพระราชพิธีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 มิได้เป็นพราหมณ์เสมอไป แนวทางดังกล่าวนี้ก็น่าจะมีบ้างที่สืบต่อมาจากสมัยอยุธยา ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ว่าเมื่อผู้ประพันธ์มิได้เป็นพราหมณ์เสมอไป รวมทั้งลักษณะของตัวบทใองการแข่งน้ำมีวรรณศิลป์ที่โดดเด่น รวมทั้งใช้ฉันทลักษณ์ที่ประกอบด้วยร้อยและโคลงหรือที่เรียกว่าลิลิต โดยที่ร้อยเป็นขนบ

ของการประพันธ์ประกาศสำคัญที่ใช้ในพระราชพิธี เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555) ก็ชวนให้คิดว่าผู้ประพันธ์ย่อมต้องเป็นผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญทางการประพันธ์เป็นอย่างดี ยิ่งถ้าพึ่งความรู้ด้านเทพเจ้าความเชื่อต่างๆไม่เพียงพอที่จะประพันธ์โครงการแข่งน้ำที่มีพลังทางวรรณศิลป์ได้ หากเปรียบเทียบวรรณศิลป์ที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำฉบับของขอมนั้นก็พบว่า “ฉบับของไทยนี้มีวรรณศิลป์ที่เหนือชั้นกว่ามาก” (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2547, น.9)

ดังนั้น จึงน่าจะเชื่อว่าผู้ประพันธ์น่าจะเป็นอาลักษณ์หรือราชบัณฑิตผู้มีความรู้ด้านการประพันธ์เป็นอย่างดีและได้รับมอบหมายให้ประพันธ์หรือปรับปรุงโครงการแข่งน้ำฉบับนี้มาจากฉบับที่สืบทอดกันมาหรือฉบับที่อาจรับมาจากเขมร ผู้ประพันธ์น่าจะมีฐานทางความคิดอย่างกวีคือ ให้ความสำคัญกับพลังทางวรรณศิลป์ การขบขันความน่ากลัวที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำก็น่าจะเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์และตอบสนองความคาดหวังของผู้ปกครองที่จะให้พระราชพิธีนี้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้เข้าร่วมพิธีได้อย่างมีพลัง อันจะส่งผลต่อความมั่นคงในพระราชอำนาจของผู้ปกครอง ด้วยคำอธิบายนี้ก็น่าจะตอบข้อสงสัยได้บ้างว่า เหตุใดจึงปรากฏความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเทพเจ้าในโครงการแข่งน้ำ ทั้งที่เป็นประกาศอันศักดิ์สิทธิ์และใช้ในพิธีกรรมของพราหมณ์

4. โครงการแข่งน้ำ: เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าพระราชพิธีถือน้ำขมิ้นบทบาทสำคัญในแง่ที่ช่วยผูกมัดจิตใจและควบคุมการกระทำของข้าราชการ ขุนนางและพระราชบริพารวงศ์ที่ผ่านพิธีกรรม เพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สถาบันกษัตริย์ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับความเป็นปกติสุขของรัฐ ดังนั้น เนื้อหาของโครงการแข่งน้ำและกระบวนพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจึงประกอบเข้าด้วยชุดความเชื่อหลากหลายประการ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า การสร้างโลก พิธีกรรม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ (บาปบุญ ไตรภูมิ เวนกรรม พระพุทธเจ้า พระสงฆ์) คติชาวบ้าน (ผี การแข่ง การปลุกเสก วันแข่ง) ตัวอย่างเช่น วันที่จัดพิธีเป็นวันแข่ง (วันเสาร์และวันอังคาร)ด้วยเชื่อว่าจะให้ผลความศักดิ์สิทธิ์อันสูงสุด ผู้ประกอบพิธีเป็นพราหมณ์ อุปกรณ์ที่พิเศษคือพระแสงศร (พระแสงศรปลั้ววาท พระแสงศรอัคนีวาท และพระแสงศรพรหมาศ) ใช้สำหรับแทงน้ำเพื่อปลุกเสก และการกล่าวถึงเทพเทวดา ภูติผีต่างๆ ในตัวบท เป็นต้น ชุดความเชื่อต่างๆเหล่านี้เป็นฐานความคิดที่เมื่อนำมาประกอบการสาปแข่งก็ส่งผลให้เกิดความเกรงกลัวได้เป็นอย่างดี

ตามที่มีผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทางจิตวิทยาเกี่ยวกับความกลัวในบทที่ 2 และพบว่าความกลัวเป็นอารมณ์เชิงลบที่มนุษย์ไม่ปรารถนาและพยายามหลีกเลี่ยงที่จะประสบ ปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นในตัวบุคคล คือ ประสบการณ์ ซึ่งแบ่งเป็น 1) *ประสบการณ์ตรง* เช่น เคยประสบเหตุด้วยตนเองมาก่อน ทำให้นึกกลัวไปว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีก หรือกลัวสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น 2) *ประสบการณ์จากการสังเกต* เช่น ได้เห็นหรือดูข่าวที่มีผู้ประสบเหตุ ก็ทำให้กลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นกับตน และ 3) *การได้รับข้อมูลเชิงลบ* เช่น ได้รับการตำหนิ การบ่น ก็จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกกลัวเกี่ยวกับสิ่งนั้น (สุธีรา นิมิตรนิวัฒน์, 2555 น.

4-5) ประกอบกับการพิจารณาลักษณะเนื้อหาของโองการแข่งน้ำ จึงกล่าวได้ว่าโองการแข่งน้ำมีการกระตุ้นความกลัวของผู้รับสารโดยการให้ประสบการณ์จากข้อมูลเชิงลบ คือ การสาปแช่ง

ในหัวข้อที่ 4 โองการแข่งน้ำ: เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว นี้ ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ 4.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากการลำดับเนื้อหา 4.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากคำสาปแช่ง 4.3 ความน่ากลัวที่เกิดจากการตัดกันของคำสาปแช่งกับคำอวยพร

4.1 ความน่ากลัวที่เกิดจากการลำดับเนื้อหา

ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาของโองการแข่งน้ำออกเป็น 9 ส่วน โดยพิจารณาตามความหมาย ประกอบกับรูปแบบฉันทลักษณ์ซึ่งทั้งสองประการนี้ค่อนข้างสอดคล้องกัน เช่น บทที่มีความสูงส่งอย่างมากจะใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร้าย เช่น บทนมัสการและอัญเชิญเทพเจ้า 3 พระองค์ และบทถวายพระพรพระมหากษัตริย์ในตอนจบ ส่วนบทที่เป็นคำแช่งก็จะใช้ร้ายบ้างโคลงบ้าง โดยเนื้อหามีความต่อเนื่องกัน ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าอาจมีจุดมุ่งหมายในการใช้คือเพื่อเปลี่ยนประเด็นหรือเนื้อหา

เนื้อหาของโองการแข่งน้ำ 9 ส่วน มีดังนี้

ส่วนที่ 1 (ร้อยจำนวน 3 บท) เป็นบทนมัสการและอัญเชิญเทพเจ้า 3 พระองค์ตามคติพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม โดยกล่าวขึ้นต้นรายแต่ละบทด้วยคำว่า “โอม” ซึ่งหมายถึง พระเจ้าสูงสุดสามพระองค์ และจบรายแต่ละบทด้วยการระบุขั้นตอนแห่งพระแสงศรเพื่อปลุกเสกน้ำ

ส่วนที่ 2 (โคลง) เป็นบทที่กล่าวถึงการสร้างโลกตามคติโลกภูมิวิทยา โดยเริ่มตั้งแต่เมื่อจักรวาลถูกเผาไหม้จนล่มสลายก็เริ่มกลับใหม่ โดยมีพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก บรรดาเทพดาชั้นพรหมลงมาถึงวันดินแล้วแสงของแต่ละตนก็ดับลง เมื่อเกิดความมืดมิดพระพรหมจึงทรงสร้างพระอาทิตย์ พระจันทร์และดวงดาว จึงเกิดมีคืนและวันขึ้น ตามด้วยมีการปลูกข้าวสาลี จนมีการเลือกผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองและมีการสืบเชื้อสายความเป็นกษัตริย์ต่อมา

ส่วนที่ 3 (โคลงที่ต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 2) เป็นบทที่กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีถอนน้ำ โดยใช้คำว่า “แช่งผี” และกล่าวอัญเชิญเทพตามคติพราหมณ์-ฮินดูซ้ำสองครั้ง “โอมโอม” และกล่าวถึงเทพดาที่ปกปักรักษาแผ่นดิน “ภูมิเทเวศ” ให้มายังพิธี

ส่วนที่ 4 (โคลงที่ต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 3) เป็นบทแช่งโดยกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆว่าเป็นผู้ช่วยสอดส่อง “ช่วยดู” ค้นหาผู้คิดคดทรยศ ไม่มีใครสามารถรอดพ้นสายตาได้ นอกจากนี้ยังกล่าวถึง กรรม คือ คำว่า “กำรู” หรือ กรรมรู้ ที่บันดาลให้สภาพแวดล้อมกลายเป็นอาวุธได้ เช่น น้ำตดคอ และแมตคนราก็ถูกลงทัณฑ์ต่อในนรกโดยมีพระยายมราชช่วยดู

ส่วนที่ 5 (ร้อย เปลี่ยนลักษณะคำประพันธ์ แต่เนื้อหาต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 4) เป็นบทที่กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น ภูตผี เทพดาอารักษ์ว่าต่างมุ่งมาทำลายชีวิตของผู้ที่ชกชวนญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงมาก่อกบฏ และสาปแช่งให้พวกเขาได้ตายอย่างรวดเร็ว “...ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทันในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี...” (กรมศิลปากร, 2529, น.9) หรือหากไม่ตายก็อยู่อย่างไม่เป็นสุข

ส่วนที่ 6 (โคลง เปลี่ยนลักษณะคำประพันธ์ แต่เนื้อหาต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 5) เป็นบทแข่งที่กล่าวถึงการได้รับผลโดยถึงแก่ความตายผิดธรรมดาได้ในทุกที่ทุกแห่ง

ส่วนที่ 7 (ร่าย เปลี่ยนลักษณะคำประพันธ์ แต่เนื้อหาต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 6) เป็นบทแข่งที่กล่าวถึงการตายจากสัตว์มีพิษ มีคมเขี้ยวและอาวุธมีคมอย่างพลิกพิลัน เช่น แม้เพียงได้สัมผัสกับจอบก็ตายได้ การที่ผู้ประพันธ์ใช้คำประพันธ์ประเภทร่าย น่าจะเป็นเพราะว่ามีกรกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่า “*นรินทร์หยาบหลายหล้า ใครกรวินซื้อแท้ผ่านฟ้า ป่าวอวยพร ฯ*” (กรมศิลปากร, 2529, น.9)

ส่วนที่ 8 (โคลง เปลี่ยนลักษณะคำประพันธ์ แต่เนื้อหาต่อเนื่องมาจากส่วนที่ 7) เป็นการกล่าวอวยพรผู้ “ซื้อแท้” หรือจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

ส่วนที่ 9 (ร่าย) เป็นบทจบ กล่าวถวายพรพระมหากษัตริย์

จะเห็นได้ว่า การลำดับเนื้อหาเช่นนี้ได้เสริมให้เกิดความน่ากลัว ดังที่เมื่อเริ่มต้นในเนื้อหาส่วนที่ 1 – 3 ก็เป็นการมุ่งเน้นให้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมและความชอบธรรมของกษัตริย์ในการประกอบพิธี แล้วจึงต่อด้วยการสาปแข่งที่กินเนื้อหาเป็นส่วนใหญ่ของตัวบท คือ ส่วนที่ 4-7 ก่อนจะให้กำลังใจแก่ผู้ที่จงรักภักดีด้วยเนื้อหาส่วนที่ 8 ซึ่งเป็นคำอวยพรและชมเชยว่าเป็นผู้ที่มีใจ “กล้าดังเพชร” และจบด้วยการกล่าวถวายพระพรพระมหากษัตริย์โดยเน้นย้ำความเป็นผู้มีบุญของพระองค์

4.2 ความน่ากลัวจากคำสาปแข่ง

การสาปแข่งเป็นวาทกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ในทุกแห่งทุกที่ คำว่า สาปแข่ง หมายถึง กล่าวมุ่งร้ายให้ผู้อื่นเป็นอันตรายอย่างร้ายแรง เช่น สาปแข่งไม่ให้ฝนให้เกิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ในสังคมไทยปรากฏมีคำแข่งอยู่ในจารึกต่างๆตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา แสดงให้เห็นว่าการสาปแข่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ใช้เพื่อควบคุมความประพฤติของคนในสังคม ควบคุมไปกับการบังคับใช้กฎหมาย (ปารมิตา มิสสะ, 2566) เราจึงกล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายของการสาปแข่งก็คือการทำให้ผู้ที่กระทำชั่วหรือยังไม่กระทำแต่คิดที่จะกระทำ เกิดความกลัวว่าจะได้รับผลร้ายตามที่มีการสาปแข่งไว้ ความน่ากลัวในโองการแข่งน้ำปรากฏอย่างเด่นชัดด้วยลักษณะที่เป็นคำแข่ง และส่วนใหญ่เป็นการแข่งให้มีอันเป็นไปหรือถึงแก่ความตายในลักษณะต่างๆ

เพื่อให้เห็นความน่ากลัวของคำแข่งในโองการแข่งน้ำเด่นชัดขึ้น ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์โดยแบ่งการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของคำแข่ง 4 ประการ⁴ ได้แก่ 4.2.1 ผู้กระทำการสาปแข่ง 4.2.2 พยานในการสาปแข่ง 4.2.3 ผลของการสาปแข่ง และ 4.2.4 ผู้รับการสาปแข่ง

4.2.1 ผู้กระทำการสาปแข่ง

ผู้กระทำการสาปแข่ง คือฝ่ายของรัฐ (พระมหากษัตริย์และกระทำพิธีโดยพราหมณ์ที่กษัตริย์ทรงเชิญมา) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นผู้ดูแลความเป็นปึกติสุขของรัฐ

⁴ ผู้วิจัยปรับใช้แนวทางการพิจารณาองค์ประกอบของคำแข่งตามงานวิจัยของ ปารมิตา มิสสะ, 2566

คือการปกป้องรัฐจากข้าศึกภายใน ดังนั้นด้วยบทบาทนี้กษัตริย์จึงต้องทรงดำรงรักษาพระราชอำนาจของตนให้มั่นคงโดยป้องกันปราบปรามผู้คิดคดก่อกบฏ ในตัวบทโครงการแข่งขันน้ำได้กล่าวไว้ในแง่ที่ว่ากษัตริย์ทรงมีความชอบธรรมที่จะจัดพิธีกรรมเพื่อสาปแช่งผู้คิดคดทรยศ ดังจะเห็นว่ามีกรกล่าวถึงกำเนิดของกษัตริย์และการสืบเชื้อสายความเป็นกษัตริย์ต่อมา

4.2.2 พยานในการสาปแช่ง

พยานในการสาปแช่งในที่นี้ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ทั้งหมด “ตราบมีในฟ้าดิน” มา “ช่วยดู” คือ ช่วยสอดส่องค้นหาผู้คิดคดทรยศ ตัวอย่างเช่น

มารเพียดไ้ทศพลช่วยดู	ไตรแดนจักอยู่ค้อย
ธรรมมารคเปรตแยกช่วยดู	ห้าร้อยเทียรแมนเดียว
อเนกถ้องพระสงฆ์ช่วยดู	เขี้ยวจรรยาอึงได้
ขุนหงส์ทองเกล้าช่วยดู	ชรอำฟ้าใต้แผ่นหงาย”

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

ผู้วิจัยจัดกลุ่มสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ซึ่งเป็นพยานในการสาปแช่ง ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1) เทพเจ้าและผู้มีฤทธิ์ตามความเชื่อทางศาสนา (พราหมณ์-ฮินดูและพุทธ) เช่น พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม พระราหู พระอัคนี(ฟ้ากระแฉ่น) เทพแห่งเขตรีกูฏ(เจ้าผาดำสามเส้า) บริวารของพระอิศวร(ศรีพรหมรักษย์กษัณุมาร) รามสูร พระพุทธเจ้า(ไ้ทศพล) พระสงฆ์ พระอินทร์ พระยายมราช ยมบาล และ พญาครุฑ

2) เทวดารักษ์ เช่น เทวดารักษาแผ่นดิน(ภูมิตเวศ) ปู่เจ้าสมิงพราย

3) ภูตผี เช่น ผีพราย ผีเปรต(ผีขรหมื่นดำ) ผีป่า(ผีตง) ผีที่อยู่ตามถ้ำตามผา(ผีหมื่นถ้ำถ้ำหมื่นผา) ผีห้าผีเหว เจ้าแห่งผีป่า(ภูตพนัสบดี)

4) ผู้มีฤทธิ์ในวรรณคดี เช่น ทศกัณฐ์ พระราม พระลักษมณ์

น่าสนใจว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ที่กล่าวมานี้ บางตนมิได้มีหน้าที่แค่เป็นพยานหรือสอดส่อง “ช่วยดู” เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้กระทำให้เกิดผลร้ายต่างๆแก่ผู้โดนสาปแช่งด้วย ตัวอย่างเช่น ภูมิตเวศ หรือ เทวดาที่ปกป้องรักษาแผ่นดินสามารถเอาชีวิตผู้ทรยศต่อพระมหากษัตริย์ไปซึ่งหน้า

“โอมโอมภูมิตเวศ	สืบคำฟ้าเที่ยงเฮยย่ำเฮย
ผู้ใดเภทจงคด	พาจจากซึ่งหน้า”

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

การที่อ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ “ตราบมีในฟ้าดิน” ช่วยเสริมความน่ากลัวให้กับคำแข่งมากขึ้น เพราะหมายความว่าไม่มีใครจะสามารถหลบซ่อนจากสายตาของบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ทั้งหมดนี้ได้ และอาจกล่าวได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ก็เรียกได้ว่าครอบคลุมความเชื่อของคนไทยในยุคนั้นไว้เกือบทั้งหมด สอดคล้องกับบริบทของตัวงานในแง่ที่ว่าผู้เข้าร่วมพิธีน่าจะมาจากทั่วสารทิศเนื่องจากอาณาจักรอยุธยาใน กว้างขวาง อาจสามารถระบอบต่อความรู้สึกเกรงกลัวได้อย่างทั่วถึง

4.2.3 ผลของการสาปแช่ง

ผู้วิจัยจัดแบ่งผลของการสาปแช่งออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1) **ตายโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์** มีทั้งที่กล่าวถึงการเอาชีวิตและทรมาณก่อนทำให้ตาย

ตัวอย่างเช่น

“โอมโอมภูมิเทเวศ สืบคำฟ้าเที่ยงเฮยย่อเฮย
ผู้ใดเภทจงคต พาจกจากซึ่งหน้า”

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

อีกตัวอย่าง คือ พญาครุฑ เทพ ภูติผีและยมบาลมาจัดการกับผู้คิดคดทรยศ

“ปล้ำเงี้ยวรอนราญรงค์ ผีดงผีหมื่นถ้ำ ล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบค ตกนอกชอกฟ้า
แมน แตนฟ้าตั้งฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งเหง้าภูติพนัสบดี ศรีพรหมรักษย์กษุมาร หลายบ้าน
หลายท่า ล้วนผีท่าผีเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแผง แแรงไทยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียงเยียว
ชระแรงชระแรง แผงข้าวอินเียรชรราง รางขางจูปาก เยียวจะเจียวจะเจียว เขี้ยวสรคาน
อานมลิน เยียวละลายละลาย ตราบมีในฟ้าในดิน บินมาเหยยพหล่ง จุงมาสูบเอา เขาผู้บชื่อ
ชื่อใครใจคด ขบถเกียกกาย วายกระทู้ฟ้าดฟ้าด ความแควรมัดคอก หอกดินเค้าทำถก หลก
เท้าไปมิทันตาย หงายระงมระงม ยมบาลลากไป ไฟนรกปลาบปลิ้นดินปลาง เขาวาง
เหนืออพิจี...”(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

และอีกตัวอย่างหนึ่ง เทพยดาเอาชีวิตไปอย่างรวดเร็ว

“ผู้บสืบชื่อ **ชื่อใครใจคด ขบถแก่เจ้า** ผู้ผ่านเกล้าอยุธยา...จงเทพยดาผู้นี้ให้ตายใน
สามวัน...”(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

2) **ตายโดยแรงกรรมของตน** เป็นการตายโดยธรรมชาติหรือสิ่งรอบตัวทำให้ตายได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็จะมีเหตุให้ตายได้ ตัวอย่างเช่น กรรมรู้จักทำให้คลื่นน้ำมีลักษณะคมตัดคอให้ขาดได้อย่างรวดเร็ว

“ก้าวรูดคลื่นเป็นเปลว	บชื่อน้ำตัดคอ
ตัดคอเร็วให้ขาด”

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการแข่งให้กลายเป็นเหมือนเปลวไฟที่อยู่ในที่มีน้ำก็ตาย น้ำคลองที่ตีมีกินก็เป็นพิษ แม้ไปนอนในเรือนที่มีหลังคาทำจากใบคากก็ตายได้ เพราะคานนั้นจะบิดเป็นงุ่มแหลมคมที่มแทงนอนหงายตายตาไม่หลับ หรือฟ้าทับตัวทำให้นอนหน้าแนบดิน แล้วแผ่นดินแยกดูดกลิ่นรังไป กินไฟ(น้ำจะหมายถึงไฟนรก) แทนง้วนดิน

“จงไปเป็นเปลวปล่อง	อย่าอาศัยแก่น้ำจันตาย
น้ำคลองกลอกเป็นพิษ	นอนเรือนค้ำรณดาจันตาย
คาบิตเป็นดาวงุ่ม	ล้มตาหงายสู่ฟ้าจันตาย
ฟ้ากระทุ่มทับลง	ก้มหน้าลงแผ่นดินจันตาย
แล่งแผ่นดินปลงเอาชีพไป	ลีลองไฟกินต่างง้วน ...”

(กรมศิลปากร, 2529, น.8-9)

นอกจากนี้ยังมีการแข่งให้ตายโดยสัตว์มีเขี้ยวกัด ตัวอย่างเช่น เมื่อกินน้ำเข้าไปน้ำก็กลายเป็นนกเหยี่ยวรู่้ง แร้งกาที่จิกเจาะดวงตาจนแตก แม้พบกับสัตว์มีเขี้ยว เช่น เสือ หมา หมี พวกมันก็มีอาการเข่นเขี้ยวจะเข้ามากัดทำร้าย

“บชื่อน้ำหยาดท้องเป็นรู่้ง	บชื้อแร้งกาเต้าแตกตา
เจาะเพาะฟงใบแบ่ง	บชื้อหมาหมีเสือเข่นเขี้ยว
เขี้ยวซาชแวงยายี”

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

และอีกตัวอย่างหนึ่ง จะเข้ามาเอาชีวิต เสือกเข้าพืด หมี แรด หมูกี่เข่นกัน แมแต่อาวูธ หอกป็น ก็จ้องทำร้ายเอาชีวิต แม้เพียงสัมผัสผัสจอบก็ตายได้ งูพิษทั้งหลายก็มุ่งเข้ามาทำร้าย จนนอนตายหน้าแนบกับพื้นดินอย่างน่าอนาถ ดังข้อความว่า “จรเข้รับเสือกพืด หมีแรดถวัดแสลงขนาย หอกป็นปลายปักครอบ ใครต้องจอบจันตาย งูเงี้ยวพิษทั้งหลายนุ่มฟ้า ตายตำหน้ายังดิน...” (กรมศิลปากร, 2529, น.7)

3) ตายแล้วได้รับโทษต่อในนรกอเวจี ตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงยมบาลมาลากเอาตัวไปยังนรก โฟนรกก็เผาไหม้ดินพรวดพราดทรมานอยู่ในนรกอเวจี ดังข้อความว่า “ยมบาลลากไป โฟนรกปลาบปลี่ยนดินพลาง เขาวางเหนืออพิจี...” (กรมศิลปากร, 2529, น.8)

นอกจากนี้ คำสาปแช่งได้มุ่งส่งผลอย่างรวดเร็ว ดังตัวอย่าง “ผู้ใดเกทจงคต พาจจากจากซึ่งหน้า” (กรมศิลปากร, 2529, น.7) และหากว่าจะยังไม่ส่งผล ณ ตอนนี ก็จะมีผลวันใดวันหนึ่งโดยเร็วที่สุด ดังข้อความที่ว่า “จงเทพยดาฝูงนี้ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทันในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี” และหากแม้ยังไม่ตายก็จะอยู่อย่างไม่เป็นสุข ดังข้อความว่า “อย่าให้มีสุขสวัสดิเมื่อใด อย่ากินเข้าเพื่อโฝจนตายฯ” (กรมศิลปากร, 2529, น.8)

4.2.4 ผู้รับการสาปแช่ง

ผู้รับการสาปแช่ง คือ ใครก็ตามที่คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ น่าจะมุ่งเน้นไปที่เหล่าข้าราชการขุนนางที่เข้าพิธีถือน้ำและตีม่านสาบานเข้าไป

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในโองการแช่งน้ำผู้วิจัยพบว่า ผู้ประพันธ์กระตุ้นความกลัวของผู้รับสารโดยให้ประสบการณ์ด้วยข้อมูลเชิงลบ คือ การสาปแช่ง ความน่ากลัวที่เกิดขึ้นมาจากการลำดับเนื้อหาที่สอดคล้องกับการเลือกใช้ฉันทลักษณ์ ความน่ากลัวที่เกิดจากลักษณะเนื้อหาที่เป็นคำสาปแช่ง โดยมีองค์ประกอบของคำแช่งได้แก่ ผู้กระทำการสาปแช่งคือฝ่ายของรัฐ พยานในการสาปแช่งคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย ผลของการสาปแช่งคือการตายโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ ตายโดยแรงกรรม และตายแล้วได้รับโทษต่อในนรกอเวจี และผู้รับการสาปแช่งคือใครก็ตามที่คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ การแสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวในโองการแช่งน้ำยังถูกขับเน้นให้เด่นชัดขึ้นด้วยเนื้อหาตอนจบที่เป็นคำอวยพรแด่ผู้ที่จงรักภักดีว่าจะได้รับลาภยศและทรัพย์สินสมบัติต่างๆ

5. การวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแช่งน้ำ

5.1 ความน่ากลัวปรากฏเป็นเนื้อหาทางอารมณ์ที่เข้มข้น

ทั้งไตรภูมิพระร่วงและโองการแช่งน้ำมีเนื้อหาทางอารมณ์ที่โดดเด่น คือ ความน่ากลัว ความกลัวเป็นอารมณ์เชิงลบที่มนุษย์ไม่ปรารถนาและพยายามหลีกเลี่ยงที่จะประสบ แต่มนุษย์ก็ได้รับความบันเทิงใจจากความกลัวที่ได้รับจากวรรณคดี เพราะระหว่างที่กลัวก็จะรู้สึกตื่นเต้น ระทึกใจและเมื่อได้รับรู้ว่าสิ่งนั้นไม่ได้เกิดขึ้นกับตนก็ทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นใน ตัวบุคคล คือ ประสบการณ์

ไตรภูมิพระร่วงให้ประสบการณ์จากการสังเกต กล่าวคือแสดงให้เห็นถึงตัวอย่างว่าหากกระทำชั่วจะได้รับกรรมในลักษณะต่างๆ เช่น การไปเกิดเป็นเปรตที่มีรูปร่างลักษณะน่าเกลียดน่ากลัวและดำรงชีวิตอย่างทรมาน หรือไปเกิดเป็นสัตว์นรกที่ได้รับการลงทัณฑ์ให้ได้รับความทุกข์ทรมานในลักษณะต่างๆ ขึ้นอยู่กับบาปกรรมที่ได้ทำไว้ นอกจากนี้ บุคคลที่กระทำชั่วจะไม่สามารถปกปิดซ่อนเร้นการทำชั่วของตัวเองได้ เพราะพระยายมราชจะเปิดพบในบัญชีหนึ่งหมา และแม้จะทำดีไว้บ้าง ความดีก็ไม่สามารถชดเชยความชั่วที่กระทำได้ ย่อมส่งผลให้ไปชดใช้กรรมให้หมดก่อนที่จะได้เสวยผลบุญในสวรรค์ นอกจากนี้ ระยะเวลาในนรกที่ยาวนานกว่าโลกมนุษย์และสภาพของนรกซึ่งร้อนเป็นอย่างยิ่งก็ทำให้เพิ่มความน่ากลัวมากขึ้นไปอีก เมื่อผู้รับสารได้รับรู้ประสบการณ์อันเลวร้ายของสัตว์ในอบายภูมิ ก็ย่อมส่งผลให้เกิดความเกรงกลัวที่จะกระทำความชั่วเพื่อหลีกเลี่ยงที่จะได้รับผลเหล่านั้น

โครงการแข่งน้ำให้ประสบการณ์ความกลัวด้วยข้อมูลเชิงลบ คือ การสาปแช่ง ซึ่งเป็นวาทกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ในทุกแห่งทุกที่ โครงการแข่งน้ำเป็นการสาปแช่งผู้คิดคดทรยศหรือเป็นกบฏต่อพระมหากษัตริย์ ให้มีอันเป็นไปในลักษณะต่างๆ หรือตายไม่ตัวอย่างรวดเร็ว และจะมีอันเป็นไปในวันใดวันหนึ่งอย่างเที่ยงแท้แน่นอน แม้ขณะที่ยังไม่ตายก็จะอยู่อย่างไม่เป็นสุข ผู้ที่คิดคดทรยศนั้นไม่อาจจะหลบหนีซ่อนเร้นจากการสอดส่องจับจ้องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ในสากลโลกนี้ได้ ทั้งที่เป็นเทพเจ้าพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธเจ้า ฤๅผี ผู้มีฤทธิ์ต่างๆ เมื่อประกอบกับฝ่ายผู้กระทำการสาปแช่งเป็นฝั่งของรัฐและกษัตริย์ มีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีอัญเชิญเทพเจ้าสูงสุด 3 พระองค์ของพราหมณ์มาเป็นพยานและปลุกเสกน้ำสาบานให้ศักดิ์สิทธิ์ ก่อนจะให้ผู้เข้าร่วมพิธีดื่มกินเพื่อสาบานตน รวมทั้งกระบวนพิธีที่เป็นไปตามความเชื่อ เช่น วันที่ประกอบพิธีเป็นวันแข่ง การใช้พระแสงศรที่พิเศษและศักดิ์สิทธิ์ก็ยิ่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความประหวั่นพรั่นพรึงและเกรงกลัวที่จะคิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ โดยเนื้อหาแสดงให้เห็นว่าจุดเริ่มต้นของการไม่จงรักภักดีคือ “การคิดคด” ดังนั้นการเร้าอารมณ์กลัวให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารจึงเป็นการยับยั้งตั้งแต่กระบวนความคิด เพราะความกลัวนั้นได้เกิดขึ้นเสียก่อน

5.2 การใช้ความตัดกันของเนื้อหาทางอารมณ์

ทั้งไตรภูมิพระร่วงและโครงการแข่งน้ำมีการนำเนื้อหาสองส่วน คือ เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวมาวางเทียบกันกับเนื้อหาทางอารมณ์เชิงบวก เรียกว่า ความตัดกัน หรือ ความขัดกัน (Contrast) เป็นกลวิธีทางศิลปะที่แสดงความแตกต่างระหว่างสองสิ่ง เพื่อให้เห็นความแตกต่างกันทางความหมายได้อย่างชัดเจน ความน่ากลัวมิได้เป็นเนื้อหาทางอารมณ์เพียงประการเดียวในไตรภูมิพระร่วง เพราะเมื่อพิจารณาเนื้อหาส่วนอื่นๆ ก็พบว่า มีเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความซาบซึ้งในความสุขของชีวิตบนสวรรค์และความอัศจรรย์ใจในความงดงามของสวรรค์ซึ่งเป็นอารมณ์เชิงบวก เมื่อพิจารณาเนื้อหาร่วมกันทั้งหมดก็จะเห็นว่าความน่ากลัวปรากฏเด่นชัดขึ้นเมื่อมีรายละเอียดของสุขบนสวรรค์มาเทียบกัน และชวนให้คิดว่าหากกระทำดี ละเว้นความชั่วแล้ว นอกจากจะหลุดพ้นจากนรกอันน่าสะพรึงกลัวก็จะได้ขึ้นสวรรค์และมีความสุขสบายมากมายเพียงใด

ในโครงการแข่งน้ำก็ได้มีเพียงอารมณ์เชิงลบ หรือ การสาปแช่งแต่เพียงอย่างเดียวเช่นกัน ยังมีส่วนที่เป็นคำอวยพรด้วยว่าการจงรักภักดีเป็นการก่อ “บุญ” และบุญนี้จะส่งผลให้ได้ยศถาบรรดาศักดิ์และทรัพย์

สมบัติ เมื่อผู้รับสารเกิดความคิดที่เชื่อมโยงและเทียบกันกับส่วนที่เป็นคำสาปแข่งที่ว่า การคิดคดทรยศ อันเป็น “บาปเปียนตน” เป็นการกระทำอันชั่วร้าย ส่งผลให้ต้องมัวอันเป็นไปหรืออยู่ไม่เป็นสุขจนตายและตกรก ก็ทำให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่แตกต่างระหว่างการเป็น ผู้คิดคดทรยศ กับ ผู้ที่จงรักภักดี แจ่มชัด ซึ่งน่าจะส่งผลทางจิตใจของผู้รับสารที่ทั้งเกรงกลัวต่อผลจากการคิดคดทรยศ พร้อมๆกับมีพลังใจที่จะจงรักภักดีต่อไป ด้วยเชื่อว่าการจงรักภักดีคือการก่อบุญอย่างหนึ่ง และน่าจะส่งผลไปในทางปฏิบัติที่จะเลือกก่อบุญอันให้ยศถาบรรดาศักดิ์และทรัพย์สินสมบัติมากกว่าที่จะก่อบาปซึ่งทำให้ตนมัวอันเป็นไป

กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงและโองการ แข่งน้ำ

1. กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ที่เชื่อมโยงกับความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วง

ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวในไตรภูมิพระร่วงออกเป็น 4 หัวข้อได้แก่ 1.1 ลักษณะคำประพันธ์และโวหารการประพันธ์ 1.2 การสรรคำ 1.3 การสร้างจินตภาพ และ 1.4 การใช้ความเปรียบ

1.1 ลักษณะคำประพันธ์และโวหารการประพันธ์

1.1.1 ลักษณะคำประพันธ์

ไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิภิกขุมีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้วเชิงกวีนิพนธ์ กล่าวคือ มีลักษณะที่เป็นร้อยแก้วซึ่งเป็น “ความเรียงที่สละสลวยไพเราะเหมาะเจาะด้วยเสียงและความหมาย” และลักษณะที่เป็นกวีนิพนธ์ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เฉพาะงานประเภทร้อยกรอง ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า กวีนิพนธ์ หมายถึง “คำประพันธ์ที่กวีแต่งอาจเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้” นอกจากนี้ลักษณะที่เป็นกวีนิพนธ์ยังมีเพิ่มเติม ได้แก่ การใช้ภาษาที่สื่อความหมายชัดเจน ลึกซึ้งและกว้างออกไปจากตัวอักษร ดังที่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ (2548, น.93) ได้ทรงกล่าวถึงลักษณะของกวีนิพนธ์ไว้ว่าเป็นการ “ใช้คำที่ให้สื่อสารความชัดเจน หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ให้ผลอย่างประณีตละเอียด สุขุมและลึกซึ้งที่สุด คือ ใช้คำเต็มคำที่มีอยู่ในการสื่อสาร” จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นกวีนิพนธ์นอกจากจะเป็นการใช้ภาษาที่สละสลวยแล้วยังต้องสื่อสารได้ลึกซึ้งกว้างขวางหรือมีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่อีกด้วย

ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่าภารกิจของวรรณคดีนั้นคือการตอบสนองความปรารถนาของมนุษย์ทั้งในด้านประสบการณ์ทางอารมณ์และทางภาษา ในขณะที่วรรณคดีก็ยังคงตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านอื่นๆ ด้วย เช่น ด้านศาสนา การเมือง เป็นต้น บนความคาดหวังว่าพลังทางวรรณศิลป์จะช่วยส่งผลกระทบต่อความรู้สึก ความคิด ความเชื่อของผู้รับสารและอาจนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่ผู้สื่อสารคาดหวังด้วยกรอบคิดนี้ เมื่อพิจารณาบทบาทของไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่มุ่งส่งผลต่อผู้รับสารในทางความคิดความเชื่อและการปฏิบัติ (การทำความดี ทำบุญทำกุศล ละเว้นความชั่ว) ก็พบว่าสอดคล้องกับลักษณะคำประพันธ์เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในขณะที่ไตรภูมิพระร่วงมุ่งนำเสนอเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักกรรม การกำเนิดจักรวาล ภพภูมิทั้ง 3 การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ ในลักษณะให้ความรู้ มีการยกพระคัมภีร์มาอธิบายแจ่มแจ้งเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวถึงอย่างละเอียดและการยกตัวอย่าง ก็ยังปรากฏลักษณะที่เป็นเรื่องเล่าเร้าจินตนาการ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด พร้อมๆกับสอดแทรกคำสอนและวิธีคิดทางพระพุทธศาสนาอยู่ทั้งโดยชัดแจ้งและโดยแฝง ผ่านการใช้โวหารการประพันธ์และกลวิธีทางวรรณศิลป์

1.1.2 โวหารการประพันธ์

โวหาร หมายถึง ลีลาหรือท่วงทำนองการเขียนหรือการพูดเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเรื่องราว เข้าใจหรือเกิดอารมณ์ความรู้สึกตามวัตถุประสงค์ของเรื่อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

ไตรภูมิพระร่วงมีการประพันธ์โดยใช้โวหารที่หลากหลาย เช่น การใช้บรรยายโวหารในตอนทีอธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆในจักรวาลตามคติพุทธ การใช้พรรณนาโวหารในตอนทีจะอธิบายลักษณะของสัตว์นรก การใช้สาธกโวหารในตอนทีกล่าวถึงผลของการบังเกิดไปเป็นสัตว์นรก เป็นต้น ผู้วิจัยจึงจัดแบ่งการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ออกเป็น 5 หัวข้อ ตามประเภทโวหาร 5 ประการของพระยาอุปกิตศิลปสาร (2499) ได้แก่ 1) บรรยายโวหาร 2) พรรณนาโวหาร 3) เทศนาโวหาร 4) สาธกโวหาร และ 5) อุปมาโวหาร

การวิเคราะห์การใช้โวหารการประพันธ์ในไตรภูมิพระร่วงจะช่วยให้เห็นถึงวิธีการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารทั้งเนื้อหาที่เป็นองค์ความรู้ กรอบคิดทางพระพุทธศาสนาและความมีชั้นเชิงทางศิลปะ อันจะเป็นข้อบ่งชี้หนึ่งของความเป็นร้อยแก้วกวีนิพนธ์ นอกเหนือไปจากการศึกษาการสรรคำ การสร้างจินตภาพและการใช้ความเปรียบในหัวข้อต่อไป

1) บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร หมายถึง “สำนวนที่อธิบายเรื่องราวโดยถ้อยคำ หมายถึงสำนวนที่เล่าเรื่องราวยืดยาวตามความรู้ของผู้แต่ง...ข้อสำคัญในการแต่งบรรยายโวหารนั้นคือต้องมีความรู้ทั้งภาษาและเรื่องราวดี และมีศิลปะในการแต่งดี...” (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2499, น. 190-191)

ผู้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงคือพระยาสิทธิเทพทรงมีความแตกฉานในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ทั้งยังทรงได้ศึกษากับพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญและได้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงเมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองศรีสขณาสัย ก่อนที่จะทรงได้สถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์สุโขทัย (พระมหาธรรมราชาที่ 1) ในเวลาต่อมา ในการเล่าเรื่องหลายตอนปรากฏการให้ความรู้ความเข้าใจด้านพระพุทธศาสนาด้วยการใช้บรรยายโวหาร ดังตัวอย่างที่ทรงอธิบายเกี่ยวกับสถานะของผู้กระทำบาปว่ามี 10 จำพวก โดยแบ่งเป็นผู้กระทำบาปด้วยปาก 4 จำพวก ผู้กระทำบาปด้วยใจ 3 จำพวก และผู้กระทำบาปด้วยกาย 3 จำพวก ต่อไปนี้

สุภาวะกระทำบาปด้วยตนมี ๓ จำพวก สุภาวะกระทำบาปด้วยปากมี ๔ จำพวก
สุภาวะกระทำบาปด้วยใจมี ๓ จำพวก ผสมเข้าด้วยกันเป็น ๑๐ จำพวกแล อันว่ากระทำบาปด้วยตนมี ๓ จำพวกนั้นอันหนึ่งฆ่าคนและฆ่าสัตว์อันรู้ตึง ด้วยมือตนตีตน อันหนึ่งคือว่าลักเอาสินทาน อันท่านบ่มีได้ให้แก่ตน แลเอาด้วยตีนมือตน อันหนึ่งคือทำชู้ด้วยเมียท่านผู้อื่น อันว่ากระทำบาปด้วยปากมี ๔ จำพวกนั้นฉนั้น อันหนึ่งคือมุสาวาท กล่าวถ้อยคำอันท่านมิฟังเอา อันหนึ่งคือเปลญญวาท กล่าวถ้อยคำส่อเสียดยุยงให้ท่านผิดใจกัน อันหนึ่งคือผรุสวาท กล่าว

ถ้อยคำตีเตือนนินทาท่านและกล่าวคำอันบาดเนื้อผัดใจท่าน กล่าวถ้อยคำอันหยาบช้า...
(พญาลิไทย, 2535, น.14-15)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการยกคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา คือคำว่า “ตริจฉาน” ซึ่งเป็นภาษาบาลีแล้วอธิบายความหมายว่าสัตว์เดรัจฉานนั้นมีลักษณะอย่างไร

แลสัตว์อันเกิดในตริจฉานภูมิ ลางคาบเป็นด้วยอัมชชโยนิ ลางคาบเป็นด้วยชลามพชชโยนิ ลางคาบเป็นด้วยสังเสทชโยนิ ลางคาบเป็นด้วยอุปปาตโกนิ แต่สิ่งอันเกิดดังนี้ชื่อตริจฉาน มีอาทิคือว่าครุฑและนาค สิงห์ ช้าง ม้า วัว ควาย เนื้อถิก ทุกสิ่งเป็ดแลห่าน ไก่แลนก แลสัตว์ทั้งหลายฝูงนี้ สิ่งอันปมีตีนก็ตี สิ่งอันมี ๒ ตีนก็ตี ๔ ตีนก็ตี หลายปีกก็ตี เทียรย่อมเดินไปมาแล้วคว่ำอกลงเบื้องต่ำ แต่สูงดั่งนั้นเรียกชื่อตริจฉาน อันว่าตริจฉานนั้นเทียรย่อมพลันด้วย ๓ ชื่อ อันหนึ่งชื่อกามมาสัญญา อันหนึ่งชื่ออาหารสัญญา อันหนึ่งชื่อมรณสัญญา อันชื่อว่ากามสัญญานั้น เขาพลันด้วยกามกิเลส แลอันชื่อว่าอาหารสัญญานั้น เขาพลันด้วยอาหารอันล่าหากิน อันชื่อว่ามรณสัญญานั้น เขาพลันด้วยความตายคืออายุสมแห่งเขานั้น น้อยเขาก่อน ด้วยพลัน ๓ ชื่อนี้ทุกเมื่อ... (พญาลิไทย, 2535, น.38-39)

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งคำถาม หรือที่เรียกว่าปุจฉา-วิสัชนา เพื่อชี้ชวนให้ผู้รับสารครุ่นคิด ก่อนจะนำไปสู่การให้คำตอบแล้วอธิบายด้วยบรรยายโวหารต่อไป ดังที่ พิลิทธิ กอบบุญ (2548) กล่าวว่า ปุจฉา-วิสัชนา เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์สำคัญในการสื่อสารพุทธธรรมผ่านวรรณคดีพุทธศาสนา ทั้งในพระไตรปิฎกและวรรณคดีภายหลัง ด้วยการตั้งคำถามและให้คำตอบเพื่อกระตุ้นการขบคิดและสร้างปัญญา นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือในการสืบทอดธรรมะในวัฒนธรรมมุขปาฐะแล้ว ยังมีบทบาทเชิงวัฒนธรรมในประเพณีไทยและการเรียนการสอนธรรมะ นอกจากนี้ กลวิธีนี้ช่วยให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมในตัวบท สร้างความเข้าใจลึกซึ้งและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ดังตัวอย่างนี้ ผู้ทรงนิพนธ์ทรงกล่าวถึงภพภูมิทั้ง 3 ที่สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ก็ตั้งคำถามว่า ภพภูมิทั้ง 3 มีชื่อเรียกว่าอะไรบ้าง แล้วก็ตามด้วยคำตอบแล้วอธิบาย

อันว่าสัตว์ทั้งหลายเทียรย่อมเวียนวนไปมา แลเกิดในภูมิ ๓ อันนี้แล อันใดแลชื่อภูมิ ๓ อันนั้นเล่า? อันหนึ่งชื่อว่ากามภูมิ อันหนึ่งชื่อว่ารูปภูมิ อันหนึ่งชื่อว่าอรุภูมิ ในกามภูมินั้น ยังมีประเภท ๑๑ อันใดบ้าง? อันหนึ่งชื่อว่านรกภูมิ อันหนึ่งชื่อตริจฉานภูมิ อันหนึ่งชื่อเปรตวิสัยภูมิ อันหนึ่งชื่อสุรกายภูมิ ภูมิ ๔ อันนี้ชื่ออบายภูมิก็ว่า ชื่อทุกคติภูมิก็ว่า อันหนึ่งชื่อมนุสสภูมิ อันหนึ่งชื่อจาตุมาหาราชิกาภูมิ อันหนึ่งชื่อดาวดึงชาภูมิ อันหนึ่งชื่อยามาภูมิ อันหนึ่ง

ชื่อตุลิตาภูมิ อันหนึ่งชื่อนิมมานรดีภูมิ อันหนึ่งชื่อปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ ทั้ง ๗ ชั้นนี้ชื่อสุคติภูมิ ผสมภูมิทั้ง ๑๑ แห่งนี้ชื่อกามภูมิแล (พจนานุกรม, 2535, น.4)

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงกล่าวถึงการกำเนิดของสัตว์นรก ก็ทรงตั้งคำถามว่าสัตว์ที่เกิดเป็นตัวเป็นตนใหญ่โตเลย (มิได้มีสภาพเป็นทารกก่อน) เกิดจากการก่อกำเนิดของสิ่งใดบ้าง แล้วก็ให้คำตอบดังข้อความต่อไปนี้

สัตว์อันเกิดในนรกภูมินั้นเป็นด้วยอุปปาติโกโยนิ พุนเป็นรูปได้ ๒๘ ลี้นคาบเดียว รูป ๒๘ นั้นคืออันใดสิ้น? คือ ปรวิ อาโป เตโช วาโย จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ รูปะ สัทตะ คันธะ รสชะ โผฏฐัพพะ อิตถิภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ซีวีตินทริยะ อาหาระ ปริจเฉทะ กาย วิญญัตติ วิจิวิญญัตติ ลหุตตา มุทุตา กัมมัญญุตตา อุปจยะ สันตติ รูปัสสขรตา รูปัสสอนิจจตา (พจนานุกรม, 2535, น.11)

การบรรยายโวหารที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นการให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจและช่วยเสริมความน่าเชื่อถือของเรื่องเล่าว่ามาจากพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา การขึ้นต้นด้วยคำถามและอธิบายคำตอบนอกจากจะทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้นแล้ว ยังทำให้เห็นถึงความสมเหตุสมผลของเนื้อหาด้วย ซึ่งเป็นส่วนเสริมที่จะทำให้เกิดความน่ากลัวเมื่อใช้โวหารประเภทอื่นๆต่อไป

2) พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร หมายถึง การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึก ทักคนคิดต่อสิ่งนั้นเข้าไปด้วย ดังที่พระยาอุปทิศศิลปสารกล่าวว่า (2499, น.191-192)

สำนวนที่พูดรำพันถึงสิ่งต่างๆตามที่ตนพบเห็นว่าเป็นอย่างไรก็ดี หรือรำพันถึงความรู้สึกของตนหรือของผู้อื่นว่าเป็นอย่างไรก็ดี ตามความคิดเห็นของผู้แต่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้ค้นคว้าเหตุผลต้นเดิมเท่าไรนัก พรรณนาโวหารนี้คล้ายคลึงกับบรรยายโวหารที่...แปลกก็แต่ยกเอาท้องเรื่องในบรรยายโวหารข้อใดข้อหนึ่งขึ้นพรรณนาให้ละเอียดยิ่งขึ้น

ไตรภูมิพระร่วงนอกจากจะมีความโดดเด่นด้านการบรรยายโวหารแล้ว ความโดดเด่นอีกประการหนึ่งคือการใช้พรรณนาโวหาร

ผู้ประพันธ์พรรณนาเกี่ยวกับนรกบ่าวว่าสัตว์ในนรกบ่าวที่ถูกลงโทษโดยให้ไปอยู่ที่แม่น้ำสายใหญ่ที่ชื่อเวตรณีนั้นจะอยู่อย่างทรมาณด้วยโดยเครือหวายอันมีขนาดใหญ่และร้อนแดงคอยระไปมาโดนตัวให้ขาดวินและถูกไฟจากเครือหวายนั้นเผาไหม้ตัวอยู่จนตัวสุกแล้วเน่าเปื่อย ดังข้อความต่อไปนี้

ในรกรนั้นมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าเวตรณี แลน้ำน้ำเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาแล่นหนีไป แม่น้ำนั้นก็มียาวยเครือหวายพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบ เทียรย้อมเหล็กแดงเป็น เปลวไฟลุกทุกเมื่อ แล่นลงน้ำช้องหนามหวาย แลต้นขวากตั้งท่านเอาเม็ดกรดอันคมแหล่สร้าง มาตัดทุกแห่ง ได้เครือหวายนั้นเทียรย้อมขวากใหญ่แลยาวย้อมเหล็กแดง ลุกเป็นเปลวไฟไหม้ ตัวเขาดังไฟไหม้ต้นไม้ในกลางป่า ครั้นว่าตัวเขาตระลोटตกลงจากหนามหวายนั้น ลงไปออก ขวากเหล็กอันอยู่ใต้นั้น บนเขานั้นขาดหิ้นทุกแห่ง เมื่อขวางนั้นยอตเขาอยู่ตั้งท่านเสียบ ปลานั้นแล บัดเดียวหนึ่งเป็นไฟไหม้ขวากเหล็กนั้นลุกขึ้นไหม้ต้นเขาอยู่หึ่งนานนักแล ตนเขานั้นสุกเฝ้าเปื่อยไปสิ้น...(พญาลิไทย, 2535, น. 22-23)

ผู้ทรงนิพนธ์ได้พรรณานี้เนื้อหาข้างต้นโดยสอดแทรกความรู้สึกรู้สึกคิด และทำให้ผู้รับสารเห็นภาพ คล้อยตามไปด้วยอย่างชัดเจน ราวกับเป็นผู้สังเกตการณ์เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง

คนฝูงใดการกระทำร้ายแก่พ่อแลแม่แลสมณพราหมณาจารย์ผู้มีศีล และยุยงสงฆ์ให้ ผิดกัน ครั้นว่าตายไปเกิดในรกรอันชื่อว่าโลกันตนรกรนั้นแล ตนเขานั้นใหญ่นักหนาโดยสูงได้ ๖,๐๐๐ วา เล็บตีนและเล็บมือเขานั้นตั้งผืนค้ำคาว แลใหญ่ยาวนักหนาสมด้วยตัวอันใหญ่ นั้น เล็บนั้นเสี้ยนนักหนาผิแลเกาะแห่งใดก็ติดอยู่แห่งนั้น เขาเอาเล็บเขานั้นเกาะที่กำแพงจักรวาล หมั้นหน่วงอยู่แล เขาห้อยตนอยู่ตั้งค้ำคาวนั้นแล เมื่อเขาอยากอาหารนักหนาได้ เขาปีนไป มาเพื่อจะหากิน ครั้นได้ต้องมือกันเข้าได้ ใจเขานึกว่าเข้ากิน ก็จับกุมกันกิน คนผู้หนึ่งนั้น ก็ใส่ ใจว่าของกิน จึงคนทั้งสองนั้นก็จับกุมกันกิน ต่างคนต่างตะครุบกันกิน ก็รัดเอาด้วยกันทั้งสอง มือ ก็ตกลงทั้ง 2 คนในน้ำอันชูแผ่นดินนี้ เมื่อเขาตกลงในน้ำนั้น ดุจลูกไม้อันใหญ่แล่นลงในน้ำ นั้นแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 35-36)

ผู้ทรงนิพนธ์ได้พรรณานี้เนื้อหาข้างต้นเพื่อให้ผู้รับสารจินตนาการตามถึงความน่าสยดสยองของสัตว์ นรกรในโลกันตนรกร เช่น พวกเขามีเล็บมือและเล็บเท้าที่มีขนาดใหญ่ที่แผ่ออกเป็นผืน แล้วห้อยตัวโตนงเกาะ อยู่ที่ย่างกำแพงจักรวาลอยู่เหมือนค้ำคาว พวกเขาคอยอยากมาก เมื่อมือไปโดนคนข้างๆก็นึกว่าอาหารก็จับมากิน ต่างคนต่างตะครุบกันกินและกันแล้วก็ทำให้ตกลงไปในน้ำ เหมือนกับผลไม้ใหญ่ที่ร่วงหล่นลงน้ำ

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในตอนที่กล่าวถึงนรกเวตรณี ยมบาลจำนวนมากยืนถืออาวุธที่หลากหลายเข้าทำร้าย ลงทัณฑ์สัตว์นรกทำให้สัตว์นรกรนั้นเจ็บปวดอย่างน่าเวทนา

ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรานั้นเทียรย้อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แลหน เครื่องฆ่าเครื่องแทง เครื่องยิงเครื่องตีทั้งหลายผู้นั้นเทียรย้อมเหล็กแดง แลมีเปลวพุ่ง ขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้านั้น ลูกดั่งนั้นบมิวาย ผูงยมพะบานจึงถือเครื่องพุ่งเครื่องแทงผู้นั้นไล่พุ่งไล่ แลแทงไล่ตีผูงคนนรกด้วยสิ่งดั่งนั้น เขาก็เจ็บปวดเวทนานักหนา อดทนบมิได้เลย” (พญาธิไทย, 2535, น. 25)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพการถูกลงทัณฑ์และระดับของความเจ็บปวดของคนในนรก ที่ชื่อมัจฉาทิฎฐิ

ผูงคนนรานั้นโสดความเขาร้ายในนรานั้นแล มียมพะบาลนั้นใหญ่นักหนา เทียรย้อม ถือหอกดาบแลหลาวแลหนและค้อนเหล็กแดง เทียรย้อมลูกเป็นเปลวอยู่ทุกภาพ เขาตีเขา แลแทงเขาฆ่าเขาฟัน แลผูงคนนรานั้นยอมเจ็บปวดเวทนากว่าตนพันประมาณตุล้าบากนัก เทียรย้อมทนทุกข้มากกว่านรกทั้งหลายอันกล่าวแลแล้วนั้นแล (พญาธิไทย, 2535, น. 32)

การพรรณนาโวหารในไตรภูมิพระร่วงที่มุ่งเน้นการสื่อความน่ากลัวนั้นมักปรากฏอยู่ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับ ทศตภูมิ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าผู้นิพนธ์พรรณนาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดและทรง สอดแทรกความคิดเห็นต่อภาพเหตุการณ์นั้นเข้าไปทำให้ผู้รับสารเห็นภาพตามไปได้อย่างชัดเจน ชับแน่นความ น่ากลัวได้เป็นอย่างดี

3) เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร คือการใช้ภาษาที่อธิบายโดยใช้เหตุผลหรือข้อหลักฐานอ้างอิงเพื่อให้ชัดเจนขึ้นหรือ เพื่อให้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ดังที่พระยาอุปกิตติศิลปสาร (2499, น.193-194) กล่าวว่า

สำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยเอาเหตุผลหรือ หลักฐานมาประกอบตามความรู้ความเห็นของผู้แต่ง ด้วยความมุ่งหมายจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจ ความหมายชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริงและเชื่อถือเป็นข้อใหญ่ ดังนั้นข้อความที่ใช้เทศนา โวหารนี้จึงมักเป็นข้อปัญหา ความเห็น วิชาและข้อจรรยาหรือสุภาษิต ฯลฯ ซึ่งผู้แสดง ต้องการจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อถือ ...หลักสำคัญของการแต่งเทศนาโวหารข้อแรกก็คือผู้แต่ง จะต้องมีความรู้ให้มาก และจะต้องมีศิลป์คือพูดให้เข้าใจตามความคิดของตัวทั้งจะต้องลวงรู้ จิตใจของผู้อ่านผู้ฟังว่าเรื่องที่แสดงนั้นจะถูกใจเขาหรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น”

เทศนาโวหารที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงเป็นการกล่าวให้เหตุผลเชื่อมโยงว่าการกระทำบาปใดส่งผลให้ไปเกิดเป็นเช่นใด ตัวอย่างเช่น เมื่อผู้ทรงนิพนธ์จะกล่าวถึงเปรตประเภทหนึ่งที่มีเปลวไฟพุ่งออกมาจากอก ลิ้นและปาก ก็กล่าวถึงเหตุที่ทำให้บุคคลเกิดมาเป็นเปรตที่มีลักษณะดังกล่าวว่าเป็นเพราะบาปกรรมที่เขาได้กระทำเมื่อยังเป็นมนุษย์คือการพูดจาตำท้อ สบประมาทและมุสาแก่พระสงฆ์ รวมถึงคนแก่และผู้มีศีล ดังข้อความว่า

ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่า และมีเปลวไฟพุ่งออกแต่อกแลลิ้นแต่ปากแห่งเขาแล้ว แล้วเปลวไฟนั้นลามไหม้ทั้งตนตัวเขาทุกแห่ง แลเปรตจำพวกนี้ เมื่อชาติก่อนโพนไล่ เขาได้ด่าแลสบประมาทพระสงฆ์เจ้า อันหนึ่งเขากล่าวความมุสาวาทแก่พระสงฆ์ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้มีศีล ด้วยคำอำพรางท่านก็ดี ครั้นตายไปเป็นเปรตอยู่ ด้วยว่าบาปกรรมเขาอันเขาได้ด่าทอไล่ แลกล่าวสบประมาท แลกล่าวใส่ความแก่ท่าน แลพรางท่านผู้มีศีลดั่งนั้น แลเปลวไฟจริงพุ่งออกแต่อก แต่ปาก แต่ลิ้น แลลามไปไหม้ทั่วตัวเขาดังนั้นทุกเมื่อเพื่อบาปกรรมเขาได้กระทำดั่งกล่าวนั้นแล (พญาลิไทย, 2535, น.59)

ทรงยกตัวอย่างเหตุที่ทำให้เปรตมีตัวสูงใหญ่เท่าลำต้นตาล อดอยากปากแห้ง มีกลิ่นตัวเหม็นเป็นอันมาก ก็เพราะเมื่อเขาเป็นมนุษย์นั้น เป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เคยทำบุญทำทานและห้ามผู้อื่นมิให้ทำบุญทำทานด้วยบาปกรรมที่ได้กระทำส่งผลให้เกิดเป็นเปรตที่อดอยากหิวโหย ส่งผลให้เกิดความเข้าใจว่าเราควรหมั่นทำบุญทำทานและสนับสนุนให้ผู้อื่นทำบุญทำทานจึงจะไม่ต้องไปเกิดเป็นเปรตในภายภาคหน้า ดังข้อความต่อไปนี้

พวกหนึ่งมีตนใหญ่สูงเพียงลำตาล มีผมนั้นหยาบนักแล มีตัวนั้นเหม็นนักหนา หากที่เจตน์ดีได้สักแห่ง เขานั้นอดอยากเผ็ดเร็ดไร้นักหนา แม้นว่าเข้าเมล็ดหนึ่งก็ดี น้ำยาดหนึ่งก็ดี ก็มีได้เข้าท้องเลยสักน้อย แลเปรตฝูงนี้เมื่อกำเนิดเกิดก่อนเขานี้ ตระหนี่นักแล เขาบมิมีมักกระทำบุญให้ทานเลย เขาเห็นท่านทำบุญให้ทานได้ มันยอมห้ามปรามเสียมิให้ท่านทำบุญให้ทานได้ ด้วยบาปกรรมอันตนตระหนี่แลมิมีมักกระทำบุญให้ทานดั่งนั้น เขาได้ไปเป็นเปรตแลอดอยากนักหนา อาหารจะกินไส้ก็หาบมิได้สักอันนั้นเพราะบาปและกรรมเขาอันได้กระทำบมิดีนั้นแล (พญาลิไทย, 2535, น. 54)

อีกตัวอย่างหนึ่งเมื่อทรงกล่าวถึงนรกบ่าวที่ 10 ชื่อว่า โปราณมิพหนรก ก็ทรงอธิบายถึงเหตุที่ทำให้บุคคลไปเกิดยังนรกขุมนี้ว่าเมื่อตอนที่เป็นท้าวเป็นพระยาได้เก็บภาษีเก็บส่วยมากกว่าที่กำหนด และยังข่มขู่คุกคามเขาเมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดในนรกขุมนี้ ดังข้อความต่อไปนี้

นรกบ่าวอันดับอันเป็นคำรบ 10 นั้น ชื่อว่า โปราณมิพหนรก คนผู้ง่วนท้าวพระยา ใช้ให้ไปเอาส่วยสาอากรแก่ไพร่ฟ้าราษฎรทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดท่าน แลกล่าวร้ายแก่ท่านเป็นต้นว่า ข้าท่าน ตีท่าน ผู้มีไมตรีรักตน แลมิตรโทษดั่งนั้น ครั้นตายไปเกิดในนรกนั้น บาปกรรมอันกระทำคุณความดีรามแก่เขา ว่าจะใส่ชื่อใส่ค่า ผูกตีนแลมือเขา ทำข่มเหงเอาแก่เขาแลคนหมู่กระทำร้ายแก่ท่าน เป็นต้นว่าข้าท่าน ตีท่านผู้มีไมตรีรักตนแลเป็นมิตรโทษดั่งนั้น ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก คนนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเต็มไปด้วยลามุก อาจม แลเหม็นน้กหนา...(พญาลิไทย, 2535, น.28-29)

การแสดงเหตุผลอาจใช้วิธีปุจฉา-วิสัชนาถึงสาเหตุการเกิดสิ่งนั้นและอธิบายคำตอบด้วย ตัวอย่างเช่น ผู้ทรงนิพนธ์ทรงกล่าวถึงเทพยดาที่มีความโกรธว่าสามารถดับความโกรธได้เพราะมีเทพยดาอีกองค์ที่ใจไม่ได้โกรธคอยเป็นน้ำดับไฟความโกรธนั้นให้

ถ้าแลว่าผู้ใดก็ดี แลผู้ใดอดได้ไม่มีได้โกรธใส่ เทพยดาทั้งหลายนั้นมีชีวิตคงอยู่แลเพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าใจของเทพยดาผู้โกรธนั้นเป็นไฟ แลใจของเทพยดาผู้มิได้โกรธนั้นเป็นน้ำ แลไปดับไฟคือใจเทพยดาผู้โกรธนั้นเสีย จึงคงชีวิตอยู่เพื่อดั่งนั้นแล...(พญาลิไทย, 2535, น.212)

การใช้เทศนาโวหารยังปรากฏในภาพรวมของการเล่าเรื่องภพภูมิต่างๆ ดังที่หลังจากจบการเล่าเรื่องภพภูมิแล้วผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้เทศนาโวหารโดยใช้กลวิธีปุจฉา-วิสัชนา ซึ่งเป็นการตั้งคำถามว่าผู้ที่บรรลุนิพพานทุกคนจะสามารถนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายนิพพานด้วยได้หรือไม่ ดังข้อความว่า “กล่าวถึงพระเจ้าผู้ได้ภาวนาแลได้นิพพานด้วยสังเขปโสด ผู้มีปัญญาควรรำพึงจึงแท้ หากรู้นิพพานอันประเสริฐดั่งนั้น ผู้ดั่งจึงจะอาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายไปถึงแห่งนั้นได้? ...” (พญาลิไทย, 2535, น.292) ก็มีคำตอบว่าไม่ใช่ทุกคน และมีเหตุผลที่ว่าเหตุใดจึงจะต้องเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้าเท่านั้นที่จะทรงนำพาสรรพสัตว์บรรลุนิพพานได้ ก็เพราะทรงสั่งสมบารมีมาอย่างมากและทรงตั้งจิตอธิษฐานอยู่เสมอว่าจะนำพาสรรพสัตว์พ้นห้วงทุกข์

... ผู้ใดสร้างสมการบารมีได้ 4 อสงไขย 8 อสงไขย 16 อสงไขยกัลป์ และแสนมหา กัลป์เป็นกำไรได้ ย่อมอธิษฐานว่าจะนำสัตว์ทั้งหลายไปนิพพานทุกวันทุกคืนบมีชาติสักเมื่อดั่งนั้น จึงจะได้เป็นพระ แลจะนำฝูงสัตว์ทั้งหลายไปถึงนิพพานได้เสีย ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันพระเจ้าอาจนำไปสู่นิพพานได้นั้น สูงอันสร้างสมการบารมีได้ ๒ อสงไขยกัลป์หนึ่ง แสนมหา กัลป์เป็นกำไรโสด จึงจะได้เป็นอรหันตชินาสพ อาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายเข้านิพพานในสถานพระพุทเจ้าแล (พญาลิไทย, 2535, น.293-294)

ทรงใช้เทศนาโวหารโดยการแสดงเหตุและผลของการที่บุคคลไปเกิดยังภพภูมิต่างๆ เทศนาโวหารที่ ชักเน้นความน่ากลัวจะเป็นการแสดงเหตุแห่งการที่บุคคลไปเกิดในทุคติภูมิ คือ บุคคลกระทำชั่วต่างๆ แล้วผลก็คือไปเกิดและได้รับความทุกข์ทรมานในทุคติภูมิ เป็นการให้ความเข้าใจด้านหลักกรรมและกระตุ้นเตือนว่า มนุษย์ไม่ควรดำเนินชีวิตอยู่ในความประมาท เพราะผลแห่งการกระทำย่อมส่งผลกลับมาอย่างแน่นอน นอกจากนี้การแสดงเหตุนี้ยังสอดคล้องกับผลจึงช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือด้วย

4) สาธกโวหาร

สาธกโวหาร คือ การใช้ภาษาโดยยกตัวอย่างมาเทียบเคียงให้เห็นเพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนและ น่าเชื่อถือ ดังที่พระยาอุปกิตศิลปสาร (2499, หน้า 195-196) กล่าวว่า

สาธกโวหาร ทางบาลีว่า โวหารที่ทำให้สำเร็จถึงความมุ่งหมายทางภาษาไทยเราก็ เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ เราแสดงข้อความใดๆที่เห็นว่ายากแก่ผู้ฟังเราจึงยกตัวอย่างหรือหาข้อ เปรียบเทียบมาให้เขาฟังง่ายๆ ให้เข้าใจและเชื่อถือ เพื่อให้สำเร็จผลในทางแสดงเช่นเดียวกัน สาธกโวหารที่จะยกมาอ้างเพื่อสนับสนุนเรื่องราวของตนจะต้องมีลักษณะคือเป็นเรื่องฟัง เข้าใจง่ายและเป็นเรื่องที่เชื่อถือฟังนับถือของผู้ฟังทั่วไป หรือเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลที่ผู้ฟัง เคารพนับถือ หรือเป็นเรื่องที่พิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้ผู้ฟังเชื่อถือตาม ด้วยเหตุผล...

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้สาธกโวหารโดยการยกตัวอย่างกรณีของบุคคลที่ได้ไปเกิดยังภพภูมิต่างๆและแต่ละ บุคคลมีชีวิตที่แตกต่างกันตามบุญและบาปที่ได้กระทำ ทำให้ผู้รับสารเข้าใจเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักกรรมและ สภาพชีวิตในภพภูมิต่างๆได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น การยกตัวอย่างผู้ที่ชอบฆ่าสัตว์ตัดชีวิตก็จะไปเกิดในนรก บ่าว คำรบ 6 ที่ชื่อว่าอโยทกนรก

นรกบ่าวอันดับเป็นคำรบ ๖ (ชื่อว่า อโยทกนรก) แลคนผู้ได้อันข้าสัตว์อันมี ชีวิต เชือดคอสัตว์นั้นให้ตายได้ คนผู้นั้น ครั้นว่าตายไปเกิดในนรคนั้นแล สัตว์นรคน นั้นมีตัวอันใหญ่แลสูงได้ ๖,๐๐๐ วา ในนรคนั้นมีหม้อเหล็กแดงใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลฝูงยมพะบาลให้คอเขานั้นขาดออก แล้วเอาหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อหัวเขาดันอยู่ดั่งนั้น บัดเดี๋ยวก็บังเกิดหัวอันหนึ่งขึ้นมาแทนแล้ว ฝูงยมพะบาลจึง เอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้วเอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกแล้ว แต่ทำอยู่ ดั่งนี้หลายคาบหลายครานักตรารบเท่าสิ้นอายุสม์แลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้น แล...(พญาธิไทย, 2535, หน้า 26-27)

อีกตัวอย่างหนึ่ง แสดงการยกตัวอย่างผู้ที่มีชูเมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดในนรกขุมที่ ๑๓ ที่ชื่อว่า สังฆานนรก

นรกบ่าวอันดับอันเป็นคำรบ ๑๓ ชื่อว่า สังฆาฏนรก **ผู้ชายแรงทำชู้ด้วยเมียท่าน ผู้หญิงทำชู้จากผัวตน ครั้นว่าตายไปเกิดในนรกนั้น** นรกนั้นมีผู้หญิงก็หลายผู้ชายก็มาก ผุ่ยมพะบาลเอาดอกแทงตนเขาขาดหัวน้กหนา มีเลือดแล่นน้ำหนองย้อยนักหนาจุดตั้งวัวอันท่านแทงด้วยดอกหลายแห่งแลมีเลือดอันย้อยเต็มตัวทุกแห่งแลตัวคนนรกนั้นจมอยู่ในแผ่นเหล็กแดง จมลงครึ่งตนเขา ทุกตนเขาเที่ยวร้อมเอามือพาดเหนือหัวเขาแลร้องให้อยู่นักหนา...(พญาลิไทย, 2535, หน้า 26-27)

นอกจากนี้ผู้ทรงนิพนธ์ยังยกตัวอย่างเรื่องราวของบุคคลในตำนานของพระพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าอโศกมหาราชเพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้รับสารโดยเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับหลักกรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้มีบุญต่างได้เกิดในแผ่นดินชมพูทวีปหรือแผ่นดินที่มนุษย์อยู่ การที่มีบุญมักเกิดในแผ่นดินที่มนุษย์อยู่เป็นข้อบ่งชี้หลายประการ ได้แก่ *ประการแรก* การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยากยิ่ง เมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์แล้วก็ถือเป็นโอกาสอันยิ่งใหญ่ที่จะได้ทำความดี ถือศีล สังสมบุญบารมีอันจะส่งผลให้บรรลุนิพพานได้ในอนาคต ดังส่วนหนึ่งของโคลงธรรมที่นางอสนิมิตตาพระอัครมเหสีทูลอนุโมทนาแด่พระเจ้าอโศกมหาราชที่ว่า

ข้าแต่พระราชสมภารเจ้า อันว่าฝูงเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายอันเกิดในโลกนี้ แลได้พบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้าใส่ทุกข้นักยากนักหนาแล ผู้ใดแลมีปรีชารู้หลักแลชวนชวายทำบุญธรรมใส่ ก็จะได้ถึงพระนวลโลกุตตรธรรมและก็จะพาดนเข้าสู่ครุณิพพานตนเป็นข้าแต่ผู้เป็นเจ้า อันว่าคนทั้งหลายนี้จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในเมืองดินนี้ก็ยากนักหนาและผู้ใดมาเกิดเป็นมนุษย์ดั่งนั้นโสดแลมีใจใสศรัทธา แลรู้หลักเชื่อบุญเชื่อบาปนั้นก็ยากนักหนาแล อันหนึ่งโสด ผิว่ามีใจใสศรัทธาเชื่อบุญเชื่อบาปแล้วรู้หลักดั่งนั้นก็ดี และจะได้ฟังอันพระพุทธิเจ้าบ้นชุกรไวนั้นก็ยากนักหนาใส่ ผิแล้วได้ฟังธรรมดั่งนั้นก็ดี แลจะจำไว้ได้เป็นหมั่นคงแล้วแลจะเทศนาให้ท่านผู้อื่นฟังสืบไปแล้วได้ฟังด้วย ดั่งนั้นก็ดี ยากนักหนาแล ตนเป็นข้าแต่ผู้เป็นเจ้า อันว่าเกิดมาเป็นคนแลยากหนักหนาดั่งนั้นก็ดี ผู้เป็นเจ้าก็ยงตรัสรู้แล้ว ...แต่นี้ไปเบื้องหน้าจงท่านหมั่นทำบุญหมั่นอวยทาน หมั่นสละดับดั่งนี้ ฟังธรรมจำศีลหมั่นสนใจอย่าให้เคียดเสพด้วยมิตรสหายผู้ดี และพระองค์เจ้าอย่ามีความประมาทแก่พวกกรรมลัทธิเมื่อเลย... (พญาลิไทย, 2535, น.153-154)

ประการที่สอง การเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมในยุคหนึ่งที่มีผู้คนอยู่ในชนชั้นที่หลากหลายและแตกต่างกัน เช่น บุคคลธรรมดาและพระมหากษัตริย์หรือพระยาจักรพรรดิราช ก็แสดงให้เห็นความชอบธรรมที่บุคคลหนึ่งได้บังเกิดเป็นพระมหากษัตริย์ เพราะได้สั่งสมบุญบารมี (จากการทำความดี ทำบุญทำทานและถือศีล)

มาเป็นอันมาก และให้ความเข้าใจว่าบุคคลเกิดมาอยู่ในสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างนั้นเป็นเพราะบุญกรรมที่ทำมา ดังตัวอย่างข้อความที่แสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งเทพยดาก็มากราบไหว้เคารพนบถนอบและถวายสิ่งต่างๆ

ครั้นว่าพญานั้นได้สวดยราชสมบัติไล่ ผุงเท้าพญาทั้งหลายในชมพูทวีปมาไหว้มกราบทุกพระองค์ ด้วยบุญพญามหากษัตริย์นั่นเองแล มิใช่แต่ว่าท้าวพญาทั้งหลายมาไหว้มกราบพญาองค์นั้นเมื่อไร ทั้งหมู่เทพยดาทั้งหลาย แลหมู่สัตว์ทั้งหลายอันอยู่แดนแผ่นดินนี้ลงไปภายต่ำใต้แผ่นดินนี้ลึกลงไปได้โยชนหนึ่ง อันอยู่แผ่นดินนี้ขึ้นไปเบื้องบนได้โยชนหนึ่ง เทียรยอมมาไหว้มกราบเข้ามาแหนบ่าเรอเซอภักดีพญาศรีธรรมมาโคกราชทุกทิพารাত্রีกาลมิได้ขาด ด้วยบุญพญาองค์นั้นแลหมู่เทพยดาอันอยู่ในหิมพานต์ เทียรยอมเอาน้ำในอโนตตระสระอันหอมอันใสผ่องดั่งแก้วผลึกรัตนะ เย็นกินก็หวานอันมีรสหนักหนา เอามาถวายเสมอแล วันละ 16 กัลลอมทุกวัน ถวายแต่พระบาทพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชนั้นทุกวัน (พญาภิไทย, 2535, น.135)

และประการที่สาม การยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งทรงหมั่นกระทำความดี ทำบุญทำทาน และสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนา นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่ดี แล้วในอีกแง่หนึ่งก็ทำให้เห็นว่า แม้แต่พระยาจักรพรรดิราชซึ่งมีบุญบารมีอันสูงส่ง ก็ยังทรงต้องคำนึงถึงการกระทำ เพราะผลกรรมย่อมส่งผลต่อพระองค์เช่นเดียวกัน กล่าวคือ สรรพสิ่งทั้งหลายแม้แต่พระยาจักรพรรดิราชก็ดำเนินชีวิตเวียนว่ายตายเกิดด้วยหลักเดียวกัน คือ หลักกรรม ดังข้อความก่อนที่จะยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชที่ว่า

แม้เงิงว่าพญามหาจักรพรรดิราชองค์ผู้มีบุญแล้วลิปราบได้ทั้ง 4 แผ่นดินดังนี้แล้ว ยังว่ารู้เงิงแก่ทิวงคตแล้วแล้วยังมีตั้งอยู่หมั่นคงได้ ยังรู้ว่าไปมาในสังสารนี้แล้ว ใจบมิพ้นจากความทุกข์ในสังสารวิภูนี้ เมื่อใดได้เงิงแก่ณฤพานแล้วแล้ว จึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสังสารวิภูนี้แล พรรณนาเงิงพญามหาจักรพรรดิราชแล้วเท่านั้นแล (พญาภิไทย, 2535, น.134)

กล่าวได้ว่าผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้สาธกโวหารโดยการยกตัวอย่างเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจเนื้อหาได้แจ่มชัดขึ้น ดังที่ปรากฏการยกตัวอย่างเปรตที่ได้รับทุกข์ทรมานเพราะผลกรรมที่ตนได้ทำมา หรือการยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นพระยาจักรพรรดิราชพระองค์หนึ่งในตำนานของพระพุทธศาสนา โดยแสดงความคิดหลักของเรื่องคือกรรมส่งผลให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดยังภพภูมิต่างๆอย่างไม่มีช้อยกเว้นว่าจะเป็นคนธรรมดาหรือกษัตริย์ การจะหลุดพ้นจากสังสารวิภูจึงมีเพียงทางเดียวคือการนิพพาน

5) อุปมาโวหาร

อุปมาโวหาร หมายถึง การใช้ภาษาในลักษณะเปรียบเทียบเปรียบเปรย ดังที่ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2499, 197-199) กล่าวว่า

อุปมาโวหาร ในที่นี้หมายความว่าสำนวนเปรียบเทียบนั่นเอง และอุปมาโวหารนี้นักศึกษาย่อมใช้กันมากมายทั้งสำนวนร้อยแก้วและคำประพันธ์ เพราะเป็นข้อความที่ช่วยให้เข้าใจข้อความเบื้องต้นที่เรียกว่า อุปไมย นั้นชัดเจนดีมาก...ข้อสำคัญในการใช้อุปมาโวหารข้อแรกก็คือมีความรู้เป็นหลักสำคัญ ต่อไปก็ต้องมีศิลปะในเชิงประพันธ์และในเชิงเลือกข้ออุปมาให้เหมาะแก่ข้ออุปไมย ทั้งจะต้องคะเนให้เป็นที่ถูกใจของผู้ฟังทุกๆไปด้วย

ในไตรภูมิพระร่วงผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้อุปมาโวหารเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้รับสารเห็นภาพชัดเจน ตัวอย่างเช่นเมื่อทรงพรรณนาถึงความยาวนานของ “กัลป์หนึ่ง” เพื่อจะอธิบายว่าหากบุคคลกระทำชั่วแล้วไปเกิดยังนรกอเวจีจะต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ ณ ที่นั้นนานหนึ่งกัลป์ ก็ทรงได้ใช้อุปมาโวหารให้เห็นภาพความยาวนานของกัลป์หนึ่งไว้ว่านานเท่ากับระยะเวลาที่เทพดาองค์หนึ่งนำผ้าทิพย์อันบางเบาตั้งคว้นไฟมากกว่าตฤเขาลูกหนึ่ง 1 โยชน์กว้าง 3 โยชน์ จนกระทั่งภูเขาราบเท้าผืนดิน โดยอุปไมย คือ ความยาวนานของกัลป์หนึ่ง และอุปมา คือ ความยาวนานของการที่เทพดาองค์หนึ่งนำผ้าทิพย์อันบางเบาตั้งคว้นไฟมากกว่าตฤเขาลูกหนึ่ง 1 โยชน์กว้าง 3 โยชน์ จนกระทั่งภูเขาราบเท้าผืนดิน ดังข้อความต่อไปนี้

...แลกัลป์หนึ่งนั้นชั่วหิงนานประมาณเท่าใดเล่า และนับด้วยปีแลเดือนไล่ับมิอาจนับได้ เท่าวันไว้แต่จะอุปมาให้รู้ว่ามีภูเขานั้นโดยสูงไล่ได้โยชน์หนึ่งโดยรอบเขานั้นไล่ได้ ๓ โยชน์ แลเถียร้อยปีมีเทพดาองค์หนึ่งเอาผ้าทิพย์อันอ่อนดั่งคว้นไฟมากกว่าตฤเขาแต่แลคาบ เมื่อใดภูเขานั้นราบเพียงแผ่นดิน จึงเรียกว่าสิ้นกัลป์หนึ่งแล...(พญาลิไทย, 2535, หน้า 26-27)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้อุปมาโวหารในการสื่อให้ผู้รับสารเห็นภาพของความมืดมิดในนรกโลกันตร์ โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่าเหมือนกับหลับตาอยู่ ดังข้อความว่า “แลในโลกันตฺนรกนั้นมืดนักหนา ผงสัตว์ซึ่งได้ไปเกิดในโลกันตฺนรกตั้งหลับตาอยู่เพื่อเดือนดับนั้นแล...” (พญาลิไทย, 2535, น.60) อุปไมย คือ ความมืดมิดในนรกโลกันตร์ และอุปมา คือ ความมืดที่เรารับรู้ได้จากการหลับตาในคืนเดือนมืด

นอกจากนี้ คนนรกนั้นจะมองเห็นแสงสว่างเพียงแค่ช่วงเวลาสำคัญ 5 เวลา คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาปฏิสนธิลงในครรภ์มารดา ประสูติ ตรัสรู้ เทศนาพระธรรมจักร และปรินิพพาน จึงจะเห็นแสงสว่างวาบหนึ่งเร็วเท่ากับตีดนิ้วมือหรือเห็นเร็วดังสายฟ้าแลบครั้งเดียว อุปไมย คือ แสงสว่างที่จะปรากฏเพียงเสี้ยววินาทีเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาปฏิสนธิลงในครรภ์มารดา ประสูติ ตรัสรู้ เทศนาพระธรรมจักรและปรินิพพาน และ

อุปมา คือ การเห็นแสงสว่างวาบหนึ่งเร็วเท่ากับติดนิ้วมือหรือเห็นเร็วดังสายฟ้าแลบครั้งเดียว ดังข้อความต่อไปนี้

...สัตว์ในโลกกันตนราก็คิดว่าฉันนี่ ฎเดียวว่าแต่ฎมาอยู่ที่นี้คนเดียวดอกหรือ ว่ามีรู้คนทั้งหลายก็ยอมมาอยู่ในนรกร้ายนี้ด้วย ฎมาดุจเดียวแลหรือ อันว่าเขาแลเห็น กันตั้งนั้นก็ดี บมิเห็นอยู่นานแล เห็นเร็วประมาณติดนิ้วมือไล่ เห็นปานดังสายฟ้า แผลบคาบเดียวไล่ เมื่อเร็วตั้งนั้นเขาทั้งหลายนั้นว่า “อันใดๆ” ครั้นเขาว่าแต่เท่านั้น แล้วไล่ก็กลับมืดไปตั้งเก่าเล่าแล...(พญาลิไทย, 2535, หน้า 26-27)

อุปมาโวหารในช่วงที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับทุกติฎมินอกจากจะทำให้ผู้รับสารจินตนาการเห็นภาพ ชัดเจน แล้วยังขับเน้นความน่ากลัวขึ้นอีกด้วย เช่นจากตัวอย่างที่ยกมาก็ทำให้นรกมีความน่ากลัว ส่งเสริมให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาปหรือกลัวต่อการกระทำชั่วเพราะผลกระทบอันน่าสะพรึงนั้น

กล่าวโดยสรุป ผู้ทรงนิพนธ์ได้ทรงเลือกใช้โวหารที่หลากหลายเพื่อสื่อสารเนื้อหาทั้งที่เป็นแนวคิดหลัก และการเสริมจินตนาการให้แก่ผู้รับสาร ได้แก่ ทรงใช้ *บรรยายโวหาร* โดยใช้คำศัพท์ภาษาบาลีหรือยกคาถาจาก พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามาอธิบายขยายความให้ผู้รับสารเข้าใจเนื้อหาและเชื่อถือ ทั้งยังมีการชวนให้ ครุ่นคิด ด้วยการตั้งคำถามแล้วตามด้วยการแสดงคำตอบหรือแจกแจง ทรงใช้ *พรรณนาโวหาร* โดยการพรรณนา คล้ายกับการเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด โดยเฉพาะในเนื้อหาที่ขับเน้นความน่ากลัว ทำให้เห็นสภาพ ของของสัตว์นรกและการได้รับความทุกข์ทรมานอย่างชัดเจนและแฝงความหมายว่าไม่มีผู้ใดจะสามารถหลุด พ้นจากหลักกรรมได้ นอกจากบุคคลจะหลีกเลี่ยงการกระทำอันเป็นเหตุให้เกิดผลเช่นนั้นด้วยตนเอง ทรงใช้ *เทศนาโวหาร* โดยการแสดงเหตุและผลของการที่บุคคลไปเกิดยังภพภูมิต่างๆ การแสดงเหตุนี้ยังสอดคล้องกับ ผลจึงช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือด้วยเป็นการให้ความเข้าใจด้านหลักกรรมและกระตุ้นเตือนว่ามนุษย์ไม่ควร ดำเนินชีวิตอยู่ในความประมาท เพราะผลแห่งการกระทำย่อมส่งผลกลับมาอย่างแน่นอน ทรงใช้ *สาธกโวหาร* ช่วยสร้างความเข้าใจในความคิดหลักของเรื่องคือกรรมส่งผลให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดยังภพภูมิ ต่างๆอย่างไม่มีข้อยกเว้นว่าบุคคลผู้นั้นจะเป็นผู้ใดยอมไม่พ้นหลักกรรม โดยการยกตัวอย่างกรณีของบุคคลที่ไป เกิดในภพภูมิต่างๆและได้รับผลกระทบต่างๆกัน หรือการยกตัวอย่างบุคคลเช่นพระเจ้าอโศกมหาราช และทรงใช้ อุปมาโวหารเพื่อเปรียบเทียบให้ผู้รับสารเห็นภาพชัดเจน

จากการวิเคราะห์การใช้โวหารที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าโวหารประเภทต่างๆในไตรฎมิพระร่วง มีส่วนช่วยสร้างความน่ากลัวให้เกิดขึ้นด้วย เช่น *พรรณนาโวหาร* และ *อุปมาโวหาร* เป็นการพรรณนาให้เห็น รายละเอียดของเหตุการณ์และเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจนโดยเฉพาะในตอนที่เกี่ยวข้องกับการได้รับผลกระทบใน ทุกติฎมิซึ่งเน้นให้เกิดความน่ากลัว *บรรยายโวหาร* *เทศนาโวหาร* และ *สาธกโวหาร* ช่วยสร้างความหนักแน่นใน

แก่ให้ผู้รับสารเกิดความเกรงกลัวต่อบาป เพราะผู้ทรงนิพนธ์ได้สื่อสารในลักษณะที่ทำให้เห็นตัวอย่างจริง มีอยู่จริงและเป็นเหตุเป็นผลด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักกรรม

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ทรงนิพนธ์ทรงเลือกใช้โวหารอย่างมีวัตถุประสงค์และเลือกใช้ตามลำดับ เช่น เริ่มจากบรรยายโวหารก่อน (ยกคาถาจากพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หรือยกคำศัพท์สำคัญ มาแจกแจงและอธิบาย) ตามด้วยเทศนาโวหาร (ตั้งคำถามและอธิบายคำตอบเพื่อโยงเข้ากับสิ่งที่ต้องการสอน) ตามด้วยสาธกโวหาร (ยกตัวอย่างหรือกรณีตัวอย่าง) ตามด้วยพรรณนาโวหารและอุปมาโวหาร (เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน) และอาจจบด้วยการเทศนาโวหารย้ำอีกครั้ง

1.2 การสรรคำ

การสรรคำ คือ การเลือกใช้ถ้อยคำมาเรียบเรียงเพื่อสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เช่น การเลือกใช้ถ้อยคำในการพรรณนาภาพหรืออารมณ์ความรู้สึก เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการแจ่มชัด สื่อความหมายอย่างมีพลังและสัมผัสถึงความไพเราะของถ้อยคำ

1.2.1 การใช้คำซ้ำและคำซ้อน

1.2.1.1 การใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อน

ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อน กลุ่มละ 4 คำ จำนวนหลายคำ รูปแบบของกลุ่มคำซ้ำและคำซ้อน คือ คำที่ 1 ซ้ำกับคำที่ 3 และ คำที่ 2 กับคำที่ 4 มักจะมีความหมายที่คล้ายคลึงกันหรืออยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน หรือเป็นคำซ้อน เช่น ยิ่งเจ็บยิ่งแสบ ร้องลมร้องตาย หลายคาบหลายครา แสบเนื้อแสบตน ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น การใช้คำเช่นนี้คล้ายกับการใช้คำสร้อยในการพูดและเป็นไปเพื่อสื่อความหมายที่ชัดเจนขึ้น หรือ สื่อความถึงหลายสิ่งในคราวเดียวอย่างครบถ้วนในหนึ่งวรรคอย่างมีวรรณศิลป์

ดังตัวอย่างการใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อนเพื่อสื่อความให้ชัดเจนขึ้น

...พระยายมราชจึงถามผู้นั้นว่า มึงยังได้กระทำบุญกระทำบาปอันใด มึงเร่งคำนึงดูแลมึงว่าโดยสัตย์โดยจริง เมื่อนั้น เทพดาทั้งหลาย ๔ องค์อันแต่งมาซึ่งบาบุญชุกญแลบาปแห่งคนทั้งหลายนั้นก็ไปอยู่ในที่แห่งนั้นด้วย...(พญาลีไทย, 2535, น.20)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อนเพื่อสื่อความถึงหลายสิ่งในคราวเดียวอย่างครบถ้วนในหนึ่งวรรคต่อไปนี้ เช่น การกล่าวถึงฝูงยมบาลให้อาวุธหลากหลายในการลงทัณฑ์สัตว์นรก ทั้งที่ใช้พุงใส่ (หลาว แหล่น) หรือที่ใช้แทง (ดาบ มีด หอก)

เครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย้อมเหล็กแดง และมีเปลวพุ่งขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้านั้น ลูก
ตั้งนั้นบ่มิวาย ฝูงยมพะบาลจึงถึงเครื่องฟุ้งเครื่องแทงฝูงนั้น ไล่ฟุ้งไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วย
สิ่งดั่งนั้น...(พญาลิไทย, 2535, น.22)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการกล่าวถึงสิ่งกีดขวางที่อยู่ในลำน้ำว่ามีทั้งเรือหวายและลำหวายที่ทั้งใหญ่และ
ร้อนกวาดไปมาอยู่

ในรกรนั้นมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าเวตรณี แลน้ำนั้นเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาแล่นหนีไป
แม่น้ำนั้นมีลำหวายเรือหวายพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียรย้อมเหล็กแดงเป็น
เปลวไฟลุกทุกเมื่อ...(พญาลิไทย, 2535, น.22-23)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการกล่าวถึงวิธีการลงทัณฑ์สัตว์นรกว่ามีทั้งไล่แทงและไล่ฟุ้งด้วยอาวุธ

ฝูงยมพะบาลเอาหอกชะนิกไล่แทงไล่ฟุ้งเขาทั้งหลายหลายที่ ก็ถูกบาดเจ็บทั่ว
ตัว...(พญาลิไทย, 2535, น.28)

และตัวอย่างคำอื่นๆ เช่น ไล่ชื่อไล่คา อันหนักอันเบา เป็นลูกเป็นดอก ทุกแห่งทุกกาย ย่อมขบยอม
ตอด กันขวางกันรี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อน กลุ่มละ 6 คำ เช่น ไล่ฟุ้งไล่แทงไล่ตี ตั้งตัวอย่าง
ต่อไปนี้

เครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย้อมเหล็กแดง และมีเปลวพุ่งขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้านั้น ลูก
ตั้งนั้นบ่มิวาย ฝูงยมพะบาลจึงถึงเครื่องฟุ้งเครื่องแทงฝูงนั้น ไล่ฟุ้งไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วย
สิ่งดั่งนั้น...(พญาลิไทย, 2535, น.22)

การใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อนอาจสอดคล้องกับภาษาในที่คนยุคนั้นใช้และยังช่วยให้การใช้ภาษามีความ
ไพเราะเกิดจังหวะจะโคนและยังช่วยสื่อความหมายที่แจ่มชัดขึ้นอีกด้วย

1.2.1.2 การใช้คำซ้ำ

คำซ้ำ คือ การใช้คำเดียวกันมากล่าวซ้ำเพื่อแสดงความหมายที่มีน้ำหนักมากขึ้นหรือเบาลง หรือแสดง
ความถี่หรือจำนวนของสิ่งที่กล่าวซ้ำนั้น

ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการใช้คำซ้ำหลายคำและมักแสดงให้เห็นถึงความถี่หรือจำนวนที่มากของสิ่งที่
กล่าวซ้ำ ตัวอย่างเช่น การใช้คำว่า “ใจ” ซ้ำเพื่อแจกแจงว่าการกระทำบาปที่เรียกว่า โทโสเหตุ หรือบาปที่มา

จากความโกรธนั้นมาจากใจที่ไม่ดีหลายประการ ได้แก่ ใจพาล ใจหลง (หลงผิดหรือลุ่มหลงมัวเมาไปกับบาป) และ ใจบาป (คือใจที่ไม่ต่อบาป) และการใช้คำว่า “บ” เพื่อเป็นการย้ำเน้นความหมาย

...แลใจนั้นชวนกระทำบาปอันชื่อว่าโทโสเหตุนี้ เพื่อชู่ท่านใจครั้งเศรียตหญิงสาแก่
ท่านมักคุมคุมโทษแก่ท่านชวนใจกระทำบาป อันชื่อว่าโมโหเหตุนี้บมิรู้พระธรรมมีใจพาล
ใจหลง ใจกระทำบาป บชอบบมิพอทุกเมื่อแล...(พญาลิไทย, 2535, น.14)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการใช้คำว่า “กัศิ” เพื่อแจกแจงให้เห็นว่าผนังนรกหนาเป็นอย่างมากเช่นเดียวกันทุกๆด้าน

ฝูงนรกใหญ่ ๘ อันนี้ย่อมมี ๔ มุม แลมีประตู ๔ ประตู อยู่ ๔ ทิศ ผนังหนต่ำย่อมเหล็ก
แดง ฝาจำหนบนย่อมเหล็กแดง แลนรกฝูงนั้น โดยกว้างและสูงเท่ากันเป็นจตุรัส แลด้านแล
๑๐๐ โยชน์ แลโยชน์ ๘,๐๐๐ วา โดยหนาทั้ง ๔ ด้านกัศิ ผนังเบื้องต่ำกัศิ ฝาเบื้องบนกัศิ ย่อม
หนาได้แล ๙ โยชน์...(พญาลิไทย, 2535, น.18)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการใช้คำว่า “लगคน” เพื่อแสดงความหลากหลายของประเภทของวิมานเปรตที่เคย
กระทำทั้งความดีและความชั่ว

ฝูงยมบาลนั้น เมื่ออยู่ในเมืองคน บาบเขาก็ได้กระทำ บุญเขาก็ได้กระทำบ้าง เมื่อดาย
ไปได้ไปเกิดในนรกนั้น 15 วัน...จึงคืนมาเป็นยมบาล 15 วันแล้ว เวียนไปเวียนมาดั่งนั้นหึ่งนาน
นัก เพราะว่ามีลิ้นบาปอันเขาได้กระทำนั้น ดุจดั่งเปรตจำพวกหนึ่ง อันชื่อวิมานเปรตนั้นแล
लगคนนั้นกลางวันเป็นเปรต ครั้นกลางคืนเป็นเทวดา लगคนกลางวันเป็นเทวดา ครั้น
กลางคืนเป็นเปรต लगคนเดือนขึ้นเป็นเปรต เดือนแรมเป็นเทวดา लगคนเดือนขึ้นเป็น
เทวดา เดือนแรมเป็นเปรต...(พญาลิไทย, 2535, น.19)

1.2.1.3 การใช้คำซ้อน

คำซ้อนคือการใช้คำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปที่มีความหมายคล้ายกันเหมือนกันหรือตรงกันข้าม มาวางคู่
กันหรือซ้อนกันเพื่อเกิดความหมายใหม่หรือสื่อความหมายที่ชัดเจนขึ้น

ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการใช้คำซ้อนหรือคำคู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อสื่อความหมายที่
ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างเช่น คำว่า โกรธ-ซึ่ง-เคียด และ กล้า-แข็ง ดังในข้อความว่า “อันหนึ่งคือ โทมนสุสสทคต์
ปฏิขสมปยุตต์ สสงขาริกเมก ใจอันหนึ่งประกอบด้วยโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปด้วยใจอันกล้าแข็งแลร้าย...”
(ไตรภูมิพระร่วง, น.13) แสดงถึงคุณสมบัติของจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความโกรธอย่างยิ่งและกระทำบาปด้วยใจที่
ไม่เกรงกลัวหรือละอายต่อบาป

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการใช้คำซ้อน ได้แก่คำว่า **เอ็นดู-กรุณา ส่อเสียด-เบียดเบียน ความหยาบช้า-กล้าแข็ง บาดเนื้อ-ผิดใจ** และ **เจ็บ-อาย** เพื่อสื่อความหมายที่ชัดเจนขึ้น มีน้ำหนักมากขึ้น ส่วนคำว่า **สิ่ง-สัตว์** แสดงจำนวนหมายถึงสิ่งสารพัดหลายๆตัว คำว่า **เหล่าและหละ-ลุยล่าย** เป็นคำซ้อนเพื่อเสียงสื่อความหมายถึงการพุดจาโดยไม่มีสาระประโยชน์ พุดไปเรื่อยเปื่อย

คนผู้ใดเกิดมาและบมิรู้จักบาปจักบุญ และบมิรู้จักคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แลบมิได้ให้ทาน ตระหนักรูป และเมื่อท่านจะอวยทานได้มักห้ามปรามท่าน อันหนึ่ง มันบมิรู้จักที่รักน้อง บมิรู้จักเอ็นดูกรุณา เทียรยอมฆ่าสิ่งสัตว์อันรู้ตึง และลักเอาสินท่าน อันท่านเจ้าลิน บมิให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่าน และลอบรักรักเมียท่านผู้อื่น และเจรจาเหล่าและลุยล่าย มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความสรรประมาทท่าน และกล่าวความหยาบช้ากล้าแข็ง ให้ท่านบาดเนื้อผิดใจให้ท่านได้ความเจ็บอาย...(พญาลีไทย, 2535, น.21)

คำซ้อนเช่นนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างคำอื่นๆ เช่น **สมณพราหมณาจารย์ผู้มีศีล ไพรฟ้าข้าไท ส่วยสาอากร ลามกอจมน** เป็นต้น

1.2.2 การเล่นเสียง

การเล่นเสียง คือ การเลือกสรรคำที่มีเสียงสัมผัสกัน มีทั้งที่เป็นเสียงสระสัมผัสกันและเสียงพยัญชนะสัมผัสกัน

ในไตรภูมิพระร่วงผู้วิจัยพบการเล่นเสียงสระหลายแห่ง ผู้ทรงนิพนธ์ทรงเลือกใช้คำที่มีเสียงสระสัมผัสกันในประโยคหรือวลีเดียวกัน เมื่ออ่านแล้วเกิดเสียงสัมผัสกันอย่างสละสลวย พร้อมกับสื่อความหมายได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่าง คำว่า **กินเหล้า-เมามาย**

คนผู้ใดเกิดมาและบมิรู้จักบาปจักบุญ และบมิรู้จักคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ... มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน...แลกล่าวความมุสาวาทเหล่าและลุยล่ายอัน บมิเป็นประโยชน์เป็นศิริฉฉานกลา แลมักกินเหล้าเมามาย...(พญาลีไทย, 2535, น.21)

อีกตัวอย่างหนึ่ง คำว่า **ส่องสว่าง-กลางหา** ส่วนคำว่า **เขา** ที่ตามมานั้นเป็นสระเอา แต่ถ้าอาศัยการฟังเสียงก็พอจะสามารถสัมผัสได้กับคำว่า **หา**

๔ แผ่นดินนี้ไปส่องสว่างกลางหาวแต่เพียงปลายเขายุคันธรไล่ แลส่องสว่างไปแต่ใน
กำแพงจักรวาล ...(พญาลิไทย, 2535, น.34)

อีกตัวอย่างหนึ่ง คำว่า **กระหวัด-รัดตัว**

ในนรกนั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่และฝูงยมพบาลเอาเชือกเหล็ก
แดงอันลุกเป็นเปลวไฟไล่กระหวัดรัดตัวเขาแล้วบิดคอเขานั้นขาดออก...(พญาลิไทย, 2535,
น.26)

อีกตัวอย่างหนึ่ง คำว่า **ครา-หนา**

...เมื่อเขาขึ้นลงหากันอยู่ได้ดั่งนั้นเขาพบมิได้พบกัน ยมพะบาลจับผู้หญิงผู้ชายจำให้ขึ้น
จำให้ลงหากันดั่งนั้นหลายคาบหลายคราลำบากนักหนาแล...(พญาลิไทย, 2535, น.32)

อีกตัวอย่างหนึ่ง คำว่า **ตี-มี** (อยู่คนละวรรค) คำว่า **ไฟรฟ้า-ข้าไท** และคำว่า **หลาย-ร้าย**

นรกอันเป็นอาทิชื่อเวตรณีนรก คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นตี มีเข้าของมาก
ไฟรฟ้าข้าไทมากหลาย มักกระทำร้ายแก่คนอื่น ชิงเอาทรัพย์เข้าของของท่านผู้อื่นด้วยตนมี
กำลังมากกว่า ครั้นตายไปได้ไปเกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนั้น (พญาลิไทย, 2535, น. 25)

นอกจากนี้ในไตรภูมิพระร่วงยังปรากฏการเล่นเสียงพยัญชนะ /ล/ เมื่ออ่านแล้วเกิดเสียงสัมผัสกัน
อย่างสละสลวยและสื่อความหมายชัดเจน ดังตัวอย่าง คำว่า **เหลาะเหละ-ลุยล่าย**

คนผู้ใดเกิดมาและบมิรู้จักบาปจักบุญ และบมิรู้จักคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
... มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน...แลกล่าวความมุสาวาท**เหลาะเหละลุยล่าย**
อันบมิเป็นประโยชน์เป็นติรัจฉานกถา แลมักกินเหล้าเมามาย...(พญาลิไทย, 2535, น.21)

อีกตัวอย่างหนึ่ง การเล่นเสียงพยัญชนะ /ส/

๔ แผ่นดินนี้ไปส่องสว่างกลางหาวแต่เพียงปลายเขายุคันธรไล่ แลส่องสว่างไปแต่ใน
กำแพงจักรวาล ...(พญาลิไทย, 2535, น.34)

อีกตัวอย่างหนึ่ง การเล่นเสียงพยัญชนะควบกล้ำ /คร/

...แล้วจึงฟันด้วยร้ำ แลเอาเนื้อเขาออกเสียงตั้งท่านเรียงขึ้นเนื้อปลาขายกลางตลาด
นั้นแล แล้วเขาก็คืนเป็นตัวมาดั่งเก่าเล่า หลายคราวหลายครานั้นแล... (พจนานุกรม, 2535, น.
28)

การเล่นสัมผัสสระในไตรภูมิพระร่วงอาจเป็นธรรมชาติของภาษาพูดของคนในยุคนั้น แต่การที่ผู้ทรง
นิพนธ์ทรงเลือกสรรถ้อยคำในบางประโยค บางวลีให้มีสัมผัส ก็ทำให้การใช้ภาษานั้นเกิดความไพเราะสละสลวย
พร้อมๆกับการสื่อความหมาย

1.3 การสร้างจินตภาพ

ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ว่ากระบวนการสร้างจินตภาพเป็นกลวิธีการใช้ภาษารูปแบบหนึ่งที่
ผู้ประพันธ์มักนำมาใช้เพื่อสื่อสารในวรรณคดีให้เกิดภาพขึ้นในใจของผู้อ่าน ในขณะที่ผู้รับสารทำความเข้าใจ
สารนั้นก็สามารเกิดจินตภาพขึ้น โดยเห็นเป็นรูปธรรมหรือจินตนาการในเชิงความรู้สึก เช่น รูป รส กลิ่น เสียง
และสัมผัส ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้รับสาร ก่อให้เกิดความเข้าใจความหมายรวมทั้งเกิดความรู้สึก
ต่างๆ

เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์การใช้ภาษาในไตรภูมิพระร่วงก็พบว่าความน่ากลัวและความรื่นรมย์ที่ติดกันส่วน
หนึ่งนั้นมาจากการสร้างจินตภาพด้วยกลวิธีทางภาษา ผู้วิจัยจึงจะแบ่งหัวข้อการสร้างจินตภาพออกเป็น 5
หัวข้อดังนี้ 1.3.1 การสร้างจินตภาพการมองเห็น 1.3.2 การสร้างจินตภาพการสัมผัส 1.3.3 การสร้างจินตภาพ
การได้กลิ่น 1.3.4 การสร้างจินตภาพการได้ยิน และ 1.3.5 การสร้างจินตภาพการสัมผัส

1.3.1 การสร้างจินตภาพการมองเห็น

การสร้างจินตภาพการมองเห็น คือ การที่ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อสารภาพที่เห็นเป็น
รูปธรรม

1.3.1.1 การแสดงภาพการลงทัณฑ์ลักษณะต่างๆ

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพที่ยมบาลลงทัณฑ์สัตว์นรกอย่างเห็นภาพชัดเจน โดยใช้กลวิธีทางภาษา
ต่างๆ เช่น การใช้คำซ้อนที่มีการซ้ำคำ (ไล่แทงไล่ฟ่ง) แสดงการทำร้ายอย่างต่อเนื่องไม่ลดละ การใช้อุปมาให้
เห็นสภาพของคนที่บาดเจ็บไปทั่วตัว (ดุจดั่งใบตองแห้งอันท่านเอามาสับให้แหลกนั้น) คำว่า “แหลก” สร้าง
จินตภาพเพื่อแสดงสภาพของร่างที่ถูกสับไม่มีชิ้นดี เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้ยมพะบาลเอาหอกชะนั้กไล่แทงไล่ฟ่งเขาทั้งหลายหลายที่ ก็ถูกบาดเจ็บทั่วตัว
คนผู้งั้นหลายแห่งดุจดั่งใบตองแห้งอันท่านเอามาสับให้แหลกนั้น แลผู้คนนรกทั้งหลายนั้น
ก็แหลกไปดุจดั่งนั้นแล (พจนานุกรม, 2535, น. 34)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพที่ยมบาลลงทัณฑ์สัตว์นรกอย่างเห็นภาพชัดเจน โดยใช้คำที่แสดงกิริยาอาการของยมบาลที่กระทำต่อสัตว์นรก ได้แก่ คล้อง(คอ) ลาก ทอด แหวง ฟัน แล่ เรียง(เนื้อ) และใช้อุปมาแสดงให้เห็นว่าการนำเนื้อของสัตว์นรกมาเรียงนั้นเหมือนกับการเรียงเนื้อปลาขายในตลาด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้ยมพะบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอเขาแล้วลากเอาไปทอดลงเหนือแผ่นเหล็กแดง แล้วจึงแหวงด้วยหอกชะนิก แล้วจึงฟันด้วยพร้า แล่เอาเนื้อเขาออกเรียงขายดั่งท่านเรียงขึ้นเนื้อขึ้นปลาขายกลางตลาดนั้นแล แล้วเขาก็คั้นเป็นตัวมาดั่งเก่าเล่า หลายคราวหลายครานั้นแล (พญาลีไทย, 2535, น. 28)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพยมบาลลงทัณฑ์สัตว์นรกโดยใช้คำที่แสดงกิริยาอาการของยมบาลที่กระทำต่อสัตว์นรก ได้แก่ ลาก ผลัก(ให้ล้มหงาย) เถื่อ(เอาหนังออก) ชิ่ง (หนัง) และใช้อุปมาแสดงให้เห็นว่าภาพการชิ่งเนื้อของเขาเหมือนชิ่งหนังวัว และสภาพร่างกายของคนนรกที่ถูกเถื่อหนังสั่นระทด้วยความเจ็บปวดเหมือนปลาที่คนหักคอแล้วนำไปทอด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้ยมพะบาลลากไปผลักไปให้ล้มหงายเหนือแผ่นเหล็กแดง ลูกเป็นเปลวพุ่งไหม้दनเขาตลอด ผู้ยมพะบาลจึงเถื่อเอาหนังเขาออก แล้วชิ่งดั่งชิ่งหนังวัว ผู้คนนรกอดเจ็บบมิได้จิ่งร้องไห้หนักหนา แลมีตนอันสั่นระทดั่งปลาอันคนหักคอแลทอดขึ้นเหนือบกนั้น เขาย่อมราก็ราก็เลือดออกดั่งนั้นหลายคาบแล (พญาลีไทย, 2535, น. 30)

1.3.1.2 การแสดงควมมิด

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพของนรกว่ามีตมิดมิดยั้งนัก โดยใช้อุปมาอุปไมย เปรียบความมิดในนรกว่ามีตมิดเหมือนกับการหลับตาและยังหลับตาอยู่ในคืนเดือนมิดด้วย

...แลในโลกันตนรคนั้นมิดนักหนา ผู้สัตว์ซึ่งได้ไปเกิดในโลกันตนรคนั้นดั่งหลับตาอยู่เมื่อเดือนดับนั้นแล... (พญาลีไทย, 2535, น. 34)

และทรงแสดงภาพของนรกว่ามีตมิดถึงขั้นว่าสัตว์นรกเข้าใจผิดคิดว่าตนอยู่ลำพังในนรกเพราะมองไม่เห็นผู้ใด

สัตว์ในโลกกันตนรกกัคิดว่าฉันนี้ภูเดียวว่าแต่กูมาอยู่ที่นี้คนเดียวดอกหรือ ว่ามีผู้คน
ทั้งหลายก็ย่อมมาอยู่ในนรกที่ร้ายนี้ด้วย กูมาดุจเดียวแลหรือ... (พญาลีไทย, 2535, น. 35)

1.3.1.3 การแสดงลักษณะไฟในนรก

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพของไฟในนรก ทั้งไฟจากสถานที่ ไฟที่ออกมาจากตัวสัตว์นรกเองและไฟจาก
อาวุธของยมบาล ไฟเหล่านั้นลุกพลุ่งขึ้นและไม่เคยดับเลยแม้สักครั้งเดียว โดยใช้อุปมาอุปไมยและอติพจน์ ดัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

แลไฟนรานั้นมีดับเลยสักคาบและไหม้อยู่รอดต่อสิ้นกัลป์แล (พญาลีไทย, 2535,
น. 18)

กรรมบาปคนฝูงนั้นหากไปเป็นไฟลุกในตัวคนนั้น เป็นพินลูกเอง ไฟนั้นไหม้มีแล้ว
สักคาบเพื่อตั้งนั้น (พญาลีไทย, 2535, น. 18)

ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรานั้นเทียรย่อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว
แหลน เครื่องฆ่า [ฆ่า]เครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย่อมเหล็กแดง แลมี
เปลวไฟพุ่งขึ้นไปตั้งไฟไหม้ไฟนั้น ลุกตั้งนั้นบมิวาย...(พญาลีไทย, 2535, น.22)

1.3.1.4 การแสดงลักษณะอันน่าเกลียดน่ากลัว

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงลักษณะอันน่าเกลียดน่ากลัวของสัตว์ในทุคติภูมิ ตัวอย่างเช่น ทรงแสดงภาพของ
เปรตซึ่งมีความผิดธรรมชาติและลักษณะที่น่าเกลียดน่ากลัวโดยใช้อุปมาอุปไมย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ที่กล่าวถึง
เปรตจำพวกหนึ่ง มีขนาดใหญ่ ปากเล็กเท่ารูเข็ม ผอมหนังติดกระดูก ตาลีกลวง ผมยุ่งรุ่มร่าลงมาปกปาก
และเปลือยเปล่า

เปรตกลางจำพวกตัวเขาใหญ่ ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั้นก็เปรตกลางจำพวกผอม
นักหนาเพื่อหาอาหารจะกินบมิได้ แม้ว่าจะขอเอาเนื้อน้อยหนึ่งก็ดี เลือดหยาดหนึ่งก็ดี บ
มิได้เลยถ้าว่ามีแต่กระดูกและหนังพอกกระดูกภายนอกอยู่ได้ หนึ่งท้องนั้นเหี่ยวติดกระดูก
สันหลัง แลตานั้นลิกแลกลวงตั้งสร้างควักเสีย ผมเขานั้นรุ่มร่าลงมาปกปากเขามาตราว่า
ผ้ารายน้อยหนึ่งก็ดีแลจะมีปกกายเขานั้นก็หาบมิได้เลย เทียรย่อมเปลือยอยู่ชั่วน...(พญา
ลีไทย, 2535, น.51)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ทรงนิพนธ์ทรงกล่าวถึงเปรตจำพวกหนึ่งที่มีตัวเปื่อยเน่า ผอมยี่งนัก หลังขด มือเน่า เท้าเปื่อย และมีกิริยาแปลกประหลาดคือเอาไฟมาคลอกตัวเองอยู่ตลอดเวลา โดยใช้คำว่า “เปื่อย” และ “เน่า” บอกสภาพร่างกาย ดังข้อความว่า

ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่า เทียรย่อมมีตัวเปื่อยเน่าแลผอมยี่งนัก หลังก็ขด มือก็เน่า ตีนก็
เปื่อย แลเขาย่อมเอาไฟมาคลอกตัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อแล...(พญาลิไทย, 2535, น.60)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ทรงนิพนธ์ทรงกล่าวถึงเปรตจำพวกหนึ่งตัวสูงใหญ่โดยใช้อุปมาว่าเท่าลำต้นตาล มี
ผมหยาบกระด้าง กลิ่นตัวเหม็น และเน้นย้ำว่าอัปลักษณ์ถึงขั้นหาสิ่งที่ดีในร่างกายนั้นไม่ได้เลย ดังข้อความว่า

เปรตจำพวกหนึ่งมีตนใหญ่สูงเพียงลำตาล แลมีผมหยาบกระด้าง มีตัวนั้นเหม็น
นักหนา หาที่จะดีบ่มีได้สักแห่ง...(พญาลิไทย, 2535, น.54)

1.3.1.5 การแสดงความเบียดเสียดแออัดของนรก

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพของนรกซึ่งมีความแออัด ทำให้ผู้รับสารเห็นว่าผู้ที่กระทำความบาปมีจำนวน
มากมายเพียงใดและเพิ่มความเข้าใจถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรกที่ต้องอยู่เบียดเสียดกันถึงขั้นที่ว่าไม่มี
พื้นที่ว่างแม้สักแห่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แลนรคนั้นบ่มีที่เปล่าสักแห่ง เทียรย่อมฝูงสัตว์นรกทั้งหลาย หากเบียดเสียดกันอยู่
เต็มนรคนั้น (พญาลิไทย, 2535, น. 18)

1.3.1.6 การแสดงความกว้างใหญ่ของนรก

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงภาพของนรกที่มีความกว้างใหญ่ โดยใช้จำนวนและหน่วยวัดคือ โยชน์มาแสดง
ถึงความกว้างใหญ่นั้น ช่วยสื่อความหมายว่าแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม สัตว์นรกก็ยังอยู่กันอย่างเบียดเสียด
กันเพราะผู้กระทำความบาปมีเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฝูงนรกใหญ่ ๘ อันนี้ย่อมเป็น ๔ มุม และมีประตู ๔ ประตูอยู่ ๔ ทิศ พื้นผลต้าย่อม
เหล็กแดง ฝาจำหน่ายบ่มเหล็กแดง และนรกสูงนั้น โดยกว้างและสูงเท่ากันเป็นจัตุรัส และ
ด้านละ ๑๐๐ โยชน์ และโยชน์ ๘,๐๐๐ วา โดยหนาทั้ง ๔ ด้านก็ดี พื้นเบื้องต่ำก็ดี ฝาเบื้องบน
ก็ดี ย่อมหนาได้แล ๘ โยชน์ (พญาลิไทย, 2535, น. 18)

1.3.2 การสร้างจินตภาพการลิ้มรส

การสร้างจินตภาพการลิ้มรส คือ การที่ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อให้ผู้รับสารเกิดรสชาติขึ้นในใจหรือในจินตนาการ ผ่านการรับรสของเปรตที่เมื่อเห็นข้าวและน้ำด้วยความหิวโหยก็รีบเข้าไปกิน แต่ทว่าข้าวและน้ำนั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง เน่า มีหนอนและมีกลิ่นเหม็นยิ่งนัก

*แลเปรตจำพวกหนึ่งนั้น อุดอยากนักหนา แลเห็นเข้าน้ำเป็นอันหวานอันนี้แลมีรสนัก
เปรตนั้นจึงเอามากิน ครั้นว่ากินเข้าไปนั้น เข้านั้นก็กลายเป็นลามกอาจม เป็นเน่าเป็นหนอน
เหม็นนัก ปมีวายสักคาบ ด้วยบาปกรรมเขาเอง...(พญาลิไทย, 2535, น. 55)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงแม่น้ำใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของสัตว์นรกจำพวกหนึ่งว่าเต็มไปด้วยอาจมซึ่งมีกลิ่นเหม็น สัตว์นรกผู้หิวโหยไม่สามารถหาอาหารกินได้จำต้องกินอาจมนั้นต่างน้ำต่างข้าวทุกวัน สร้างความน่ากลัว ขยะแขยงและสยดสยองแก่ผู้รับสารเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*คนนรคนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเต็มไปด้วยลามกอาจม และเหม็นนักหนา นั้น
ว่าอยู่ไกลได้แลโยชนก็ตียังเหม็นอยู่ เขายืนอยู่นักหนา เขาอดบมิได้ เขาก็กินอาจมนั้นต่างเข้า
ต่างน้ำทุกวันแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 28-29)*

1.3.3 การสร้างจินตภาพการได้กลิ่น

ในการสร้างจินตภาพการได้กลิ่น ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อให้ผู้รับสารรู้สึกถึงกลิ่นขึ้นในใจหรือในจินตนาการ

ดังตัวอย่างที่ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงกลิ่นเหม็นของแม่น้ำอันเป็นที่อยู่ของสัตว์นรกกว่าเหม็นแรงถึงขั้นว่าอยู่ห่างไกลเป็นโยชนก็ยั้งได้กลิ่นเหม็นอยู่

*บาปกรรมอันกระทำคุกคามคำรามแก่เขาว่าจะใส่ชื่อใส่คา ผูกตีนแลมือเขา ทำ
ข่มเหงเอาแก่เขาแลคนหมู่กระทำร้ายแก่ท่าน เป็นต้นว่าข้า[เจ้า]ท่าน ดีท่านผู้มีไมตรีรักตนและ
เป็นมิตรโทษดั่งนั้น ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก คนนรคนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเต็มไปด้วย
ลามกอาจม และเหม็นนักหนานั้นว่าอยู่ไกลได้แลโยชนก็ตียังเหม็นอยู่...(พญาลิไทย, 2535,
น. 28-29)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงกลิ่นเหม็นสาบของเปรต ว่าเป็นเหม็นสาบที่น่ารังเกียจยิ่งนัก ทำเอาเปรตตนนั้นอยู่อย่างเดือดเนื้อร้อนใจ ร้องไห้ครวญครางอยู่ตลอดเวลา

*ตัวเขานั้นเหม็นสาบพึงเกลียดนักหนาแล เขานั้นเที่ยวยอมเดือดเนื้อร้อนใจเขาแล
เขาร้องให้ร้องครางอยู่ทุกเมื่อแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 51)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงกลิ่นเหม็นของเปรตผู้หญิงว่า นอกจากจะเปลือยกายอยู่แล้วยังมี
ร่างกายเหม็นทั่วร่าง และมีแมลงวันมาตอมมาเจาะกินร่างกายนั้นด้วย แมลงวันมักตอมสิ่งที่เน่าเหม็น

*เปรตผู้หญิงจำพวกหนึ่งเที่ยวยอมเปลือยอยู่ แต่มีตนอันเหม็นนักหนาทวารพงค์
แล มีแมลงวันตอมอยู่เจาะกินตนเขามากนัก...(พญาลิไทย, 2535, น. 52)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงกลิ่นเหม็นของปากของเปรตจำพวกหนึ่ง โดยพรรณนาถึงสภาพที่
ก่อให้เกิดกลิ่นนั้นคือหนอนไชอยู่เต็มปาก เจาะกินปากและหน้าตาของเขา ดังข้อความต่อไปนี้

*เปรตจำพวกหนึ่งตัวงามตั้งทองแล ปากน้ำเหม็นนักหนา หนอนออกเต็มปากแล
หนอนนั้นยอมบ่อนกินปากเขา เจาะกินหน้าตาเขา เขามีตัวงามตั้งทองนั้น เพราะเขาได้รักษา
ศีลเมื่อก่อน และปากเขาเหม็นเป็นหนอนออกบ่อนกินปากเขานั้น เพราะว่าเขาได้ตัดיעนยุง
สงฆ์เจ้าให้ผิดกัน...(พญาลิไทย, 2535, น. 52)*

1.3.4 การสร้างจินตภาพการได้ยิน

ผู้ประพันธ์สร้างจินตภาพการได้ยิน โดยใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อให้ผู้รับสารได้ยินเสียงขึ้นใน
จินตนาการ ซึ่งมักปรากฏเป็นการแสดงจินตภาพของเสียงที่ดัง

ดังตัวอย่างที่ผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้อุปมาอุปไมยแสดงให้เห็นถึงเสียงของภูเขาเหล็กแดงที่ลุกเป็นไฟกลิ้ง
เข้าไปหาสัตว์นรกว่ามีเสียงดังราวกับเสียงฟ้าผ่า

*ตนเขาฝังอยู่ในแผ่นเหล็กแดงตั้งคนสร้างฝังไว้ ยังมีภูเขาเหล็กแดงอันหนึ่งลุกเป็น
เปลวไฟแลกลิ้งเข้ามา และมีเสียงอันดังตั้งเสียงฟ้าผ่า แลกลิ้งมาทับตัวเขาเหล็กตายไปแล้วก็
ดี เป็นคนขึ้นมากตั้งเก่าเล่า...(พญาลิไทย, 2535, น. 30)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงเสียงร้องของสัตว์ที่ดังมากราวกับเสียงฟ้าร้อง

*ผีเมื่อไกรสรสีหะนั้นออกจากคูหาทองก็ดี คูหาแก้วก็ดี อันเป็นที่อยู่แห่งไกรสรสีหะ
นั้น ตนจึงไปยืนอยู่เหนือแผ่นศิลาเหลืองอันเรืองงามตั้งทองสิ่งดี สองตีนหลังเหยียบเพียงกัน
แลเหยียบสองตีนหน้าจึงขัดชนหลังนั้น แลเหยียบสองตีนเบื้องหน้า จึงฟุบสองตีนลงแลยืน*

*ตัวขึ้น แล้วจึงกระทำเสียงออกตั้งเสียงฟ้าลั่น แล้วจึงลั่นชนฟังในตนเสียแล้วจึงแต่งตนเดิน
ไป แล่นไปมาคั่งลูกว้าวแล่นนั้น...(พญาลีไทย, 2535, น. 30)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงเสียงร้องของสัตว์นรกที่ทนทุกข์ทรมานเพราะยมบาลเอาจวักเหล็กตัก
เอาถ่านไฟแดงรดลงบนหัวของพวกเขา เสียงร้องไห้ดัง “แข็ง” คือเสียงดังลั่น

*ผู้ยมพะบาลจึงเอาจวักเหล็กอันใหญ่ตักเอาถ่านไฟแดงหลังรดเหนือหัวเขาลง เขาก็
บ่มีอาจจ้อรื้อนได้ เขาก็ร้องให้ด้วยเสียงอันแข็งนักหนา แลกรรมบาบแห่งเขานั้นบ่มีให้เขา
ตาย...(พญาลีไทย, 2535, น. 26)*

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงเสียงของเล็บมือเล็บเท้าและเส้นขนของเปรตนั้นว่าเมื่อเล็บมือเล็บเท้า
และเส้นขนมาโดนกันเมื่อใด ก็จะมีเสียงดังอุปมาเหมือนเสียงฟ้าร้อง

*ยังมีผู้เปรตจำพวกหนึ่ง มีตานั้นใหญ่เท่าภูเขา และมีเส้นขนอันยาวเรียบแหลม
นักหนา ทั้งเล็บตีนเล็บมือใหญ่ และเล็บนั้นคมนักดั่งมีดกรดแลหอกดาบ ครั้นว่าเล็บตีนและ
เล็บมือแลขนนั้นพัดกันเมื่อใด ได้ยินดังตั้งเสียงฟ้าลั่น แล้วเป็นไฟลุกขึ้นไหม้ทั้งตนเขาแล
บาดตัวเขาจดังขวานฟ้าผ่าลงทั่วตนเขาทุกแห่งแล...(พญาลีไทย, 2535, น. 60)*

1.3.5 การสร้างจินตภาพการสัมผัส

ผู้ประพันธ์สร้างจินตภาพการสัมผัส โดยใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อให้ผู้รับสารรับรู้ความรู้สึกทางการ
สัมผัสหรือความทรมานทางร่างกายในจินตนาการ

1.3.5.1 ความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากของมีคม

ดังตัวอย่างที่ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกแสบเนื้อแสบตัวของสัตว์นรกที่หลังจากโดนบัว
เหล็กบาดจนร่างกายเต็มไปด้วยบาดแผลแล้ว ก็ตกลงไปน้ำที่เค็มยิ่งนักทำให้แสบตัวในระดับที่ “แสนสาหัส”
และผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้อุปมาอุปไมยแสดงกิริยาอาการของความเจ็บปวดนั้นว่าดั้นทุรนทุรายราวกับปลาที่คน
เอามาตีบนบก

*ในนรกนั้นมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าเวตรณี แลน้ำนั้นเค็มนักหนา” (ไตรภูมิพระร่วง, น.
22) เมื่อสัตว์นรกตกลงไปก็จะได้รับความแสบอย่างแสนสาหัสตั้งข้อความว่า “ครั้นว่าตนเขา
นั้นตระลอกจากขวากเหล็กนั้นตกลงเหนือใบบัวเหล็กแดงอันคมดั่งนั้น ใบบัวเหล็กแดงอันคม*

นั้นก็บาดขาตวันทุกแห่งตั้งท่านกันขวางกันรินน้ำใส่เขาชองอยู่ในใบบัวเหล็กแดงนั้นช้านาน
นักหนา แล้วจึงตระลोटตกลงไปในน้ำนั้นเค็มนักหนา แลเสบเนื้อเสบตนเขาแสนสาหัส
ตั้งไปมาดั่งปลาอันคนตีที่บนบกนั้น (พญาลิไทย, 2535, น. 23)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความเจ็บปวดจากการโดนของมีคมบาด ดังตัวอย่างสัตว์นรกหนีความ
ร้อนจากเปลวไฟ เมื่อเห็นแม่น้ำก็หวังว่าจะได้หายร้อนก็ตกลงไปได้น้ำ กลับไปเจอคมมีดอยู่ใต้พื้นบาดเนื้อตัวเขา
จนเป็นแผลเหวอะหวะ ให้เสบตัวเป็นอย่างยิ่ง ก็ร้องจะเป็นจะตายด้วยเสียงที่ดังลั่น

เมื่อคนนรกนั้นร้อนด้วยเปลวไฟไหม้ดั่งนั้น เขาจึงคำนึงในใจว่ามากูจะดำน้ำนี้ลงไป
ชะรอยจะพบน้ำเย็นภายใต้โพ้น และจะอยู่ได้แรงสะน้อย เขาจึงตกลงไปใต้พื้นน้ำนั้น แล
ถูกคมมีดอันหงายอยู่ใต้พื้นน้ำนั้น ตัวเขาก็ขาดทุกแห่ง ตั้งท่านเสกกันเขานั้น ยิ่งเจ็บยิ่ง
แสนสาหัส แล้วร้องล่ำร้องตายด้วยเสียงแรงแข็งนักหนา ลางคาบน้ำพัดตัวเขาพุ่งขึ้น ลาง
คาบลมพัดตัวเขาตกลง เทียรย้อมทนทุกขเวทนานักหนา (พญาลิไทย, 2535, น. 24)

เปรตผู้ชายปีนต้นจ้าวขึ้นไปหาเปรตผู้หญิงก็โดนหนามของต้นจ้าวบาดไปทั้งตัว เจ็บปวดในระดับสูง รว
กับ “ใจเขาจะขาดตาย”

เขาจึงปีนขึ้นไป แลหนามจ้าวบาดทั่วทั้งตัวเขา เขาเจ็บปวดนักหนาดังใจเขาจะขาด
ตายแล...(พญาลิไทย, 2535, น. 31)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงความเจ็บปวดของคนในนรกที่ชื่อมิถฉาภิภูฏฐิ ยมบาลลงทัณฑ์ด้วยการใช้อาวุธที่
ทั้งคมและร้อนทิ่มแทงฆ่าฟันว่าเจ็บปวดยิ่งกว่าสัตว์ในนรกแดนอื่นๆที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด

ฝูงคนนรกนั้นโสดความเขาร้ายในนรกนั้นแล มียมพะบาลนั้นใหญ่นักหนา เทียรย้อม
ถือหอกดาบแลหาวแหลนและค้อนเหล็กแดง เทียรย้อมลูกเป็นเปลวอยู่ทุกภาพ เขาทิ่มเขา
แทงเข่าฆ่าเขาฟัน แลฝูงคนนรกนั้นยอมเจ็บปวดเวทนากว่าตนพันประมาณดูลำบากนัก
เทียรย้อมทนทุกข์มากกว่านรกทั้งหลายอันกล่าวแลแล้วนั้นแล (พญาลิไทย, 2535, น. 32)

1.3.5.3 ความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากความร้อน

ดังตัวอย่างที่ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกร้อนของฝูงคนในนรกที่ต้องวิ่งไปมาบนแผ่น
เหล็กแดงซึ่งร้อนยิ่งนัก จนทำให้เกิดไฟลุกไหม้เท้าของพวกเขาอย่างรวดเร็ว

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกร้อนของคนในรถที่ถูกไล่ให้ตกลงไปในหลุมที่เต็มไปด้วย
 ถ่านไฟอันร้อนแดง แล้วymbาลก็ยิ่งเอาจ๊กเหล็กตักถ่านไฟนั้นเทลงบนหัวของพวกเขา พวกเขากร้องด้วยเสียง
 อันดังลั่นทั้งยังไม่ตาย ต้องทนทรมานสาหัสอยู่เช่นนั้น

แลผู้ยมพะบาลอันอยู่รักษานรนั้น...ไล่ปลักไล่ให้ตกลงในหลุมถ่านไฟอันแดง แล
 ถ่านไฟอันแดงนั้นไหม้ตนเขา เขาร้อนทนเวทนานักหนา ผู้ยมพะบาลจึงเอาจะหวักลี
 อันใหญ่ตัดเอาถ่านไฟแดงหลังรดเหนือหัวเขาลง เขาก็มีอาจอดร้อนได้ เขาก็ร้องให้ด้วย
 เสียงอันแข็งนักหนา แลกรรมบาปแห่งเขานั้นบมิให้เขาตาย...(พญาลิไทย, 2535, น.27)

1.3.5.3 ความทรมานอันเนื่องมาจากความหิวกระหาย

ดังตัวอย่างที่ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความทรมานจากความหิวโหยและกระหายน้ำของเปรต
 โดยแสดงกิริยาอาการของเปรตว่า ร้องไห้ครวญครางด้วยความหิว ไร้เรี่ยวแรงจึงได้แต่นอนหงายและมีอาการหู
 แ่วเหมือนคนร้องเรียกให้ไปกินข้าวกินน้ำ พวกเขาจึงรีบลุกอย่างทุลักทุเล ลุกแล้วก็ล้มเพราะไม่มีแรงอยู่
 เช่นนั้น

...เขานั้นเฝียรย่อมเดือดเนื้อร้อนใจเขาแล เขาร้องให้ร้องครางอยู่ทุกเมื่อแล เพราะว่า
 เขาอยากอาหารนักหนาแล สูงเปรตทั้งหลายนั้นเขายังหาแรงบมิได้ เขาย่อมนอนหงายอยู่ใ
 เมื่อแลผู้เขานั้นนอนอยู่แลหูเขานั้นได้ยินประดุจเสียงคนร้องเรียกเขาว่า สูทั้งหลายเอ๋ยจงมา
 กินเข้ากินน้ำ แลผู้เปรตทั้งหลายนั้น เขาได้ยินดังนั้น เขาก็ใส่ใจเขาว่ามีข้าวมีน้ำจึงเขาจะลุก
 ไปหากินใ้ ก็ยังหาแรงบมิได้ เขาจะชวนกันลุกขึ้น ต่างคนต่างก็ล้มไปล้มมาแลบางคนล้มคว่ำ
 บางคนล้มหงาย แต่เขาทนทุกขอยู่ฉนั้นหลายคาบนักแล ...(พญาลิไทย, 2535, น. 51)

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความทรมานจากความหิวโหยของเปรตว่าหิวน้ำมากแต่ไม่สามารถหา
 น้ำกินได้แม้สักหยดเดียวจึงกระหายน้ำราวกับจะขาดใจตาย วิ่งหาน้ำไปมา

ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่าร้ายนักหนา หาน้ำจะกินบมิได้เลยสักหยาดแลเปรตนั้น
อยากน้ำนักหนาดั่งว่าใจจะขาด จึงแล่นไปข้างซ้ายข้างขวาเพื่อจะหาน้ำกิน...(พญาลิไทย,
2535, น.59)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ทรงนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความทรมาณจากความกระหายของเปรตว่าตั้งใจจะ
ขาด เมื่อเห็นน้ำใสเข้าก็กอบมากินแต่ทั่วก็ผิดหวังเพราะน้ำนั้นกลับกลายเป็นไฟไหม้ตัวเขา แล้วเขาก็ถึง
เกลือกอยู่เป็นเวลานาน

เปรตนั้นผมบางร้ายนักหนาหาอันจะกินบมิได้เลย อดอยากนักหนาดั่งใจเขาจะขาด
ครั้งเขาเห็นว่าน้ำใสแลกอบเอามากินใส น้ำนั้นกลายเป็นไฟไหม้ทั้งตนเขา เขาก็ถึงเกลือก
ตายในไฟนั้นนานนักหนา...(พญาลิไทย, 2535, น.60)

1.4 การใช้ความเปรียบ

ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการใช้ความเปรียบที่โดดเด่น ได้แก่ อุปมาอุปไมยและอติพจน์

1.4.1 อุปมาอุปไมย

ผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้อุปมาอุปไมยเพื่อสื่อความหมายถึงสิ่งที่กล่าวถึงชัดเจนขึ้น และมักจะเป็นการ
เปรียบเทียบกับสิ่งที่คนเราพบเห็นกันได้โดยทั่วไป เช่นสิ่งที่พบได้ในวิถีชีวิตและในธรรมชาติ ทำให้ผู้รับสาร
เชื่อมโยงประสบการณ์ได้ง่าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แม่น้ำนั้นมีลำห้วยเครือห้วยพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียรย่อมเหล็ก
แดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อ แล่นลงน้ำซ่องหนามห้วย แลตขนาดตั้งท่านเอามีตกรดอันคม
แลสร้างมาตัดทุกแห่ง ใต้เครือห้วยนั้นเทียรย่อมชวากใหญ่แลยาวย่อมเหล็กแดง ลุกเป็น
เปลวไฟไหม้ตัวเขาตั้งไฟไหม้ต้นไม้ในกลางป่า ครั้นว่าตัวเขาตระลอดตกลงจากน้ำห้วยนั้น
ลงไปยอดฝากเหล็กอันอยู่ใต้นั้น ตนเขานั้นขาดหัวนทุกแห่ง เมื่อชวากนั้นยกตนเขาอยู่ดั่ง
ท่านเสียปลานั้นแล...(พญาลิไทย, 2535, น.23)

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่าการเปรียบสภาพร่างของสัตว์นรกหลังจากที่โดนหนามห้วยบาด
แล้ว ตัวก็ขาดวินเปรียบได้กับการเอามีดที่คมมาตัดอยู่ทั่วตัว ไฟไหม้ไปทั่วตัวของสัตว์นรกเหมือนกับไฟไหม้
ต้นไม้กลางป่า และสัตว์นรกโดยชวากหนามในน้ำยกตัวเหมือนกับปลาที่ถูกเสียไม้

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงอาการของสัตว์นรกที่มีบาดแผลทั่วตัวแล้วตกลง
ไปในน้ำที่เค็มยิ่งนัก ว่าสับดินไปมาเหมือนปลาที่คนตีบนบก

ครั้นว่าตนเขานั้นตระลอกจากขวางเหล็กนั้น ตกลงเหนือบัวเหล็กแดงอันคมดั่งนั้น
 ใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้นก็บาดขาดหัวนทุกแห่งดั่งทำนกันขวางกันรินน้ำได้ เขาชั่งอยู่ในใบบัว
 เหล็กแดงนั้นช้านานนักหนา แล้วจึงตระลอลดตกลงไปในน้ำนั้นเค็มนักหนา แลเสบเนื้อเสบ
 ตนเขาแสนสาหัส ดิ้นไปมาดั่งปลาอันคนตีที่บนบกนั้น...(พญาลีไทย, 2535, น.23)

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงอาการของสัตว์นรกที่โดนยมบาลไล่ทำร้ายลง
 ทัณฑ์ด้วยอาวุธมีคมว่าเปรียบเหมือนใบตองแห้งที่ถูกตัดให้แหลก

ผู้ยมพะบาลเอาหอกชะนั้กลั้แกงไล่ฟุงเขาทั้งหลายหลายที่ ก็ถูกบาดเจ็บทั่วตัวคน
 ฟุงนั้นหลายแห่ง ดุดดั่งใบตองแห้งอันท่านเอามาตัดให้แหลกนั้น แลผู้คนนรกทั้งหลายนั้น
 ก็แหลกไปดุดดั่งนั้นแล...(พญาลีไทย, 2535, น.28)

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของสัตว์นรกที่โดนยมบาลทำร้ายเอาเนื้อ
 ของพวกเขามาเรียงกัน เหมือนกับเนื้อที่ถูกวางเรียงขายในตลาด

ผู้ยมพะบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอเขาแล้วลากเอาไปทอดลงเหนือด่านเหล็ก
 แดง แล้วจึงแทงด้วยหอกชะนั้กลั้ แล้วจึงฟันด้วยพรว้า และเอาเนื้อเขาออกเรียงขายดั่งท่าน
 เรียงชิ้นเนื้อขึ้นปลาขายกลางตลาดนั้นแล...(พญาลีไทย, 2535, น.28)

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของสัตว์นรกที่โดนยมบาลแลเนื้อเถื่อนึง
 ออกมาซึ่งว่าเหมือนกับการชิงหนังวัว และมีร่างกายสันเหมือนปลาที่ถูกหักคอแล้วเอาไปทอด

ผู้ยมพะบาลจึงเถื่อนึงเอาหนังเขาออก แล้วชิงดั่งชิงหนังวัว ผู้คนนรกอดเจ็บบมิได้
 จึงร้องไห้หนักหนา และมีตนอันสันระทดดั่งปลาอันคนหักคอแลทอดขึ้นเหนือบกนั้น เขาเย่อม
 รากชี้รากเลือดออกดั่งนั้นหลายคาบแล...(พญาลีไทย, 2535, น.30)

อีกตัวอย่างหนึ่งผู้ทรงนิพนธ์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพของสัตว์นรกที่โดนภูเขาลูกแดงกลิ้งมา
 ทั้งสองข้างมาหนีบตัวเขาเหมือนกับการหนีบอ้อย

ภูเขานหนึ่งเป็นเหล็กแดงกลิ้งมาดั่งเก่าเล่าทับเขา ลางคาบเป็นภูเขาลูกแดง
 ใหญ่กลิ้งมาทั้งสองข้างหนีบตนเขาดั่งท่านหนีบอ้อยนั้นเป็นหลายคาบนักแล...(พญาลีไทย,
 2535, น.30)

1.4.2 การใช้อัตถิพนธ์

ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการเปรียบเทียบจริงเป็นจำนวนหลายแห่ง ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าน่าจะเพื่อสร้างความน่ากลัวให้เกิดขึ้น

1.4.2.1 การเปรียบเทียบให้เห็นขนาดใหญ่กว่าปกติ

การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่งที่มีขนาดใหญ่กว่าปกติทำให้เกิดความน่ากลัวสิ่งนั้นมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงหม้อเหล็กแดงในนรกที่ใช้ลงทัณฑ์สัตว์นรกว่ามีขนาดใหญ่เท่าภูเขาขนาดใหญ่

นรกรนั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่หลายนัก หม้อนั้นเต็มด้วยเหล็กแดงเชื่อมเป็นน้ำอยู่ฝูงยมพบาลจับสองตีนคนนรกชันตีนขึ้น แลหย่อนหัวลงเบื้องต่ำแล้วแลฟุ้งตัวคนนั้นลงไปในหม้ออันใหญ่ แลสัตว์นั้นร้อนนักหนาเดินไปมาอยู่ในหม้อนั้น ทนเวทนาอยู่ตั้งนั้นหลายคาบหลายคราแล...(พญาลิไทย, 2535, น.27)

ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงสุนัขในสุนัขนรกว่ามีสุนัข 5 ประเภท แต่ละตัวมีขนาดใหญ่เท่าช้างสาร

ในสุนัขนรกรนั้นมีหมา ๕ จำพวก หมาจำพวกหนึ่งนั้นขาว หมาจำพวกหนึ่งนั้นแดง หมาจำพวกหนึ่งนั้นดำ หมาจำพวกหนึ่งนั้นเหลือง หมาฝูงนั้นใหญ่เท่าช้างสารทุกตัว...(พญาลิไทย, 2535, น.24)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงนกแร้งนกกาในนรกมีขนาดใหญ่เท่าเกวียน

ฝูงแร้งแลกาอันอยู่ในนรกรนั้นใหญ่เท่าเกวียนใหญ่ทุก ๆ ตัว...(พญาลิไทย, 2535, น.24)

ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงเบ็ดที่เกี่ยวลิ้นสัตว์นรกมีขนาดใหญ่เท่ากับลำต้นตาล

ฝูงยมพบาลเอาคีมคาบลิ้นเขาชักออกมา แล้วเอาเบ็ดเหล็กเกี่ยวลิ้นเขา ลำเบ็ดนั้นใหญ่เท่าลำตาลเพียงย้อมเหล็กแดงลูกบ่มีเหือดสักเมื่อ... (พญาลิไทย, 2535, น.30)

1.4.2.2 การเปรียบเทียบให้เห็นขนาดเล็กกว่าปกติ

การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่งที่มีขนาดเล็กกว่าปกติทำให้เกิดความน่ากลัวสิ่งนั้นในแง่ที่มีความผิดธรรมชาติ แสดงความทุกข์ทรมานของเปรตในการดำรงชีวิต ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงปากของเปรตบางประเภทว่าเล็กเท่ารูเข็ม

เปรตกลางจำพวกตัวเขาใหญ่ ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั้นก็มี... (พญาลิไทย, 2535, น. 51)

ผู้ทรงนิพนธ์กล่าวถึงอสุรกายประเภทหนึ่ง ตัวบางและแห้งดั่งไม้แห้ง มีดวงตาเล็กดั่งตาปู และปากเขาลึกเท่ารูเข็ม ดังข้อความเกี่ยวกับอสุรกายภูมิ ต่อไปนี้

แลตัวเขานั้นดั่งไม้แห้งนั้นแล มีตาน้อยดั่งตาปู แลปากเขานั้นขึ้นไปตั้งอยู่เหนือกระหม่อม แลปากเขานั้นน้อยเท่ารูเข็ม แลปากนั้นอยู่เหนือกระหม่อมสอด... (พญาลิไทย, 2535, น.61-62)

1.4.2.3 การเปรียบเทียบเกินจริงลักษณะอื่นๆ

ตัวอย่างเช่นการเปรียบว่าอาวุธเหล็กแดงที่ร้อนจัดนั้นมีเปลวไฟพุ่งราวกับไฟไหม้ฟ้า

ยมพะบาลอันอยู่เวตรณีนรานั้นเทียรย้อมถือไม้ ค้อน มีดพร้า หอก ดาบ หลาว แลหวน เครื่องฆ่า [ฆ่า]เครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตีทั้งหลายฝูงนั้นเทียรย้อมเหล็กแดง แลมีเปลวไฟพุ่งขึ้นไปดั่งไฟไหม้ฟ้า นั้น ลูกดั่งนั้นบมิวาย...(พญาลิไทย, 2535, น.22)

1.5 ความตัดกัน หรือ ความขัดกัน (Contrast)

ความตัดกัน หรือ ความขัดกัน (Contrast) เป็นกลวิธีทางศิลปะที่แสดงความแตกต่างระหว่างสองสิ่ง เพื่อให้เห็นความแตกต่างกันทางความหมายได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เฉกเช่นนำเอาสีขาวมาเทียบเคียงกับสีดำ แล้วเห็นถึงความต่างแจ่มชัด ดังที่ในหนังสือศิลปสงเคราะห์ กล่าวว่า “ความขัดกันทางศิลปะเขาถือว่าเป็นหลักใหญ่ ซึ่งเกี่ยวกับการสร้างองค์ประกอบ เพราะฉะนั้นความขัดกันจึงเป็นส่วนหนึ่งของการประสานกัน” (ศิลป์ พีระศรี, 2527, น. 93) ในทางวรรณคดี มีกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เรียกว่า ภาวะแย้ง (Antithesis) คือ การจับคู่แนวคิดที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิงโดยใช้โครงสร้างไวยากรณ์แบบคู่ขนาน สิ่งนี้ช่วยให้ผู้อ่านและผู้ฟังสามารถกำหนดแนวคิดผ่านความแตกต่าง และพัฒนาความเข้าใจในบางสิ่งบางอย่างผ่านการกำหนดสิ่งที่ตรงกันข้าม ที่มีน้ำหนักหรือการเน้นย้ำความหมายเท่าๆกัน

ความน่ากลัวซึ่งเป็นอารมณ์เชิงลบมิได้เป็นเนื้อหาทางอารมณ์เพียงประการเดียวในไตรภูมิพระร่วง เมื่อพิจารณาเนื้อหาส่วนอื่นๆ ผู้วิจัยก็พบว่ายังมีเนื้อหาที่ให้เกิดความซาบซึ้งในความงามและความอัศจรรย์ใจในความงดงามของสวรรค์ซึ่งเป็นอารมณ์เชิงบวก เมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งหมด ความน่ากลัวที่ปรากฏก็ยิ่งเด่นชัดขึ้นเมื่อมีรายละเอียดของความสุขบนสวรรค์มาเทียบกัน และชวนให้คิดว่าหากกระทำดี ละเว้นความชั่วแล้ว นอกจากจะหลุดพ้นจากนรกอันน่าสะพรึงกลัวแล้ว จะได้ขึ้นสวรรค์และมีความสุขสบายมากมายเพียงใด ตัวอย่างเนื้อหาส่วนหนึ่งในฉกามาจรภูมิ แสดงให้เห็นถึงความงดงามของสถานที่อันสร้างความสำเร็จและสบายกาย รื่นรมย์ใจ ซึ่งตัดกับสภาพแวดล้อมในอบายภูมิซึ่งเป็นที่อันร้อนมาก (นรกภูมิ) ไม่มีอาหารและน้ำ (เปรตภูมิ) เต็มไปด้วยเสียงร้องโหยหวนด้วยความทรมาน

...ฝ่ายหนทักษิณ เขาพระสิเนรุราช มีเมืองใหญ่เทพยดาอยู่ 4 เมือง โดยกว้างโดยยาว เมืองนั้นใหญ่ได้ 400,000 วา บานประตูนั้นเทียรย่อมปราสาทแก้ว ผุงเทพยดาอยู่ในแผ่นดินนั้น เป็นแผ่นดินทองพรายงามราบนักษนาตั้งหน้ากลอง แลอ่อนดั่งฟูกผ้า แลแก้วนั้นเมื่อเหยียบลง อ่อนสน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเล่า ปมิเห็นรอยตีนเลย นอกนั้นมีน้ำใสกว่าแก้ว แลมีดอกบัวบาน 5 สิ่ง ในสระนั้นน้ำนั้นหอมดั่งแสร้งอบ แลมีสรรพดอกไม้อันงาม แลมีต้นไม้อันประเสริฐ งาม มีลูกอันประเสริฐแลมีโอชารสอันยิ่ง แลไม้ผุงนี้เป็นดอกเป็นลูกทุกเมื่อ แลบ่อนจะรู้วายเลย... (พญาลิไทย, 2535, น. 185-186)

หรือในตอนนี้กล่าวถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็มีรายละเอียดของสถานที่และสวนอันงดงาม

...แลมีปราสาทอันมุงเหนือประตูนั้นทุกประตู เทียรย่อมทอง แลประดับนี้ด้วยแก้วทั้ง 7 ประการ แต่ต้นประตูขึ้นไปถึงยอดปราสาทนั้นสูงได้ 250,000 วา แลเมื่อหับเผยประตูนั้นได้ยินเสียงสรรพไพเราะถูกเนื้อฟังใจนักหนา ดุจเสียงแห่งดุริยดนตรีทั้งหลายอันไพเราะนัก แลเทพยดาทั้งหลายอยู่ในนครดาวดึงส์นั้น ย่อมได้ยินเสียงซ่างแก้วแลราชรถแก้วอันมีอันตั้งไพเราะถูกเนื้อฟังใจนักหนา...แลเมืองนครไตรตรึงษ์เยื้องบูรพทิศมีอุทยานทิพย์อันหนึ่ง ชื่อว่านันทวนุทยาน โดยรอบอุทยานนั้นได้ 800,000 วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีปราสาทแก้วมุงเหนือประตูทุกอัน แล สวนขวัญนั้นสนุกนี้พันประมาณ แลมีสมบัติแลสรรพต้นไม้ สรรพดอกไม้ สรรพดอกไม้อันประเสริฐแลอุดม แลที่เหล่านแสนสนุกนี้ สุขสำราญแก่เทพยดาทั้งหลายอันอยู่ในไตรตรึงษ์นั้นแล แทอุทยานฝ่ายจะเข้าสู่เมืองนั้น มีสระใหญ่ 2 อันๆหนึ่งชื่อนันทาโบกขรณี อันหนึ่งชื่อจุลนันทาโบกขรณี แลว่าสระนั้นมีน้ำนั้นใสงามดั่งแผ่นแก้วอินทนิล ดุรงเรื่องงามดั่งฟ้าแมลงแบบฝังน้ำนั้น มีศิลาแก้วแทบสระนั้น...แลศิลาทั้งสองแผ่นนั้นมีรัศมีอันเรืองนัก เมื่อจับดูได้ศิลานั้นอ่อนดั่งว่าถือนางเหิน...” (พญาลิไทย, 2535, น. 189-190)

ผู้ที่ได้ไปอยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เมื่อปรารถนาสิ่งใดสิ่งนั้นก็ปรากฏขึ้นดั่งใจ ดังข้อความที่ว่า “ชั้นฟ้าอันชื่อว่านิมมานรดีนั้นเทียรย่อมมีปราสาทแก้วแลปราสาททองเป็นวิมาน...ฝูงเทพดาที่อยู่ในชั้นนั้น ถ้าแลว่ามีใจปรารถนาจะใคร่หาอันใด ๆ ก็ดี เขาหากนิมิตตนให้เป็นเองโดยใจรักเขาใส่ได้ทุกประการแล...” (พญาสิทธิ, 2535, น.209-210) ตัดกับชีวิตที่ต้องถูกลงทัณฑ์นานาประการ หิวโหยและกระหายน้ำเป็นอันมากก็มีมีสิ่งใดให้กินนอกจากอาจรมและเลือดหนอง (เปรตภูมิ) แม้แต่รูปร่างลักษณะร่างกายและหน้าตาของสัตว์ในอบายภูมิยังอัปลักษณ์แปลกประหลาดอีกด้วย (นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ)

จะเห็นได้ว่าความสุขในสวรรค์ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงจะเป็นความสุขแบบโลกียะ ซึ่งรับรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ก็มีวันสิ้นสุดเมื่อผลบุญที่ได้ทำมาหมดลงหรือเมื่อถึงการที่เทพดาองค์นั้นๆถึงแก่กรรม ผู้ทรงนิพนธ์ได้กล่าวถึงความสุขไว้ว่าความสุขที่เทพดาได้รับนั้นมิใช่ความสุขที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ดั่งนั้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์จึงมิได้ปรารถนาความสุขเหล่านี้เลย หากแต่ปรารถนาถึงซึ่งนิพพานซึ่งเป็นความสุขที่แท้

อันว่าคณะเทพดาทั้งหลายแลมีสุขสมบัติปานดั่งนี้ใส่ก็ดีแล แลว่ายังรู้สิ้นจากความสุขสมบัติใส่ อย่าว่าแต่มนุษย์เราท่านทั้งหลายและจะหมั่นคงแก่สมบัติ แลอายุสมอยู่ได้เลย เหตุตั้งนั้นแลจึงองค์พระพุทธิเจ้าก็ดี แลพระปัตเตยกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตาชีมาสพเจ้าทั้งหลายก็ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสงสารนี้แล ท่านจึงเสด็จไปสู่นิพพานสุข...(พญาสิทธิ, 2535, น. 214)

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้ทรงนิพนธ์ทรงมุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์ทางอารมณ์น่ากลัวให้แก่ผู้รับสารอย่างเข้มข้น โดยเป็นการให้ประสบการณ์ด้านการสังเกตุ ผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้ฉากที่น่ากลัว ตัวละครในอบายภูมิที่มีรูปลักษณ์น่าเกลียดน่ากลัว มีความลำบากในการดำรงชีวิต ทั้งยังถูกลงทัณฑ์ด้วยวิธีการต่างๆอย่างทารุณ หลายขั้นตอนและซ้ำๆวนเวียนไปมาอย่างเนิ่นนานเพื่อสื่อความน่ากลัวนั้น เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวยังระคนอยู่ด้วยความขยะแขยง น่ารังเกียจ ตื่นเต้น อัศจรรย์ใจ และตัดกับอารมณ์ของความรื่นรมย์และสงบสุขในสรวงสวรรค์ ทำให้เห็นถึงความน่ากลัวเด่นชัดขึ้น การสื่อสารเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวเช่นนี้น่าจะเกิดจากความคาดหวังของผู้ทรงพระนิพนธ์ว่าจะส่งกระทบต่อความคิดและการประพฤติปฏิบัติต่อผู้รับสาร คือ การละเว้นความชั่วและทำความดี หากเลื่องเลื่องการกระทำชั่วได้ก็จะส่งผลให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์ที่เปี่ยมไปด้วยความสุขที่มนุษย์พึงปรารถนา แต่ก็ได้นัยย้าว่าปลายทางอันเป็นความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นก็คือการบรรลุนิพพาน

สรุปได้ว่าในไตรภูมิพระร่วงผู้ทรงนิพนธ์ทรงใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์สื่อสารอารมณ์ความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับความเข้าใจเนื้อหาทางความคิดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัว และเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ารื่นรมย์ เป็นสุข ตั้งแต่การใช้โวหารประเภทต่างๆ การใช้คำซ้ำ การใช้คำซ้ำและ

คำสอน รวมถึงการเล่นเสียงอย่างประณีตเพื่อสื่อความหมายอย่างแจ่มชัดและเร้าอารมณ์น่ากลัว นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วงยังมีความโดดเด่นด้านการสร้างจินตภาพ ส่วนที่แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ปรากฏการสร้างจินตภาพทั้ง 5 ประการ ได้แก่ การสร้างจินตภาพการมองเห็น การสร้างจินตภาพการสัมผัส การสร้างจินตภาพการได้กลิ่น การสร้างจินตภาพการได้ยินและการสร้างจินตภาพการสัมผัสด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ต่างๆ การสรรคำ การใช้ความเปรียบ การใช้ภาพพจน์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้รับสารเกิดความกลัวเพราะมีการสร้างภาพที่แจ่มชัด ผู้ทรงนิพนธ์ยังทรงใช้ความเปรียบ ที่พบมาก คือ อุปมาและอติพจน์ ซึ่งมักเป็นการเปรียบกับสิ่งที่พบได้ในวิถีชีวิตและในธรรมชาติ ทำให้ผู้รับสารเชื่อมโยงประสบการณ์ได้ง่ายและชัดเจน และใช้การตัดกันของภาพน่ากลัวของชีวิตในทุกคติภูมิกับภาพความสุขสบายสวยงามของชีวิตบนสรวงสวรรค์เสริมความน่ากลัวในภาพของชีวิตในทุกคติภูมิชัดเจนขึ้น จึงกล่าวได้ว่า ไตรภูมิพระร่วงได้แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่หลากหลายและมีพลังบ่งชี้ถึงความเป็นวรรณคดีร้อยแก้วกวีนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

2. กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ที่เชื่อมโยงกับความน่ากลัวในโองการแข่งน้ำ

ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ที่เชื่อมโยงกับความน่ากลัวในโองการแข่งน้ำ เป็น 3 หัวข้อได้แก่ 2.1 ลักษณะคำประพันธ์และการเล่นสัมผัส 2.2 การสรรคำ 2.3 การสร้างจินตภาพ

2.4 ลักษณะคำประพันธ์และการเล่นสัมผัส

เนื่องจากโองการแข่งน้ำเป็นกวีนิพนธ์ร้อยกรอง รูปแบบฉันทลักษณ์ของโองการแข่งน้ำ มี 2 ประเภท คือ ร่าย และ โคลง ใช้สลับโดยมีสัมผัสระหว่างบท เรียกว่า ลิลิต

2.1.1 ลิลิต

ผู้วิจัยวิเคราะห์ลักษณะลิลิตของโองการแข่งน้ำตามบทประพันธ์ที่ปรับจากวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1 (2529) ดังนี้

การร้อยเรียงแบบลิลิตหรือที่เรียกว่าการเข้าลิลิตตัวอย่างที่ 1

โอมชัยชัยไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือขุนท่น ท่านรังก่อดินก่อฟ้า
หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดา มหากฤดาไตร อมไต่ยโลเกศ จงตรีศักคิตท่าน พิญาณปรมาธิเบศ ไทเรศสุรสิทธิพ้อ
เสวยพรหมานต์ ใช้น้อย ประถมบุญการดิเรก บุรภาพปฐู์กร้อย ก่อมาฯ (แหงพระแสงศรพรหมาค)

นานาอเนกน้าว	เดิมกัลป์
จักร้าจักรภาพ	เมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจ็ด	อันพลุ่ง

อันพลุ่งน้ำแล้งไซ้

ขอดหาย ๗⁵

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

การเข้าลิลิตตัวอย่างที่ 2

จรเข้ารับเสื่อฟัด หมี่แรดถั่วัดแสนงขนาย หอกปลายปืนปักครอบ ใครต้องจอบจงตาย งูเจี้ยวพิษ
ทั้งหลายทั้งหลายนุ่มฟ้า ตายตำหนายังดิน นรินทร์หยาบหลายหล้า ใครกวินซื้อแท้ผ่านฟ้า ป่าวอวยพรฯ

อำนาจแปล้เมื่อแมน

อำมรลิลิตี

มีศรีบุญพอก่อ

เศกเหง้า

เศกเหง้ายศท้าวตรี

ไตรจักร

ไตรจักรใครซื้อเจ้า

เต็มนาง ๗

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

ตัวอย่างการเข้าลิลิตตัวอย่างที่ 3

กลืนมหาชนมาให้

ยี่นยั้ง

ยี่นยั้งเทพายศ

ลุ่มฟ้า

ลุ่มฟ้าอย่ารู้ว่า

อันตราย

อันตรายได้ใจกล้า

ตั้งเพชร ๗

ขจายขจรเนกบุญ สมเด็จพระรามาริบัติศรีสินทรบรมมหา จักรพรรดิศรราชเรื้อยหล้า สุขผ่านฟ้าเบิก
สมบูรณพ้อสมบูรณ ๗

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ที่เป็นลิลิตของโองการแข่งน้ำ จะเห็นว่ามีส่วน
หนึ่งที่ไม่ได้เข้าลิลิต แม้ว่าจะไม่ได้เข้าลิลิต แต่ผู้ประพันธ์ก็ได้เชื่อมโยงเข้าด้วยกันโดยใช้กลวิธีที่อาจเรียกว่าเป็น
การซ้ำคำ เพื่อให้เห็นความหมายที่เน้นไว้ ดังตัวอย่าง

เกล้าฟ้าเคลือกเปลวราม

ลิบหน้าเจ้าอสูร ช่วยดู

⁵ ผู้วิจัยจัดเรียงรูปแบบฉันทลักษณ์ตามความเห็นของนักวิชาการส่วนใหญ่ที่เห็นว่าเป็นโคลง และเห็นด้วยกับความเห็นว่าเป็น
กลบทเก็บบาท จึงมิได้จัดเรียงอย่างต้นฉบับตีพิมพ์โดยกรมศิลปากร

พระราชมพระลักษณชวักอร

แผนทูลเขาเงือกปล้ำ ช่วยดู

ปล้ำเจียรอนราญนรงค์ ผิดงผีหมื่นถ้ำ ล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน แคนฟ้าตั้งฟ้า
ต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งเหง้าภูติพนัสบดี ศรีพรหมรักษย์กษุมาร... จงเทพยดาฝูงนี้ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทัน
ในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี อย่าให้มีสุขสวัสดิ์เมื่อใด อย่ากินเข้าเพื่อไฟจนตาย ฯ

จงไปเป็นเปลวปล่อง

อย่าอาศัยแก่น้ำจันตาย

น้ำคลองกลอกเป็นพิษ

นอนเรือนค้ำรณคาจนตาย

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

ก็จะเห็นว่ากวีมิได้ขาดการร้อยเรียงระหว่างคำประพันธ์ที่สลับการใช้ร้ายกับโคลง และเมื่อพิจารณา
เนื้อหาของร้ายที่ใช้กลวิธีการซ้ำคำดังกล่าว ก็เห็นว่าเนื้อความเชื่อมโยงกันกับโคลง ทั้งโคลงและร้ายที่
เชื่อมโยงกันอยู่นี้เป็นส่วนของคำแข่ง ที่ช่วยทิวี่น้ำหนักความหมาย การแข่งที่ต่อเนื่องกันนี้สร้างความเข้มข้น
ของคำแข่งได้เป็นอย่างดี

การที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ลิลิตนั้นน่าจะเป็นเพราะเพื่อให้เข้ากับตัวงานที่มีความสูงส่ง เน้นความ
ศักดิ์สิทธิ์ สร้างความน่ากลัวและน่าเกรงขามให้แก่ตัวบทเป็นอย่างดี เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆที่
ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทลิลิตก็มักเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาอันสูงส่ง เช่น ลิลิตยวนพ่าย วรรณคดีประเภทสดุดี
วีรกรรมของพระมหากษัตริย์ หรือวรรณคดีสมัยต่อมา เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แม้แต่ลิลิตพระลอ ที่แม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวพันกับความรักแต่ก็เป็นความรักของ
กษัตริย์และเป็นโศกนาฏกรรมที่แฝงปรัชญาและสัจธรรมของชีวิตตามแนวคิดพระพุทธศาสนา

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่านักวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่ารูปแบบฉันทลักษณ์ของโองการแข่งน้ำ
เป็นร้ายและโคลง เพียงแต่อาจยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าเป็นร้ายและโคลงที่มีชื่อเรียกว่าอะไรกันแน่ เนื่องด้วย
ต้นฉบับเดิมได้กระจัดกระจายสูญหายไป ฉบับที่ตกทอดมานี้ น่าจะเป็นฉบับที่พราหมณ์หรือราชบัณฑิตช่วยกัน
จดจารขึ้นจากความจำ จึงอาจมีขาดตกบกพร่อง หรือเป็นกลบท การวางรูปฉันทลักษณ์ไม่ตรงตามที่สมัยต่อมา
คุ้นเคย จึงทำให้ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเป็นฉันทลักษณ์ประเภทใด ด้วยเหตุผลนี้ก็ยังทำให้โองการแข่ง
น้ำมีความลึกลับและมีความพิเศษ ดังที่ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2497, น. 97) กล่าวถึงฉันทลักษณ์ส่วนที่เป็น
ร้ายว่า ร้ายที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำเป็น “ร้ายพิเศษของเก่า” โดยมีได้อธิบายว่าเป็นร้ายที่พิเศษอย่างไรบ้าง
แต่พิจารณาโดยรวมทำนองก็นับเข้าเป็นร้ายยาว และพระโหราธิบดีได้แสดงตัวอย่างลักษณะของโคลงชนิดต่างๆ
ไว้ในจินตามณีแบบเรียนเล่มแรกของไทย โดยในหัวข้อมณฑกคติโคลงทำได้มีตัวอย่างที่เป็นมณฑกคติโคลงห้า
และตัวอย่างที่เป็นโองการแข่งน้ำ โดยระบุว่า “อย่างโคลงแข่งน้ำพระพัฒน์” แต่ไม่ได้ระบุชื่อโคลงลงไป
อย่างเฉพาะเจาะจงว่าเป็นโคลงประเภทใด (กรมศิลปากร, 2561) ก็แสดงว่าพระโหราธิบดีมีความเห็นว่าโคลง

ทำในโครงการแข่งน้ำเป็นโคลงห้าที่มีลักษณะเฉพาะตน หรือความ “พิเศษ” ที่ไม่สามารถจัดวางเข้าเป็นโคลงที่รู้จักซึ่งมีชื่อเรียกกันอยู่ ณ ขณะนั้นได้ จึงใช้ชื่อว่าโคลง “อย่างโคลงแข่งน้ำพระพัฒน์”

อาจเป็นเพราะความเก่าแก่ของโครงการแข่งน้ำซึ่งฉันทลักษณ์ยังคงเป็นรูปแบบในระยะต้นที่อาจจะยังไม่เข้าที่เข้าทางพอจนสามารถจัดเข้าเป็นฉันทลักษณ์ประเภทใดประเภทหนึ่งที่เราจะรู้จักได้ ประกอบกับความขาดตกบกพร่อง ไม่ชัดเจน จากการจดจารต่อกันมาโดยพราหมณ์หรือราชบัณฑิตผู้รู้ จึงทำให้นักวิชาการหลายท่านพยายามจัดเรียงใหม่ให้ได้ความที่ดีกว่า แต่หากเราพิจารณา ฉันทลักษณ์ของโครงการแข่งน้ำอย่างที่เป็นโดยไม่คิดว่ามีอะไรขาดหายไป ด้วยมีอาจจะรู้ว่ามีคำขาดหายไปจริงหรือไม่ ก็พบว่าโครงการแข่งน้ำมีฉันทลักษณ์ที่นอกจากจะมีการเข้าลิลิตเรียงร้อยกันดังที่กล่าวมานี้ ยังมีการใช้สัมผัสระหว่างวรรคอย่างไร้ประด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยขอแสดงการวิเคราะห์ตามประเภทของฉันทลักษณ์ ดังนี้

2.1.2 ร่าย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าร่ายในโครงการแข่งน้ำมีลักษณะทั้งที่เป็นร่ายต้นและร่ายยาว ในส่วนที่เป็นร่ายต้น⁶ จะเห็นว่ามีกรลงท้ายด้วยโคลงต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

โอมชัยชัยไชโสฬสพรมณฺณม บานเศียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือขุนห่าน ท่านรังก่อดินก่อฟ้า
หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดา มหาฤตาไตร อมไต่ยโลเกศ จงตรัสกิดิท่าน พิญาณปรมาธิเบศ ไทธเรศสุรสิทธิพ้อ
เสวยพรมณฺณทไ้ใช้น้อย ประถมบุญภารติเรก บูรภาพบุรุษี่ร้อย ก่อมาฯ (แหงพระแสงศรพรมณ)

เมื่อแยกส่วนที่เป็นโคลงต้นออกมาก็จะได้ส่วนนี้

เสวยพรมณฺณทไ้ใช้น้อย ประถมบุญภารติเรก บูรภาพบุรุษี่ร้อย ก่อมาฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

คำว่า “น้อย” สัมผัสไปที่คำว่า “ร้อย” ในขณะที่คำเอก คือ คำว่า “ภพ” คำว่า “ก่อ” และคำว่า “ก็” โดยคำว่า “ภพ” เป็นคำตาย ดังที่ กวีมักใช้คำตายในตำแหน่งคำเอก คำโทคือ คำว่า “รู้” และ “ร้อย” เมื่ออ่านแล้วจะเห็นน้ำหนักของคำที่ลงเป็นจังหวะเนื่องจากสัมผัสระหว่างวรรค และเสียงคำเอกทำใหรููปแบบการใช้คำดังกล่าว ปรากฏในอีกแห่งหนึ่งเช่นกัน จึงน่าคิดว่าเป็นการวางตามฉันทลักษณ์อย่างจงใจ ดังข้อความต่อไปนี้

⁶ ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับจิตร ภูมิศักดิ์ (2563) โครงการแข่งน้ำมีการเข้าลิลิต โดยเอาร่ายต้นมาแต่งสัมผัสกับโคลงต้น เรียกว่า ลิลิตต้น

จรเข้รับเลือดฟัด หมี่แรดถวัดแสนงขนาย หอกปลายปืนปักครอบ ใครต้องจอบจงตาย งูเงี้ยวพิษ ทั้งหลายทั้งหลายนุ่มฟ้า ตายตำหนายังดิน นรินทร์หยาบหลายหล้า ใครกรวินซื้อแท้ผ่านฟ้า ป่าวอวยพรฯ

เมื่อแยกส่วนที่เป็นโคลงคั่นออกมาจะได้ส่วนนี้

นรินทร์หยาบหลายหล้า ใครกรวินซื้อแท้ผ่านฟ้า ป่าวอวยพรฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

คำว่า “หล้า” ส่งสัมผัสไปที่คำว่า “ฟ้า” ในขณะที่คำเอก คือ คำว่า “ซื้อ” คำว่า “ผ่าน” และคำว่า “ป่าว” คำโท คือ คำว่า “แท้” และ “ฟ้า” เมื่ออ่านแล้วจะเห็นน้ำหนักของคำที่ลงเป็นจังหวะเนื่องจากสัมผัสระหว่างวรรค และเสียงของคำที่เป็นคำเอกทำโทเช่นเดียวกับตัวอย่างแรก

ส่วนใหญ่แล้วรายในโองการแข่งน้ำวรรคหนึ่งมีจำนวนคำประมาณ 4-6 คำ แต่ละวรรคจะส่งสัมผัสระหว่างกัน มีน้อยมากที่ไม่มีสัมผัส ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะการจดจารที่ตกหล่นหรือเป็นเพราะการที่เป็นบทอ่านรับสารด้วยการฟัง หากไม่สะดุดหูด้วยว่ามีน้ำหนักของคำทั้งพยัญชนะทั้งวรรณยุกต์ ก็วิก็อาจจะถือว่ายืดหยุ่นได้ตามขนบมุขปาฐะ uly ส่วนต้นซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการนมัสการและอัญเชิญเทพเจ้าสูงสุด 3 พระองค์ แต่ละช่วงมีวงเล็บระบุขั้นตอนการแหงพระแสงศาสตราวุธของพราหมณ์อยู่ตอนท้าย ถึงแม้จะจัดวางเหมือนเป็นคนละบทแต่กลับร้อยเรียงกันด้วยสัมผัสระหว่างวรรค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

โอมสิทธิสรวงศรีแก้ว แผ้วมฤตยู เอาจเป็นแท่น แควนกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาซี ส้อมือถือสังข์
 จักรธรรณิ ภีรอุวตาร อสูรแสงลาญทุก ททศนิจรนาย ฯ (แหงพระแสงศรปลัยวาท)
 โอมบรมศวราย ผ่ายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเล็จเหือวัวเผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ้างอดจันทรเป็นปิ่น
 ทรงอินทรขญา สามตาพระพรัง แวงเพชรกล้า ฆ่าพิฆนจัญไร ฯ (แหงพระแสงศรอัคนิวาท)
 โอมชัยชัยไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหือขุนห่าน ท่านรังก่อดินก่อฟ้า
หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดา มหากฤตราไตร อมไดยโลเกศ จงตรี้ศักดิ์ท่าน พิญาณปรมาธิเบศ ไทเรศสุรสิทธิพ่อ
ส่วยพรหมานทีใช้น้อย ประณมบุญภารดิเรก บูรภาพบุรีกร้อย ก้อมาฯ (แหงพระแสงศรพรหมาค)

สัมผัสระหว่างวรรคนอกจากจะช่วยให้เกิดความไพเราะแล้ว ก็ยังแสดงความต่อเนื่องของเหตุการณ์ ที่นอกจากจะเป็นการนมัสการแล้วยังบ่งบอกการอัญเชิญเสด็จของเทพทั้ง 3 พระองค์เพื่อเป็นพยานในพิธีและสร้างความศักดิ์สิทธิ์และน่าเกรงขามให้แก่พิธีกรรม

บทสุดท้ายของโองการแต่งด้วยคำประพันธ์ราย ซึ่งเป็นรายสั้นๆที่มีน้ำหนัก มีความหมายจบสมบูรณ์ แสดงถึงความจงรักภักดี ความหมายดังกล่าวนี้ต่อเนื่องมาจากโคลงบทก่อนหน้าที่เป็นคำอวยพรแต่ผู้จงรักภักดี ดังตัวอย่าง

⁷ ต้นฉบับของกรมศิลปากร เขียนว่า ตาม ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็น ตา จึงจะได้ความและรับสัมผัส

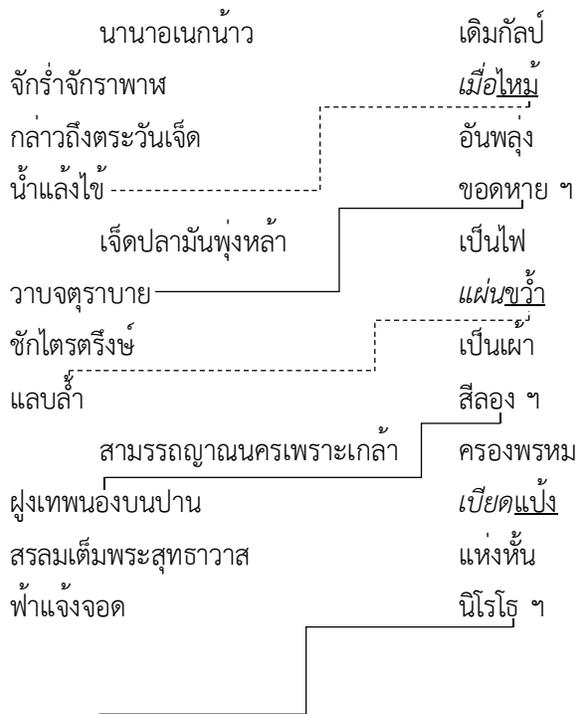
ขจายขจรอเนกบุญ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรรดิศรราชเรื้อยหล้า สุขผ่านฟ้า
เบิกสมบูรณพอสุมบูรณ ๖

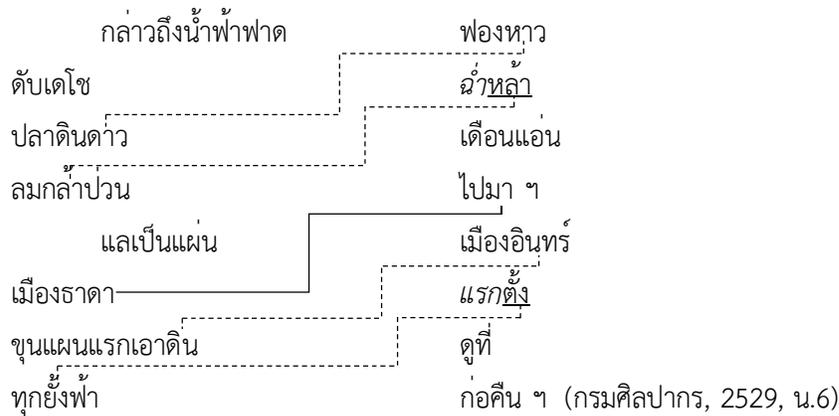
2.1.3 โคลง

ดั่งที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่ามีผู้รู้ทางด้านวรรณคดีให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับลักษณะของโคลงไปใน
แนวทางต่างกัน เช่น เป็นโคลงห้ามณฑกคติที่มีสัมผัสแบบโคลงบาทกฤษร โคลงห้าไทยที่มีสัมผัสแบบบาท
กฤษร โคลงด้นจิตรลดาภท และโคลงสี่ด้นบาทกฤษรชนิดภท ผู้วิจัยมีความเห็นว่าลักษณะโคลงที่ปรากฏ
นั้นไม่จัดเข้าให้เป็นโคลงชนิดใดชนิดหนึ่งได้เสียทีเดียว ตามที่พระโหราธิบดีได้แสดงตัวอย่างลักษณะของโคลง
ชนิดต่างๆไว้ในจินดามณี และมีตัวอย่างที่เป็นโคลงที่แต่งอย่างโองการแข่งน้ำ โดยระบุว่าเป็น “อย่างโคลงแข่ง
น้ำพระพัฒน์” โดยที่ไม่ได้ระบุชื่อโคลงลงไปอย่างเฉพาะเจาะจงว่าเป็นโคลงประเภทใด (กรมศิลปากร, 2563,
น.36) จึงจะพิจารณาโดยไม่ได้กำหนดหรือจัดเข้าให้เป็นแบบใดเป็นพิเศษ เพราะผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นลักษณะ
ของโคลงที่ผู้ประพันธ์ตั้งใจจะมีลักษณะเฉพาะ และเห็นด้วยกับพระโหราธิบดีที่เรียกโคลงในโองการแข่งน้ำ
ว่า “โคลงอย่างโคลงพระพัฒน์” ผู้วิจัยจึงจะพิจารณาจัดวางตามความหมายและสัมผัสพยัญชนะระหว่างวรรค
หน้าและวรรคหลังในแต่ละบาทเป็นสำคัญ

คณะของโคลงที่ปรากฏในโองการแข่งน้ำเป็นดั่งนี้1บท มี 4 บาท วรรคหน้าส่วนใหญ่มี3-5คำวรรคหลัง2 คำ
ด้านสัมผัสของโคลง มีการส่งสัมผัสระหว่างบทหรือที่เรียกว่า ร้อยโคลง กล่าวคือ คำสุดท้ายของบท
ก่อนหน้า ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 3 4 หรือ 5 ของวรรคหน้า ในบทที่ 2 สัมผัสระหว่างวรรคไม่เป็นรูปแบบเดียวกัน
สม่าเสมอทุกบทแต่ปรากฏเป็นจำนวนมากพอที่จะกล่าวได้ว่าผู้ประพันธ์ตั้งใจให้มีสัมผัสเช่นนี้

ด้านการบังคับคำเอกคำโท ส่วนใหญ่ปรากฏอย่างสม่าเสมอในตำแหน่งบาทที่ 2 วรรคหลัง โดย
ตำแหน่งคำเอกบางคำมีการใช้คำตายแทน เช่นคำว่า เบียด, แรก ดั่งในตัวอย่างต่อไปนี้

2.1.4 การเล่นสัมผัสของโคลง

2.1.4.1 การเล่นสัมผัสพยัญชนะ

โคลงในโครงการแข่งน้ำปรากฏการเล่นสัมผัสพยัญชนะภายในวรรค และสัมผัสข้ามวรรค ดังตัวอย่างต่อไปนี้จะเห็นว่ามีการเล่นสัมผัสพยัญชนะทั้งที่เป็นสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ นานา-(อ)เนก-น้าว, ร้า-รา, เมื่อ-ใหม่ และสัมผัสพยัญชนะข้ามวรรค คือคำว่า ไข้-ขอด

นานาอเนกน้าว	เดิมกัลป์
จักร้าจักรภาพ	เมื่อใหม่
กล่าวถึงตระวันเจ็ด	อันพลุ่ง
น้ำแล้งไข้	ขอดหาย ๆ

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

อีกตัวอย่างหนึ่ง จะเห็นว่ามีการเล่นสัมผัสพยัญชนะทั้งที่เป็นสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ แห่ง-หัน, แจ้ง-จอด และสัมผัสพยัญชนะข้ามวรรค คือคำว่า บนปาน-เบียดแป้ง

สามรรถญาณนครเพราะเกล้า	ครองพรหม
ฝูงเทพนองบนปาน	เบียดแป้ง
สรลมเต็มพระสุทธาวาส	แห่งหัน
ฟ้าแจ้งจอด	นิโรไซ์ ๆ

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการเล่นสัมผัสพยัญชนะข้ามวรรค ได้แก่ คำว่า บั้น-ใบ, ใบ-บาตร

เหล็กกล้าหญ้าแพรกบั้น	ใบตุม
เซียร์เซียร์ใบ	บาตรน้ำ
โอมโอมภูมิ	เทเวศ
สืบค้ำฟ้า	เที่ยงเฮย ย่ำเฮย ๆ

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

อีกตัวอย่างหนึ่ง จะเห็นว่ากวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสข้ามวรรค ได้แก่ ฟาด-ฟอง, ดาว-เดือน, บ่วน-ไป, ส่วนคำว่า โข และ ฉ่า แม้ว่าจะพยัญชนะ ช ช้าง และ ฉ ฉิ่ง แต่เป็นเสียง /ช/ เช่นเดียวกัน ดังนี้ เป็นข้อบ่งชี้ว่าการจัดวางโคลงเช่นนี้มีความเป็นไปได้ว่าจะมีความเหมาะสม

กล่าวถึงน้ำฟ้าฟาด	ฟองหาว
ดับเคโซ	ฉ่าหล้า
ปลาตินดาว	เดือนแฉ่น
ลมกล้าป่วน	ไปมา ๆ

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

อีกตัวอย่างหนึ่ง กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ เพาะ-ฟุง, ใบ-แบ่ง, หมา-หมี, เช่น-เขี้ยว, ชา-ช(วาง), ยา-ยี่ , ตา-ดาว

เจาะเพาะฟุง	ใบแบ่ง
บ่ชื่อหมาหมี	เช่นเขี้ยว
เขี้ยวชาชวาง	ยา ยี่
ยมราชเกี่ยวตาดาว	ช่วยดู

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

2.1.4.2 การเล่นสัมผัสสระ

เหล็กกล้าหญ้าแพรกบั้น	ใบตุม
เซียร์เซียร์ใบ	บาตรน้ำ
โอมโอมภูมิ	เทเวศ

สืบคำฟ้า

เที่ยงเฮย ย่าเฮย ฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

เจาะเพาะพุง

ใบแบ่ง

บ่ชื่อหมาหมี

เช่นเขี้ยว

เขี้ยวซาชแวง

ยายี

ยมราชเกี่ยวตาดาว

ช่วยดู

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

2.1.5 การเล่นสัมผัสของร้อย

2.1.5.1 การเล่นสัมผัสพยัญชนะ

กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ สิทธิ-สรวง-ศรี, สี-สังข์, ตรี-ธรรณี, แลง-ลาญ, ท-ทัก, ผาย-ผา, เป็น-ปิ่น, พระ-แพรง และสัมผัสข้ามวรรค ได้แก่ คำว่า ทัก-ทัก ดังข้อความต่อไปนี้

โอมสิทธิสรวงศรีแก้ว แผ้วมฤตยู เองูเป็นแทน แก่วนกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาชี้ สีมือถือสังข์
จักรธรรณี ภิรูวดาร อสุรแลงลาญทัก ทักนิจรรยา ฯ (แห่งพระแสงศรปลั้ววาท)

โอมบรมศรวราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัวเผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ่างตัดจันทร์เป็น
ปิ่น ทรงอินทรชฎา สามตาพระแพรง แกวงเพชรกล้า ฆ่าพิษนัจญไร ฯ (แห่งพระแสงศรอัคนีวาท)

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ปล้ำเงี้ยวรอรญาณรงค์ ผิดงผีหมื่นถ้ำล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน แดนฟ้าตั้ง
ฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งเหง้าภูมิพนัสบดี ศรีพรหมรักษย์ักษ์กุมาร หลายบ้านหลายท่า ล้วนผีहांผีเหว เร็วยิ่ง
ลมบ้า หน้าเท่าแมง แรงไทยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียงเยี่ยชระแรงชระแรง แผงข่าวยินดีชรรางชรราง
รางชางจูปากเยี่ยจะเจียวจะเจียว เขี้ยวสรคาน อานมลิ้น เยี่ยละลายละลาย ตราบมีในฟ้าดิน...

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ รอน-ราญ-ณรงค์, ตั้ง-ต่อ, หล่อ-หลวง, ภูมิ-พนัส, ท่า-เหว, ผาย-ผา, ถึง-ถับ, (ช)ระ-แรง-(ช)ระ-แรง, (ช)ร-ราง-(ช)ร-ราง, จะ-เจียว-จะ-เจียว, เขี้ยว-คาน และ ละ-ลาย-ละ-ลาย

อีกตัวอย่างหนึ่ง

...ชื่อ**ใครใจคด** **ขบถเกียจกาย** **วายกระทู้ฟาดฟัด** **ความแควนมัดศอก** **หอกดั้นเต้าเท้าถก** **หลกเท้าให้**
ไปมีทันตาย **หงายระงมระงม** **ยมบาลลากไป** **ไพนรกลาบปลิ้นดั้นพลาง** **เขาวางเหนืออพิจี** **ผู้บดบชื้อ** **ชื่อใคร**
ใจคด **ขบถแก่เจ้า** **ผู้ผ่านเกล้าอยุธยา** **สมเด็จพระรามาริบัติ** **ศรีสินทรมหาจักรพรรดิศรราชธาธิราช** **ท่านมีอำนาจ**
มีบุญ **คุณอนเภา** **อันอาศัยร่ม** **แลอาจข่มชั๊ก** **หักกิ่งฆ่า** **อาจถอนด้วยฤทธานุภาพ** **บาปเบียนตน** **พันธุ์พวกพ้อง**
ญาติกามาไสร้ **ไว้ใจจอด** **ทอดใจรัก** **ชั๊กเกลอสหาย...**

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ เกียจ-กาย, ฟาด-ฟัด, ดั้น-เต้า, เท้า-ถก, เท้า-ทัน, หงาย-(ระ)งม, ลาบ-ปลิ้น, ผู้-ผ่าน, ศรี-สินทร, รา-ราช, อัน-อา, ถอน-ธา, บาป-เบียน, พันธุ์-พวก-พ้อง และ ใจ-จอด

อีกตัวอย่างหนึ่ง

จรเข้ริบเสื่อฟัด **หมีแรดถวัดแสงขนาย** **หอกปืนปลายปักครอบ** **ใครต้องจอบจตตาย** **งูเงี้ยวพิษ**
ทั้งหลายลุ่มฟ้า **ตายต่าหน้ายังดิน** **นรินทรหยาบหลายหล้า** **ใครกวินชื่อแท้ผ่านฟ้า** **ป่าวอวยพรฯ**

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ แสง-ขนาย, ปืน-ปัก, ต้อง-ตาย, จอบ-จต, งู-เงี้ยว, หลาย-ลุ่ม, ตาย-ต่า และ หลาย-หล้า และน่าสังเกตว่ามีการใช้คำตาย มารับเสียงกัน เช่น ริบ-ฟัด, แรด-ถวัด ทำให้เกิดจังหวะด้วยน้ำหนักคำที่หนักแน่น

2.1.5.2 การเล่นสัมผัสสระ

กวีใช้คำที่มีพยัญชนะเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ ใคร-ใจ, เต้า-เท้า, ให้-ไป, ปลิ้น-ดั้น, ใคร-คด, รา-มา, มหา-ราชา, กา-มา และ ไว้-ใจ ดังข้อความต่อไปนี้

...ชื่อ**ใครใจคด** **ขบถเกียจกาย** **วายกระทู้ฟาดฟัด** **ความแควนมัดศอก** **หอกดั้นเต้าเท้าถก** **หลกเท้าให้**
ไปมีทันตาย **หงายระงมระงม** **ยมบาลลากไป** **ไพนรกลาบปลิ้นดั้นพลาง** **เขาวางเหนืออพิจี** **ผู้บดบชื้อ** **ชื่อใคร**
ใจคด **ขบถแก่เจ้า** **ผู้ผ่านเกล้าอยุธยา** **สมเด็จพระรามาริบัติ** **ศรีสินทรมหาจักรพรรดิศรราชธาธิราช** **ท่านมี**
อำนาจมีบุญ **คุณอนเภา** **อันอาศัยร่ม** **แลอาจข่มชั๊ก** **หักกิ่งฆ่า** **อาจถอนด้วยฤทธานุภาพ** **บาปเบียนตน** **พันธุ์พวก**
พ้อง **ญาติกามาไสร้** **ไว้ใจจอด** **ทอดใจรัก** **ชั๊กเกลอสหาย...**

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

อีกตัวอย่างหนึ่ง กวีใช้คำที่มีสระเดียวกันเพื่อสัมผัสภายในวรรค ได้แก่ ถ้ำ-ล้ำ, นอก-ชอก, รักษ์-ยักษ์ และ ราง-ชาง

ปล้ำเจียรอรอุรารณรงค์ ผิดงมีหมื่นถ้ำล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน แคนฟ้าตั้ง
ฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งแห่งภูมิพนัสบดี ศรีพรหมรักษ์ยักษ์กุมาร หลายบ้านหลายท่า ล้วนผีท่าผีเหว เร็วยิ่งลม
บ้า หน้าเท่าแผง แรงไทยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถ้ำเสียงเยี่ยชระแรงชระแรง แผงข่าวยินดีชรรางชรราง รางชางจับ
ปากเยี่ยจะเจียวจะเจียว...

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

จากการวิเคราะห์ฉันทลักษณ์ของโองการแข่งน้ำดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าการขึ้นต้นและจบโองการ
แข่งน้ำด้วยราย ซึ่งเป็นฉันทลักษณ์ที่มักปรากฏใช้กับเนื้อหาอันศักดิ์สิทธิ์ในวรรณคดีไทย ก็สอดคล้องกับ
เนื้อความที่กล่าวถึงเทพเจ้าสูงสุด 3 พระองค์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงมีสถานะ
อันสูงสุดเป็นเทวราชาและเป็นจักรพรรดิราชผู้ทรงมีพระสิทธิธรรมที่จะทรงมีอำนาจเหนือชีวิตและความตาย
ของผู้คน เสริมความน่ากลัวให้แก่คำแข่งและพิธีกรรมให้เชื่อว่ามีพลังอำนาจอย่างแท้จริง

ส่วนโคลงในโองการแข่งน้ำใช้นำเสนอเนื้อหาที่กล่าวถึงการสร้างโลก เชื่อมโยงมายังกำเนิดของกษัตริย์
พิธีกรรม คำแข่ง และคำอวยพรผู้จงรักภักดี

นอกจากนี้ โองการแข่งน้ำยังปรากฏการเล่นสัมผัสทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ซึ่งปรากฏอยู่เป็น
อย่างมาก โดยสัมผัสอักษรปรากฏมากกว่าสัมผัสสระ การเล่นสัมผัสในโคลงปรากฏการใช้สัมผัสข้ามวรรค และ
น่าสังเกตว่าวรรคใดที่ไม่ได้เล่นสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ก็จะปรากฏการใช้คำซ้ำแทน จึงกล่าวได้ว่ากวีได้
คำนึงถึงทั้งถ้อยคำและเสียงของคำ แน่นอนว่ามีน้ำหนักเพื่อความไพเราะแต่เพียงประการเดียว แต่น่าจะเป็นไป
เพื่อสร้างความต่อเนื่องทางอารมณ์แก่ผู้รับสารด้วย ดังจะเห็นการใช้สัมผัสในที่แพรวพราวรวมทั้งการใช้คำตาย
เพื่อทำให้เกิดความหนักแน่นของเสียงด้วย

ผู้วิจัยจึงกล่าวได้ว่า ฉันทลักษณ์ของโองการแข่งน้ำและกลวิธีการเล่นสัมผัสเอื้อให้เกิดเสียง ซึ่งเมื่อ
ประกอบด้วยความหมายที่เป็นคำแข่งก็กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกน่าสะพรึงกลัวและเกรงขามได้เป็นอย่างดี

2.5 การสรรคำ

ผู้วิจัยพบว่าในโองการแข่งน้ำปรากฏการสรรคำหลากหลายวิธีการที่โดดเด่น ดังนี้

2.5.3 การใช้ซ้ำคำและการซ้ำความ

2.1.1.1 คำซ้ำ

ในโองการแข่งน้ำปรากฏการใช้คำซ้ำเพื่อแสดงการกระทำที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เช่น ตอนที่กล่าวถึงพิธีกรรม
“แข่งผี” ดังข้อความต่อไปนี้

โอมโอมภูมิ
สืบคำฟ้า

เทเวศ
เที่ยงเฮย ย่ำเฮย ฯ
(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

คำว่า โอม เป็นการกล่าวถึงหรืออัญเชิญเทพเจ้าสูงสุด 3 พระองค์ตามคติพราหมณ์-ฮินดู คือ อะ(พระอิศวร) อุ (พระนารายณ์) มะ(พระพรหม) พร้อมกันในคำเดียว การกล่าว โอม สองครั้งน่าจะแสดงการบริการรรมคาถา

่วน่วนตา
เป็นพระสุรย์

ขอเรื่อง
ส่องหล้า
(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

คำว่า ่วน่วนตา แสดงการกระทำของพระพรหมผู้สร้างโลก ก่อนข้อความนี้พระองค์ได้สร้างแผ่นดินภูเขา “จึงตั้งเจ้าผาเผือกผาเยอ” เจ้าในที่นี้จึงหมายถึงพระพรหม ดังนั้นข้อความตอนนี้ก็น่าจะเป็นการกระทำของพระพรหมที่เพ่งมอง “่วน่วนตา” แล้วเกิดเป็นพระอาทิตย์ หรือ พระสุรย์ มีแสงส่องหล้า

อีกตัวอย่างหนึ่ง

...ความแควนมัดคอก หอกดินเต้าเท้าถก หลกเท้าให้ไปมัทนตาย หงายระงมระงม
ยมบาลลากไป...(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

คำว่า ระงมระงม แสดงความหมายถึงเสียงร้องของผู้ที่ถูกยมบาลลากไป เป็นเสียงร้องที่ประสานหลายๆเสียงพร้อมกัน

อีกตัวอย่างหนึ่ง

.....ล้วนผีห้าผีเหว เรื่อยิ่งลมบ้า หน้าเท้าแฉง แรงไทยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียงเยีย
ชระแรงชระแรง แฉงข่าวยินเยียชรรางชรราง รางชางจูปปาก เยียจะเจียวจะเจียว...(กรม
ศิลปากร, 2529, น.8)

คำว่า ชะแรงแชระแรงแจ ชรรางชรราง และ จะเจียวจะเจียว แสดงถึงการทำเสียงของผีและเทพยดา หลากหลายตนที่มาเพื่อจะจัดการกับผู้คิดคดทรยศ การซ้ำคำก็แสดงให้เห็นถึงจำนวนของผีและเทพยดาว่ามากันหลายตน

นอกจากนี้ ยังมีการซ้ำคำในข้อความต่อเนื่องเพื่อเน้นย้ำความหมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...จงเทพยดาฝูงนี้ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทันในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี อย่าให้มีสุขสวัสดิ์เมื่อใด... (กรมศิลปากร, 2529, น.8)

การซ้ำคำว่า สาม ในสามวรรคข้างต้นแสดงถึงการเน้นย้ำความหมายว่าจะตายภายในไม่กี่วัน ตายอย่างรวดเร็วที่สุดและอย่างแน่นอน ไม่สามวันก็ภายในสามเดือน ถ้าไม่ตายภายในสามเดือนก็จะตายในเวลา ไม่เกินสามปี

อีกตัวอย่างหนึ่ง

เหล็กกล้าหญาแพรกขัน	ใบตูม
เชียรเชียรใบ	บาตรน้ำ

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

คำว่า เชียร แผลงมาจาก ชีระ หมายถึง ว่องไว เก่ง เชี่ยว หรือหมายถึงกล้าแข็ง การใช้คำว่า เชียรซ้ำ เป็น เชียรเชียร เน้นย้ำว่าบาตรน้ำนั้นมีความแข็งแกร่ง ก็น่าจะเป็นบาตรน้ำโลหะ

2.1.1.2 การใช้คำซ้อนที่มีการซ้ำคำ กลุ่มละ 4 คำ

ในโครงการแข่งน้ำปรากฏการใช้คำซ้อน กลุ่มละ 4 คำ จำนวนหลายคำ รูปแบบของกลุ่มคำซ้ำ คือ คำที่ 1 ซ้ำกับคำที่ 3 โดย คำที่ 2 กับคำที่ 4 มักจะมีความหมายที่คล้ายคลึงกันหรืออยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน หรือเป็นคำซ้อน เช่น ฟ้า-ดิน, คำ-วัน, บ้าน-ท่า การใช้คำเช่นนี้คล้ายการใช้คำสร้อยในการพูดแต่เป็นไปเพื่อสื่อความหมายถึงจำนวนที่มากถ้วนถี่อย่างรวบรัดในหนึ่งวรรคอย่างมีวรรณศิลป์ ตัวอย่างเช่น

กลืนฟักกลืนดิน

โอมลิตธิสรวงศรีแก้ว แผ้วมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก่วนกลืนฟักกลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สีมือถือสังข์
จักรศธาธรณี ภิรูอวตาร อสุรแลงลาญทัก ททคณิจรนาย ฯ (กรมศิลปากร, 2529, น.6)

ก่อดินก่อฟ้า

โอมชัยชัยไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือขุนห่าน ท่านรั้งก่อดินก่อฟ้า
หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดา...(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

ผาเผือกผาเยอ

เป็นเรือนอินทร์ธาเถือก เป็นสร้อยฟ้าจึงบาน ฯ

จึงเจ้าตั้งผาเผือกผาเยอ ผาหอมหวานจึงขึ้น

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

และตัวอย่างอื่นๆ เช่น เห็นฟ้าเห็นแผ่นดิน, มีค้ำมีวัน, ผิพรายผิขรหมื่นดำ, พระรามพระลักษณ, ผิดง
ผิหมื่นถ้ำ, หนน้ำหนบก, ฟ้าตั้งฟ้าต่อ, หลายบ้านหลายท่า, ผิท่าผิเหว และยังมีที่เป็น 6 คำ คือ วันเสาร์วัน
อังคารวันโออาทิตย์

2.2.1.3 การซ้ำคำและวลีที่ต้นวรรคและคำสร้อยท้ายวรรค

ในโครงการแข่งน้ำปรากฏการใช้คำซ้ำที่ต้นวรรคและท้ายวรรค ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าลักษณะ
ฉันทลักษณ์ส่วนที่ใช้คำซ้ำจะไม่ได้เคร่งครัดในการสัมผัสระหว่างบทและระหว่างวรรคเหมือนกับส่วนอื่นๆ
น่าจะเป็นเพราะว่ากวีอาจมองว่าแต่ละบทในส่วนนี้ถูกร้อยเรียงเข้าด้วยกันด้วยคำซ้ำแล้ว ดังในตอนที่สลับจาก
ร้ายเป็นโคลงส่วนหนึ่งที่ไม่มีการเข้าลิลิตด้วยการสัมผัส แต่ปรากฏการใช้คำซ้ำ คือ คำว่า “บชื่อ” และ “ตัด
คอ” เพื่อแสดงความเชื่อมโยงจากร้ายไปโคลง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เจ้าผาดำผาเผือกช่วยดู หันเหยาปู่สมิงพราย เจ้าผาหลวงผากลายช่วยดู ตีร้ายบอกคนจำ ผิพราย
ขรหมื่นดำช่วยดู กำรुकลื่นเป็นเปลว บชื่อน้ำตัดคอ

ตัดคอเร็ว	ให้ขาด
บชื่่อมลั่งออเอา	ไล่เล่า
บชื่อน้ำหยาดทอง	เป็นรุ่ง
บชื่อแรงกาเต้า	แตกตา
เจาะเพาะพุง	ใบแบ่ง
บชื่อหมาหมี	เช่นเขี้ยว

เขี้ยวซาชวาง
ยมราชเกี้ยวตาตาว

ยายี
ช่วยดู
(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “ช่วยดู” ปรากฏเป็นคำซ้ำ (คำสร้อย) ทำยวรรค ที่ช่วยเน้นน้ำความหมายว่า ญาติปีศาจและสิ่งเหนือธรรมชาติต่างช่วยสอดส่องหาตัวผู้คิดคดทรยศ และคำว่า “ช่วยดู” ยังเชื่อมโยงในเรื่อง ของฉันทลักษณ์ด้วย ดังตัวอย่าง โคลงที่ปรากฏการใช้คำว่า “ช่วยดู” จะไม่ค่อยเคร่งครัดในเรื่องสัมผัส แต่ผู้กร ร้อยกันอยู่ด้วยคำซ้ำว่า “ช่วยดู”

เจาะเพาะพุง	ใบแบ่ง
บชื่อหมาหมี	เช่นเขี้ยว
เขี้ยวซาชวาง	ยายี
ยมราชเกี้ยวตาตาว	ช่วยดู
มารเพียดไ้	ทศพล ช่วยดู
ไตรแดนจัก	อยู่ด้วย
ธรรมมารค	ปรตแยก ช่วยดู
ห้าร้อยเชียร	แมนเดียว
อเนกถ่อง	พระสงฆ์ ช่วยดู
เขี้ยวจรรยา	ยิงได้
ขุนหงส์ทอง	เกล้าสี่ ช่วยดู
ชรอำฟ้าใต้	แผ่นหงาย
ฟ้าฟัดพรี	ใจยัง ช่วยดู
ใจตายตน	บิใกล้
สี่ปวงผี	ทาวแห่ง ช่วยดู
พื้นใต้ชื่อ	กามภูมิ
ฟ้าจรแรง	หกคลอง ช่วยดู
क्रमคลองแผ่น	ข้างเผือก ⁸
ฝึกกลางทาว	ทาวแอน ช่วยดู
เสียงเจือกูวาง	ขึ้นลง
ฟ้ากระแผ่น	เรือนผยอง ช่วยดู

⁸ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากเป็นคำว่า เผือกข้าง จะลงตำแหน่งบังคับเอกโท โดยตำแหน่งคำเอกเป็นใช้คำตายแทน

เอางเป็น	หมอกหว้าย
เจ้าผาดำ	สามเส้า ช่วยดู
แสนผีฟิง	ยอมท้าว ๆ

เจ้าผาดำผาเผือก**ช่วยดู** หันเหี้ยปู่สมิงพราย เจ้าผาหลวงผากลาย**ช่วยดู** ติร้ายบอกคนจำ ผีพรายขรหมื่นดำ**ช่วยดู** กำรুদ্ধลั่นเป็นเปลว บชื่อน้ำตัดคอ

และจะเห็นว่า คำว่า “ช่วยดู” ได้ใช้เป็นคำซ้ำในส่วนขอร่ายด้วย ก็ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกัน นอกเหนือไปจากเสียงที่สัมผัสกัน คือ คำว่า ท้าว – เหี้ย (แม้จะเป็นสระเสียงสั้น-เสียงยาว หากอาศัยฟังเสียงก็พอจะสัมผัสกันได้)

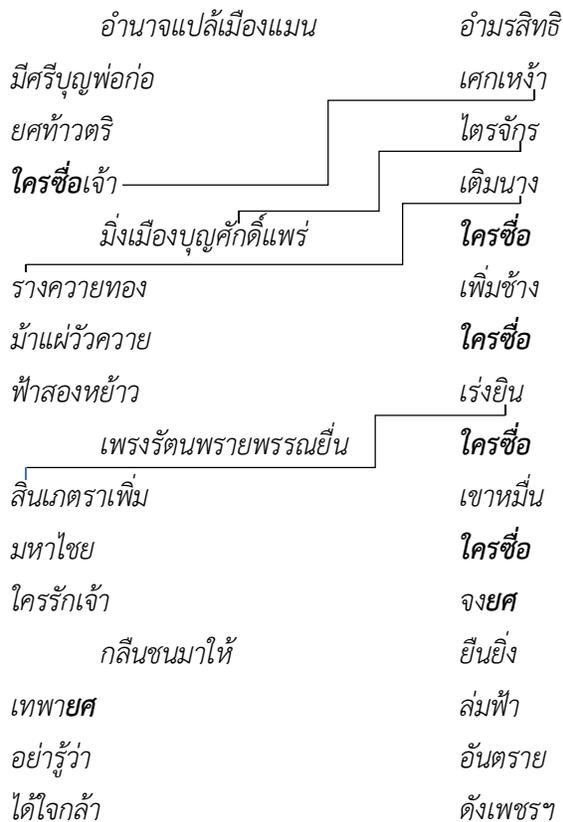
อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การใช้คำซ้ำ (หรือคำสร้อย) คำว่า “จนตาย” เชื่อมโยงจากรายไปโคลง

...จนเพยุดาฝูงนี้ให้ตายในสามวัน อย่าให้ทันในสามเดือน อย่าให้เคลื่อนในสามปี อย่าให้มีสุข สวัสดิเมื่อใด อย่ากินเข้าเพื่อไฟ**จนตาย** ๆ

จงไปเป็น	เปลวปล่อง
อย่าอาศัย	แก่น้ำ จนตาย
น้ำคลองกลอก	เป็นพิษ
นอนเรือนคำ	รนคา จนตาย
คาบิตเป็น	ดาวงุ่ม
ลืมหางาย	สู่ฟ้า จนตาย
ฟ้ากระทุ่ม	ทับลง
กมหน้าลง	แผ่นดิน จนตาย
แลงแผ่นดินปลงเอา	ชีฟไป
สีลองไฟกิน	ต่างง้วน ๆ

(กรมศิลปากร, 2529, น.8-9)

นอกจากการใช้คำซ้ำจะปรากฏในส่วนที่เป็นคำแข่ง ก็ยังปรากฏในตอนที่เป็นคำอวยพรด้วย โดยใช้คำซ้ำ คำว่า “ใครชื่อ” และ คำว่า “ยศ”

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

นอกจากจะทำให้ความหมายเกิดความแน่นยำแล้ว ในเชิงฉันทลักษณ์ก็น่าจะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงกัน หากสังเกตส่วนที่ใช้คำซ้ำ จะไม่ได้เคร่งครัดในการใช้สัมผัสเพื่อโยงกัน อาจเป็นเพราะโคลงเหล่านี้ถูกเชื่อมโยงกันด้วยคำซ้ำแล้ว

2.2.2 การใช้คำไทยแท้

คำไทยแท้เป็นคำที่ปรากฏเป็นจำนวนมากในโองการแข่งน้ำ เช่น การใช้คำไทยกล่าวถึงเทพ เทพยดา รวมทั้งอธิบายให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเทพองค์นั้นๆ ดังที่จิตต์ ภูมิศักดิ์ (2563) กล่าวว่า การเรียกชื่อเทวดาด้วยคำไทยเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง

เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์การใช้คำไทยในโองการแข่งน้ำร่วมกับพิจารณาบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตัวงานก็พบว่า การใช้คำไทยแท้น่าจะมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ ได้แก่ 1) ผู้เข้าร่วมพิธีมาจากหัวเมืองต่างๆ มาจากหลายที่หลายถิ่น เนื่องด้วยอาณาจักรอยุธยาในกว้างขวางการใช้คำไทยเรียกชื่อเทวดาในโองการแข่งน้ำน่าจะเป็นไปเพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีเข้าใจง่ายและแจ่มชัดที่สุด เมื่อสังเกตการกล่าวถึงเทพยดาก็มีใช้ว่ากล่าวแต่เพียงคำไทย ปรากฏทั้งคำบาลี-สันสกฤตและคำไทยร่วมกัน ตัวอย่างเช่น

โอมลิตธิสรวงศรีแก้ว แผ้วมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก่วนกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สีม้อถือสังข์
จักรกษัตริณี ภิรูอวตาร อสุรแลงลาญทั่ก ททัคินจรนายฯ

โอมบรมเศวตราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัวเผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ่างตัดจันทร์เป็นป็น
ทรงอินทรชฎา สามตามพระแพร่ง แกวงเพชกรล้ำ ฆ่าพิฆนจัญไรฯ (แทงพระแสงศรอัคนิวาต)

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

แลเป็นแผ่นเมืองอินทร์ เมืองธาดาแรกตั้ง
ขุนแผนแรกเอาดินดูที่ ทุกยังฟ้าก่อคืบ ๆ
แลเป็นสี่ปวงดิน เป็นเขายืนทรงจำหล้า
เป็นเรือนอินทร์ถาเลือก เป็นสร้อยฟ้าจึงบาน ๆ
จึงเจ้าตั้งผาเผือกผาเยอ ผาหอมหวานจึงขึ้น

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

คำสำคัญที่เป็นคำไทยตามที่ขีดเส้นใต้ข้างต้นนั้น ปรากฏรวมกันกับคำบาลี-สันสกฤต เมื่อโองการแข่งน้ำ
ผ่านกาลเวลามาสื่อสารยังผู้คนในยุคปัจจุบัน คนปัจจุบันก็มองว่ายากและลึกลับ

2) จากการวิเคราะห์ในหัวข้อ 4.2 ความน่ากลัวที่เกิดจากลักษณะที่เป็นคำแข่ง ที่กล่าวถึงลักษณะ
เนื้อหาของโองการแข่งน้ำที่เป็นคำแข่ง ผู้วิจัยจึงมีวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าการใช้คำไทยนั้นสอดคล้องกับลักษณะ
ของตัวงานที่เป็นคำแข่งที่ผู้แข่ง โดยธรรมชาติของคำแข่งก็เช่นเดียวกับคำดำที่มักจะไม่เลือกใช้ภาษาที่สวยงาม
สละสลวย เข้าใจยาก แต่จะใช้คำไทยแท้ซึ่งเรียบง่าย สื่อความหมายชัดเจน ตรงไปตรงมาและเข้าใจง่าย หาก
เปรียบเทียบกับงานอื่นในยุคเดียวกันซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นงานประเภทคำแข่ง วัตถุประสงค์ของงานอาจเน้น
สื่อสารปรัชญาความคิดหรืออารมณ์ ก็ทำให้งานยอมใช้ภาษาที่แตกต่างกันแม้จะเป็นงานในยุคเดียวกัน ก็อาจ
ชวนให้คิดไปได้ว่าเป็นงานเก่ากว่างานในยุคเดียวกัน แต่อันที่จริงก็อาจเป็นงานร่วมยุคกันได้

2.3 การสร้างจินตภาพ

ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์หัวข้อนี้ออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ตามลักษณะเด่นของการสร้างจินตภาพที่พบใน
โองการแข่งน้ำ ได้แก่ 2.3.1 การสร้างจินตภาพการมองเห็น 2.3.2 การสร้างจินตภาพการได้ยิน

2.3.1 การสร้างจินตภาพการมองเห็น

2.3.1.1 การเคลื่อนที่และเคลื่อนไหว

ในโครงการแข่งขันน้ำปรากฏการใช้คำที่แสดงการเคลื่อนที่และเคลื่อนไหว โดยเฉพาะในส่วนที่กล่าวถึง เทพดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต่างเดินทางมาในลักษณะต่างๆและมีการกระทำที่เคลื่อนไหว แสดงความหมายว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายไม่นิ่งดูตาย ต่างกระตือรือร้นที่จะค้นหาผู้คิดคดทรยศ

ตัวอย่างการเสด็จมาของเทพตามคติพราหมณ์อินเดียด้วยพาหนะประจำพระองค์ในตอนต้นซึ่งเป็นบทนมัสการตามขนบการประพันธ์ไทย นอกจากจะเป็นไปเพื่อนมัสการแสดงความเคารพศรัทธาหรือเป็นการแสดงเอกลักษณ์ของเทพแต่ละองค์แล้ว ยังส่งผลต่อผู้รับสารให้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมมากขึ้น และแสดงให้เห็นว่าเทพอันสูงส่งและมีพลังอำนาจทรงอยู่เคียงข้างพระมหากษัตริย์

*โอมลลิตีธรวงศรีแก้ว แผ้วมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก่วนกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สีมือ
ถือสังข์จักรครุฑธรรณี ภิรูอวตาร อสุรแลงลาญทัก ทศคินิรจนาย ฯ (แหงพระแสงศรปลั้ววาท)*

*โอมบรมเศวตราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัวเผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ่างอัด
จันทรเป็นปิ่น ทรงอินทรชฎา สามตา⁹พระแพรง แกวงเพชรกล้า ฆ่าพิฆนัญไร ฯ (แหงพระแสงศร
อัคนีวาท)*

*โอมชัยชัยไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือขุนท่าน ท่านรังก่อ
ดินก่อฟ้า หน้างตุรทิต ไทมิตรดา มหากฤตราไตร อดไทยโลกศ จงตรีศักดิ์ท่าน พิญาณปรมาธิเบศ
ไทยเรศสุรลลิตีพอ เสวยพรหมานนท์ใช้น้อย ประถมบุญภารดิเรก บุรภาพบุรุษกร้อย ก่อมา ฯ (แหงพระ
แสงศรพรหมาศ)*

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

นอกจากนี้ยังมีบรรดาภูติผีที่เดินทางมาจากที่ต่างๆ โดยทางบก ทางน้ำและทางอากาศ ทั้งยังเดินทางมาอย่างรวดเร็วดังข้อความว่า “เร็วยิ่งลมบ้า” คือ เร็วกว่าลมพายุ “บินมาเหยียพพลุ่ง” คือ การบินมากระทำความปั่นป่วนอย่างรวดเร็ว ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะมาเอาชีวิตผู้คิดคดทรยศ

*ปล้าเจียรอรอนรายรงค์ ผิดงผีหมื่นถ้ำ ล้าหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน
แดนฟ้าตั้งฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งเหง้าภูติพนัสบดี ศรีพรหมรักรักษ์ยักษ์กุมาร หลายบ้าน
หลายท่า ล้วนผีท่าผีเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแผง แแรงไทยเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียง
เยี่ยชระแรงชระแรง แผงข้าวอินเยียรชระวาง รางขางจูบปาก เยี่ยจะเจียวจะเจียว เขี้ยวสร
คาน อานมลิน เยี่ยละลายละลาย ตราบมีในฟ้าในดิน บินมาเหยียพพลุ่ง จุ่งมาสูบเอา เขาผู้
บชื่อ ชื่อใครใจคด ขบถเกียจกาย วายกระทุ่พาดพัด ความแควนมัดศอก หอกดั้นด้าเท้า*

⁹ ต้นฉบับของกรมศิลปากร เขียนว่า ตาม ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็น ตา จึงจะได้ความและรับสัมผัส

ถก หลกเท้าให้ไปมีทันตาย หงายระงมระงม ยมบาลลากไป ไฟนรกปลาทปลิ้นดินปลาง
เขาวางเหนืออพิจี...

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

ตัวอย่างเช่น การใช้ภาพพจน์ที่แสดงกิริยาอาการเคลื่อนไหวของพระอิศวร เช่น “แกว่งเพชรกล้า” คือ การกวัดแกว่งอาวุธหรือตรีศูล เช่น โอมบรมเศวตราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนืออ้วฝือก เอาเงือก
เกี่ยวข้าง อ่างทัตจันทรเป็นปิ่น ทรงอินทรชฎา สามตา¹⁰พระแพรง แกว่งเพชรกล้า ฆ่าพิฆนัญญไร ฯ (แห่งพระ
แสงศรอัคนีวาต) (กรมศิลปากร, 2529, น.6)

ในตอนทีกล่าวถึงเหตุการณ์ไฟไหม้จักรวาล ปรากฏคำแสดงความเคลื่อนไหวของไฟและการ
เดือดของสิ่งที่ถูกเผาไหม้ ดังนี้

นานาอเนกน้ำเดมิกำลป์	จักรำจักราพพเมื่อไหม้
กล่าวถึงตระวันเจ็ดอันพลุ้ง	น้ำแล้งไซ้ชอดหาย ฯ
เจ็ดปลามันพุงหล้าเป็นไฟ	วาบจตุรabayแผ่นขว้า
ชกไตรงตรังษ์เป็นเผ้า	แลบล้าลีลอง ¹¹ ฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.6)

ว่า “พลุ้ง” แสดงถึงความร้อนระอุจากดวงอาทิตย์ทั้ง 7 ดวงนั้นทำให้น้ำเดือดพุ่งตัวขึ้นมาอย่างรุนแรง
หรืออาจหมายถึงไอความร้อนอันพุ่งออกมาจากดวงอาทิตย์ทั้ง 7 ดวง ทำให้น้ำนั้นแห้งชอดหายไป คำว่า “พุง”
แสดงถึงน้ำมันปลาทั้ง 7 ร้อนแล้วเดือดพุ่งไปยังแผ่นดินทำให้แผ่นดินลุกเป็นไฟ คำว่า “วาบ” หมายถึงไฟที่เผา
ไม้ลูกวาบ คำว่า “แลบล้า” หมายความว่าไม่เห็นสิ่งใดเหนือกว่า แสดงภาพของไฟที่วาบขึ้นเป็นสีสว่างจ้าไม่มี
ใดเปรียบ

“แสดงจ้าวขิมดินแสงหล่น เพียงดับได้มีดมุล ฯ” (กรมศิลปากร, 2529, น.7) เมื่อกวีกล่าวถึงคราวเมื่อ
เทวดาลงมากินวันดิน แสงในกายก็หายไป การหายไปของแสงนั้นเป็นการเคลื่อนที่ของแสงจากร่างกายของ
เทวดาตกลงพื้นดินแล้วดับไป ดังคำว่า “แสงหล่น”

¹⁰ ต้นฉบับของกรมศิลปากร เขียนว่า ตาม ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็น ตา จึงจะได้ความและรับสัมผัส

¹¹ ลอง อาจจะเป็นคำที่กลายเสียงจาก มุลอง ที่ใช้ซ้อนกับ เมลือง เป็น เมลืองมุลอง ต่อมาเสียงควบกล้ำกลายเป็นเสียง
เดี่ยว คือ เลื่องลอง แล้วกลายเป็น เรื่องรอง

ในตอนที่กำลังถึงพระพรหมเสด็จมาสร้างจักรวาลขึ้นใหม่มีแสงสว่างจากดวงตะวันและตามมาด้วย
เดือนและดวงดาว

วันวันตาขอเรื่อง เป็นพระสุริย์ส่องหล้า เป็นเดือนดาวเมืองฉ่ำ เห็นฟ้าเห็นแผ่นดิน ฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.7)

2.3.1.2 การทำร้ายและการฆ่าอย่างรวดเร็ว

การใช้ภาพพจน์แสดงการกระทำที่เป็นการทำร้ายและการฆ่าก็ปรากฏจำนวนหลายคำ สื่อความ
หมายถึงการทำร้ายและการฆ่าที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง ได้แก่ สูบ หมายถึง การพรากเอาจิตวิญญาณ
ไป ฟาดและฟัด หมายถึง การทำร้าย ความแค้นมัดศอก หมายถึง การพันธนาการ หอก หมายถึง การทำร้าย
ด้วยหอก ลาก ในที่นี้หมายถึง ลากลงไปยังนรก

ปล้ำเงี้ยวรอนราญรงค์ ผิดงผีหมื่นถ้ำ ล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน แดนฟ้าตั้งฟ้า
ต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งแห่งภูติพนัลบดี ศรีพรหมรักษ์ ยักษ์กุมาร หลายบ้านหลายท่า ล้วนผีห่าผีเหว เร็วยิ่งลม
บ้า หน้าเท่าแผง...บินมาเหยียพพล่ง จุ่งมาสูบเอา เขาผู้บื้อ ชื่อใครใจคด ขบถเกียจกาย วายกระดูกฟาดฟัด ความ
แควนมัดศอก หอก ดิน เค้า เท้า ถก หลก เท้า ให้ ไป มิ ทัน ตาย หงาย ระง มระง ม ยม บาล ลาก ไป

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการกระทำโดยธรรมชาติเพราะแรงกรรม ลงโทษบุคคลผู้คิดคดทรยศนั้น คำว่า
กำรู หมายถึง กรรมรู้ ก็บันดาลให้เกิดความอันตรายถึงชีวิตแก่บุคคลนั้น แม้แต่น้ำ ที่ไม่มีคมก็สามารถตัดคอ
บุคคลนั้นให้ขาดได้อย่างรวดเร็ว หรือน้ำที่ดื่มเข้าไปก็ทำลายท้องไส้ราวกับนกเหยี่ยวรูงที่จิกท้องอยู่

กำรูลิ้นเป็นเปลว

บชื่อน้ำตัดคอ ฯ

ตัดคอเร็วให้ขาด

บช้อมล้างอเอาใส่เกล้า

บชื่อน้ำหยาดท้องเป็นรูง

บชื้อแรงกาเต้าแตกตา ฯ

เงาะเพาะพุงใบแบ่ง

บชื้อหมาหมีเสื่อเช่นเขี้ยว

เขี้ยวซาซวางยายียมราช

เกี้ยวดาวดาวช่วยดู ฯ

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

นอกจากนี้ยังมีการทำร้ายผู้คิดคดทรยศโดยสัตว์ ดังข้อความว่า “จรเข้ริบเสื่อฟัด หมีแรดถวัดแสง
ขนาย” (กรมศิลปากร, 2529, น.9) ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “ริบ” “ฟัด” และ “ถวัด”

คำว่า “ริบ” ในที่นี้หมายถึง กัดให้ขาดอย่างรวดเร็ว

คำว่า “ฟัด” หมายถึง การกัดแล้วเหวี่ยงไปมา

คำว่า “ถวัด” หมายถึง ถวัด ในที่นี้น่าจะเป็นการถวัดด้วยงา (ขนาย) (ในที่นี้น่าจะหมายถึง นอแรด)

2.3.2 การสร้างจินตภาพการได้ยิน

ในโครงการแข่งขันน้ำปรากฏการใช้คำเลียนเสียง เป็นการเลียนเสียงสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นเทพดาและ ภูตผี เช่นการทำปากเข่นเขี้ยวเคี้ยวฟันอยากจะเอาชีวิตของผู้คิดคดทรยศ และใช้คำเลียนเสียงนั้นในลักษณะ การคำซ้ำด้วย เพื่อให้เห็นว่าผู้ที่กระทำเสียงมีจำนวนมากมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ปล้ำเงี้ยวราญณรงค์ ผิดงผีหมิ่นถ้ำ ล้าหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกชอกฟ้าแมน
แดนฟ้าตั้งฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทั้งเหง้าภูติพนัสบดี ศรีพรหมรัศย์กษัณุมาร หลายบ้านหลาย
ท่า ล้วนผีห่าผีเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแฉง แรงแยกเอาขวัญ ครั้นมาถึงถับเสียงเหยย**ชระแรง**
ชระแรง แฉงข่าวอินเหยย**ชระวางชระวาง** รวงชางจูปปาก เยย**จะเจียวจะเจียว** เจี้ยวสรคาน อาน
มลิ้น เยยละลายละลาย ตราบมีในฟ้าในดิน บินมาเหยยพพล่ง จุ่งมาสูบเอา เขาผู้บชื่อ ชื่อใคร
ใจคด...

(กรมศิลปากร, 2529, น.8)

คำว่า ชระแรง ชระแรง ชระวาง ชระวาง จะเจียว จะเจียว เป็นคำเลียนเสียงที่ออกจากปากบุคคล ในที่นี้ เป็นเสียงที่บรรดาเทพดาและภูตผีมีอาการเข่นเขี้ยวเคี้ยวฟัน ต้องการจะเอาชีวิตผู้คิดคดทรยศ

2.4 การใช้ความเปรียบ

ในโครงการแข่งขันน้ำปรากฏการใช้ความเปรียบ ดังนี้

2.4.1 การใช้อุปมาอุปไมย

การใช้อุปมาอุปไมยช่วยให้โครงการแข่งขันน้ำสื่อสารอย่างมีพลังและสร้างภาพให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านได้ อย่างชัดเจน

ตัวอย่างเช่น “จ้าวชิมดินแสงหล่น เพียงดับได้มีตุ้มูล ฯ” (กรมศิลปากร, 2529, น.7) เป็นการเปรียบเทียบ ความมืดที่เกิดอย่างฉับพลันว่ามีดมนเหมือนกับการดับได้ซึ่งใช้อยู่โดยปกติในวิถีชีวิต

“ผู้งเทพนงบนปานเบียดแบ่ง” (กรมศิลปากร, 2529, น.6) เป็นการเปรียบเทียบว่าผู้งเทพที่หนีไฟไหม้ จักรวาลมาเบียดเสียดกันอยู่ราวกับแบ่งที่เราอัดกันเข้าไปอย่างแน่นๆ

“ล้วนผีห่าผีเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแฉง” (กรมศิลปากร, 2529, น.8)

“เร็วยิ่งลมบ้า” เป็นการเปรียบเทียบความเร็วของผีว่าเคลื่อนที่อย่างรวดเร็วเหมือนกับพายุ

“หน้าเท่าแผง” เป็นการเปรียบเทียบหน้าของผีว่าแผ่ใหญ่กว้างราวกับแผงที่ใช้กั้นหรือตากสิ่งของ

“ใครซื้อใครรักเจ้าจยศ ฯ กลิ่นชนมาให้ย่นยิ่ง เทพายศลุ่มฟ้า อย่ารู้ว่าอันตราย ได้ใจกล้าดังเพชร”
(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

“ได้ใจกล้าดังเพชร” เป็นการเปรียบว่าบุคคลที่ซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์นั้นจะได้รับพรให้เป็นบุคคลที่เข้มแข็ง กล้าหาญเหมือนเพชรที่มีความแข็ง งดงามและล้ำค่า

2.4.2 อติพจน์

อติพจน์ หรือ การกล่าวเกินจริง เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ในลักษณะกล่าวเกินจริงเพื่อสร้างอารมณ์และความรู้สึกที่รุนแรง ท่วมท้น

“ขุนหงส์ทองเกล้าช่วยดู ชรอำฟ้าใต้แผ่นดินหาย ฯ” (กรมศิลปากร, 2529, น.7)

หมายถึง พลิกแผ่นดินหา หรือ อีกความหมายถึงการค้นหาคนที่ซ่อนตัวอยู่ในแผ่นดิน(ซึ่งอยู่ในภาวะปกติ ตรงข้ามกับ แผ่นดินคว่ำ คือ แผ่นดินพังพินาศ หรืออยู่สภาวะไม่ปกติ)

“ใครซื้อสินเกตรา เพิ่มเขาหมื่นมหาไชย” (กรมศิลปากร, 2529, น.9)

หมายถึง ผู้ใดที่ซื่อสัตย์จะได้รับทรัพย์สินเงินทองจำนวนมากเป็นลำเรือและเพิ่มพูนราวกับภูเขาหมื่นลูก

“เทพายศลุ่มฟ้า” (กรมศิลปากร, 2529, น.9)

หมายถึง ผู้ใดที่ซื่อสัตย์จะได้รับยศฐาบรรดาศักดิ์สูงมากถึงขั้นทำให้ฟ้าจมหรือลุ่ม

2.4.3 บุคคลวัต

บุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐานเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่เป็นการสมมติสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งอาจเป็นวัตถุ สิ่งของหรือ สัตว์ พืช ให้มีความรู้สึกหรือมีการกระทำกิริยาอาการเฉกเช่นมนุษย์

ในโองการแช่งน้ำปรากฏการใช้บุคคลวัตในลักษณะที่เป็นธรรมชาติลงทัณฑ์ผู้คิดคดทรยศ แสดงให้เห็นว่าการคิดคดต่อพระมหากษัตริย์เป็นการกระทำที่ชั่วร้ายอย่างที่สุด แม้แต่ธรรมชาติก็ไม่นิ่งดูตาย และอยู่เคียงข้างพระมหากษัตริย์คอยกำจัดคนเหล่านี้

ตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงผู้คิดคดที่ถูกระดมชาติลงทัณฑ์ให้ตายอย่างผิดธรรมชาติด้วยการบันดาลจากธรรมชาติอันเนื่องมาจาก “แรงกรรม”

“จงไปเป็นเปลวปล่อง

น้ำคลองกลอกเป็นพิษ

อย่าอาศัยแก่น้ำจมนตาย

นอนเรือนคำรนคาจมนตาย

คาบิตเป็นดาวงุ่ม
ฟ้ากระทุ่มทับลง
แล่งแผ่นดินปลงเอาชีพไป

ลืมหายลู่ฟ้าจนตาย
ก้มหน้าลงแผ่นดินจนตาย
ลือองไฟกินต่างจ้วน ...”

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

ผู้คิดคดทรยศจงไปเป็นเช่นเปลวไฟ ที่เมื่อโดนน้ำแล้วจะตาย ตายคาเรือนที่ทำจากใบคาที่ทิมแห้งให้ตาย หากแม้ว่าผู้คิดคดทรยศจะตายด้วยท่านอนหงาย แต่สุดท้ายฟ้าจะทำให้ผู้นั้นต้องก้มหน้าลงแผ่นดินจนตาย อย่างน่าอนาถ ส่วนแผ่นดินจะแยกออกแล้วทำให้ผู้นั้นตกลงไปได้แผ่นดินหรือรกรกนั่นเอง

2.5 ความตัดกัน หรือ ความขัดกัน (Contrast)

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นความตัดกัน หรือ ความขัดกัน (Contrast) เป็นกลวิธีทางศิลปะที่ทำให้เกิดผล คือการประสานกัน หรือ การแสดงความแตกต่างระหว่างสองสิ่งได้อย่างชัดเจนมากทำให้เกิดความคมชัดในการสื่อความหมาย การจับคู่สิ่งที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง ทำให้ผู้อ่านกำหนดความคิดและเกิดความเข้าใจความหมายได้อย่างคมคายหรือชัดเจนยิ่งขึ้น

ถึงแม้ว่าตัวบทโองการแข่งน้ำนั้นจะมีลักษณะเป็นบทแข่ง ใช้ในพิธีกรรมที่มุ่งควบคุมความคิดและการกระทำของผู้เข้าร่วมพิธีโดยกระตุ้นให้เกิดความหวั่นเกรงหรือหวาดกลัวว่าตนจะมีอันเป็นไปหากคิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ แต่ในเนื้อหาส่วนหนึ่งของโองการแข่งน้ำ ก็ยังปรากฏคำอวยพรอยู่ในช่วงท้ายราวกับว่าผู้นิพนธ์ประสงค์จะให้กำลังใจแก่ผู้ที่เชื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ว่า หากจงรักภักดีอยู่แล้วก็จงเชื่อมั่นว่าสิ่งดี ๆ จะเกิดขึ้น สิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นก็เป็นที่เหล่าผู้เป็นเจ้าของหรือขุนนางย่อมปรารถนา เช่นยศลาบรรดาศักดิ์ อำนาจ บริวาร ทรัพย์สินเงินทอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ใครกวินซื้อแท่นฟ้า ป่าวอวยพรฯ

อำนาจแปลเมืองแมนอำรลสิทธิ

ยศท้าวตรีไตรจักร

มิ่งเมืองบุญศักดิ์แพร่

เพิ่มช้างม้าแผ้วควาย

เพรงรัตนพรายพรรณยี่น

เพิ่มเขาหมื่นมหาไชย

กลั่นชนมาให้ยี่นยี่น

อย่ารู้ว่าอันตราย

มีศรีบุญพอก่อเศกเหง้า

ใครซื้อเจ้าเดิมนาง

ใครซื้อรางควายทอง

ใครซื้อฟ้าสองย่าวเร่งยี่น

ใครซื้อลินเภาตรา

ใครซื้อใครรักเจ้าจงยศ

เทพายคล่มฟ้า

ได้ใจกล้าดังเพชร”

(กรมศิลปากร, 2529, น.9)

การเทียบกันระหว่าง *ส่วนที่เป็นคำอวยพร* ว่าการจงรักภักดีเป็นการก่อ “บุญ” และบุญนี้จะส่งผลให้ ได้ลาภยศ ทรัพย์สินสมบัติ ตรงกันข้ามกับ *ส่วนที่เป็นคำแช่ง* ว่าการคิดคดทรยศที่ถูกกล่าวถึงว่าเป็น “บาปเปียนตน” เป็นการกระทำอันชั่วร้าย ส่งผลให้ต้องมีอันเป็นไปหรืออยู่ไม่เป็นสุขจนตาย ก็ทำให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่แตกต่างระหว่างการเป็น *ผู้คิดคดทรยศ* กับ *ผู้ที่จงรักภักดี* แจ่มชัดเป็นอย่างยิ่ง และน่าจะส่งผลทางจิตใจของผู้รับสารที่ทั้งเกรงกลัวต่อการคิดคดทรยศพร้อมๆกับมีพลังใจที่จะจงรักภักดีต่อไป ด้วยเชื่อว่าการจงรักภักดีคือการก่อบุญอย่างหนึ่งนั่นเองก็น่าจะส่งผลแก่ผู้รับสารที่จะเลือกก่อบุญมากกว่าก่อบาป

สรุปได้ว่าในโครงการแข่งขันน้ำผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อสารเนื้อหาทางอารมณ์ที่น่ากลัว สอดคล้องกับลักษณะที่เป็นคำแช่งและเป็นประกาศที่ใช้ในพิธีกรรม ดังนี้

การใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นลิลิต ประกอบด้วยร้อยและโคลง ผู้ประพันธ์เลือกใช้ฉันทลักษณ์แต่ละประเภทอย่างสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น คำประพันธ์ร้อยมีทั้งร้อยสั้นและร้อยยาว ใช้ในเนื้อหาที่กล่าวถึงเทพ 3 พระองค์และพระมหากษัตริย์ คำประพันธ์โคลงที่มีลักษณะเฉพาะใช้กับเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสร้างโลก การกำเนิดพระมหากษัตริย์ คำแช่งและคำอวยพร ปรากฏการเข้าลิลิตในลักษณะตามขนบการประพันธ์ และยังปรากฏการเข้าลิลิตด้วยลักษณะเฉพาะ คือ การใช้คำเดียวกัน(คำซ้ำ)เพื่อเชื่อมโยงระหว่างโคลงและร้อย ด้วยลักษณะคำประพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะและมีประดิษฐการสร้างสรรค์แตกต่างจากรวมคดีเรื่องอื่น จึงกล่าวได้ว่าความพิเศษของลักษณะคำประพันธ์ของโครงการแข่งขันน้ำสอดคล้องกับเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมอันพิเศษสูงส่งและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

โครงการแข่งขันน้ำยังปรากฏการเล่นสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะทั้งในคำประพันธ์ร้อยและโคลง และการสรุคำอย่างโดดเด่น ทั้งการซ้ำคำและซ้ำความ การใช้คำซ้อนและกลุ่มคำซ้อน เสียงที่มีน้ำหนัก มีจังหวะประกอบด้วยความหมายที่เป็นคำแช่งก็กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกน่าสะพรึงกลัวและเกรงขามได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้คำไทยแท้เป็นจำนวนมากน่าจะเป็นเพราะสอดคล้องกับลักษณะเนื้อหาที่เป็นคำแช่ง

นอกจากนี้ โครงการแข่งขันน้ำยังมีความโดดเด่นด้านการสร้างจินตภาพประเภทการมองเห็น เมื่ออ่านหรือฟังและจินตนาการตามจะรู้สึกราวกับเห็นภาพการเคลื่อนที่และเคลื่อนไหวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ทั้งมาเป็นพยานในพิธีกรรมและมาช่วยสอดส่องค้นหาเอาชีวิตผู้คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ต่างๆ การสร้างจินตภาพที่ปรากฏรองลงมาคือการสร้างจินตภาพด้านการได้ยิน เป็นการทำให้เสียงต่างๆของภูตผีที่มีเป็นจำนวนมากมาย สร้างความน่ากลัวได้เป็นอย่างดี

ด้านความเปรียบในโครงการแข่งขันน้ำ ปรากฏการใช้ความเปรียบที่เป็นอุปมาอุปไมยเพื่อให้เห็นภาพอดีตจนเพื่อทวีความหมายเพิ่มความน่ากลัว บุคคลวัตซึ่งเป็นการกล่าวถึงธรรมชาติที่มีนัยสื่อถึงแรงกรรมในการเอาชีวิตผู้คิดคดทรยศซึ่งถือว่าการก่อบาปอย่างร้ายแรง และใช้การตัดกันเพื่อเสริมภาพของความน่ากลัวจากคำแช่งให้ชัดเจนขึ้นด้วยการกล่าวถึงสิ่งดีที่จะเกิดขึ้นกับผู้จงรักภักดีในคำอวยพร

3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความ น่ากลัวใน ไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ

แม้ว่าไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำจะมีการใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่ต่างกัน กล่าวคือไตรภูมิพระร่วงเป็นร้อยแก้วกวีนิพนธ์ส่วนโองการแข่งน้ำเป็นร้อยกรองประเภทลิลิต แต่ทั้งสองเรื่องก็ได้แสดงเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวได้เช่นเดียวกัน ผู้ประพันธ์ทั้งใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์และการสรุคอย่างประณีตเพื่อประสิทธิผลของการสื่อสาร คือ ไตรภูมิพระร่วงให้ประสบการณ์จากการสังเกตการเวียนว่ายตายเกิดยังภพภูมิต่างๆของสรรพสัตว์ด้วยหลักเดียวกันคือหลักกรรม โองการแข่งน้ำให้ประสบการณ์ความกลัวด้วยข้อมูลเชิงลบคือการสาปแช่ง

การเล่นคำที่ปรากฏคล้ายคลึงทั้งสองเรื่องก็คือ การใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งน่าจะเป็นภาษาของคนในยุคหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากการจงใจเลือกใช้กลุ่มคำซ้ำและคำซ้อนเพื่อสื่อความหมายที่ชัดเจน กะทัดรัดและได้จังหวะของเสียงที่สละสลวย

นอกจากนี้ทั้งสองเรื่องยังปรากฏความโดดเด่นด้านการสร้างจินตภาพเช่นเดียวกัน ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการสร้างจินตภาพทั้ง 5 ประการ ได้แก่ การสร้างจินตภาพการมองเห็น การสร้างจินตภาพการสัมผัส การสร้างจินตภาพการได้กลิ่น การสร้างจินตภาพการได้ยิน และการสร้างจินตภาพการสัมผัส ส่วนโองการแข่งน้ำปรากฏการสร้างจินตภาพประเภทการมองเห็น รองลงมาคือจินตภาพด้านการได้ยิน การที่ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏการสร้างจินตภาพทั้ง 5 ประการ ก็น่าจะเป็นเพราะลักษณะที่เป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วกวีนิพนธ์ขนาดยาว ประกอบกับเป็นการแสดงอารมณ์น่ากลัวลักษณะที่ทำให้ประสบการณ์จากการสังเกต จึงเหมาะแก่การที่ผู้ประพันธ์จะใช้วิธีการสร้างจินตภาพได้หลากหลายลักษณะ ส่วนโองการแข่งน้ำนั้นเป็นประกาศร้อยกรองขนาดไม่ยาวนักเป็นการให้ข้อมูลเชิงลบคือการสาปแช่ง จึงปรากฏการสร้างจินตภาพจำนวน 2 ประการ แต่สิ่งที่คล้ายคลึงกันก็คือการสร้างจินตภาพการมองเห็นมากที่สุดทั้งสองเรื่อง แน่นนอนว่าการทำให้ผู้รับสารจินตนาการเห็นภาพนั้นจะเร้าความน่ากลัวได้มากที่สุด ส่วนจินตภาพด้านอื่นเป็นส่วนเสริม

ด้านความเปรียบทั้งสองเรื่องปรากฏการใช้ความเปรียบอุปมาอุปไมยมากที่สุด โดยอุปมาที่นำมาเปรียบในทั้งสองเรื่องมักเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ยังพบการใช้อดีตพจน์ทั้งสองเรื่องซึ่งมีส่วนช่วยตีความหมายและในโองการแข่งน้ำพบบุคคลวัตที่แสดงนัยของแรงกรรม ธรรมชาติเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกรรม ลงโทษผู้คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ ก็เสริมความน่ากลัวได้เป็นอย่างดีเพราะมนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยธรรมชาติและธรรมชาติก็เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าที่มนุษย์จะเอาชนะได้

บทที่ 5 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ ก็ให้เห็นทั้งความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของวรรณคดีทั้งสองเรื่อง ดังต่อไปนี้

1. อภิปรายและสรุปผลในเชิงเปรียบเทียบด้านยุคสมัยและวัตถุประสงค์การประพันธ์

1.1 ด้านยุคสมัยและผู้แต่ง

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีสมัยสุโขทัย ผู้ทรงนิพนธ์คือพระยาสิทธิไทย แม้ว่าพระองค์จะทรงนิพนธ์ระหว่างที่ทรงดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราช แต่ก็ทรงเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง และทรงได้ขึ้นเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในภายหลัง (พ.ศ.1890-1911) เราจึงกล่าวได้ว่าทรงดำรงสถานะเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

โองการแข่งน้ำเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น แต่มีข้อสันนิษฐานกันว่าน่าจะมีการปรับมาจากฉบับก่อนหน้าหรือฉบับขอม เพราะเราได้รับพระราชพิธีนี้มาจากขอม แม้จะไม่ระบุผู้นิพนธ์แต่ผู้วิจัยวิเคราะห์และสันนิษฐานว่าผู้นิพนธ์น่าจะเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มีความรู้และเชี่ยวชาญด้านวรรณศิลป์ ซึ่งสันนิษฐานว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) (พ.ศ.1894-1912) น่าจะโปรดให้ปรับหรือประพันธ์ประกาศที่มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ฉบับนี้ขึ้นใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ผู้นิพนธ์ไม่น่าจะเป็นพราหมณ์จึงเห็นได้ว่ามีข้อมูลที่สับสนระหว่างพระอินทร์และพระอิศวร

หากกล่าวในแง่มุมของประวัติศาสตร์ที่ช่วงปีที่แต่งของทั้งสองเรื่อง ก็พบว่ามีช่วงปีที่คาบเกี่ยวกันอยู่ แต่เป็นคนละอาณาจักร ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่เกิดขึ้นในอาณาจักรสุโขทัย โองการแข่งน้ำก็เป็นวรรณคดีที่เกิดขึ้นในอาณาจักรอยุธยา (อาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ภายหลังเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल)

1.2 ด้านวัตถุประสงค์ในการประพันธ์

ไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำต่างก็มีวัตถุประสงค์ในเชิงการเมืองการปกครอง

1.2.1 การเสริมสร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์

ทั้งสองเรื่องนี้ น่าจะมีจุดมุ่งหมายส่วนหนึ่งเพื่อเสริมสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังเช่นในไตรภูมิพระร่วงมีการสอดแทรกเนื้อความเกี่ยวกับพระยาจักรพรรดิราช โดยแสดงแนวคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญ เกิดจากการที่ทรงได้ทำบุญ รักษาศีล มาเป็นอันมากในอดีตชาติ ทำให้ทรงได้เกิดมาเป็นท้าวเป็นพระยา มียศถาบรรดาศักดิ์ มีข้าราชการบริวาร จะบังคับบัญชาสิ่งใดก็เป็นสิ่งที่ดีที่ทรงธรรม ประกอบกับการที่ทรงกระทำคุณความดีอยู่อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น จึงสมควรแก่การยกขึ้นไว้ในสถานะอันสูงส่ง ควรที่ประชาชนและข้าราชการบริวารจะเคารพเชื่อฟัง แม้แต่เทพยดาทั้งหลายก็แสดงความเคารพกราบไหว้ พร้อมทั้งที่แสดงให้เห็น

ผู้รับสารมีมุมมองต่อความเป็นกษัตริย์ว่ากษัตริย์ที่ดีคือผู้ที่ทรงดำรงอยู่ในศีลในธรรมและสนับสนุนพระพุทธศาสนา โดยยกตัวอย่างเทียบเคียงกับพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงอุปถัมภ์คำชูพระพุทธศาสนา

โครงการแข่งขันน้ำปรากฏความคิดทั้งพุทธและพราหมณ์ คือปรากฏความเชื่อเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ ประสมกับแนวคิดสมมติราชา โดยมีการกล่าวว่กษัตริย์เกิดขึ้นจากความจำเป็นของสังคมที่ต้องการผู้นำหรือพระราชา ทรงเป็นผู้มีอำนาจ มีบุญและคอยดูแลปกป้องอาณาประชาราษฎร์ อีกทั้งความเป็นกษัตริย์ยังส่งต่อกันผ่านผู้สืบสันตติวงศ์ แสดงถึงความชอบธรรมในการดำรงอยู่ในสถานะกษัตริย์ ในตัวบทมีการกล่าวอัญเชิญเทพเจ้าสูงสุด 3 พระองค์ตามคติพราหมณ์-ฮินดู และยังมีการกล่าวถึงพระอินทร์ พระพุทธเจ้าตามคติพุทธ ฝีสางเทวดาอารักษ์ตามคติชาวบ้าน หรือแม่แต่ทศกัณฐ์ พระรามและพระลักษมณ์จากมหากาพย์อันยิ่งใหญ่ ให้มาเป็นพยานในการประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ฯ แสดงถึงความเป็นผู้มีบุญบารมีอันสูงส่งยิ่งของพระมหากษัตริย์ และสูงส่งถึงขั้นที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกต่างอยู่เคียงข้างพระองค์และช่วยกันเป็นหูเป็นตา คอยสอดส่องคั่นหาผู้คิดคดทรยศ ตลอดจนลงทัณฑ์คนเหล่านั้นให้มีอันเป็นไป การเป็นปฏิปักษ์กับพระมหากษัตริย์คือบาปอันใหญ่หลวงที่ส่งผลให้บุคคลนั้นไม่ตายดีและตกนรกอเวจี

1.2.2 การใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นปกติสุขให้เกิดขึ้นแก่รัฐ

ทั้งไตรภูมิพระร่วงและโครงการแข่งขันน้ำแสดงให้เห็นถึงความคาดหวังของพระมหากษัตริย์ต่อวรรณคดีว่าสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นปกติสุขให้เกิดขึ้นแก่รัฐ

เนื้อหาของไตรภูมิพระร่วงมุ่งเน้นให้ประชาชนทุกคนรวมทั้งเจ้าขุนมูลนาย ข้าราชการทั้งหลาย หมดระวังในการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลในธรรม ไตรภูมิพระร่วงจึงน่าจะมีบทบาทสำคัญในเชิงการควบคุมความคิดและการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในยุคที่ยังไม่มีกฎหมายบังคับขึ้นใช้อย่างเป็นทางการ

โครงการแข่งขันน้ำซึ่งเป็นประกาศที่ใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันมีตัวบทกฎหมายได้บังคับให้บรรดาขุนนางทุกคนต้องเข้าร่วมพิธีโดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อแสดงตนต่อพระมหากษัตริย์ว่ายังคงจงรักภักดี เป็นการผูกมัดจิตใจและควบคุมการประพฤติปฏิบัติของบรรดาขุนนาง ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ทุกคนที่ผ่านพิธีกรรม ลดทอนการต่อต้านอำนาจกษัตริย์ ในขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการตรวจสอบความซื่อสัตย์ของบรรดาขุนนางด้วย ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมายและวิธีการบริหารบ้านเมืองอื่นๆ เช่น มีตำแหน่งยุกระบัตร์คอยตรวจสอบ หรือการเก็บภาษีอากรและส่วย เพื่อรวมศูนย์อำนาจมาไว้ที่พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว

กล่าวได้ว่าวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความเป็นปกติสุขของรัฐ กล่าวคือเนื้อหาของวรรณคดีทั้งสองเรื่องกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความกลัว (ไตรภูมิพระร่วง เป็นความกลัวที่จะได้รับผลของการกระทำชั่ว ในโครงการแข่งขันน้ำ เป็นความกลัวที่จะได้รับผลจากการสาปแช่ง) อาจส่งผลต่อการกระทำที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้รับผลอันน่ากลัวนั้น เช่น ในไตรภูมิเป็นการละเว้นความชั่ว กระทำความดีและบุญกุศล ในโครงการแข่งขันน้ำ เป็นการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งบุคคลก็จะอยู่ในความควบคุมในทิศทางที่รัฐต้องการและจะส่งผลต่อความเป็นปกติสุขของรัฐต่อไป

2. อภิปรายผลและสรุปผลในเชิงเปรียบเทียบเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวและกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ

จากการศึกษาเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำก็ทำให้เห็นว่าทั้งสองเรื่องแสดงเนื้อหาทางอารมณ์น่ากลัวออกมาอย่างเข้มข้นในลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ไตรภูมิพระร่วงแสดงอารมณ์น่ากลัวลักษณะที่ทำให้ประสบการณ์จากการสังเกต ส่วนโองการแข่งน้ำเป็นการแสดงอารมณ์น่ากลัวโดยการให้ข้อมูลเชิงลบคือการสาปแช่ง ด้วยจุดประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เช่นเดียวกัน ผู้ประพันธ์ของทั้งสองเรื่องต่างได้ประกอบสร้างงานเพื่อสื่อสารเนื้อหาอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ในไตรภูมิพระร่วงมีลักษณะที่องค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาและความเป็นเรื่องเล่า เช่น ฉากของเรื่อง (เช่น ฉากนรก) ตัวละคร (เช่น ยมบาล เปรต สัตว์นรก) เพื่อสร้างความน่ากลัว ในขณะที่โองการแข่งน้ำได้ใช้ความเป็นประกาศอันศักดิ์สิทธิ์และคำแช่ง ได้ใช้องค์ประกอบที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แสดงออกว่าอยู่เคียงข้างรัฐและพระมหากษัตริย์ และใช้คำแช่งเพื่อลงโทษผู้คิดคดทรยศอย่างไม่สามารถหลบหนีซ่อนเร้นได้

ในประเด็นที่ สมเกียรติ วันทะนะ (2561) ได้นำเสนอความสำคัญของโองการแข่งน้ำว่าสารที่สำคัญยิ่งกว่าเนื้อหาของโองการแข่งน้ำนี้ก็คือกระบวนการแห่งพิธีกรรมของโองการแข่งน้ำ ซึ่งเป็นการบีบให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต้องทำหน้าที่ระมัดระวังพฤติกรรมของตนเอง โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ได้เกิดจากน้ำที่ดื่ม แต่เป็นการวางตนอย่างเคร่งครัดเนื่องด้วยถูกผู้คนในพิธีคอยสอดส่องนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นต่างไปว่าทุกองค์ประกอบในพิธีกรรมต่างมีความสำคัญ และต่างก็เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้พิธีกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ การสอดส่องจับจ้องในพิธีกรรมก็เป็นส่วนหนึ่ง ผู้ประพันธ์ซึ่งสร้างสรรค์งานอย่างประณีตงดงามและมีพลัง เราอารมณ์น่ากลัวและสร้างจินตภาพได้อย่างเข้มข้นเช่นนี้ แสดงว่าได้ตระหนักว่างานวรรณคดีอันงดงามนั้นย่อมสามารถสร้างผลกระทบต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ได้ ดังนั้นเนื้อหาของโองการแข่งน้ำจึงมีความสำคัญมากต่อพระราชพิธีเช่นเดียวกับองค์ประกอบอื่นๆ

จากการศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ที่แสดงออกเนื้อหาทางอารมณ์ด้านความน่ากลัวก็ทำให้เห็นว่าสร้างความน่ากลัวให้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้น ส่วนหนึ่งก็มาจากการอาศัยฐานของความเชื่อที่มีอยู่แล้วในสังคม เช่น ความเชื่อเรื่องเวรกรรม ความเชื่อเรื่องเทพยดาและภูติ ความเชื่อเรื่องเทพสามพระองค์ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของเนื้อหา ซึ่งมีส่วนสร้างความน่ากลัวให้เกิดขึ้น และอีกส่วนหนึ่งก็คือพลังทางวรรณศิลป์ อาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้นอกจากจะมีคุณค่าในยุคที่ตัวงานถือกำเนิดขึ้น ในฐานะงานที่สำคัญต่อความมีเสถียรภาพของรัฐแล้ว ก็ยังมีคุณค่าต่อผู้คนในยุคต่อมาด้วย ผู้อ่านในยุคปัจจุบันยังคงได้รับความเพลิดเพลินจากความน่ากลัว ตื่นเต้น ลึกกลับพร้อมๆกับความประทับใจในภาษาวรรณศิลป์อันงดงามและยังสามารถเข้าใจโลกทัศน์ของผู้คนในยุคหนึ่งซึ่งเปี่ยมไปด้วยความเชื่อและพลังศรัทธาได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยนี้กับงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การวิเคราะห์ภยานกรสที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องสาปอัปสรรหาของภาคินัย ของ จริญญา บุญมาภักและคณะ (2565) ที่มุ่งวิเคราะห์ภยานกรส หรือรสนแห่งความเกรงกลัวโดยเฉพาะก็พบว่าทั้งมีจุดร่วมที่กัน คือ การใช้ความน่ากลัวที่เกิดจากตัวละครและฉาก

โดยเฉพาะในลักษณะที่เชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งความน่ากลัวที่เกิดจากเสียงผิดปกติ ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาวรรณกรรมโดยมุ่งเน้นการพิจารณาด้านความน่ากลัวสามารถทำให้เข้าใจความหมายของตัวงานได้ไม่ว่าจะเป็นงานโบราณหรืองานร่วมสมัย

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยนี้กับงานวิจัยหัวข้อจินตภาพในรวมบทกวีนิพนธ์มีอนันต์สีขาวของศักดิ์ศิริมีสมสืบ ของวรรณะ หนูหมื่น (2546) แม้ตัวบทที่ผู้วิจัยศึกษากัวรรณะ หนูหมื่นศึกษาจะเป็นคนละยุคสมัย แต่ก็เห็นว่าต่างก็เน้น “จินตภาพ” เป็นกลไกสำคัญในการสื่อความหมาย ทั้งไตรภูมิพระร่วง โองการแข่งน้ำและมีอนันต์สีขาว ต่างอาศัยพลังของ “จินตภาพ” ในการถ่ายทอดอารมณ์และแก่นของเนื้อหา ในไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำ จินตภาพถูกใช้เพื่อสร้าง “อารมณ์หวาดกลัว” ผ่านภาพของผลกรรม ความเจ็บปวด และการลงโทษ เช่น การที่อวัยวะเปื่อยเน่า ถูกทำลาย ถูกบั่นคอ ฯลฯ ในขณะที่ มีอนันต์สีขาว ใช้จินตภาพเพื่อปลูก “ความรู้สึกลึกลับซึ่งทางสุนทรีย์” เช่น ความรัก ความสมถะ ความสงบ และจินตนาการของเด็กและคนชนบท

ไตรภูมิพระร่วงและโองการแข่งน้ำมีจุดประสงค์หลักเพื่อปลูกฝังความเกรงกลัวต่อบาปและการเกรงกลัวต่อการคิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ (ตามลำดับ) โดยใช้จินตภาพด้านลบที่รุนแรงและน่ากลัว เพื่อสร้างอิทธิพลทางความคิดและการกระทำ ในขณะที่ มีอนันต์สีขาว มีจุดประสงค์เพื่อวิพากษ์สังคมสมัยใหม่ กระตุ้นให้ผู้อ่านกลับมามองเห็น “ความหมายของชีวิต” และ “จินตนาการที่สังคมละเลย” ด้วยอารมณ์สงบ ลึกลับ และอ่อนโยน ดังนั้น แม้จะใช้จินตภาพทั้งคู่ แต่เป็นอารมณ์ที่แตกต่างกันคนละทิศทางอย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2529). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1. รุ่งศิลป์การพิมพ์*.
กรมศิลปากร. (2561). *จินตามณี จินตามณีเล่ม 1 และจินตามณีฉบับใหญ่ปรับปรุง (พิมพ์ครั้งที่ 2) สำนัก*
วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. (2548). *วิทยาวรรณกรรม*. สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย.
กานต์วี ชมเชย. (2555). กระแสธารความคิด 'ไตรภูมิ' ในวรรณกรรมและภาพยนตร์ไทย. *ศรีนครินทร์วิโรฒ*
วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 4(8) , 25-38.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2563). *โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา*. ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.
เจตนา นาควัชร. (2542). *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ศยาม.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2544). *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล*. โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2547). *อ่านโองการแข่งน้ำ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*.
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลธิรา กลัดอยู่. (2517). ไตรภูมิพระร่วง รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทย. *ธรรมศาสตร์*, 4(1), 106-121.
दनัย ไชโยธา. (2546). *ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคอาณาจักรอยุธยา*. โอ.เอส. พรินติ้ง.
- ดวงมน จิตรจ้านงค์. (2536). *สุนทรียภาพในภาษาไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ศยาม.
- ดวงมน จิตรจ้านงค์. (2544). *คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พิมพ์ครั้งที่ 2)*.
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดวงมน จิตรจ้านงค์. (2565). *วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น*. เดอะ บุกพลัส.
- ธิดา สาระยา. (2545). *อารยธรรม-วัฒนธรรม ในสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. โครงการเผยแพร่วิชาการคณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ดวงเพชร สมศรี, และทรงวิทย์ แก้วศรี. (2563). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการ
พระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง. *วารสาร มจร ภาษาศาสตร์ปริทัศน์*, 6(2), 71-83.
- นิตยา แก้วคัลนา. (2551). *การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎี-
บัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *ปากไก่และใบเรือ (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. ฟ้ายเดียวกัน.
- บังอร ปิยะพันธุ์. (2538). *ประวัติศาสตร์ไทย: การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ*
ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. 2475. โอเดียนสโตร์.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. (2522). *วิเคราะห์สวรรณคดี*. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ปารมิตา มิสสะ. (2566). "การสาปแช่ง" ใน จารึกสุโขทัย. *มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 20(2),
หน้า 33-46.

- เผ่าทอง ทองเจือ. 2555. *น้ำพระพิพัฒน์สัตยา (ตอนที่ 1)*. <https://www.thairath.co.th/content/268039>.
- พ.ณ.ประมวลมารค, (นามแฝง). (2502). *กำสรวลสมุทร นิราศนรินทร์*. แพร่พิทยา.
พญาลีไทย. (2535). *ไตรภูมิกถา*. องค์การค้ำครุสภา
- พระครูวิจิตรธรรมาทร (เรียน ติสสวัสดิ์), สุวิน ทองปั้น, จรัส ลีกา และ อัจฉริยะ วงษ์คำชาว. (2562).
การสังเคราะห์แนวคิดภพภูมิในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง. *วารสารบัณฑิตศึกษา
มหาจุฬาลงกรณ*, 6(4), 427-438.
- พิชัย ยินดีน้อย. (2555). *การศึกษาประกาศการพระราชพิธีในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย (รัชกาลที่
1-6) [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]*
http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/snamcn/Pichai_Yindeenoy/fulltext.pdf
- พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). *บุฉลา-วิสันหา : กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา [วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]*
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/24465>
- ภาสกร วงศ์ดาวัน. (2553). *สงครามและอำนาจ เหนือบัลลังก์อยุธยา*. ยิปซี กรุ๊ป.
- ไมเคิล ไรท์. (2543). *โองการแข่งน้ำ*. มติชน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2556). อิทธิพลของคติไตรภูมิต่อการสร้างสรรค์วรรณคดี. *มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 5(1), 1-30.
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. (2562). กำเนิดโลกในโองการแข่งน้ำ. *ดำรงวิชาการ*, 11(1), 167-189.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2518). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. แพร่พิทยา.
- ศิลป์ พีระศรี. (2527). *ศิลปะสงเคราะห์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2561). โองการแข่งน้ำ: อำนาจของการสาปแช่งหรืออำนาจของการจับจ้อง.
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 44(1), 19-40.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2547). พระญาจักรพรรดิราชในไตรภูมิพระร่วง: ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความหมาย
ทางการเมือง. ใน *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. โครงการ
จัดพิมพ์คบไฟ.
- สิทธา พิณีภูวดล และ คณะ. (2516). *การเขียน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุธีรา นิมิตรนิวัฒน์. (2555). ความกลัว: เรื่องที่ไม่มากนักแล้วศิลปศาสตร์. *ศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 7(3), 1-29.
- เสฐียรโกเศศ. (2546). *การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. ศยาม.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. (2560). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พิมพ์ครั้งที่ 16)*. วิญญูชน.
- องค์การค้ำของครุสภา. (2505). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1*. องค์การค้ำของครุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.
- อนุমানราชธน,พระยา. (ม.ป.ป.). *เรื่องวัฒนธรรมหน้า*. กรมศิลปากร กรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อารม พัทธิมะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). *ศรีรามเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยา ตอนต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มติชน.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (2497). *ไวยากรณ์ไทย ฉันทลักษณ์ ของพระยาอุปกิตศิลปสาร* (พิมพ์ครั้งที่ 3). ไทยวัฒนาพานิช.

Davis, J. L., & Janosic. E. H. (1991). *Mental health and psychiatric nursing: A caring approach*. Jones & Bartlett.

Nummenmaa, L. (2020). *Psychology and neurobiology of horror movies*.
<https://psyarxiv.com/b8tgs/>